

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОРОКІНА ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

УДК 930 (477):314.151.3-054.72 «1920/1980»

ДИСЕРТАЦІЯ

**Писемні джерела з історії збереження української архівної та музейної
спадщини в еміграції (1920-і –кін. 1980-х рр.)**

07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. С. Сорокіна

Науковий керівник:
Михальський Ігор Сергійович,
доктор історичних наук,
професор

Старобільськ – 2017

АНОТАЦІЯ

Сорокіна О. С. Писемні джерела з історії збереження української архівної та музейної спадщини в еміграції (1920-і – кін. 1980-х рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Старобільськ, 2017.

Дисертація є комплексним дослідженням культурницької діяльності українських емігрантів у контексті збереження архівної та музейної спадщини України (1920-і – кін. 1980-х рр.).

У роботі розглянуто стан наукової розробки теми, проаналізовано її джерельну базу. Зазначено, що актуалізація наукового дискурсу про писемні джерела діяльності української еміграції зі збереження українських архівів та музейної спадщини зумовлена вимогами часу та потребою увиразнити історію України та українського зарубіжжя. Упродовж тривалого часу це питання з ідеологічних, релігійних та інших міркувань замовчувалося й фальсифікувалося. Лише в добу незалежності України крізь призму писемних джерел, конкретних матеріалів і документів про культурницьку діяльність українських емігрантів стало можливим об'єктивне вивчення національної історії й культури. Характерною тенденцією сьогодення є порушення питань інституціоналізації радянських архівів, де зберігаються документи радянського минулого, адже процес трансформації архівів, які містять документи радянської системи ще триває.

На підставі осмислення української та зарубіжної історіографії, комплексу джерел вперше систематизовано і класифіковано джерельні матеріали, з'ясовано їх видову відмінність, охарактеризовано за територіальною, змістовою приналежністю, способами надходження документів.

У дисертації окреслюється кілька підходів до класифікації джерел: за типами і видами (В. Довгопол, Г. Лях, М. Матвієнко, О. Медушевська), за

змістом (В. Борщевський, І. Ковальченко), за походженням (С. Валк, В. Стрельський, І. Федосова). Проте найбільше визнання здобули комплексні, або комбіновані схеми (М. Варшавчик, М. Ковальський) з акцентом на мету, спрямованість, призначення творінь людини, що утвердилися як історичні джерела.

З метою системного вивчення наявних документів з обраної проблематики та їх зручного подальшого використання у дисертації виокремлено наступні групи джерел: 1) джерела офіційного походження: закони, універсали та постанови, видані офіційними державними утвореннями на еміграції, правові та нормативні документи, статuti, протоколи засідань, матеріали з'їздів, конференцій, нарад, звіти про культурницьку діяльність, офіційне листування музейно-архівних та бібліотечних осередків; 2) джерельна інформація опублікована у періодичних виданнях – запрошення на урочисті вечори і концерти, програми культурних заходів, тексти ділових повідомлень, ділових виступів чи переговорів; 3) джерела особового походження: особисті щоденники та спогади, сповіді, записники з творчими нотатками, особиста кореспонденція, власні конспекти, листування, некрологи тощо.

Визначено джерельний комплекс дисертаційної роботи, який презентовано актовими, законодавчими та правовими документами, нормативною документацією громадських об'єднань та організацій української еміграції, періодичною пресою, науковими та публіцистичними творами діячів української еміграції, мемуарами, епістолярієм, некрологами. Обсяг джерельного комплексу та проведений аналіз засвідчив, що він є достатнім для розв'язання поставлених у дисертації завдань.

У дослідженні обґрунтовано тезу про те, що структура переважної більшості осередків включала три відділи: 1) архівний, 2) музейний та 3) бібліотечний (пресовий).

Аналіз архівних та опублікованих писемних джерел допоміг встановити основні передумови виникнення українських архівних центрів за кордоном та

створення потужних осередків української політичної еміграції в європейських країнах:

- Чехословаччині: культурницька діяльність І. Горбачевського, Д. Антоновича, Д. Дорошенка, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, О. Шульгина, Ф. Щербини, В. Короліватош; заснування УНМА, Музею визвольної боротьби України (МВБУ), «Празького українського архіву», Національного архіву у Празі, Слов'янської бібліотеки Національної бібліотеки ЧР, Державного обласного архіву у Празі, Архіву міста Праги, Літературного архіву пам'яток національної літератури Чехії, фонду Музею українсько-руської культури у Свиднику (Словаччина);

- у Польщі: діяльність Державного центру УНР в екзилі на чолі з Головою Директорії УНР С. Петлюрою; культурницька діяльність М. Обідного, Є. Петрушевича та інших громадсько-політичних, військових, культурних діячів та науковців щодо збереження документів державних установ та особових колекцій, документів дипломатичних місій УНР та інших документів, що утворилися під час функціонування таборів полонених та інтернованих вояків-українців у країнах Центральної та Західної Європи; заснування Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР та Музею-архіву визволення України; зібрання Українського національного музею-архіву при УГК, архівне зібрання Українського історичного кабінету, архів Директорії УНР у Польщі, архіви Уряду УНР у Тарновітош;

- у Франції: книжкова та документальна колекція Українська бібліотека ім. С. Петлюри, до якої входять матеріали Української делегації на Мирній конференції у Парижі, Дипломатичної місії УНР у Франції, архіви часопису «Тризуб», Головної еміграційної ради, документи Судового процесу над С. Шварцбардом тощо;

- в Австрії: колекції ЗУНР, В. Липинського та А. Шептицького, які на той час перебували на депозитному зберіганні в Австрійському державному архіві у Відні, філія Національного музею митрополита А. Шептицького;

- у Німеччині: культурницька діяльність проф. М. Антоновича, проф. І. Мірчука, «Ванзейська колекція», архів П. Скоропадського.

У процесі написання роботи було з'ясовано, що за хронологічною ознакою більшість документів архівної україніки розкривають культурницьку діяльність діаспорних українців у 20-х – 30-х рр., міжвоєнний період (доробок українських цивільних, військовополонених й інтернованих в створених архівних осередках у Польщі, Чехословаччині, Франції, Австрії), у другій половині ХХ ст.: 50-х – 80-х рр. (процес комплектування українських архівних центрів та колекцій за кордоном, повернення національно-культурних пам'яток, втрачених або переміщених під час Другої світової війни).

Вивчено склад фондів ЦДАЗУ, які презентують активну культурницьку діяльність українців в діаспорі: ф.8 «Захарченко Микола Іванович – український громадський діяч на еміграції, інженер-економіст»; ф.13 «Колекція документів діячів науки та культури на еміграції»; ф.20 «Товариство прихильників української культури в м. Курітіба (Бразилія)»; ф.25 «Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ). Філія в Чикаго (США)»; ф.31 «Замулко-Дюбуше Наталія Йосипівна (1948 р. н.), поетеса, письменниця»; ф.35 «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі»; ф.39 «Організація державного відродження України (ОДВУ)»; ф. 44 «Жуковський Аркадій Іларіонович (1922 р. н.), науковий та громадсько-політичний діяч»; ф.46 «Видавнича комісія «Зелена Буковина» (1952–1958)»; ф.50 «Українське національне об'єднання (УНО в Канаді)»; ф.60 «Іщук-Пазуняк Наталія Романівна (1922 р. н.), славіст, літературознавець, лінгвіст та громадський діяч» тощо.

Зроблено висновок, що опрацьована архівна база є цілком достатньою для здійснення комплексного дослідження з даної проблематики.

Через призму доробку сучасних науковців (О. Гуменюк, О. Заремби, І. Войцехівської, І. Матяш, І. Маги, М. Палієнко), емігрантської преси, наративних творів тощо висвітлено різні напрями роботи культурницької діяльності українських емігрантів зі збереження архівних документів та

музейних пам'яток 20-х – 80-х рр. XX ст. в Європі, на Американському континенті та в інших країнах світу.

Зазначимо, що публікації періодичної преси за темою дослідження було поділено на дві групи: 1) статті, які містять тематичні матеріали про діяльність української еміграції щодо збирання та збереження архівної та музейної спадщини українського народу; 2) інформаційні повідомлення та оголошення про відкриття виставок, музейних експозицій, проведення вистав та інших заходів культурного плану з метою збереження архівної та музейної спадщини України та поширення української культури по всьому світу.

У процесі огляду джерел особового походження з історії діяльності української еміграції в контексті збирання та збереження архівної та музейної спадщини проаналізовано наративні твори, спогади (мемуари), щоденники, приватне листування, життєписи, автобіографії, подорожні нотатки та некрологи.

Охарактеризовано публіцистичні твори діячів української еміграції, як унікальне історичне джерело, що поділяються на дві тематичні групи: 1) твори з історії діяльності української еміграції, в тому числі й з питань збереження архівної та музейної спадщини; 2) біографії керівників та діячів осередків української еміграції, у яких іде мова про архівну і музейну спадщину України (перелічуються особові матеріали, культурне надбання).

Листи діячів української еміграції розділено на такі групи: 1) листи, в яких наявна всебічна інформація щодо історичних подій та діяльності української еміграції; 2) листи з характеристикою ставлення до подій в УРСР та Радянському Союзі з приводу культурної діяльності; 3) листи, в яких подається характеристика діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини українського народу; 4) вітальні та співчувальні листи.

На основі дослідженої періодики і викладених фактів зроблено певні узагальнення:

а) у процесі аналізу писемних джерел (закордонних періодичних видань) визначено гносеологічну цінність та інформаційний потенціал означених

джерел, окреслено значення неактуалізованих писемних джерел для подальшого дослідження проблеми;

б) з'ясовано інформаційний потенціал та джерельне значення американської та європейської преси, як популяризатора успішної діяльності українських бібліотек, освітніх установ, музеїв по всьому світу, активного співробітництва з науковцями різних галузей, меценатами, громадськими діячами та представниками культурних закладів, організацій та об'єднань української еміграції;

г) розглянуто некрологи як історичне мікроджерело. Проаналізовано досягнення історіографії ХХ ст. у питаннях вивчення некрологів як історичного та біографічного джерела. Виокремлено основне навантаження некрологів, що розміщені в емігрантській пресі;

г) стверджується думка, що, опрацьовані писемні джерела української діаспори й надалі будуть викликати до себе значний інтерес науковців, оскільки їх матеріали дозволяють не тільки скласти ширші уявлення про масштаби й активність культурницької діяльності українських емігрантів зі збереження архівних документів та музейних пам'яток у контексті 20-х – 80-х рр. ХХ ст., але й їхню роль в утвердженні позитивного іміджу та суб'єктності України у світі.

Ключові слова: українська еміграція, архіви, музеї, писемні джерела, культурницька діяльність, націотворча активність, діаспора.

Список публікацій здобувача

1. Сорокіна О. С. Фольклорні твори як джерело з історії української еміграції ХХ століття / О. С. Сорокіна // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. – К., 2015. – Вип. 45. – С. 72 – 76.

2. Сорокіна О. С. Огляд історії української еміграції 20-х–90-х років ХХ століття / О. С. Сорокіна // Літопис Волині Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – Ч. 14. – С. 58 – 65.

3. Сорокіна О. С. Архівні фонди як джерела діяльності українських емігрантів ХХ століття / О. С. Сорокіна // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 5 (123). – С. 55 – 59.

4. Сорокіна О. С. «Бюлетень КУК» як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-х–80-х рр. ХХ ст. / О. С. Сорокіна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 4 (293) травень. – С. 117 – 126.

5. Сорокіна О. С. Источниковедческий потенциал документов европейских центров украинской эмиграции: роль иместо в сохранении историко-культурного наследия украинцев / О. С. Сорокіна // Modern science – Moderní věda. – Prague, 2015. – № 5. – С. 78 – 82.

6. Сорокіна О. С. Епістолярна спадщина українських емігрантів в історико-культурному контексті 20-х рр. ХХ століття / О. С. Сорокіна // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) / Historia i Archeologia. Науковий журнал. – Польща, 2015. – № 4. – С. 95 – 98.

7. Сорокіна О. С. Матеріали Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка про історичну постать Юрія Лавріненка в житті української діаспори другої половини ХХ століття / О. С. Сорокіна // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 105 (№2). – С. 142 – 146.

8. Сорокіна О. С. Матеріали «Летописи украинской жизни в Канаде» Ольги Войценко как источник изучения деятельности украинских канадцев эмиграционного движения 1920–1938-х гг. / О. С. Сорокіна // Вісник Гродненського державного університету імені Янки Купала. – Білорусь, 2016. – Т. 8. – № 1. – С. 77 – 86.

9. Сорокіна О. С. Тематичні домінанти джерел про діяльність українців Канади й Німеччини в контексті 40–90-х рр. ХХ ст. / О. С. Сорокіна // Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2017. – № 6 (311) червень. – С. 105 – 110.

10. Сорокіна О. С. Інформаційне джерело діяльності західної української діаспори як носій історико-культурних цінностей 20–90-х рр. ХХ ст. /

О. С. Сорокіна // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль. – Вип. 1. – Ч. 3. – 2017. – С. 50 – 56.

11. Сорокіна О. С. Доля українських емігрантів у роки Другої світової війни / О. С. Сорокіна // «Друга світова війна: події, факти, версії»: матеріали Всеукраїнської наукової конференції [Переяслав-Хмельницький], 24 квітня 2015 р. / [Упорядник: Т. Ю. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 214 – 220.

12. Сорокіна О. С. Електронна документація державних архівів України про діяльність вітчизняних емігрантів в екзилі збереження історико-культурної спадщини українців ХХ століття / О. С. Сорокіна // «Історико-філософські дослідження молодих учених»: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. [Суми], 14 травня 2015 р. – Суми, 2015. – С. 104 – 110.

13. Сорокіна О. С. Терміносистема джерелознавства: семантичний аспект / О. С. Сорокіна // Realizacja badań i projektów. Сборник научных докладов. 30.07.2015 – 31.07.2015. – Краков / Kraków, 2015. – С. 5 – 14.

14. Сорокіна О. С. Архівні джерела дослідження культурної діяльності українців Канади в контексті 20–90-х рр. ХХ століття (за документами ЦДАЗУ) / О. С. Сорокіна // «Гуманітарні науки: нові вирішення»: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції [Краматорськ, 22 лютого 2017 р.]. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 121 – 125. (Сертифікат НО217–0231).

SUMMARY

Sorokina O. S. Written sources on history of preservation of the Ukrainian archival and museum heritage in emigration (the 1920-th - the end 1980-th). - Qualifying research work on the manuscript.

The thesis for a degree of the candidate of historical sciences in the specialty 07.00.06 – a historiography, a source study and special historical disciplines. - GU «Luhansk National University of Taras Shevchenko», Starobelsk, 2017. The thesis is a complex research of cultural activity of the Ukrainian emigrants in the context of preservation of archival and museum heritage of Ukraine (the 1920-th - the end 1980-th).

In work the condition of scientific development of a topic is considered, analysed its key base. It is noted that updating of a scientific discourse about written sources of activities of the Ukrainian emigration for preservation of the Ukrainian archives and museum heritage is caused by requirements of time and need to emphasize history of Ukraine and the Ukrainian abroad. Long time this question from ideological, religious and other reasons was suppressed and forged. Only during an era of independence of Ukraine through a prism of written sources, concrete materials and documents on cultural activity of the Ukrainian emigrants objective studying of national history and culture has become possible. A characteristic tendency of the present is the raising of questions of an institutionalization of the Soviet archives where documents of the Soviet past are stored, process of transformation of the archives containing documents of the Soviet system continues.

Based on judgment of the Ukrainian and foreign historiography, a complex of sources the initial materials are for the first time systematized and classified, their specific difference is clarified, are described on territorial, informative accessory, by methods of arrival of documents.

In the thesis several approaches to classification of sources are defined: on types and appearances (V. Dovgopol, G. Lyakh, M. Matviyenko, O. Medushevskaya), according to contents (V. Borschevsky, I. Kovalchenko), by origin (S. Valk, V. Strelsky, I. Fedosova). However the greatest recognition was gained by complex or

combined diagrams (M. Varshavchik, M. Kovalsky) with emphasis on the purpose, a directivity, assignment of creations of the person, were approved as historical sources.

For the purpose of a system study of the available documents with the selected perspective and their convenient further use in the thesis the following groups of sources are selected:

1) sources of official origin: the laws, regulations and resolutions issued by official state institutions in emigrations, legal and normative documents, charters, protocols of meetings, materials of congresses, conferences, meetings, reports on cultural activities, official correspondence of museum and archive and library centers;

2) key information is published in periodicals - invitations to solemn evenings and concerts, programs of cultural actions, texts of business messages, business performances or negotiations;

3) sources of personal origin: personal diaries and memories, confessions, notes with creative notices, personal correspondence, own abstracts, correspondences, obituaries and so forth.

Are defined the initial complex of dissertation operation which is provided by assembly, legislative and legal documents, normative documentation of public associations and the organizations of the Ukrainian emigration, periodicals, scientific and publicistic works by figures of the Ukrainian emigration, memoirs, epistolary, obituaries.

The volume of an initial complex is also carried out the analysis has shown that he is sufficient for the solution of the tasks set in the thesis. In a research it is proved a thesis that the structure of the vast majority of cells included three departments: 1) archival, 2) museum and 3) library (press).

The analysis of the archival and published written sources has helped to establish the main prerequisites of emergence of the Ukrainian archival centers abroad and creation of the powerful centers of the Ukrainian political emigres in the European countries:

- Czechoslovakia: I. Gorbachevsky, D. Antonovich, D. Doroshenko, V. Simovich, S. Smal-Stotsky, A. Shulgin, F. Shcherbina's cultural activity,

V. Koroliva; the basis of UNMA, the Museum of liberating fight of Ukraine (MVBU), «The Prague Ukrainian archive», National archive in Prague, Slavic library of National library of the Czech Republic, the State regional archive in Prague, Archive of the city of Prague, Literary archive of monuments of national literature of the Czech Republic, fund of the museum of Ukrainian Russian of culture in Svidnika (Slovakia);

- in Poland: activity of the UNR State center in exile headed by the chairman Direktorii of UNR S. Petliura; cultural activity of M. Obidny, E. Petrushevich and other social and political, military, cultural figures and scientists on saving documents of public institutions and personal collections, documents of diplomatic missions of UNR and other documents formed during functioning of camps of prisoners and the interned soldiers of Ukrainians in the countries of Central and Western Europe; foundations of the Main military and historical museum archive of Army of UNR and Museum archive of liberation of Ukraine; a meeting of the Ukrainian national museum archive at UGK, an archival meeting of the Ukrainian historical office, Direktoriiya's archive of UNR in Poland, archives of the Government of UNR in Tarnov and so forth;

- in France: a book and documentary collection the Ukrainian library of S. Petliura which includes materials of the Ukrainian delegation at the Peace conference in Paris, Diplomatic mission of UNR in France, archives of the Trizub magazine, Main emigratory council, documents of Trial over S. Schwartzbard and so forth;

- in Austria: the ZUNR collections, V. Lipinsky and A. Sheptitsky who at that time were on deposit storage in the state archive in Vienna, branch of the National museum of the metropolitan A. Sheptitsky;

- in Germany: cultural activity of the prof. M. Antonovich, prof. I. Mirchuk, «the Vanzeysky collection», P. Skoropadsky's archive.

In the course of writing of work it has been found out that on chronological to signed the majority of documents of an archival ukrainistika opening cultural activity of diaspora Ukrainian in the 20-th – the 30-th, the Interwar period (works Ukrainian civil, prisoners of war and the created archival cells interned in in Poland,

Czechoslovakia, France, Austria), in the second half of the 20-th century: the 50-th – the 80-th (process of completing of the Ukrainian archival centers and collections abroad, return of the national and cultural monuments lost or moved to time of World War II).

The structure of CDAZU funds which represent vigorous cultural activity of the Ukrainian diaspora is studied: f.8 «Zakharchenko Nikolay Ivanovich is the Ukrainian public figure in emigration, the engineer-economist»; f.13 «A collection of documents of scientists and culture in emigration»; F.20 «Society of supporters of the Ukrainian culture of century Curitiba (Brazil)»; f.25 «Association of Democratic Ukrainian Youth (ADUY). Branch in Chicago (USA)»; f.31 «Zamulko-Dyubushe Natalya Iosifovna (1948), poetess, writer», f.35 «The state center of the Ukrainian People's Republic in exile»; f.39 «Organization of the state revival of Ukraine (OGOU)»; f.44 «Zhukovsky Arkady Illarionovich (1922), Scientific and social and political figure»; f.46 «Publishing commission «Green Bukovina» (1952–1958)»; f.50 «The Ukrainian national association (UNO in Canada)»; f.60 «Ishchuk-Pazunyak Natalya Romanovna (1922), Slavist, literary critic, linguist and public figure» and others.

The conclusion is drawn that the archival base is worked out is quite sufficient for implementation of a complex research on this perspective.

Through a prism of heritage of modern scientists (O. Gumenyuk, O. Zaremby, I. Voytsekhovskoy, I. Matyash, I. Magee, M. Paliyenko), the emigre press, narrative works various areas of work of cultural activities of the Ukrainian emigrants for saving archival documents and museum monuments of the 20-th – the 80-th of the 20-th century in Europe, on the American continent and in other countries of the world are, etc..

We will note that publications of periodicals on a subject of a research have been divided into two groups: 1) articles which contain thematic materials about activities of the Ukrainian emigration for collecting and preservations of archival and museum heritage of the Ukrainian people; 2) information messages and announcements of opening of exhibitions, museum expositions, holding performances and other actions of the cultural plan for the purpose of preservation of archival and museum heritage of

Ukraine and distribution of the Ukrainian culture around the world.

In the course of survey of sources of personal origin on history of activity of the Ukrainian emigration in the context of collecting and storage of archival and museum heritage narrative works, memoirs (memoirs), diaries, private correspondence, biographies, autobiographies, traveling notes and obituaries are analysed. Publicistic works by figures of the Ukrainian emigration as a unique historical source are characterized, is divided into two theme groups: 1) works on history of activity of the Ukrainian emigration, including concerning preservation of archival and museum heritage; 2) biographies of heads and figures of the centers of the Ukrainian emigration in which are there been a speech about archival and museum by heritage of Ukraine (personal materials, cultural property are listed).

Letters of personalities of the Ukrainian emigration are divided into the following groups: 1) letters in which there is comprehensive information of rather historical events and activity of the Ukrainian emigration; 2) letters with the characteristic the relation to events in USSR and the Soviet Union concerning cultural activity; 3) letters in which the characteristic of activities of the Ukrainian emigration for preservation of archival and museum heritage of the Ukrainian people is given; 4) congratulatory and plaintive letters.

On the basis of the studied periodical press and the stated facts certain generalizations are made:

a). in the course of the analysis of written sources (foreign periodicals) are determined the gnoseological value and information potential of the specified sources, values not staticized written sources for a further research of a problem are defined;

b) clarified information potential and initial the value of the American and European press as popularizer of successful activity of the Ukrainian libraries, educational institutions, museums worldwide, active cooperation with scientists of different branches, patrons, public figures and representatives of cultural institutions, organizations and about' associations of the Ukrainian emigration is found out;

c) studied obituaries as historical microsources. Achievements of a historiography of the 20-th century in questions of studying of obituaries as historical and biographic

source are analysed. Are allocated the main loading of obituaries which are placed in the emigrant press;

d) the opinion is claimed that, written sources of the Ukrainian diaspora are worked out and will summon further the considerable interest of scientists as their materials allow not only to make broader ideas of scales and activity of cultural activities of the Ukrainian emigrants for saving archival documents and museum monuments in the context of the 20-th – the 80-th of the 20-th century, but also their role in the approval of positive image and subjectivity of Ukraine in the world.

Key words: Ukrainian emigration, archives, museums, written sources, cultural activity, natsiotvorchesky activity, diaspora.

List of publications of the applicant:

1. Sorokina O. S. Folklorni tvory yak dzherelo z istorii ukrainskoi emihratsii KhKh stolittia / O. S. Sorokina // Etnichna istoriia narodiv Yevropy: zb. nauk. pr. – K., 2015. – Vyp. 45. – S. 72 – 76.

2. Sorokina O. S. Ohliad istorii ukrainskoi emihratsii 20-kh–90-kh rokiv KhKh stolittia / O. S. Sorokina // Litopys Volyni Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. – Lutsk, 2015. – Ch. 14. – S. 58 – 65.

3. Sorokina O. S. Arkhivni fondy yak dzherela diialnosti ukrainskykh emihrantiv KhKh stolittia / O. S. Sorokina // Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2014. – № 5 (123). – S. 55 – 59.

4. Sorokina O. S. «Biuletyn KUK» yak dzherelo vvyvchennia istorii diialnosti emihrantiv 50-kh–80-kh rr. KhKh st. / O. S. Sorokina // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2015. – № 4 (293) traven. – S. 117 – 126.

5. Sorokina O. S. Ystochnykovedcheskyi potentsyal dokumentov evropeiskykh tsentrov ukraynskoi emihratsyy: rol ymesto v sokhranenny ystoryko-kulturnoho nasledyia ukrayntsev / O. S. Sorokina // Modern science – Moderní věda. – Prague, 2015. – № 5. – S. 78 – 82.

6. Sorokina O. S. Epistoliarna spadshchyna ukrainskykh emihrantiv v istoryko-kulturnomu konteksti 20-kh rr. KhKh stolittia / O. S. Sorokina //

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) / Historia i Archeologia. Naukovyi zhurnal. – Polshcha, 2015. – № 4. – S. 95 – 98.

7. Sorokina O. S. Materialy Instytutu literatury imeni T. H. Shevchenka pro istorychnu postat Yurii Lavrinenka v zhytti ukrainskoi diaspory druhoi polovyny KhKh stolittia / O. S. Sorokina // Hileia: naukovyi visnyk. Zb. nauk. pr. / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2016. – Vyp. 105 (№2). – S. 142 – 146.

8. Sorokina O. S. Materyaly «Letopysy ukrainskoi zhyzny v Kanade» Olhy Voitsenko kak ystochnyk yzuchenyia deiatelnosti ukrainskykh kanadtsev emyhratsyonnoho dvyzhenia 1920–1938-kh hh. / O. S. Sorokina // Visnyk Hrodnenskoho derzhavnoho universytetu imeni Yanky Kupala. – Bilorus, 2016. – T. 8. – № 1. – S. 77 – 86.

9. Sorokina O. S. Tematychni dominanty dzherel pro diialnist ukraintsiv Kanady y Nimechchyny v konteksti 40–90-kh rr. XX st. / O. S. Sorokina // Naukovyi visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2017. – № 6 (311) cherven. – S. 105 – 110.

10. Sorokina O. S. Informatsiine dzherelo diialnosti zakhidnoi ukrainskoi diaspory yak nosii istoryko-kulturnykh tsinnosti 20–90-kh rr. XX st. / O. S. Sorokina // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. – Ternopil. – Vyp. 1. – Ch. 3. – 2017. – S. 50 – 56.

11. Sorokina O. S. Dolia ukrainskykh emigrantiv u roky Druhoi svitovoi viiny / O. S. Sorokina // «Druha svitova viina: podii, fakty, versii»: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii [Pereiaslav-Khmelnyskyi], 24 kvitnia 2015 r. / [Uporiadnyk: T. Yu. Nahaiko]. – Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2015. – S. 214 – 220.

12. Sorokina O. S. Elektronna dokumentatsiia derzhavnykh arkhiviv Ukrainy pro diialnist vitchyznianskykh emigrantiv v ekzyli zberezhenia istoryko-kulturnoi spadshchyny ukraintsiv KhKh stolittia / O. S. Sorokina // «Istoryko-filosofski doslidzhennia molodykh uchenykh»: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Sumy], 14 travnia 2015 r. – Sumy, 2015. – S. 104 – 110.

13. Sorokina O. S. Terminosystema dzhereloznavstva: semantychnyi aspekt /

O. S. Sorokina // Realizacja badań i projektów. Sbornyk nauchnykh dokladov. 30.07.2015 – 31.07.2015. – Krakov / Kraków, 2015. – S. 5 – 14.

14. Sorokina O. S. Arkhivni dzherela doslidzhennia kulturnoi diialnosti ukrainsiv Kanady v konteksti 20–90-kh rr. XX stolittia (za dokumentamy TsDAZU) / O. S. Sorokina // «Humanitarni nauky: novi vyrishennia»: materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Kramatorsk, 22 liutoho 2017 r.]. – Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2017. – S. 121 – 125. (Sertyfikat NO217-0231).

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	19
Вступ.....	22
Розділ 1. Історіографія, джерела та методи дослідження	
1.1. Стан дослідження проблеми	28
1.2. Характеристика джерел та методи дисертаційної роботи.....	46
Висновки до першого розділу	78
Розділ 2. Документи офіційного походження з історії культурницької діяльності української еміграції	
2.1. Актові, законодавчі та правові документи	80
2.2. Нормативна документація громадських об'єднань, організацій та інституцій	88
Висновки до другого розділу	117
Розділ 3. Джерельний аналіз матеріалів періодичних видань з історії збереження архівних та музейних пам'яток в українській діаспорі	
3.1. Інформаційний потенціал періодичної преси української еміграції.....	119
3.2. Матеріали періодичних видань іншого походження	132
Висновки до третього розділу	149
Розділ 4. Висвітлення проблеми збереження архівної та музейної спадщини представниками української еміграції в джерелах особового походження	
4.1. Наративні твори діячів української еміграції.....	153
4.2. Мемуарні та епістолярні джерела.....	171
4.3. Некрологи як історичне джерело	186
Висновки до четвертого розділу	197
Висновки.....	200
Посилання	203
Список використаних джерел та літератур.....	267
Додатки	329

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК	Архівна комісія
ВО УНР	Виконавчий орган Української Національної Ради
ВР ЛНБ	Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника
ВУАН	Всеукраїнська Академія наук
ВУТПВіР	Всеукраїнське товариство політичних в'язнів і репресованих
ГВІМА	Головний військово-історичний музей-архів Армії УНР
ДОБРУС	Демократичне об'єднання колишніх репресованих українців Советами
ДЦ УНР	Державний центр Української народної Республіки (в екзилі)
ЗУАДК	Злучений українсько-американський допомоговий комітет
ЗУНР	Західно-Українська Народна Республіка
КЕ	Крайова ексекютива
КІУС	Канадський інститут українських студій
КУК	Комітет Українців Канади
МАВУ	Музей-архів визволення України
МВБУ	Музей визвольної боротьби України в Празі
МНО	Міністерство народної освіти
МУР	Мистецький Український Рух
НТШ	Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові
ОБВУА	Об'єднання Бувших Вояків Українців Америки
ОДВУ	Організація державного відродження України
ОДУМ	Об'єднання Демократичної Української Молоді
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОУН	Організація українських націоналістів
ПАУК	Панамериканська українська конференція
РНК	Рада народних комісарів
СВУ	Союз визволення України

СМУ	Союз молоді України
СКВУ	Світовий конгрес вільних українців
СУА	Союз Українок Америки
СУМ	Спілка української молоді
СФУЖО	Світова Федерація Українських Жіночих Організацій
ТПУК	Товариство прихильників української культури
УВАН	Українська Вільна Академія Наук
УВО	Українська військова організація
УВУ	Український вільний університет
УГА	Українська Галицька армія
УГК	Український громадський комітет
УІС	Українська інформаційна служба
УНІГУ	Український науковий інститут Гарвардського університету
УНО	Українське національне об'єднання
УНР	Українська Народна Республіка
УПА	Українська повстанська армія
УСРДП	Українська соціал-демократична робітничка партія
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УЦР	Українська Центральна Рада
ФДУК	Фонд допомоги українців Канади
ЦЕСУС	Центральний Союз Українського Студентства
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України	Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАЗУ	Центральний державний архів зарубіжної україніки
ЦДІАК України	Центральний державний історичний архів України, м. Київ
ЦДІАЛ України	Центральний державний історичний архів України, м. Львів

ЦДКФФА України	Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного
ЦЕСУС	Центральний союз українського студентства
ЦК КПРС	Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу
ЦДАМЛМ України	Центральний державний архів – музей літератури і мистецтва України
ЧСВВ	Чин святого Василя Великого
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

Вступ

Актуальність теми дослідження. Утвердження державної незалежності України, демократизація суспільства гостро поставили проблему вивчення та осягнення своєї історичної спадщини, в якій культурні набутки посідають чільне місце.

Кожний народ фіксує свою історію в писемних джерелах, коли діяльність особистості або окремої інституції відбувається навіть поза межами її Батьківщини. Дослідження історії збереження української архівної та музейної спадщини в еміграції у 1920-і – кін. 1980-х рр. є одним із важливих завдань вивчення загального процесу розвитку української культури.

Українська діаспора в багатьох країнах світу зуміла адаптуватися до нових умов життя, організувати потужне еміграційне середовище, створити чисельні товариства та об'єднання, церковні та студентські рухи, що діяли на ґрунті української культури та опікувалися збереженням її надбань. Актуальність дослідження полягає в необхідності відродження невідомих сторінок історії України, зокрема зарубіжної україніки, без якої неможливе формування її цілісної картини.

На сучасному етапі розвитку української історичної науки вагомими є дослідження джерел діяльності провідних українських вчених різних галузей науки й мистецтва, діячів українських громад в країнах ближнього й далекого зарубіжжя, що постали з ХХ ст. й стали ключовими фігурами в репрезентації української історичної науки в діаспорі, в поширенні знань про Україну, її історію та культуру.

Нині значна частина культурницької спадщини еміграції, що знаходиться за кордоном, входить до складу українських колекцій багатьох зарубіжних архівів і музеїв. Поряд з цим, низка українських історичних і художніх пам'яток зберігається в зібраннях, що були створені українцями за кордоном. Отже, важливим завданням, що стоїть сьогодні перед українськими дослідниками є виявлення, збирання та збереження архівної та музейної спадщини українського зарубіжжя. Осмислення та розуміння ролі діяльності української еміграції в

збереженні пам'яток культури є необхідним чинником спадкоємності та тяглості українських національних традицій. Вивчення сімдесятилітньої історії української культури за кордоном сприятиме введенню до наукового обігу вагомому комплексу історичних джерел, що значно розширить та поглибить тематику наукових досліджень.

Актуальність теми підсилюється і у зв'язку з необхідністю повернення в Україну національних культурних цінностей, які опинилися за кордоном після розпаду СРСР.

Писемні джерела, що висвітлюють діяльність української еміграції, поглиблюють існуючі знання з питань виникнення та функціонування еміграційних центрів, їхніх напрямів діяльності, пріоритетних завдань, одним з яких було зберегти культурні цінності.

Отже, вивчення діяльності українських емігрантів зі збереження архівних та музейних пам'яток є важливою складовою комплексних системних досліджень культури України.

Водночас, актуалізація доробку вітчизняних та закордонних діячів, зокрема наукової інтелігенції, яка з різних причин опинилась за кордоном, сприятиме більш ґрунтовному відтворенню соціокультурного середовища української діаспори, загального тла, на якому проходив розвиток культурних процесів. Відтак, виважений аналіз та оцінка усього архівного та музейного спадку в еміграції є важливим компонентом культурницької діяльності та основним чинником у процесі повернення й реституції національних культурних цінностей в Україну.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямку наукового дослідження кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин «Джерела з політичної історії та думки України» (державна реєстрація № 0105U004269) та кафедри історії України «Соціально-економічний і політичний розвиток України (кінець XIX – XX ст.)» (державна реєстрація № 0110U000393) Інституту історії,

міжнародних відносин і соціально-політичних наук Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Об'єктом дисертаційного дослідження є писемні документи з історії культурницької діяльності української еміграції.

Предметом дослідження є джерельна реконструкція та характеристика документального комплексу зі збереження та вивчення українського архівного та музейного надбання в еміграції.

Метою роботи є аналіз, оцінка та використання комплексу документів української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати ступінь наукової розробки проблеми, з'ясувати рівень її джерельного забезпечення та визначити методи дослідження;

- систематизувати джерельний комплекс з проблеми дослідження, охарактеризувати його основні групи;

- здійснити критичний огляд документів офіційного походження, охарактеризувати основні законодавчі акти та нормативні документи громадських об'єднань та організацій української еміграції;

- розкрити характер і зміст матеріалів періодичних видань української діаспори; визначити їхні види, походження, тематичне спрямування та інформаційне насичення;

- дослідити джерела особового походження, з'ясувати рівень їхньої достовірності та об'єктивності, окреслити їх місце в джерельній базі;

- виробити рекомендації, спрямовані на пошук та подальше використання комплексу документів з історії діяльності української еміграції зі збереження архівних та музейних цінностей.

Хронологічні межі дослідження охоплюють періоди трьох хвиль української еміграції ХХ ст.: від 1920-х рр., коли почалося формування української діаспори у світі й були зроблені перші кроки щодо збирання історико-культурних матеріалів, до кінця 1980-х рр. – часу розпаду СРСР і курсу

України до незалежності. Вибір цього періоду зумовлений тим, що він дозволить поглиблено вивчити й докладно проаналізувати писемні джерела з історії діяльності українців зарубіжжя у культурницькій сфері та наративні твори щодо збереження національної ідентичності українців за межами України.

Територіальні межі дослідження обумовлені створенням та діяльністю громадських об'єднань та організацій української еміграції, за роботою яких можна дослідити культурницьку працю її осередків на території Європи та Американському континенті, де українська еміграція створила найпотужніші центри та проводила активну діяльність задля збереження пам'яток національної історії та культури.

Методологічна основа роботи визначається поставленими завданнями й характеризується комплексним, міждисциплінарним підходом до висвітлення проблеми. Основні методи дослідження використовувались в межах системного підходу на основі структурно-функціонального аналізу. Основоположними під час вивчення проблеми стали загальнонаукові принципи історизму, наукової об'єктивності та достовірності у висвітленні історичних подій. Було використано і низку спеціально-історичних **методів**: джерелознавчої критики, проблемно-хронологічний, порівняльно-аналітичний, персонологічний та описовий, що забезпечило комплексне дослідження обраної теми.

Наукова новизна визначена як самою постановкою проблеми, так і отриманими під час її розробки результатами. Вперше зроблено спеціальне узагальнююче дослідження, присвячене аналізу писемних джерел з історії діяльності української еміграції, спрямованої на збереження архівної та музейної спадщини. На підставі критичного аналізу документів, що зберігаються в музейних, архівних та бібліотечних установах, простежено зв'язки, що існували в розглянутий період між центрами української еміграції в різних країнах і визначили характер формування їхньої документальної колекції. Виявлено, систематизовано й проаналізовано джерельний комплекс документів з історії культурницької діяльності української еміграції, досліджено основні напрями та форми збиральницької роботи українців діаспори, введено до наукового обігу

історичні джерела, які раніше не оприлюднювалися. Розглянуто та охарактеризовано мемуарну та епістолярну спадщину, наративні твори, що поглиблюють знання про культурницьку діяльність в еміграції, спрямовану на збереження архівних документів та музейних пам'яток для наступних поколінь.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що отримані результати, обґрунтовані положення і висновки, а також актуалізація нових джерельних матеріалів може бути використана: 1) для подальшої розробки дослідниками проблеми діяльності української діаспори зі збереження культурної спадщини України; 2) для розробки лекційних курсів, написання монографічних праць з історії України, історії української діаспори, навчальних посібників з джерелознавства та архівознавства; 3) у процесі підготовки хрестоматій, довідників, навчально-методичних посібників для вищої та середньої шкіл.

Особистий внесок здобувача полягає в постановці, розробці та самостійному розв'язанні недостатньо висвітленої в науковій літературі проблеми, формулюванні мети і завдань дослідження, перекладі й джерелознавчому аналізі документів з історії культурницької діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини. Узагальнюючі висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, отримані здобувачем особисто.

Апробація основних положень та результатів дисертації здійснювалася під час обговорення змісту роботи на засіданнях кафедр всесвітньої історії та міжнародних відносин й історії України Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», секції «Джерелознавство» на Днях науки Інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Результати дослідження презентовано у виступах на чотирьох науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науковій конференції «Друга світова війна: події, факти, версії» (м. Переяслав-Хмельницький, 24 квітня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих учених»

(м. Суми, 14 травня 2015 р.), «Осуществление научных исследований и реализации проектов» / Realizacja badań i projektów. Zbiór raportów naukowych. (Kraków, 30.07.2015 – 31.07.2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманітарні науки: нові вирішення» (м. Краматорськ, 22 лютого 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у десяти статтях, три з яких надруковані в наукових фахових виданнях Білорусі, Чехії, Польщі.

Структура роботи підпорядкована меті та завданням дослідження і складається зі вступу, 4 розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Повний обсяг дисертації становить 337 сторінок, з них основного тексту – 202 сторінки.

Розділ 1.

Історіографія, джерела та методи дослідження

1.1. Стан дослідження проблеми

Діяльність української еміграції зі збереження архівного та музейного надбання є важливою науковою проблемою, яка дає можливість реконструювати життя українців за межами Батьківщини, відтворити умови та напрями діяльності української еміграції в культурницькій сфері у 20-х – 80-х рр. ХХ ст. в Європі, на Американському континенті та в інших країнах світу, де найбільше мешкало вихідців з України та їх нащадків.

В історичній літературі означена проблема розроблена недостатньо.

Аналіз наукової літератури за темою дослідження дозволив виділити три групи праць: 1) теоретико-методологічні праці із загального джерелознавства, які сформували підґрунтя історико-джерелознавчих досліджень; 2) праці, що були написані в еміграції організаторами та діячами культурницького руху; 3) предметні дослідження українських та закордонних авторів, у яких проаналізовано джерела з історії діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної (зокрема архівної та музейної) спадщини. Кожну з них ми розглянемо за предметно-хронологічним принципом.

Першу історіографічну групу становлять праці істориків-джерелознавців, у яких закладено методологічну основу та сформульовано основні принципи і методи джерелознавчих досліджень, розроблено класифікацію джерел, визначено специфіку й особливості опрацювання окремих видів джерел. Характеризуючи стан наукової розробки проблеми виокремлюємо праці С. Валка [1], Н. Георгієвої [2], Г. Іванова [3], І. Крип'якевича [4], О. Медушевської [5], О. Пронштейната та В. Стрельського [6], А. Санцевича [7], А. Тартаковського [8], які присвячені питанням розробки теорії джерелознавства.

Уперше критичне осмислення документальних джерел розпочали у 1960–80-х рр. Н. Бржостовська [9], М. Варшавчик [10], С. Каштанов та О. Курносів

[11], О. Медушевська [12] та інші вчені. У сучасну добу – І. Войцехівська [13], Б. Корольов [14], С. Павленко [15], І. Старовойтенко [16] та ін.

У своїй праці О. Богдашина [17] стверджує, що перший етап джерелознавчої критики («аналітична критика») передбачає вирішення таких дослідницьких завдань: виявлення джерел; їх попередній відбір, групування та класифікація; вибір методів та прийомів вивчення; текстологічна критика (встановлення первинного тексту та доповнень до нього); з'ясування авторства, місця, часу, обставин та мети створення джерела; оцінка його автентичності, повноти та достовірності викладених у джерелі фактів. Для джерел (особливо рукописів) важливе значення має вивчення зовнішніх ознак: дослідження паперу та водяних знаків на ньому, гербових марок, печаток, маргіналій тощо. Другий етап джерелознавчої критики («джерелознавчий синтез»), на думку дослідниці, вирішує такі завдання: виявлення зв'язків даного джерела з іншими джерелами, зіставлення джерел за ступенем їх достовірності та повноти, створення комплексу джерел, що дають змогу дослідити ті чи інші історичні події; встановлення всієї суми наявних наукових фактів, які стосуються теми дослідження та визначення фактів, яких бракує для повноти картини.

У роботах І. Ковальченка [18], Л. Пушкарьова [19] були розглянуті загальнотеоретичні питання, у тому числі прийоми зовнішньої і внутрішньої критики писемних джерел, визначення інформаційного потенціалу окремих видів джерел тощо.

Значно вплинув на поглиблення досліджень офіційних та діловодних документів відомий історик-джерелознавець Л. Шепелєв. Він визначив особливості системи діловодства доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та організацій української еміграції ХХ ст., а також висунув пропозиції щодо оптимізації методики пошуку й аналізу джерел цієї групи [20].

С. Макарчук розглянув особливості таких писемних джерел, як журнали, протоколи, стенограми, доповіді, матеріали комісій, службові листи, заяви, скарги та інші джерела з історії України ХІХ – початку ХХ ст. Важливе методологічне значення має висновок дослідника про те, що для підвищення

інформативності діловодних документів під час їх опрацювання необхідно враховувати маргінальні записи, почерк, чисельність документів того чи того виду [21].

Суттєва роль у дослідженні низки джерел, зокрема діловодних документів належить М. Черноморському [22]. Він розподілив діловодну документацію на таку, що визначає завдання та рід діяльності органів влади та управління; висвітлює процеси вироблення та прийняття установами управлінських рішень; постанови і рішення керівних органів установ; висвітлює хід виконання прийнятих рішень; висвітлює підсумки діяльності установ за визначений період. М. Черноморський дав характеристику таких різновидів діловодної документації, як положення, протоколи засідань, постанови, накази, інструкції, що видаються керівництвом установи, матеріали досліджень і ревізій, ділове листування, звіти, статистичні огляди діяльності установ. У своїй праці «Периодическая печать» [23] він розглянув значення преси як історичного джерела.

Великого значення під час вивчення періодичної преси набуває книга «Газетный и книжный мир» [24], у якій розглянута преса: виділені її основні задачі, виокремлена специфіка оформлення газет, розглянута та проаналізована селянська та стінна періодика.

Цінним для вивчення зазначеної проблеми є аналіз розпочатого процесу публікацій джерел у вигляді додатків до монографій, посібників та статей. Так, у 2002 р. (2017 р. – друге видання) вийшов у світ колективний підручник для студентів вищих навчальних закладів «Історичне джерелознавство» [25]. У розділі «Актові та діловодні документи» вказано на такі різновиди діловодних документів: журнали засідань; звіти вищих та центральних установ; циркулярні накази; доповіді; розпорядження, накази, службове листування, матеріали діяльності різного роду комісій.

Історія преси неодноразово розглядалася на сторінках «Українського історичного журналу». Переважна більшість статей, які були опубліковані у 50-х – 60-х рр. та 80-х – 90-х рр. ХХ ст. містять різні види аналітичних

матеріалів. Велику роботу щодо укладання систематичного покажчика «Український історичний журнал (1957–1966)» та «Український історичний журнал (1987–2001 рр.)» провели провідні науковці Інституту історії [26].

Зазначимо, що одним із важливих компонентів діяльності вітчизняних та закордонних установ та інституцій є підготовка путівників, покажчиків тощо. Цінну характеристику періодичних видань містить покажчик, укладачем якого є Л. Вітрук, Т. Шелюх [27]. Помітне місце посідає путівник «Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», підготовлений колективом авторів за редакцією Л. Дубровіної. Цей путівник являє собою огляд зібрань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та його структурного підрозділу – Інституту рукопису [28].

Перелік матеріалів з історії української еміграції у Великобританії містить покажчик «Архівна україніка у Великобританії: попередній анотований перелік матеріалів», укладений англійськими архівістами та перекладений і виданий українськими науковцями [29].

До другої історіографічної групи належать широкоформатні розвідки написані в еміграції організаторами та діячами культурницького руху.

До одних із перших праць, присвячених проблемам створення та функціонування українських архівних центрів за кордоном слід віднести статті 20-х років, авторами яких були політичні діячі еміграційних рухів ХХ ст. (С. Петлюра, В. Прокопович, М. Шаповал) [30], та вчені-архівісти, музеєзнавці та організатори наукового вивчення музейно-архівної справи (Д. Антонович, А. Животко, С. Наріжний, М. Обідний) [31]. Завдяки їхній насназі про українську науку почули і з нею ознайомилися вчені багатьох країн.

Підкреслимо, що перші праці, присвячені проблемам створення та функціонування центрів української еміграції за кордоном почали з'являтися ще у 1920-х рр. і належали перу політичних діячів еміграції: С. Петлюрі,

В. Прокоповичу, М. Шаповалу, М. Обідному, С. Наріжному, Д. Антоновичу, А. Животкову.

Голова Директорії та Головний Отаман Військ УНР С. Петлюра у своїй програмній праці «Сучасна українська еміграція та її завдання» виділив окремий підрозділ «Архівні пошукування», в якому наголошував на необхідності використання українськими емігрантами свого перебування в культурних центрах Європи задля збирання та опрацювання джерел з української історії [32].

Про необхідність зберігання архівної та музейної спадщини наголошував у низці своїх праць відомий український архівіст та музеєзнавець М. Обідний. Вперше він заявив про необхідність вивезення найцінніших українських пам'яток за кордон та заснування національного архівного центру в одній із нейтральних країн у статті «Військово-архівна справа на Україні», яка з'явилась друком ще у листопаді 1919 р. у часописі «Українська старовина» [33]. Проблема збору та збереження історико-культурних пам'яток України посідала одне з провідних місць у творчій спадщині М. Обідного [34]. Більшість з його робіт була маловідомою дослідникам, оскільки деякі з них залишалися ненадрукованими, інші ж були опубліковані на шпальтах еміграційних видань, одиничні примірники яких були представлені у фондах бібліотек та архівів України. Зазначимо, що у своєму листі до українського громадського комітету в ЧСР у справі організації збереження українських історичних пам'яток в еміграції від 20 квітня 1923 р. (м. Тарнів), М. Обідний порушував важливі питання збереження архівних та музейних пам'яток: «... Музей-Архів має за честь звернутися до Світлого Громадського Комітету з проханням не відмовити взяти найближчу гарячу участь у врятуванні загибаючих наших національних скарбів, в спосіб, який Комітет знайде для себе можливим. Зокрема Музей-Архів прохає: 1. Заходів Світлого Комітету для найскоршої висилки кустосу Музею-Архіву Михайлові Обідному візи на виїзд до Чехо-Словаччини для особистого докладу про справу охорони пам'яток і дальшого ними заопікування. 2. Уділення йому на подорож грошової допомоги. 3. Уділення Музею-Архіву тимчасової грошової підмоги ...» [35].

У 1942 р. у Празі вийшла в світ перша частина дослідження С. Наріжного «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами», в якому автор на основі джерел висвітлив історію створення та діяльності численних емігрантських громадських, культурних, наукових та мистецьких установ, організацій і товариств [36]. Ця книга стала справжньою енциклопедією історії міжвоєнної української еміграції. Згодом, після розсекречення матеріалів з «празьких архівів» у Києві, українські вчені підготували й опублікували матеріали С. Наріжного до другої частини цієї праці [37].

С. Наріжному належать також нариси з історії Музею визвольної боротьби України [38], в яких останній директор МВБУ зупинився на характеристиці надзвичайно складної ситуації, в якій перебував музей після закінчення Другої світової війни, і намагався спростувати звинувачення у добровільній передачі його фондів до СРСР, які лунали з боку окремих представників української еміграції. Загалом слід відзначити той факт, що перші огляди історії створення та діяльності архівних та музейних осередків належали перу їх організаторів та співробітників [39].

Другий період позначився виходом за кордоном низки праць з історії української еміграції міжвоєнного та повоєнного періодів: А. Жуковського, В. Маруняка, В. Маркуся [40] та ін., появою енциклопедичних і довідкових видань, які містили відомості про моменти збору та збереження історико-культурної спадщини [41]. Цінну довідкову інформацію про діяльність еміграційних архівних центрів містить п'ятитомна англomовна «Encyclopedia of Ukraine» (1985–1993) [42].

До фундаментальних англomовних довідників з історії України та української діаспори слід віднести працю «Ukraine and Ukrainians throughout the World: a Demographic and Sociological Guide to the Homeland and its Diaspora» [43]. Поштовхом до активізації історичних досліджень у діаспорі у повоєнний період стало заснування кількох наукових центрів, у т. ч. Української вільної академії наук у Нью-Йорку, Наукового товариства імені Шевченка в Європі

(Сарсель, Франція), Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського (Філадельфія, США), Українського історичного товариства (Кент, США), Гарвардського українського дослідного інституту, Канадського інституту українських студій Університету Альберти, одним з напрямів діяльності яких стало вивчення та публікація документів зарубіжної архівної української еміграції.

Натомість у радянських енциклопедичних та архівних довідниках були відсутні будь-які відомості про функціонування архівних центрів української еміграції, які збирали історико-культурну спадщину України, та склад їх колекцій. Що стосується матеріалів політичної еміграції, які на завершальному етапі Другої світової війни та у повоєнний період були вивезені до СРСР, то вони потрапили на зберігання до радянських спецховищ і стали доступними для використання лише на межі 1980-х – 1990-х рр., що було пов'язано з проголошеною в СРСР під час «перебудови» політикою демократизації та гласності.

Третю історіографічну групу складають праці українських та іноземних дослідників, у яких проаналізовано джерела з історії збирання та збереження архівної та музейної спадщини українською еміграцією в 1920-х – кін. 1980-х рр. Вони безпосередньо стосуються теми нашого дослідження.

Весь комплекс праць можна умовно поділити на три хронологічні періоди: перший – 1920–1940-і рр.; другий – 1950–1980-ті рр.; третій – з 1991 р., після проголошення України незалежною державою і триває до теперішнього часу.

У сучасний період відбувається поглиблене вивчення різних аспектів діяльності української еміграції і, зокрема, дослідження процесу збору та збереження історико-культурної спадщини. Особливо активно ця проблематика почала розроблятися на початку 1990-х рр., коли після проголошення незалежності України були встановлені культурні та творчі зв'язки між ученими України та української діаспори. Вагомим внеском у вивчення історії еміграції стала монографія В. Трощинського «Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище», яка присвячена комплексному

дослідженню витоків, причин та особливостей української політичної еміграції в Європі у період між двома світовими війнами, характеристиці різних політичних течій та угруповань в її середовищі, порівняльному аналізу соціально-правового становища емігрантів у країнах осідку [44]. У зазначеній праці на основі широкого кола архівних джерел були розглянуті окремі аспекти функціонування українських громадсько-політичних та культурно-освітніх осередків за кордоном. Науковець простежує й характеризує типологію української діаспори: східну українську діаспору – нові незалежні держави, що виникли на пострадянському просторі (Російська Федерація, Казахстан, Молдова, Білорусь, країни Середньої Азії, Закавказзя, Балтії); західну українську діаспору – Північна Америка (США, Канада), Південна Америка (Аргентина, Бразилія, інші країни), Австралія, Західна Європа (Великобританія, Німеччина, Франція, Італія тощо), Центральна і Східна Європа (Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія тощо), Азія за межами колишнього СРСР (Китай, Японія, інші країни), Африка (Єгипет, Туніс) та інші країни [45].

Протягом 1990–2000-х рр. українські вчені вивчали окремі аспекти громадсько-політичної, культурної, наукової діяльності української еміграції на теренах різних європейських країн. Важливе значення для дослідження проблеми перебування української еміграції в Чехословаччині має низка публікацій С. Віднянського, в яких автор розглядає основні етапи мобілізації української спільноти за кордоном та вирішення українського питання в міжвоєнній Чехословаччині [46]. У широкому контексті ця проблематика була окреслена й іншими науковцями – М. Вегешем і С. Віднянським у спільній монографії «Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939)» [47]. 1993 р. у серії «Пам'ятки історичної думки України» було перевидано лекції з української культури за редакцією Д. Антоновича, ґрунтовні додатки та коментарі до яких уклали В. Ульяновський та С. Ульяновська. Підготовлений ученими огляд наукового та культурного життя української еміграції в ЧСР одним з перших знайомив українських науковців з даною проблемою та спирався на значний комплекс архівних джерел [48].

Діяльності української еміграції у Чехо-Словаччині, Австрії, Німеччині, Польщі було присвячено низку дисертаційних досліджень: Т. Бровченко [49], Т. Бублик [50], О. Даниленка [51], О. Заремби [52], К. Іващенко [53], А. Портнова [54], Т. Сидорчук [55] та інших.

Про історію заснування та функціонування у міжвоєнний період архівних центрів еміграційної україніки у Польщі, Чехословаччині, Австрії, Франції та в інших європейських країнах писали М. Дмитрієнко та М. Палієнко [56], А. Жуковський [57], С. Заремба [58], А. Кентій [59], О. Кириленко та О. Яценко [60], Л. Лозенко [61], В. Михальчук [62], М. Мушинка [63], М. Палієнко [64], І. Срібняк [65].

Зазначимо, що першою вищою школою української еміграції за кордоном був Український вільний університет. Засновані його працівниками наукові товариства протягом 1921–1929 рр. на теренах Чехо-Словаччини стали одним із найголовніших осередків наукового та культурного життя української еміграції. Саме цей університет, що зосереджував у собі й виховував українську інтелектуальну еліту ХХ ст., започаткував досконале вивчення україністики, став найбільшою скарбницею української науки.

Обстеженням структури, змісту матеріалів архіву Українського Вільного Університету в Мюнхені займалися О. Кириленко та О. Яценко [66], Г. Боряк [67], О. Гаранін [68], Л. Дубровіна [69], О. Піщаний [70] та ін.

Крізь призму документальних матеріалів досліджуються хвилі еміграційного руху до Болгарії та Румунії В. Власенком [71], С. Власенко [72], О. Сапсаєвою [73] та ін.

На інформаційний потенціал зарубіжних документальних джерел акцентували увагу Д. Бурім [74], В. Михальчук [75], Ю. Мицик [76], Я. Приморац [77], Т. Себта [78].

У праці Т. Боряк висвітлена історія переміщень та сучасний стан документації Празького архіву. Авторка відводить увагу бібліотечним зібранням української еміграції, переважна більшість яких переміщена з Праги до Києва та зберігається у Державній науковій архівній бібліотеці [79].

Переважна більшість наукових праць М. Палієнко присвячена комплексному дослідженню історії створення та функціонування архівних осередків української політичної еміграції в країнах Європи у міжвоєнний період, відтворенню процесу комплектування та організації зберігання їхніх документальних фондів, дослідження обставин та шляхів переміщення українських еміграційних колекцій у роки Другої світової війни та в повоєнний період, їх засекречення, опрацювання й використання. Вчена здійснила реконструкцію складу документальних колекцій міжвоєнного періоду українського національного музею-архіву, Українського історичного кабінету та Музею визвольної боротьби України в Празі, Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі. Ряд статей автора висвітлюють також історію становлення та специфіку діяльності українських архівних центрів на північноамериканському континенті у другій половині ХХ ст. [80].

Документи вищих навчальних закладів та організацій, що репрезентують діяльність студентів-емігрантів у країнах центрально-східної Європи в 1920–1939 рр. розглядала О. Гуменюк та Л. Чугаєвська [81].

У дисертаційному дослідженні та монографії В. Піскун розглянуто діяльність урядів УНР і ЗУНР в еміграції, здійснений аналіз громадянської позиції лідерів української еміграції 20-х рр. ХХ ст. [82]. Проблеми розвитку історичної науки у діаспорі знайшли висвітлення у працях Я. Калакури [83], О. Реєнта [84], О. Яся [85]. Усі вони активно обговорювали шляхи до соборності національної історіографії.

У період незалежності України побачили світ енциклопедичні довідники, навчальні посібники, нариси з історії української діаспори у світі [86]. Серед цих праць високою інформативністю, насиченістю цінним фактографічним матеріалом і разом з тим лаконічністю і чіткістю його викладення вирізняється книга «Українці в світі» В. Трощинського та А. Шевченка, яка побачила світ 1999 р. у серії «Україна крізь віки» [87]. На початку 2000-х рр. історія української політичної еміграції була комплексно розглянута як складова національної історії у шеститомній «Політичній історії України. ХХ ст.» [88].

На сьогодні існує значна кількість наукових праць, присвячених дослідженню різних аспектів української еміграції ХХ століття. Найбільше уваги в українській історіографії відведено питанням етнічного розселення українців. Так, книга доктора історичних наук В. Сергійчука «Етнічні межі і державний кордон України» одна із перших, що побачила світ під егідою програми «Українознавство в системі освіти, науки і культури» Інституту Українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, націлює увагу на важливі проблеми формування етнічної території українського народу та суцільного поширення української мови в Європі [89]. Відомі українські та зарубіжні етнографи й історики Д. Багалій, М. Боровик, В. Геринович, Ф. Заставний, Є. Карський, М. Кордуба, В. Кубійович, Ф. Максименко, Л. Нідерле, Т. Олесіюк, С. Руднецький, С. Томашівський та інші, активно визначаючи межі етнічного розселення українців протягом тривалого історичного процесу, багато зробили для майбутніх досліджень всебічного вивчення фактичного матеріалу [90]. З'явилися праці Т. Лапан [91], А. Малки [92], Ю. Мартинюк [93], Т. Пастушенко [94], С. Рудика [95], О. Чиркова [96] та інші нові напрацювання [97], що допомагають з'ясувати різні аспекти суспільно-політичної характеристики вербування населення України до Німеччини в 1939–1945 роках, українсько-польського переселення середини 40-х–поч. 50-х рр. ХХ століття, особливостей переселення українських біженців до США та Канади після Другої світової війни.

На вивченні питання оstarбайтерів акцентують увагу і сучасні провідні фахівці-історики України: Ю. Авраменко, Б. Ажнюк, С. Віднянський, В. Євтух, Ф. Заставний, В. Коцур, В. Кремінь та В. Ткаченко, Б. Лановик, В. Маркусь, М. Марунчак, В. Маруняк, О. Мороз, Г. Немченко, В. Попков, В. Потульницький, В. Роговий, А. Стрелко, Ю. Шаповал та інші [98]. Так, С. Мишанич, керівник фольклорно-етнографічної експедиції до Краснодарського краю разом з науковцями Донецького державного університету та працівниками Центру народної творчості Кубані, пропагуючи ідею звернення до фіксації народних джерел, розшукують найкращих носіїв і виконавців українського

фольклору, знавців українських народних обрядів, звичаїв, традицій. Фольклорні студії сприяють виявленню цінних матеріалів: «кубанські українці, хоч і мають у паспортній графі про національність запис «руський», зберегли основні ознаки української ментальності, власну національну ідентифікацію та виявили велике зацікавлення життям в Україні» [99]. порушується питання про важливість вивчення комплексів історичних джерел з вітчизняної історії ХХ століття, до складу яких мають увійти свідчення українських емігрантів, які десятиліттями мешкають на землях іншої країни. Зафіксовані матеріали дають змогу об'єктивно проаналізувати діяльність українських емігрантів на теренах Росії, які досить повно зберегли календарні й родинні обряди, фольклор, що їх супроводжує, репертуар традиційних пісень, що не побутує в Україні. Отже, атмосфера автентичного звучання фольклорних творів підлягає сьогодні опрацюванню, систематизації та подальшому введенню їх до загальнонаціонального культурного контексту.

Поглиблюється ця думка в статтях А. Авраменко [100], В. Бабенко [101], О. Балери [102], В. Висоцького [103], працях О. Ковальчук [104], А. Попока [105], В. Рогового [106], О. Стадніченко [107], в дисертаційному дослідженні М. Якименка [108] та ін. [109].

Спогади, огляди й нариси колишніх інтернованих та статті, брошури, книги Ю. Авраменка, Д. Богачевського, П. Григоренка, П. Грицака, С. Крижановського, У. Самчука, В. Футулуйчука стають на українських теренах об'єктом ґрунтовних студій для вітчизняних істориків [110].

Політична еміграція як одна із чисельних еміграційних рухів ХХ століття презентована у статті В. Пісун [111]. Прикладом дослідження політичного аспекту історії української еміграції 1919–1945 рр. є документи й матеріали Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, ЦДАГО України. На думку провідного фахівця з питань вивчення закордонних українських архівних центрів М. Палієнко, презентована низка ґрунтовних досліджень В. Трощинського, В. Євтуха, С. Свитовича, С. Віднянського, І. Срібняка, О. Вішки, В. Сергійчука, В. Пісун та інших

науковців, присвячених характеристиці еміграції як соціального явища та фактора політичного життя, аналізу різних аспектів суспільно-політичної, військової, культурної, наукової та освітньої діяльності окремих політичних партій і течій, громадських організацій, наукових та освітніх установ, мистецьких об'єднань, а також окремих діячів, дають поштовх на подальше дослідження українських пам'яток [112].

Матеріали доробку М. Мандрик окреслюють проблематику становлення ідеології інтегрального націоналізму в інтелектуальній спадщині української еміграції першої половини ХХ століття [113].

Починаючи з 1990-х рр. в українській історіографії починають розроблятися проблеми, пов'язані зі збором та збереженням історико-культурної спадщини, а саме створенням та функціонуванням еміграційних архівних осередків, дослідженням долі зібраних у них документальних колекцій. Однією з перших до вивчення «Празького українського архіву» звернулася Л. Лозенко, яка у низці статей приділила увагу процесу переміщення українських колекцій з Праги до СРСР та стисло охарактеризувала їх склад [114]. Питання впорядкування та атрибуції матеріалів «празького» походження у фондах українських архівів розглядались у публікаціях А. Кентія [115], Р. Пирога [116], Н. Топішко [117], Л. Яковлевої [118]. Діяльності Музею визвольної боротьби України в Празі була присвячена стаття С. Заремби [119]. На необхідності ретельного вивчення діяльності українських емігрантів та збереження національних пам'яток наголошує у низці своїх праць В. Піскун [120].

У 1990-х рр. Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України було розпочато видання серії оглядів та покажчиків зарубіжної україніки. Інформацію про джерела з української історії у фондах австрійських архівів та бібліотек містять авторські огляди В. Потульницького та укладача матеріалів П. Ричкова [121]. Вагомий внесок у дослідження архівної колекції Наукового товариства ім. Т. Шевченка, яка нині зберігається у Національній бібліотеці у Варшаві здійснила Г. Сварник. Вчена багато уваги приділяє вивченню архівних матеріалів Дмитра Донцова та Євгена

Архипенка, а також архівній документації Товариства ім. Шевченка, які зберігаються в Національній бібліотеці у Варшаві [122].

Водночас слід вказати на те, що доля архівного зібрання ЗУНР, яке упродовж багатьох років зберігалось у Відні, так і не знайшла належного висвітлення в історіографії – цій проблемі було присвячено лише стислу розвідку О. Павлюка [123].

Бібліотечну спадщину та особливості її збору та збереження за кордоном обґрунтовано у працях Г. Боряка [124], Г. Папакіна [125], Л. Дубровіної [126], С. Кота [127], В. Лозицького, І. Матяш [128], П. Соханя [129]. Питання історії, теорії та методики виявлення, вивчення, організації зберігання та опрацювання джерельних комплексів української еміграції були узагальнені в навчальній та енциклопедичній літературі. Окрему групу становлять публікації, присвячені проблемам реституції архівних матеріалів, повернення в Україну культурних цінностей [130].

У багатоплановій історіографічній палітрі слід також виділити праці, в яких досліджуються окремі тематичні компоненти «еміграційних» збірок. До цієї групи можна віднести публікації Н. Миронець про особовий архів Микити Шаповала [131]; Н. Губенко про особовий фонд Степана Сірополка [132]; О. Рибалка про архівний фонд Галини Мазепи [133] (у Центральному державному архіві громадських об'єднань України) [134], О. Мартиненко писав про документи празьких архівів з історії української музичної еміграції у Чехо-Словаччині [135], І. Матяш та Ю. Мушки, що видали свою працю про діяльність та документальну спадщину Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині [136].

Загалом характерною тенденцією останнього періоду є звернення українських дослідників до комплексного вивчення українських збірок США і Канади, наприклад, праці І. Валявко [137], І. Гирича [138], Я. Дашкевича [139], І. Матяш [140], Ю. Мицика [141].

Активного розвитку набула новітня зарубіжна історіографія української міжвоєнної еміграції в Європі. У роботах Я. Бруського, О. Вішки, З. Карпуса,

О. Колянчука розглядається діяльність політичних центрів, громадських, військових та культурних осередків української еміграції в Польщі [142].

У дослідженнях словацького історика М. Мушинки розглянуто процес створення та діяльності Музею визвольної боротьби України в Празі [143]. Особлива увага в працях М. Мушинки була приділена діяльності останнього директора МВБУ С. Наріжного. Долю пам'яток з колекції МВБУ, які наприкінці 1950-х рр. були переміщені до Словаччини і сьогодні зберігаються в Музеї українсько-руської культури у Свиднику, досліджували М. Сополига та М. Няхай [144].

Вагомий внесок у дослідження проблеми збору та систематизації історико-культурної спадщини України за кордоном належить американській дослідниці Патриції Кеннеді Грімстед. Вчена провела копітку та широкомасштабну пошуково-аналітичну роботу в архівах Німеччини, Росії, України та Білорусі. За її результатами світ побачила праця «Трофеї війни та імперії: Архівна спадщина України, Друга світова війна та міжнародна політика реституції» [145] та низка статей, зокрема присвячених долі зібрання Української бібліотеки ім. Симона Петлюра в Парижі [146].

Наприкінці 2005 р. у Києві вийшла книга П. К. Грімстед «Празькі архіви у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної україніки» [147], яка являє собою переклад дев'ятого розділу зазначеної вище англійської монографії. У праці розглянуто останні роки діяльності Українського історичного кабінету та Російського закордонного історичного архіву в Празі, висвітлено окремі аспекти вивезення архівної україніки з Праги до Києва та Москви, опрацювання її в спецвідділах радянських архівів. В українському перекладі побачила світ лише незначна частина праці, основний же масив українського видання складають документальні додатки, а саме факсимільно відтворені тексти документів із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Російської Федерації та фотодокументи з Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного.

Важливу роль у вивченні збереження історико-культурної спадщини української еміграції у Чехо-Словаччині відіграє Слов'янська бібліотека Національної бібліотеки Чеської Республіки. З ініціативи останньої було організовано ряд міжнародних конференцій, на яких ставилися питання дослідження та реконструкції складу еміграційних архівних колекцій (Б. Єржабкової, А. Копрживової, Б. Зілінського та ін.) [148]. У 2005 р. вийшла книга О. Пеленської «Український портрет на тлі Праги: Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині» [149].

Діяльність українських культурних осередків у Франції, зокрема історію створення та функціонування Української бібліотеки ім. С. Петлюри, було висвітлено у монографії В. Михальчука [150], проте поза увагою автора залишилася доля її архівного зібрання. Проблем збереження історико-культурної спадщини України у Франції побіжно торкнувся вітчизняний вчений М. Тимошик [151].

Помітний внесок у дослідження діяльності української еміграції по збору та збереженню історико-культурної спадщини у США зробив Л. Винар, який виступив одним з організаторів вивчення етнічних архівів на північноамериканському континенті. Результати проведеного дослідження було оприлюднено вченим у праці «Preservation of the Cultural Heritage: Ukrainian Archives, Libraries and Museums in the United States» [152], в якому було наведено дані про 32 українські інституції в США, у структурі яких функціонували архіви, музеї, бібліотеки та художні галереї, проаналізовано принципи комплектування та використання документальних колекцій. За визначенням Л. Винара, «українські етнічні архіви, бібліотеки та музеї – це неприбуткові культурні інституції, які відіграють роль сховищ українських архівних документів, друкованих та недрукованих матеріалів, а також українських культурних пам'яток. Головною метою цих інституцій є збирання, збереження, використання та експонування документів, публікацій та речових пам'яток української історико-культурної спадщини у США» [153]. Автор виділив вісім організаційних форм зберігання української історико-культурної спадщини у

США: «архіви», «бібліотеки», «музеї», «художні галереї», «бібліотеки-архіви», «музеї-бібліотеки», «бібліотеки-архіви та галереї», «бібліотеки, музеї, архіви та галереї», тим самим підкреслюючи, що у багатьох випадках колекції мають комбінований, «гібридний» характер. Серед праць, присвячених дослідженню діяльності по збору та збереженню архівної і музейної спадщини у США та Канаді, слід також виділити огляди українознавців: Б. Кравченка, Г. Миронюк, М. Момрика, Я. Розумного [154].

Вільний доступ до листування українців спричинив новий погляд на еміграційний рух в новітній історії українського народу. Епістолярна спадщина українських емігрантів, як правдиве джерело інформації, що не дозволяє фальсифікації історії й спрощення еміграції як факту, має сьогодні вагомe джерелознавче значення. Епістолярії відомих громадсько-політичних та військових діячів М. Антоновича, І. Борщака, В. Винниченка, М. Галагана, М. Грушевського, Д. Донцова, Д. Дорошенка, А. Жука, Є. Коновальця, А. Лівницького, В. Липинського, Б. Мартоса, С. Петлюри, В. Прокоповича, В. Петріва, І. Рудичева, М. Садовського, В. Сальського, С. Смаль-Стоцького, О. Удовиченка, В. Филоновича, І. Феценка-Чопівського, М. Чеботаріва, Є. Чикаленка, О. Шаповала, С. Шемета та інших активно слугують в розкритті державних, суспільно-політичних та військових аспектів діяльності української еміграції в Європі у міжвоєнний період та в роки Другої світової війни [155].

Листи українських емігрантів, як допоміжне джерело вивчення власного досвіду діячів діаспори, збереження духовних цінностей, зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В. Вернадського та інших архівосховищах України й дозволяють крізь їхню призму і в новітній час ґрунтовно дослідити історико-культурне життя українців зарубіжжя, поглибити знання про форми і напрями їхньої культурницької діяльності. З цією метою у 2008 році вивчалися матеріали фонду Івана Багряного [156], архів М. Грушевського як джерело вивчення діяльності визначних постатей українського руху – М. Грушевського, С. Єфремова, В. Липинського, М. Василенка [157]. Зазвичай, ці аспекти та інші, наприклад, роль НТШ як історичного сегменту національно-культурного руху й

відродження, досі розглядались дослідниками в контексті української еміграції в окремих європейських країнах і залишаються маловивченими.

Значним внеском у наукове опрацювання проблеми стали опубліковані праці Є. Гедройця [158], А. Животка [159], О. Заремби [160], Г. Рудого [161], Д. Колісника [162], Н. Сидоренко [163]. Автори охарактеризували періодичну пресу України як джерело вивчення українського життя на еміграції та об'єкт джерелознавчого дослідження української духовності.

Однак на сьогодні періодична преса української діаспори, що становить потужний культурний та історичний ресурс, недостатньо відома на прабатьківщині. Ми погоджуємося з думкою Н. Солонської про те, що закордонна українська періодична преса, яка має досвід функціонування, виробила ефективні засоби впливу на свідомість читачів, на формування громадської думки, національної самосвідомості (тому й була заборонена за радянського режиму) є достойною трибуною для введення цього потужного інформаційного ресурсу в культурний і науковий обіг [164].

Серед наукових центрів в Україні, які визначили одним з пріоритетних напрямів своєї діяльності дослідження історико-культурної спадщини України, її всебічне вивчення слід назвати Інститут української археографії та джерелознавства НАН України ім. М.С. Грушевського, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського, Львівську наукову бібліотеку НАН України ім. В. Стефаника, Інститут досліджень української діаспори при Національному університеті «Острозька академія».

Таким чином, у сучасній науковій літературі можна виділити два напрями щодо вивчення діяльності української еміграції по збору та збереженню архівної та музейної спадщини. Перший полягає у відтворенні історії окремих осередків та реконструкції зібраних ними колекцій. Другий напрям відображає потребу суспільства в одержанні узагальнюючої інформації про діяльність української еміграції та діаспори в контексті збору та збереження архівних та музейних колекцій.

Отже, аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчує, що в сучасній українській та зарубіжній історіографії, попри наявність низки праць з історії збору та збереження українською еміграцією історико-культурної спадщини України відсутні узагальнюючі комплекси дослідження. Спеціальної уваги потребує також здійснення порівняльного аналізу складу документальних колекцій, зібраних емігрантами у Празі, Тарнові, Відні, Парижі, встановлення шляхів їх переміщень та сучасних місць зберігання, визначення інформативного рівня представлених у них матеріалів. Отже, історіографічний аналіз проблеми довів, що на даний момент проблема дослідження джерел зі збору та збереження архівних та музейних колекцій України українською еміграцією вивчена недостатньо, тому потребує додаткового поглибленого вивчення.

1.2. Характеристика джерел та методи дисертаційної роботи

Формувати наукові знання про будь-яке історичне явище неможливо без джерел, які несуть безпосередню інформацію. Першоджерела мають велику цінність для дослідження, вони допомагають відтворити повну та об'єктивну картину перебігу історичних подій.

XXI століття – це доба накопичення й поповнення архівних фондів України новими колекціями емігрантських праць щодо розвитку стосунків між українцями та українською діаспорою, доба культивування елементів свободи, асиміляції, інтеграції.

Складовою національного відродження в Україні є необхідність збереження та вивчення архівної та музейної спадщини України й українського зарубіжжя.

Важливу роль у збереженні, вивченні та популяризації архівної і музейної спадщини українського народу відіграють джерела культурницької діяльності українських емігрантів XX століття. Архівні фонди, українські архівні центри за кордоном, бібліотечні та музейні колекції посідають центральне місце у цьому питанні.

Після проголошення незалежності України вчені отримали доступ до закритої в радянські часи архівної інформації. Відтоді особливе зацікавлення науковців почало викликати вивчення архівних матеріалів української еміграції, згідно із Законом України «Про Національний архівний фонд і архівні установи України» розпочалось повернення документів українського та закордонного походження, що стосуються історії України.

Основна маса джерел з історії культурницької діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини включає численні й різнопланові за змістом документи та матеріали, що зберігалися в різноманітних установах системи Національного архівного фонду України. Це, насамперед, матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Київської області, архіву Всеукраїнської академії наук.

Різнопланові матеріали, що стосуються теми дослідження, знаходяться на збереженні в архівних установах зарубіжних країн. У нашій роботі ми не використовували джерела зарубіжних архівних установ через неможливість безпосередньої роботи у цих установах та загалом достатню кількість матеріалів, які знаходяться в архівних фондах та бібліотечних установах України. Зміст фактичного матеріалу цих фондів не втратив свого наукового значення для висвітлення культурних взаємин духовної спадщини українців і залишається на сьогодні основним джерелом вивчення культурницької діяльності української спільноти у всьому світі.

З метою системного вивчення наявних документів з обраної проблематики та їх зручного подальшого використання ми виокремили у дисертації наступні групи джерел:

- 1) джерела офіційного походження: закони, універсали та постанови, видані офіційними державними утвореннями на еміграції, правові та нормативні документи, статuti, протоколи засідань, матеріали з'їздів, конференцій, нарад, звіти про культурницьку діяльність, офіційне листування музейно-архівних та

бібліотечних осередків;

2) джерельна інформація опублікована у періодичних виданнях – запрошення на урочисті вечори і концерти, програми культурних заходів, тексти ділових повідомлень, ділових виступів чи переговорів;

3) джерела особового походження: особисті щоденники та спогади, сповіді, записники з творчими нотатками, особиста кореспонденція, власні конспекти, листування, некрологи тощо.

З метою виявлення та вивчення оптимальної сукупності джерел, необхідної для всебічного вивчення поставленої проблеми, були опрацьовані фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України), Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (ЦДІАЛ України), Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України), Державного архіву Львівської області (ДАЛО), Рукописного відділу Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), Державного архіву Київської області (ДАКО), відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Основною скарбницею документальної пам'яті про історію та культурницьку діяльність української еміграції зі збору та збереження архівної та музейної спадщини в еміграції є ЦДАВО України.

Його фонди дають можливість дослідити діяльність еміграційних архівно-музейних та бібліотечних центрів, простежити процес формування їх документальних колекцій. Слід виділити фонд 3179 – Головний військово-історичний музей-архів при Генеральному штабі військ УНР; фонд 3866 – Український історичний кабінет у м. Празі; фонд 4018 – Український національний музей-архів при Українському інституті громадознавства в Празі; фонд 4009 – Товариство охорони українських історичних пам'яток за кордоном

(м. Прага, Чехо-Словаччина); фонд 4362 – Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі. Матеріали цих фондів допомагають всебічно пізнати нашу минувшину, зокрема діяльність українців за кордоном.

Виникнення еміграційної україніки привернуло увагу наукового загалу до вивчення писемних джерел з історії збереження українських архівів та музейної спадщини в еміграції [1]. Оскільки найбільшим українським еміграційним центром міжвоєнного періоду (1920-ті – початок 1940-х рр.) стала Чехо-Словаччина, то й писемні документи фонду Празького архіву як джерела вивчення життєдіяльності емігрантів з України стають об'єктом ретельного аналізу; багато джерел 1922–1925 рр. з теми дослідження зберігаються у фонді 3870 «Празька філія Української селянської спілки, м. Прага (Чехо-Словаччина)». Серед матеріалів фонду представлені протоколи засідань організаційної групи по заснуванню Празької філії Української селянської спілки, загальних зборів членів філії, спільних засідань управ філій спілки, Проект навчального плану Українського селянського університету. Також серед матеріалів знаходимо листування з комітетом Української партії соціалістів-революціонерів, Українським громадським комітетом, кооперативним товариством «Українська самопоміч», ощадно-позичковою касою, управами філій про надання матеріальної допомоги членам філії, а також заяви різних осіб про вступ у члени спілки; прохання членів спілки про надання матеріальної допомоги. Серед документів фонду знаходимо також і фотографії членів спілки [2].

У фонді 3871 «Кооперативні курси Української селянської спілки в Празі (Чехо-Словаччина)» зберігаються статут курсів для українців-емігрантів при Українській селянській спілці; протоколи засідань лекторської ради курсів; листування з Міністерствами закордонних, земельних справ ЧСР, Головним комітетом Української селянської спілки, іншими установами про організацію та фінансування кооперативних курсів; книги обліку успішності, видачі книжок слухачам з бібліотеки курсів за 1923–1924 навчальний рік; списки, анкети, посвідчення слухачів курсів [3].

Фонд 3872 «Кооперативне сільськогосподарське товариство «Ґрунт» в Йозефові (Чехо-Словаччина)» включає документи за 1924–1925 рр.: статут, обіжники кооперативного сільськогосподарського товариства «Ґрунт», протоколи засідань управи та спостережної ради, загальних зборів членів товариства, листування з Головним комітетом Української селянської спілки, товариствами «Україна» та «Основа» та ін. [4].

Протоколи засідань управи та статут видавництва «Вільна спілка», договори та умови щодо друкування книг, листування з установами та організаціями українських емігрантів за кордоном і окремими особами про видання та розповсюдження української політичної преси та літературних творів, фінансовий стан видавництва, передплату часописів та з інших питань, рукописи статей з історії та діяльності УПСР за кордоном, Народної української ради в Празі, життя українських емігрантів, списки виданих книг та списки членів «Вільної спілки» зберігаються у фонді 3875 «Українське видавництво «Вільна спілка» – орган Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, м. Подебради (Чехо-Словаччина), з березня 1929 р. – м. Прага (Чехо-Словаччина)» [5].

Досить інформативним у межах теми дослідження є фонд 3879 «Український технічно-господарський інститут заочного навчання (УТГІ) в Подебрадах (Чехо-Словаччина)», який містить протоколи засідань професорської ради агрономічно-лісового факультету Української господарської академії, розпорядження директора та положення про Український технічно-господарський інститут заочного навчання, плани навчання, звіти про діяльність економічно-кооперативного факультету, технічно-кооперативного факультету, технічно-друкарського бюро інституту, вирізки з газет, відгуки студентства про діяльність інституту, рукописи наукових праць професорсько-викладацького складу Українського технічно-господарського інституту заочного навчання, журнал шкільного листування інституту №№ 1–4 за 1932 р., №№ 5–11 за 1933 р., реєстр підручників, які видав інститут від 10 березня 1947 р. Загалом у фонді 3879 зберігається 8797 справ за 1927–1947 рр. [6].

Матеріали про державну учительську семінарію в Грубешові та народні холмські пісні зберігаються у фонді 3800 «Державна учительська семінарія в Грубешові (Польща)» та інших фондах [7].

Фонд 3803 «Юрій Тищенко (Сірий) Юрій Пилипович (1880–1953 рр.) журналіст, публіцист, видавець української літератури за кордоном» охоплює період з 1918 до 1940 рр. У фонді зберігаються протоколи засідань, звіти, статuti, звернення про діяльність Українського громадського комітету в Чехословаччині, Українського громадського видавничого фонду, Союзу українських журналістів, Об'єднання українських видавництв, Товариства прихильників книги, інших наукових товариств та організацій українських емігрантів за кордоном, членом яких був Сірий. Листування з Українським видавничим фондом, Українським громадським комітетом, науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка, іншими організаціями та закордонними видавництвами, Українським державним видавництвом в Харкові, Держторгом УРСР, Укркнигою з питань друкування та розповсюдження книг. Рукописні тексти статей Ю. Тищенка, переклади та рукописи статей інших авторів, список архівних документів, якими користувався Ю. Тищенко, особисті документи (автобіографія, паспорти, посвідчення, щоденники, записники, а також листування з різними особами) [8].

З матеріалів фонду 3863 «Балаш Микола Іванович – член ЦК Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, останній Голова Українського історичного кабінету в м. Празі», ми дізнаємося про службову та громадську діяльність М. Балаша (статут Української селянської спілки, програма першого з'їзду спілки; декларація звернення, бюлетені Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном, української громади у Франції; навчальні програми соціологічного інституту), листування з Українським громадським комітетом, українським видавничим фондом, організаціями за кордоном. Також фонд містить особисті документи (паспорт, членська книжка Українського видавничого фонду, записні книжки, грошові рахунки, фотокартки) [9].

Інформативним для нашого дослідження виявився фонд 3866 «Український історичний кабінет в Празі (Чехо-Словаччина)», який налічує 255 справ за 1920–1948 рр. У фонді зберігаються копія договору уряду Директорії з Польщею від 21 квітня 1920 р., копії протоколів засідань комісії з розгляду контракту з фірмою «Пабіско» 1922 р., документи Ліги Націй (рапорт презентанта Японії та звіт про дискусію в українській справі). Канцелярія Розпорядження Уповноваженого міністерства закордонних справ Чехословаччини та листування з ним про дозвіл на заснування в Празі Українського історичного кабінету – центру збирання архівних документів і видань українських емігрантських організацій та установ за кордоном:

- Проект статуту Українського історичного кабінету в Празі. Звіти кабінету про свою діяльність. Листування з українськими емігрантськими організаціями, товариствами, видавництвами, редакціями часописів, окремими особами про надсилання до кабінету друкованих видань та архівних матеріалів про їх діяльність в еміграції;

- створення бібліографічної бази та збирання матеріалів з історії українського визвольного руху з початку XIX ст.;

- зберігання бібліотечних каталогів, картотеки, списків книг та облікових відомостей про надходження книг і документів до кабінету.

- зберігання довідки про заснування та діяльність кабінету;

- впорядкування листування з АН УРСР, Українським товариством культурного зв'язку із закордоном, спілкою радянських письменників, редакціями часописів США і Канади з питань обміну літературою;

- описування матеріалів (акт про передачу українських документів в Празі) відповідно до постанови РМ ЧСР від 14 серпня 1945 р. [10].

Фонд 5245 «Євген Штендера: особовий архів (Місія УПА за кордоном)» містить документи про життя та діяльність Є. Штендери: біографічні документи (автобіографія, бібліографія, список публікацій); документи про навчання в УВУ та Університеті Альберта (анкети, залікові книжки, посвідчення, свідоцтва, дипломи); документи про участь в НТШ (заява, запрошення, програми),

Товаристві українських бібліотекарів в Америці, Товаристві українських професіоналів і підприємців в Оттаві, Українському народному союзі (програми, інформаційні листи); документи про діяльність Є. Штендери в редакції «Літопис УПА» (промови, інтерв'ю, звіти, інформації); доповіді, рецензії, публікації; листування з різними кореспондентами. Фонд налічує 1203 справи, які охоплюють період 1917–2005 рр. [11].

Під час написання роботи використовувались матеріали фонду 4629 «Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном (Товариство «Україна»)». Цей фонд включає 548 справ за 1960–1992 рр. У його матеріалах зберігаються довідки, інформації про зустріч з емігрантами українського походження, листування з обл. Відділеннями Товариства «Україна», протоколи засідання Президії товариства, звіти про роботу товариства, постанови Президії товариства «Україна», листування з посольствами СРСР різних країн світу. Протоколи засідань Секретаріату Товариства та документи до них; постанови засідань Президії Ради Товариства «Україна» та документи до них; документи всесвітнього форуму українців [12].

У фонді М. Обідного були виявлені його неопубліковані праці, присвячені проблемі зберігання історико-культурної спадщини України в еміграції, зокрема: «Архіви та музеї української визвольної боротьби в 1917–1922 рр.», «Русский заграничный архив», «Охорона національних скарбів», «Ще про те, як охоронялися пам'ятки» [13]; у фонді А. Животка – рукопис його праці «Українські музеї й архіви та їх збірки» (датований 1943 р.) та нотатки до нього [14].

Важливе значення для дослідження долі колекції Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі у роки Другої світової війни мають спогади директора бібліотеки І. Рудичева, які зберігаються у ф. 4362 (Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі, 1929–1941 рр.) ЦДАВО України [15]. Загалом слід зазначити, що цей фонд був фактично сформований з особистих матеріалів І. Рудичева, однак під час науково-технічного опрацювання співробітниками архіву він не був віднесений до фондів особового походження.

Значна кількість джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини зберігається в Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ).

ЦДАЗУ репрезентує документи, що висвітлюють багаторічну невтомну працю української громади за кордоном. Серед них – листи, комунікати, повідомлення, звернення, маніфести Пан-Американської української конференції, Українського конгресового комітету Америки, Комітету українців Канади, проект статуту Світового конгресу вільних українців, списки членів та плани роботи програмової комісії, публікації в пресі, фото видатних діячів – А. Мельника, М. Ливицького, О. Штуль-Ждановича, М. Плав'юка та ін. [16].

У бібліотечному фонді № 3 ЦДАЗУ [17] зберігаються наукові розвідки, літературні дослідження, фундаментальні бібліографічні посібники, поетичні твори та численні історичні публікації українських емігрантів, що дозволять сучасному досліднику простежити історію українських партій, громадсько-політичних об'єднань, інституцій, видавництв, що активно працювали в різних країнах світу, а також еволюцію поглядів на життєві принципи української діаспори впродовж усього ХХ ст.

Окрім того, особисті документи та документи про службову й громадську діяльність, зокрема листування, вітальні вірші, статті з газет іншомовних видань, як історичне джерело допомагають класифікувати джерела про еміграційний рух відповідно до причин еміграції. Колекції документів українських еміграційних організацій та установ 20-х–90-х рр. ХХ ст., що діяли в Чехії, Словаччині, Німеччині, Польщі, Румунії, Болгарії, Югославії та інших європейських країнах і протягом останніх років надійшли до архівного фонду ЦДАЗУ, є джерелом ґрунтовного вивчення українсько-німецьких, українсько-польських, українсько-канадських та інших зв'язків у багатьох галузях науки, освіти, культури.

Такі матеріали мають значний обсяг інформації про спільність інтересів та устремлінь діячів науки та культури в еміграції з українцями. Наприклад, доробок М. Міленка як видатного театрального режисера й громадського діяча, В. Гренджа-Донського українського письменника й багатьох інших дозволить

поглибити знання не тільки про історичні періоди еміграційних хвиль ХХ ст., а й правдиво відтворити події історії культури та мистецтва, є історико-культурним надбанням вітчизняного та зарубіжного українства початку ХХ ст., вагомим складником української науки та мистецтва [18].

Архівні першоджерела ЦДАЗУ – програми концертів до культурно-освітніх, ювілейних, святкових заходів, протоколи засідань прихильників культури, звіти засідань – містять інформацію про доробок національної еліти: меценатів, письменників, педагогів, учених, працівників газет, журналів, які зазнали репресій з боку радянської влади й відкрито в еміграції продовжували популяризувати українську справу, культуру [19]. Зміст документів, зокрема комунікати, повідомлення, звернення тощо, віддзеркалюють атмосферу відчаю, страху, недовіри, загибелі українців за доносами, закритих судових процесів над вітчизняною інтелігенцією та ін. [20].

Висвітленню життя, подій, співпраці, що простежуються в діяльності чисельних українських організацій, об'єднань, партій, студентських, освітніх, кооперативних, наукових осередків за кордоном, присвячені матеріали документальної виставки «Біля витоків Світового конгресу вільних українців», що проходила на базі Центрального державного архіву зарубіжної україніки 01 серпня 2014 р.

Мемуарна література (спогади, записки), щоденники, епістолярії (особисті листи), біографії та інші численні різновиди документів, що виходили під егідою Центру українських студій Гарвардського університету та українців Канади, а нині зберігаються у бібліотечному фонді ЦДАЗУ, свідчать про багатогранну активність нашої еміграції, її неординарність і талановитість її діячів [21].

Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань відтворює минуле й разом з іншими архівними документами ЦДАЗУ про відомих політичних в'язнів другої хвилі еміграційного процесу (1939–1945 рр.), борців за права людини та ін. відтворює українську етнокультурну ідентичність. Підкреслимо, що велику кількість талановитих людей дала світові Україна, їхній доробок незаслужено призабутий

українськими істориками, літературознавцями, але по праву заслуговує на ретельне вивчення та переосмислення. Дослідження їхньої ролі в загальній системі української культури, літератури дає можливість частково заповнити прогалину в дослідженні проблеми еміграції ХХ ст.

Надзвичайно цікавими та інформативними є матеріали особових архівів М. Захарченка, Н. Замулко-Дюбуше та А. Жуковського, які зберігаються у фонді 8 «Захарченко Микола Іванович, український громадський діяч на еміграції, інженер-економіст», фонді 31 «Замулко-Дюбуше Наталя Йосипівна (1948 р. н.), поетеса, письменниця» та фонді 44 «Жуковський Аркадій Іларіонович (1922 р. н.), науковий та громадсько-політичний діяч». У матеріалах фондів зберігаються листи, особові нотатки, протоколи засідань різних громадських та політичних об'єднань, публіцистичні твори та інші джерелознавчі матеріали.

Важливу інформацію про причини й особливості еміграційних процесів другої половини ХХ ст., дієвість українців за кордоном мають архівні документи ЦДАЗУ особового фонду А. Жуковського – одного з видатних наукових та громадсько-політичних діячів Франції, якому належить важлива роль у дослідженні проблематики історії церкви, історії України, історіографії, а також у налагодженні україно-французьких культурних зв'язків. Зазначимо, що тривалий час україно-французькі взаємини мали опосередкований характер [22].

Фонд 12 «Колекція документів українських еміграційних організацій та установ (перша пол. ХХ ст.)» містить інформацію про Гурток студентів-українців при Вищій торгівельній школі у Берліні, Український науковий інститут у Берліні, Українську студентську громаду у Варшаві, Український науковий інститут у Варшаві, Наукове товариство ім. Шевченка, Видавниче товариство в ЧСР «Український студент», Гурток «Молода Україна», Громаду студентів емігрантів з Великої України, Подебрадську філію Української селянської спілки на еміграції та ін. Фонд налічує 120 справ за період з 1913 по 1944 рр.

У матеріалах фондів 13 «Колекція документів діячів науки та культури на еміграції» та 16 «Колекція документів про театральне та музичне життя, зібрана

українцями в Словаччині» зберігаються документи В. Гренджа-Донського, українського письменника, громадсько-культурного діяча; Б. Антонича, українського поета, перекладача; Г. Грицяя, культурно-громадського діяча; І. Мазепи, науковця та громадсько-політичного діяча, а також тексти вистав, ноти, реклами, програми концертів та вистав.

Фонд 20 «Товариство прихильників української культури в м. Курітіба (Бразилія)» містить протоколи засідань Президії Центрального відділу ТПУК в м. Курітіба (Бразилія), протоколи загальних зборів філії ТПУК, звіти про роботу Товариства, протоколи дискусій за 1947–1962 рр.

У фондах ЦДАЗУ зберігається багато інформації про діяльність студентських та молодіжних організацій зі збору та збереження історико-культурної спадщини: фонд 25 «Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ). Філія в Чикаго (США)», фонд 29 «Українська скаутська організація Пласт поза межами України», фонд 32 «Ліга української молоді Північної Америки (ЛУМПА)», фонд 42 «Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС)», фонд 43 «Українські студентські організації в Австрії», а також фонд 47 «Українська студентська громада в Римі».

Цінні матеріали містить фонд 35 «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі», який налічує 89 справ та охоплює період з 1920 до 2006 рр. У фонді зберігаються установчі та управлінські документи Державного центру УНР в екзилі (протоколи першої сесії Ради УНР, правильник УНР, списки учасників, плани роботи, звіти про діяльність уряду УНР, резолюції, протоколи та ін.); листування президентів УНР в екзилі, документи культурно-освітньої та наукової діяльності центру. Документи, що висвітлюють організаційну діяльність Австралійської репрезентації Державного центру УНР в екзилі та її відносини з іншими організаціями [23].

Досить інформативними є матеріали фонду 36 «Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)», у якому зберігаються документи з основної та фінансово-господарської діяльності СКВУ, а також організацій і об'єднань, що входили до СКВУ чи співпрацювали з ним; друковані видання СКВУ; документи про життя

та діяльність очільника СКВУ М. Плав'юка; документи про відомих політичних в'язнів, борців за права людини [24].

У фонді 39 «Організація державного відродження України (ОДВУ)» зберігаються документи про діяльність громадсько-політичної організації українців у США: організаційно-управлінську діяльність, зокрема, проведення культурних заходів, видавничу діяльність, фінансово-господарську, про співпрацю з іншими установами, організаціями та окремими особами; документи братніх організацій ОДВУ за 1933 – 2000 рр. [25].

Документи про діяльність діаспорних українців зі збереження культурної спадщини у Канаді знаходяться у фонді 50 «Українське національне об'єднання (УНО, Канада)»: документи Крайової езекутиви (КЕ) УНО з основної діяльності, документи КЕ УНО та культурно-освітньої референтури (КОР), листування УНО з організаціями та окремими особами з господарських, організаційних, приватних та ін. питань, документи ПЕ УНО Східної Канади та Братніх організацій. Усього в цьому фонді налічується 68 справ за 1936–1995 рр. [26].

У ЦДАЗУ зберігається велика кількість творів українських емігрантів та окремі випуски періодичних і неперіодичних видань українських організацій Австрії, Великої Британії, Канади, Німеччини та США [27].

Важливу складову джерельної бази дослідження становлять матеріали, які зберігаються у колекції «Український музей в Празі» ЦДАГО України (ф.269, оп.1. Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громад на еміграції. 1905–1948 рр.; ф.269, оп.2. Документи і матеріали українських державних, військових, громадсько-політичних діячів, представників науки, культури і освіти, інших осіб. – 1886–1952 рр.). Тут відклалися документи з історії МВБУ в Празі, у тому числі «Пам'ятна книга Музею визвольної боротьби України з автографами жертводавців на потреби музею»; «Алфавітна книга обліку надходжень документів і матеріалів від діячів української еміграції та українських організацій до МВБУ»; листування дирекції МВБУ з українськими громадськими діячами й установами стосовно

комплектування фондів і колекцій та щодо збирання коштів на утримання музею [28].

Матеріали ЦДАГО України (Фонд 269 – Колекція документів «Український музей в Празі» Опис 1. Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громад на еміграції. 1905–1948 рр. Опис 2. Документи і матеріали українських державних, військових, громадсько-політичних діячів, представників науки, культури і освіти, інших осіб. – 1886–1952 рр.; Опис 3. Часописи, газети, бюлетені, брошури, інші друковані видання) суттєво доповнюють відомості про діяльність Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі, які зберігаються у ЦДАГО України. Тут наявні рукописні оригінали та копії облікової документації бібліотеки міжвоєнного періоду – «Книга обліку надходжень книжок та іншої друкованої продукції до Бібліотеки (1927–1929 рр.)», «Каталог книжкових зібрань Бібліотеки з україністики (релігія, філософія, історія, археологія, етнографія, географія, мова і література, красне письменство)», датований 1939 р., протоколи засідань ради бібліотеки за 1933–1941 рр.; офіційне листування ради з українськими емігрантськими установами і громадськими діячами, паризьким муніципалітетом з питань діяльності [29].

Важливу інформацію про діяльність української еміграції зі збирання та збереження архівної та музейної спадщини, а також про долю окремих документальних колекцій було почерпнуто з джерел особового походження, зокрема епістолярію відомих громадських та культурних діячів (Д. Антоновича, Є. Вирового, Д. Дорошенка, В. Дорошенка, А. Лівницького, В. Прокоповича, І. Рудичева, С. Русової, С. Скрипника), які зберігаються у ЦДАГО України [30]. Окреме місце серед епістоляріїв посідають листи Ольги Петлюри до І. Рудичева, які дають можливість дослідити тогочасну ситуацію у середовищі української політичної еміграції [31].

Окремі матеріали зазначеного фонду ЦДАГО України стосуються також долі архівного зібрання документів Уряду ЗУНР у Відні – зокрема, листування Є. Петрушевича з сином Антоном та о. М. Горникевичем щодо організації зберігання державних архівів ЗУНР у Відні та про передачу їх під опіку

митрополита А. Шептицького [32]. Ці матеріали становлять надзвичайну цінність через їх автентичність і достовірність, а також беручи до уваги те, що вони містять секретну на той час інформацію, яка не знайшла відображення в інших джерелах.

Фонд 338 «Комісія допомоги українському студентству (КоДУС) м. Мюнхен (1945–2012)» містить діловодну документацію КоДУС, списки членів, листування та фотодокументи.

У фонді 273 «Колекція документів п. О. Ромаса про діяльність громадсько-політичних об'єднань української діаспори Канади та США» зберігаються різнопланові документи за 1947–1994 рр.

Додаткову інформацію про архів Уряду ЗУНР у Відні та внесок митрополита А. Шептицького у справу зберігання українських архівів за кордоном було виявлено під час опрацювання фондів ЦДІАЛ України. Використання листів Церкви св. Варвари у Відні о. М. Горникевича до А. Шептицького, які зберігаються в особовому фонді митрополита (ф.358) значною мірою розширило та збагатило джерельну базу дослідження і дало можливість більш цілісно реконструювати перебіг подій, пов'язаних з функціонуванням Національного музею-архіву у Відні та долею історико-культурної спадщини України, а саме ЗУНР у міжвоєнний період [33].

Крім того, у ЦДІАЛ України зберігається «Колекція документів про діяльність урядів та армій Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки» (ф.581), в якій наявні матеріали з еміграційних архівів, а також окремі документи з «Колекції мікрофотокопій документів № 9 – Матеріали архіву Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові з Національної бібліотеки у Варшаві».

У ЦДІАК України були залучені до аналізу документи другого опису ф.4703 (Центральний державний історичний архів УРСР у м. Києві; «Перша частина», справи постійного зберігання за 1945–1993 рр.). Ці матеріали мають надзвичайну вагу для дослідження процесу збору та передачі матеріалів історико-культурної спадщини до УРСР, їх засекречення та науково-технічного опрацювання у

повоєнний період, яке здійснювалося у відділі особливо таємних фондів ЦДА УРСР у Києві [34].

Значна кількість фотодокументів з фондів Музею визвольної боротьби України зберігається у Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України). Зображальні джерела ілюструють різні аспекти життя та діяльності представників української політичної еміграції (зокрема, тут зберігається «Збірка світлин II-го Військового відділу МВБУ», «Альбом фотографій товариства «Світло» Організації полонених українців у таборі Фрайштадт», альбоми з численними світлинами відомої української поетеси та громадської діячки О. Теліги) [35].

Отже, комплексна розробка матеріалів згаданих та інших фондів ЦДАЗУ, ЦДАВО України та ЦДАГО України засвідчує, що ці архівні установи є основними зберігачами документальної пам'яті з історії культурницької діяльності української еміграції зі збереження духовної спадщини. Саме матеріали їхніх фондів дають змогу отримати оптимальний обсяг джерельної інформації для вивчення досліджуваної теми.

Водночас цінні матеріали із зазначеної проблеми виявлені й в інших архівних установах. Так, документи й матеріали, що безпосередньо стосуються культурницької діяльності української еміграції в сфері збереження архівів та музейної спадщини України, зберігаються в Центральному державному електронному архіві України та Державному архіві Київської області (ДАКО) [36].

Вивчення матеріалів з історії діяльності української еміграції в екзилізі збереження архівної та музейної спадщини, що знаходяться в архівних установах України, дозволило виокремити певні особливості, типові риси та недоліки в зберіганні й використанні архівних джерел з досліджуваної проблеми. Суттєвим недоліком є те, що до початку 90-х рр. ХХ ст. діяли певні обмеження в роботі з архівними матеріалами, зумовлені ідеологічними настановами тоталітарного режиму.

В архівних установах України документи й матеріали з історії збереження архівної та музейної спадщини України не виокремлювалися в самостійні фонди та справи. Таке становище пояснюється особливостями радянського архівного будівництва, насамперед в Україні. Більшість документів, які стали предметом нашого дисертаційного вивчення, надходили на зберігання від різних фондоутворювачів і є невід'ємною складовою частиною документального спадку, який відображає діяльність окремих діячів культури, політичних та державних діячів і науковців.

Також широке коло джерел з теми дослідження до теперішнього часу зберігається в закордонних архівних установах. В останні 20 років активізувалася робота щодо вивчення джерел з історії української еміграції в Європі, наприклад, у Німеччині, у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін. Серед документів фонду з історії життя й діяльності гетьмана України П. Скоропадського, президента Західноукраїнської народної республіки Є. Петрушевича, президента Директорії УНР А. Макаренка, міністра закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка, послів УНР в Берліні О. Севрюка і М. Порша є звітні доповіді, запрошення, протоколи, рішення та інші види документів офіційного та особового походження.

Основою для висвітлення питання діяльності українських емігрантів першої половини ХХ століття на європейських землях, послугодують матеріали архівів, музеїв, бібліотек, в яких зберігаються документи громадських організацій, інституцій та товариств світового і закордонного українства: Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР у Тарнові (Польща, 1921–1923), Центрального військового архіву ім. майора Болеслава Валігури та Військового архіву у Торуні (Польща); Українського правничого товариства в Чехії (1923), Українського історично-філологічного товариства в Празі (1923), Українського академічного комітету (1924), Українського національного музею-архіву (Прага, 1923–1932), Українського історичного кабінету у Празі (1930), Товариства «Музей визвольної боротьби України» (1925–1948), Архіву слов'янської музики Слов'янського інституту у Празі (1928), Українського

товариства прихильників книги в Празі (УТПК); Української бібліотеки імені Симона Петлюри у Парижі (Франція, 1929); Національного музею у Відні (Австрія, 1934), Українського греко-католицького Братства ім. Св. Варвари (Австрія); Музею-архіву Української Вільної Академії Наук (Німеччина, 1945), Федерального архіву Німеччини з відділами в Берліні, Кобленці, Фрайбурзі, Державних архівів у Мюнхені, Берліні та Вольфенбютелі, Політичного архіву Міністерства закордонних справ, Таємного державного архіву пруської культурної спадщини; Українського католицького університету імені Папи Климента та Малої Семінарії (Італія) та ін.

У заснованих європейських джерелознавчих центрах української еміграції (Австрії, Бельгії, Чехії, Італії, Польщі, Румунії, Угорщині, Іспанії, Німеччини та в інших країнах з компактним проживанням українців) зберігаються документи, що характеризують процес створення й діяльність українських організацій та їх провідних діячів у справі збереження, вивчення та популяризації історико-культурної спадщини у всьому світі. Наприклад, до джерелознавчих центрів Німеччини входять, зокрема, архівні документи УВУ в Мюнхені, які можна поділити на такі типологічні групи: документи українських представництв та місій; матеріали українських вояків (з таборів полонених та інтернованих); документи офіційного та особового походження; документи українських студентських організацій – Центрального союзу українського студентства (ЦЕСУС), Української академічної громади при УВУ, Союзу українських студентських організацій у Німеччині та м. Данцигу (1922–1928), Українського студентського товариства в Берліні (1931–1941); документи наукових і навчальних установ (УВУ в Мюнхені); колекції видатних українських науковців, що мешкали в Німеччині: історика Н. Полонської–Василенко; історика, археолога, етнографа і мистецтвознавця П. Курінного; історика, культуролога, ректора УВУ І. Марчука; історика О. Оглоблина та ін. [37].

Архів УВУ в Мюнхені, як наукової установи й освітнього закладу, складають 44 назви справ. Підґрунтям для подальшого вивчення діяльності німецьких емігрантів, на думку сучасних дослідників О. Кириленка та

О. Яценка, стануть архівні справи, які містять вхідну та вихідну документацію, установчі й розпорядчі документи, особові справи студентів, магістрів, докторантів університету (з 1945), навчальні програми, плани, лекційні журнали, списки студентів і професури, правила студій на окремих факультетах, звіти, протоколи засідань факультетських рад, протоколи зборів (професорської колегії) та Сенату (Професорської ради), оголошення, пресові бюлетені УВУ, офіційну та приватну кореспонденцію тощо [38]. Загалом, можна виокремити за номінальною ознакою такі архівні документи УВУ в Мюнхені: протоколи і стенограми засідань конгресів, з'їздів, конференцій, загальних зборів, урочистих і жалобних академій (зібрань) української еміграції; звернення, відозви, заяви, резолюції, постанови, комунікати, обіжники громадських і професійних зібрань, керівних органів політичних партій і громадських організацій на еміграції, накази військових установ; звіти з діяльності, інформаційно-довідкові матеріали з міжнародних та внутрішніх питань життя і діяльності еміграції; офіційне та приватне листування, списки й анкети членів різних товариств, громад, спілок; особисті документи (паспорти, посвідчення, дипломи, членські картки, щоденники, записники, поштові листівки, візитні картки, творчі матеріали: рукописи, рецензії), які є вагомим джерелом для комплексного дослідження історичного минулого українців за межами материкової України [39].

Історик Д. Бурім встановив, що джерела діяльності українських емігрантів в Німеччині зберігаються в таких провідних архівах та бібліотеках, як Федеральний архів ФРН (Берлін) [40], Політичний архів Міністерства закордонних справ ФРН (Берлін), Таємний державний архів Пруської культурної спадщини (Берлін), Архів Університету Гумбольдта (Берлін), Державна бібліотека Пруської культурної спадщини (Берлін), Державний архів в Мюнхені (Мюнхен) [41].

Значна кількість джерел з досліджуваної проблеми, крім архівних установ, зберігається в бібліотеках України. Основу цього значного масиву складають опубліковані документи, що знаходяться у фондах Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського та архівному відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

З відновленням незалежності України закладено сприятливі умови як для розвитку самого джерелознавства та для збагачення джерельної бази історії України загалом, так і для більш глибокого едиційного відтворення й використання джерел з історії збереження історико-культурної спадщини України за кордоном.

Важливим джерелом з історії діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини є власні періодичні видання об'єднань еміграції, інституцій. У цих виданнях подані матеріали відповідних засідань громадських, політичних, наукових, культурних, студентських та інших організацій: протоколи, доповіді, заяви, звіти, листи та ін.

У більшості фондів музейно-архівних інституцій, на нашу думку, залишаються не вивченими такі групи джерел: статuti, плани роботи, діяльність окремих інституцій, протоколи засідань, щомісячні та щорічні звіти про роботу, довідки про заснування та діяльність за окремі періоди, фінансово-господарські документи, списки співробітників, листування з українськими організаціями та окремими особами та ін.

Багато писемних джерел та документів міститься у Бюлетенях Конгресу українців Канади. У цьому виданні щонайменше 115 документів офіційного й особового походження (організаційно-розпорядні, фінансові, офіційне і приватне листування тощо), які стосуються питань історії культурницької діяльності українців зарубіжжя третьої хвилі еміграції ХХ століття та збереження культурно-мистецького доробку діаспорної спільноти в Канаді. Зазначимо, що «Бюлетені КУК» містять велику кількість офіційних документів (звернення, постанови, заяви, розпорядження, комунікат та ін.), а також творчих матеріалів (рецензії, доповіді, замітки, огляди). Важливим джерелом з теми нашого дослідження є документи наукових і навчальних установ Канади (батьківського комітету сприяння української освіти в Любеку, центру українсько-канадських студій Манітобського університету), комплекс заходів Централі КУК, Президії

КУК, Культурно-освітньої Ради при КУК, які дають вагому інформацію про основні етапи культурницької діяльності українців Канади в сфері збереження національної ідентичності, етнокультурних особливостей українства в усіх країнах світу. Джерельну значимість мають фотознімки періодичного органу в контексті формування архівних, музейних та бібліотечних колекцій на території Канади [42].

Під час аналізу джерел було з'ясовано, що основними передумовами виникнення українських архівних центрів за кордоном є створення потужних осередків української політичної еміграції в європейських країнах:

- Чехо-Словаччині (культурницька діяльність І. Горбачевського, Д. Антоновича, Д. Дорошенка, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, О. Шульгина, Ф. Щербини, В. Короліва та ін.); заснування УНМА, Музею визвольної боротьби України (МВБУ), «Празького українського архіву», Національного архіву у Празі, Слов'янської бібліотеки Національної бібліотеки ЧР, Державного обласного архіву у Празі, Архіву міста Праги, Літературного архіву пам'яток національної літератури Чехії, фонду Музея українсько-руської культури у Свиднику (Словаччина) та ін.;

- у Польщі (діяльність Державного центру УНР в екзилі на чолі з Головою Директорії УНР С. Петлюрою; культурницька діяльність М. Обідного, Є. Петрушевича та інших громадсько-політичних, військових, культурних діячів та науковців щодо збереження документів державних установ та особових колекцій, документів дипломатичних місій УНР та інших документів, що утворилися під час функціонування таборів полонених та інтернованих вояків-українців у країнах Центральної та Західної Європи; заснування Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР та Музею-архіву визволення України; зібрання Українського національного музею-архіву при УГК, архівне зібрання Українського історичного кабінету, архів Директорії УНР у Польщі, архіви Уряду УНР у Тарнові та ін.;

- у Франції (книжкова та документальна колекція Українська бібліотека ім. С. Петлюри, до якої входять матеріали Української делегації на Мирній

конференції у Парижі, Дипломатичної місії УНР у Франції, архіви часопису «Тризуб», Головної еміграційної ради, документи Судового процесу над С. Шварцбардом) та ін.;

- в Австрії (колекції ЗУНР, В. Липинського та А. Шептицького, які на той час перебували на депозитному зберіганні в Австрійському державному архіві у Відні, філія Національного музею митрополита А. Шептицького);

- у Німеччині (Берлін) (культурницька діяльність проф. М. Антоновича, проф. І. Мірчука), «Ванзейська колекція», архів П. Скоропадського.

Студіювання документальних матеріалів, що надійшли на зберігання до архівосховищ України від приватних осіб (представників закордонного українства), діаспорних організацій і товариств, наукових установ зарубіжних країн, а також від окремих осіб та установ, які діють в Україні та співпрацюють з окремими організаціями (особами) української діаспори, дозволяє їх згрупувати:

- 1) матеріали різних діаспорних органів, інституцій, політичних партій, організацій, культурно-освітніх, наукових та ін. установ (20-ті–кін.80-х рр. ХХ ст.);
- 2) особові архіви українських громадсько-політичних, військових, культурних, церковних діячів.

За хронологічною ознакою більшість документів архівної україніки розкривають культурницьку діяльність діаспорних українців у 20-х – 30-х рр., міжвоєнний період та у другій половині ХХ ст.: 50-х – 80-х рр. (повернення національно-культурних пам'яток, втрачених або переміщених під час Другої світової війни). За номінальною ознакою це: а) документи урядових установ УНР, ЗУНР; б) документи, створені за кордоном українськими дипломатичними місіями та представництвами; в) документи українських військових структур, формувань та з'єднань; г) документація українських громадських, наукових, освітніх, релігійних організацій та об'єднань за кордоном; д) матеріали, які відклалися внаслідок життєдіяльності окремих представників української діаспори у світі (їх особові архівні колекції).

Проведений огляд низки джерелознавчих матеріалів проф. М. Левицького (у Подєбрадах), генерала В. Сікевича (у Вінніпезі) та інших діячів української

еміграції, особових матеріалів відомих вчених та громадсько-політичних діячів – В. Гренджи-Донського, Д. Дорошенка, Ю. Тищенка, Н. Замулко-Дюбуше, А. Жуковського, Н. Іщук-Пазуняк, документації Музею-архіву Української вільної академії наук у Нью-Йорку (УВАН), а також колекції Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (архів письменника, художника і громадсько-політичного діяча І. Багряного; листи Д. Дорошенка, В. Січинського, В. Щербаківського та ін.), Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (архіви О. Ольжича, В. Барки, У. Самчука, Ю. Лавріненка та ін.), Національного музею історії України (особисті документи М. Грушевського і його родини з архіву Українського католицького університету в Римі), Відділу рукописів бібліотеки НТШ та інші архівні матеріали дозволили визначити їхнє значення в історичному дослідженні.

Досить вагомим є вивчення приватної кореспонденції письменників, науковців, освітян та ін. (листи як авторів материкової України, так і відомих діячів діаспори). Приватне листування постає як надзвичайно цінне автентичне першоджерело для осмислення культурницької діяльності українців за межами материкової України [43]. У наукових публікаціях еміграційній епістолярій, по суті, досліджувався не достатньо. Все це ставить перед сучасними вченими завдання поставити на перше місце проблему вивчення писемних джерел особового походження як специфічного явища ХХ ст., що має історико-культурне значення.

Особливості листування в еміграції віддзеркалюються у праці «Єжи Гедройць та українська еміграція» (2008 р.). У цьому виданні вміщено листування за 1950–1982 рр. Це на теперішній час перше видання польсько-еміграційного листування, у якому листи подано двома мовами: польською (оригінал) та українською (переклад О. Герасима) [44].

Ознайомитися з листами українських емігрантів з Канади можна у збірці «З «Нового краю»: листи українських емігрантів з Канади». Листи були зібрані та упорядковані О. Сичем. Вони є інформативними для розкриття теми нашого дослідження [45].

Цікаві матеріали містить збірник документів і матеріалів «Українська політична еміграція 1919 – 1945: документи і матеріали», яка висвітлює життя й діяльність емігрантів, у тому числі й зі збирання та збереження архівної та музейної спадщини України за кордоном [46].

Збірник «Українці Хорватії: документи і матеріали» репрезентує документи про життя й діяльність української діаспори у Хорватії. Матеріали збірки охоплюють широке коло проблем культурної діяльності етнічних українців поза межами держави щодо збереження історико-культурної спадщини України [47].

Незначна кількість документів, які висвітлюють діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України, міститься у збірниках документів і матеріалів, виданих ученими в еміграції та іншими політичними й громадськими об'єднаннями.

Беззаперечною цінністю означених збірників є їхня джерельна база. Укладачі використовували достатній обсяг архівних джерел, періодичні та неперіодичні видання, мемуарну літературу, документи органів влади української діаспори, дипломатичних місій, представництв України в різних країнах світу та ін.

Джерельний комплекс з історії діяльності української еміграції зі збереження українських архівів та музейної спадщини є досить чисельним та різноманітним за своїм складом. Його використання й засвоєння у повному обсязі неможливе без наукової класифікації. Більше того, необхідність здійснення такої класифікації джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження українських архівів та музейної спадщини є актуальною, оскільки сама проблема ще не була предметом самостійних джерелознавчих досліджень.

У навчальній літературі з джерелознавства простежуються кілька підходів до класифікації джерел: за типами і видами (В. Довгопол, Г. Лях, М. Матвієнко, О. Медушевська) [48], за змістом (В. Борщевський, І. Ковальченко) [49], за походженням (С. Валк, В. Стрельський, І. Федосова) [50]. Проте найбільше визнання здобули комплексні, або комбіновані схеми (М. Варшавчик,

М. Ковальський) [51] з акцентом на мету, спрямованість, спонукальні мотиви людини, що утвердилися як історичні джерела.

Використовуючи положення згаданих робіт, ми визначили основні принципи, які були застосовані нами до класифікації джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини. Ця класифікація за призначенням виконує службову функцію, тому автор використав комплексний підхід до класифікації, тобто до одного об'єкта можна підходити з різних позицій, розглядаючи його в різних ракурсах залежно від тих конкретних завдань, які визначає дослідник. При цьому метою є досягнення об'єктивної істини в процесі вивчення різних видів джерел.

Дотепер єдиної класифікаційної схеми поділу джерел на види, класи, групи не створено. Використовуючи визнаний у джерелознавстві поділ джерел за ознакою близькості до подій, які відображаються, до історичних залишків відносимо протоколи і стенограми засідань Світового Конгресу Вільних Українців, Спілки української молоді, Товариства прихильників української культури, Об'єднання українських жінок та матеріали інших з'їздів українського громадянства за кордоном, постанови й звернення конференцій, інші документи, які з найбільшою повнотою відображали перебіг тогочасних подій і участі в них українців.

До історичної традиції, або оповідних джерел, – пам'яток минулого, які з'явилися на основі вражень від подій у авторів джерел та характеризуються такою особливістю, як «фіксація інформації у вигляді розповіді в довільній формі про події та явища суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя» [52], належать насамперед численні спогади активних учасників і свідків подій, у тому числі й тих, хто не підтримував діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини, особисте листування, різноманітні інформаційні матеріали, широко опубліковані в пресі. Застосувавши такий поділ, відзначаємо його чітко виражений умовний характер (див. рис. 1).

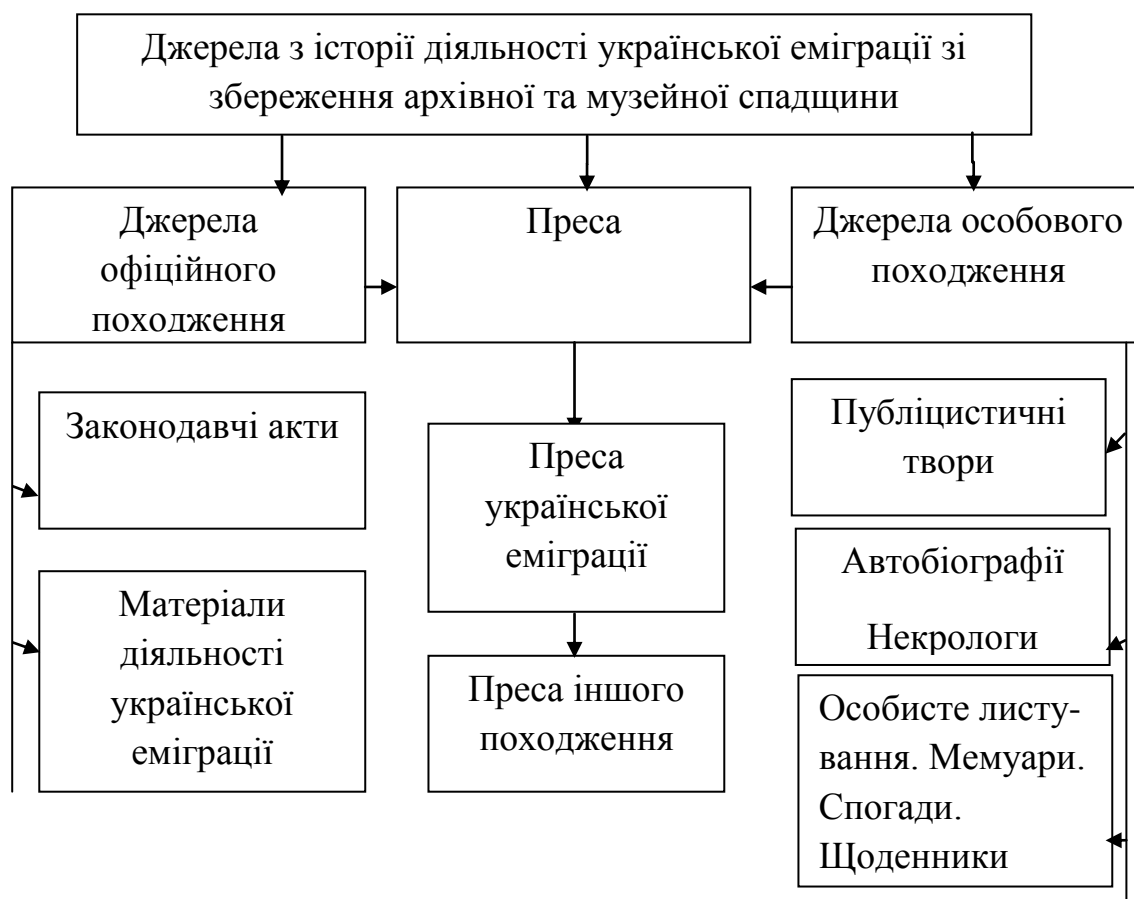

Рис. 1. Класифікація джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини 1920-х – кін. 1980-х рр.

Особливе значення в дослідженні має аналіз, систематизація та внутрішня класифікація одного з родів писемних джерел, які утворилися в процесі діяльності різноманітних громадських та державних установ, – документальних. Їх використання стає пріоритетним під час дослідження цієї теми. Виходячи з принципу поділу документальних джерел за службовим призначенням, їх умовно слід розділити на нормативні та виконавчі.

До нормативних належать закони, ухвали, звернення, рішення законодавчих органів організацій української еміграції, у яких сформульовані основні засади державної політики, у тому числі й її історико-культурні аспекти, закладено нормативно-правову базу втілення цієї політики в життя.

Для більш глибокого пізнання діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини треба звернутися до вивчення писемних джерел – оглядових, звітних, підзаконних документів різних

еміграційних організацій; особисті листи та різні підготовчі матеріали, на яких ґрунтувалися підзаконні документи і виконавчого, і нормативного характеру.

Зазначений принцип класифікації джерел, який є найбільш прийнятним для вивчення історії збереження архівної та музейної спадщини в еміграції, не вичерпує їх сукупності. Дослідники пропонують і розглядають нові класифікаційні схеми, які побудовані на наукових дослідженнях українських джерелознавців.

Пропонуючи схему класифікації джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини, вважаємо за доцільне покласти в її основу принцип, визначений М. Варшавчиком: «...піддаючи кожне джерело конкретному аналізу, виділяти його головну ознаку, основну суттєву рису, яка характеризує його внутрішню, якісну визначеність, ту, яка диктує підхід до нього дослідника. А це означає, що класифікувати джерела слід за видами, походженням та авторством, при чому в різних випадках та чи інша ознака може виявитись найбільш суттєвою і, як наслідок, вирішальною» [53].

Виходячи із зазначеного, увесь комплекс виявлених джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини можемо класифікувати таким чином, як запропоновано на рис. 2.

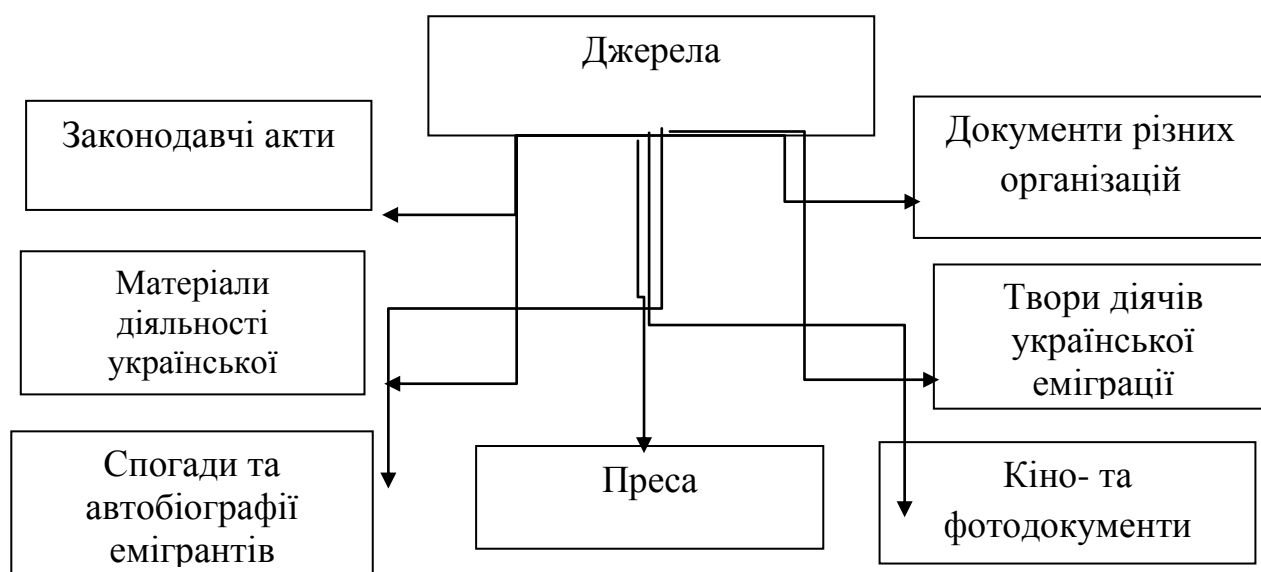

Рис. 2. Групи джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини 1920-х – 1980-х рр.

Визначаючи стан джерельної бази вивчення історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини, авторка зосредила увагу на загальній характеристиці її основних груп, виокремленні на основі поширених в історичній науці й дослідницькій практиці класифікаційних груп історичних джерел, враховуючи їх походження, авторство й видову приналежність. Узяті в сукупності документи створюють джерельний комплекс, який забезпечує необхідну фактичну основу для цілісного й об'єктивного вивчення історії діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини 20-х – 80-х рр. ХХ ст.

Отже, проблема культурницької діяльності української еміграції зі збирання та збереження українських архівів та музейної спадщини недостатньо представлена в сучасному джерелознавстві. Названі збірки документів і матеріалів мають переважно тематичний, а тому вибірковий хрестоматійний характер. Підбір документів у них не дає цілісного уявлення про культурницьку діяльність української еміграції у 20-х – 80-х рр. ХХ ст., тим більше – про збереження архівної та музейної спадщини.

Праці вітчизняних та зарубіжних учених не містять характеристики основного масиву джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини, а також не подають їх повного змісту. Тому розвиток досліджень з означеної проблеми вимагає подальшого пошуку та публікації джерел, які зберігаються в архівних установах країни та за кордоном. Уведення їх до наукового обігу, поряд з уже актуалізованими, надало б можливість створити повноцінну картину культурницької діяльності української еміграції.

Отже, аналіз джерельної бази дослідження засвідчив, що вона є достатньою для реалізації поставлених у дисертації завдань. Джерельний комплекс роботи представлено різними видами історичних джерел, у яких наявна інформація про діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини 20-х – 80-х рр. ХХ ст.: документацією, законодавчими актами, писемними джерелами, періодичною пресою, публіцистикою та ін. Потребує вдосконалення

система їх зберігання та науково-технічної обробки, комплексне вивчення із застосуванням методів джерелознавчої евристики документів інших архівних фондів, подальшого виявлення джерел з метою збагачення джерельного комплексу з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини.

Зазначимо, що методологія історичної науки вимагає від історика обрання методів дослідження дотримання визначених принципів і наукових підходів до аналізу та критики джерел. Усвідомленню й формуванню методологічних і теоретичних положень дисертації сприяли праці істориків-джерелознавців І. Ковальченка [54], О. Медушевської [55], Л. Шепелева [56], М. Варшавчика [57].

Джерелознавчий аналіз документів і матеріалів у сучасній історичній науці є пріоритетним напрямом, який включає визначення зовнішніх особливостей пам'ятки, встановлення її автентичності, прочитання тексту джерела, визначення часу, місця, авторства, обставин і мотивів походження тексту, його тлумачення, вичерпності та наукової значущості.

Історичне дослідження будується на об'єктивному підході до фактів та історичних джерел, критичному аналізі документального матеріалу. Методологічною основою нашого дослідження є принципи історизму, об'єктивності, науковості, системності, усебічності (цілісності) та комплексності, наступності (спадкоємності).

Принцип історизму є одним з головних принципів у процесі дослідження. Він націлює дослідника на вивчення умов виникнення джерел, їх розвиток та значення, дослідження конкретних історичних фактів на тлі епохи.

Принцип об'єктивності є одним з найважливіших, завдяки якому історичне джерело аналізується і зіставляється з іншими документами, які відображають перебіг тих самих подій, а інколи і інтерпретуються ученими з протилежними поглядами. Задля об'єктивності викладу історичних фактів учені мають бути незалежними експертами та оцінювати джерела не враховуючи власних уподобань та інтересів.

В основу принципа науковості покладено вміння провести наукове дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів, що базуються на використанні достовірної інформації, почерпнутої та підтверженої багатьма джерелами (актовими документами, періодичною пресою, мемуарною та епістолярною літературою тощо). Дослідник повинен уміти обґрунтувати науковість певних фактів, наприклад, підтвердити їх статистичними даними, які можуть міститися в газетах, документами та ін. Базувати своє дослідження необхідно не на чутках, а черпати інформацію з відомих джерел (документів, наукових видань, періодиці). Стверджувати про правдивість лише перевірених відомостей.

Системність, усебічність та комплексність характеризується використанням для дослідження як актуалізованих, так і тих, що зберігаються в архівних та бібліотечних установах.

Принцип наступності застерігає від однобічності та суб'єктивізму. Під час опрацювання теми ми застосовували компаративний аналіз, порівнюючи різні погляди та позиції науковців. Завдяки дотриманню цього принципу збагачується та примножується історична наука, простежується уже відома тяглість традицій, інформація доповнюється новими відомостями та фактами.

Вивчення діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини передбачає використання загальнонаукових, міждисциплінарних, загальноісторичних, а також джерелознавчих методів дослідження.

До загальнонаукових методів ми відносимо методи: узагальнення, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, системного підходу, логічний, структурно-функціональний. Усі ці методи дають можливість комплексно та всебічно вивчити матеріали з досліджуваної теми.

З міждисциплінарних методів у дисертації використані методи групування та контекст-аналізу.

Прийоми контекст-аналізу використані для обробки статистичних даних про культурні заходи української еміграції. Найбільш широко метод контекст-

аналізу використаний для кількісних підрахунків матеріалів преси. Цей метод дозволив з'ясувати інформаційну насиченість газет за чисельністю статей у різні роки видання, виділити найбільш продуктивні роки, у які питання культурницької діяльності української еміграції найбільше привертало увагу для дослідження. При використанні цього методу статті періодичних видань виступають не просто джерелом вивчення якихось подій, а повноцінним об'єктом дослідження. Це дало можливість досягти поставленої мети в дослідженні.

Метод групування, описаний Н. Георгієвою [58], дозволяє більш плідно дослідити джерела з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини, зокрема проаналізувати меморандуми, комунікати, декларації емігрантських організацій українців за кордоном.

До загальноісторичних методів слід віднести проблемно-хронологічний, метод періодизації, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний, статистично-аналітичний та кількісний методи.

Особливу роль відіграє історико-порівняльний метод, бо передбачає зіставлення даних документів з іншими видами джерел і виявлення характерних особливостей властивих групам документів різного рівня, визначення ступеню достовірності документів і оцінка їх за різними показниками. Цей метод дозволив, зокрема, відобразити сутність діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини на сторінках преси.

У роботі застосовано проблемно-хронологічний метод, який дозволив поєднати комплексний підхід до вивчення проблеми з послідовністю історичних подій у часі. Цей метод обумовив структуру дисертації, дозволивши викласти результати дослідження в певній послідовності та логічній завершеності.

Історико-генетичний метод дозволив установити причиново-наслідкові зв'язки й закономірності виникнення окремих джерел або груп документів, висвітлити сутність змін у різних редакціях документів.

Статистично-аналітичний метод дозволив опрацювати кількісні дані і в документах, і в газетних статтях. Завдяки цьому методу до наукового обігу

введені статистичні відомості з історії культурницької діяльності української еміграції.

Історико-типологічний метод дозволив виділити загальні риси в різних джерелах і відповідно їх систематизувати. Використання цього методу дозволило розробити класифікацію джерел з теми дослідження.

Серед джерелознавчих методів використані метод критичного аналізу та евристичний.

У першу чергу використані методи внутрішньої (синтетичної) та зовнішньої (аналітичної) критики. Завдяки зовнішній та внутрішній критиці ми можемо визначити, до якого органу влади належало джерело, де було видано тощо. У процесі аналітичної критики було з'ясовано змістове насичення виявлених матеріалів, визначений їхній інформаційний потенціал, виокремлені відомості щодо відображення діяльності української еміграції зі збереження архівних та музейних надбань.

Внутрішня критика допомогла з'ясувати, наскільки виявлені документи відповідають дійсності. Синтетична критика дозволила розглянути наявні документи як комплекс джерел з метою визначення їх місця та ролі під час дослідження проблеми.

Застосовано й особливий вид джерелознавчої критики – фактична критика як етап внутрішньої критики, за допомогою якої перевіряється достовірність джерела за матеріалами інших джерел, як-от: матеріали газетної періодики порівнювалися з архівними документами.

Завдяки евристичному методу ми не тільки відшукали в архівах і бібліотеках документи по темі, а й з великого масиву документів та матеріалів періодичних видань виділили найбільш цінні для висвітлення досліджуваної тематики.

Отже, під час вивчення джерел з історії діяльності української діаспори зі збереження архівної та музейної спадщини доцільно використовувати всі наявні методи дослідження – загальнонаукові, загальноісторичні, міждисциплінарні й суто джерелознавчі, оскільки вони є результативними в сукупності.

Використання означених принципів і методів під час підготовки дисертації дозволило ґрунтовно проаналізувати джерельний потенціал документів, розробити їхню класифікацію, установити особливості кожного різновиду документів, визначити місце й роль цих документів під час вивчення діяльності української еміграції в контексті збереження архівної та музейної спадщини 20-х – 80-х рр. ХХ ст.

Використання сукупності методик наукового дослідження дало можливість визначити наукову новизну дисертаційної роботи, розкрити поставлену в дослідженні мету та завдання, а також зробити відповідні висновки.

Висновки до першого розділу

Аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження дозволив дійти наступних висновків:

а) проаналізувавши стан дослідження проблеми ми можемо констатувати, що обрана тема не була предметом спеціального дослідження. Проте наявні чисельні публікації, що дотично відображають окремі аспекти роботи, зокрема дослідження архівних центрів української еміграції, міжнародної діяльності екзильного центру УНР, громадсько-політичної діяльності української еміграції в Європейських країнах, в Канаді тощо, що свідчить про актуальність теми і вимагає системного узагальнюючого дослідження;

б) з'ясовано джерельний комплекс дисертаційної роботи, який презентовано актовими, законодавчими та правовими документами, нормативною документацією громадських об'єднань та організацій української еміграції, періодичною пресою, наративними творами діячів української еміграції, мемуарами, епістолярієм. Обсяг джерельного комплексу та проведений аналіз засвідчив, що він є достатнім для розв'язання поставлених у дисертації завдань;

в) визначено теоретико-методологічні засади дослідження, зазначено, що вивчення писемних документів різних груп ґрунтується на основі використання базових принципів дослідження: історизмі, який передбачав розгляд інформації,

що міститься в писемних джерелах, у контексті певних історичних подій і процесів; об'єктивності, що застосовувався під час ґрунтовного розгляду джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини; усебічності, що сприяв розробці класифікаційної схеми, яка охопила всі різновиди документів і сприяла більш повному та зручному їхньому використанню в дисертаційній роботі.

Як засвідчують виявлені та проаналізовані нами документи, період з 20-х до кінця 80-х рр. ХХ століття знаменує активну культурницьку діяльність українських емігрантів, а джерелознавство історії України та української еміграції набуває нових якостей, перетворюючись на самостійний напрям історичної науки.

Розділ 2

Документи офіційного походження з історії культурницької діяльності української еміграції

2.1. Актові, законодавчі та правові документи

Одну з найважливіших груп джерел з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини становлять законодавчі акти та постанови. Законодавчі акти як правові та нормативні документи, що видавалися верховною владою і мали вищу юридичну силу в межах певної території або всієї еміграції загалом, є офіційними та найбільш об'єктивними за характером опублікованими джерелами.

Серед джерел офіційного походження широко використано та проаналізовано закони, універсали, статuti, протоколи засідань, звіти про діяльність, офіційне листування музейно-архівних та бібліотечних осередків, інших організацій, які займалися збором та збереженням історико-культурної спадщини за кордоном. Першоджерельне значення для дослідження процесу діяльності української еміграції в Європі у міжвоєнний період по збереженню архівів та музейної спадщини мають архівні документи, які зберігаються в архівосховищах України. Це, передусім, матеріали, які були вивезені по закінченню Другої світової війни з Праги, Кракова, Відня, Берліна. Значна їх частина перебувала у складі «празьких архівів» української еміграції. Вони дають можливість дослідити діяльність еміграційних архівно-музейних та бібліотечних центрів, простежити процес формування їх документальних колекцій: це документи Головного військово-історичного музею-архіву при Генеральному штабі військ УНР, Українського історичного кабінету у м. Празі, Українського національного музею-архіву при Українському інституті громадознавства в Празі, Товариства охорони українських історичних пам'яток за кордоном (м. Прага, Чехо-Словаччина), Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі та багато інших інституцій.

До державних законодавчих актів належать закони та універсали, які заклали нормативно-правову базу діяльності української еміграції зі збереження

архівної та музейної спадщини в еміграції. Найбільш інформативними з теми дослідження є закони, видані офіційними державними утвореннями на еміграції, які безпосередньо стосуються зберігання історико-культурної спадщини України в еміграції (див. табл. 1).

Таблиця 1

Закони, які стосувалися роботи зі збирання та збереження історико-культурної спадщини України в еміграції у 20-х – кін. 80-х рр. ХХ ст.

<i>№ з/п</i>	<i>Назва закону</i>	<i>Рік прийняття</i>
1	Закон про відкриття Ради Республіки (УНР)	3 лютого 1921 р.
2	Універсал Ради Республіки до українського народу	12 березня 1921 р.
3	Закон «Про поширення представництва в Раді Республіки»	серпень 1921 р.
4	«Тимчасовий Закон про реорганізацію Українського Державного Центру»	10 червня 1948 р.
5	«Про найвищу Державну Контрольну Раду»	14 квітня 1949 р.
6	Закон про порядок кольорів у державному прапорі	2 вересня 1949 р.
7	Закон про надання фінансової допомоги Міністерству освіти УНР	4 липня 1951 р.
8	Закон «Про Ювілейну Відзнаку Української Народної Республіки»	5 вересня 1967 р.

Важливість законодавчих актів як історичного джерела полягає в тому, що вони містили інформацію про програмні установки організації, товариства, об'єднання, розкривали його політичну спрямованість, давали уявлення про його цілі та завдання. Не всі законодавчі акти дійшли до нашого часу, про деякі з них ми можемо дізнатися тільки з інформації, наявної в тогочасній пресі або інших джерелах.

В еміграції з 1920-х рр. державний центр українців існував без законодавчого органу, лише тимчасово 1921 р. в Тарнові діяла Рада Республіки, представницький орган Української Народної Республіки (УНР) у складі делегатів партій, професійних і культурних організацій [1]. Тільки з 1948 р. створено Українську національну раду як екзильний парламент.

Одними з перших законодавчих актів, які стосуються теми дисертаційної роботи, були документи колишніх військових армій Української народної республіки та Української галицької армії (УГА), інтернованих у таборах

Польщі, Чехо-Словаччини, Німеччини та Австрії. Саме ці законодавчі акти були основним джерелом діяльності українських емігрантів на початку 1920-х рр. У них наявні перші свідчення про те, що у таких таборах були вже дієвими культурно-освітні організації, гуртки, товариства, де й проводилася культурна робота зі збереження історичного спадку України, її архівних та музейних пам'яток.

3 лютого 1921 р. С. Петлюра видав Закон про відкриття Ради Республіки (УНР), у якому наголошувалося, що однією з провідних сфер діяльності українського уряду за кордоном буде збереження й плекання українських традицій та культури.

Уже 12 березня 1921 р. українці в еміграції мали змогу ознайомитися з наступним законодавчим актом Ради Республіки – «Універсалом Ради Республіки до українського народу». У ньому наголошувалося: «...Знайте селяни-хлібороби, робітники і всі громадяне України, що час вашого визволення недалеко. Ваше правительтво і військо на чолі з Головним Отаманом Симоном Петлюрою знаходяться на чужині, але вони не втрачають надії на Самостійну Україну, працюють за для покращення стосунків України з європейськими країнами та знайомлять усіх з історією та культурою неньки України» [2].

Не дочекавшись швидкого повернення на Батьківщину, Рада Республіки продовжує плідно працювати, уже в серпні 1921 р. був прийнятий Закон «Про поширення представництва в Раді Республіки», у якому окремим параграфом йшла мова про посилення зв'язків українців в еміграції задля «консолідації та підтримки свого етнічного коріння» [3].

Після Другої світової війни голова Директорії А. Лівіцький вирішив реорганізувати уряд УНР. Для цього створено 1947 р. Українську національну раду як передпарламент державного центру УНР в екзилі, що мав продовжувати ідейно і легально традиції УНР з міжвоєнного часу.

Українська Національна Рада (УНРада) – законодавчий орган у системі Державного центру УНР в екзилі, створена влітку 1948 р. українськими партіями в еміграції, щоб дати ширшу політичну базу в процесі реорганізації Державного

центру на чолі з А. Лівичьким як президентом УНР. Метою УНРади визначено консолідацію всіх самостійницьких сил для відновлення незалежної української держави з демократичним устроєм. Ідея консолідації почала виразніше реалізуватися, коли А. Лівичький створив 1947 р. підготовчу комісію на чолі з І. Мазепою для реорганізації Державного центру й утворення УНРади. Комісія разом з представниками партій опрацювала Тимчасовий закон 10.06.1948 р. про реорганізацію Державного центру Української Народної Республіки, оголошений головою Директорії. Цим законом утворено УНРаду. У червні 1948 р. всі партії, за винятком гетьманців, схвалили статут УНРади, який визначив її структуру, форми праці і взаємини з екзильним президентом. Як передпарламент УНРада була законодавчим органом, вона створювала Виконавчий Орган, державний контроль та обирала президента УНР в екзилі. Між сесіями частину її функцій здійснювала президія УНРади, яка щоправда не могла змінювати основного закону та обирати президента.

«Тимчасовий Закон про реорганізацію Державного центру Української Народної Республіки в екзилі» був ухвалений 10 червня 1948 р. на зборах екзильного уряду УНР. У фондах архіву представлено 5 копій документа: 3 копії українською мовою, 2 – англійською. Фізичний стан документа задовільний [4].

Закон складається з 4-х розділів, які містять 31 статтю. У першому розділі визначається структура й прерогативи складових частин ДЦ УНР: інституту Президента, як голови держави, та віце-президента Української Національної Ради як парламенту УНР, а також уряду УНР, відповідального перед парламентом, тобто перед УНРадою.

Таким чином Тимчасовий закон затвердив правонаступність державних органів України від Трудового конгресу 1918 р., який передавав законодавчі повноваження Директорії УНР. Ці повноваження Державний центр УНР мав зберігати, щоб передати тільки владі незалежної Української Держави.

Другий розділ присвячений діяльності Української Національної Ради. Згідно з Тимчасовим законом вона мала виконувати функції тимчасового законодавчого представництва доти, доки не відбудуться Установчі збори,

обрані на основі загального, рівного пропорційного й таємного голосування громадян незалежної соборної України на етнічній території.

У Законі наголошувалося, що УНРада повинна складатися з представників українських політичних партій, членів, обраних із числа емігрантів, які займалися суспільно-корисною діяльністю, та запрошених керівників найчисленніших осередків української еміграції, що визнавали незалежність і соборність Української Держави й засади демократичного ладу та дотримувалися їх у своїй діяльності. Склад УНРади мав обиратися терміном на п'ять років від часу першого засідання нового зібрання.

Згідно із законом, Сесії Української Національної Ради залежно від процедури скликання могли бути двох видів: звичайні (заплановані) та надзвичайні. Заплановані сесії ради мали відбуватися не рідше, ніж раз на п'ять років, а надзвичайні – за потребою. Скликання звичайних сесій призначав Президент за згоди президії УНРади та Уряду. Надзвичайні сесії могли відбуватися за ініціативи Президента, президії УНРади та за вимогою більшості членів УНРади. Їх скликанням займалася президія УНРади, яка повинна була обґрунтувати причину зібрання перед Президентом і урядом.

Згідно з 27 статтею «Тимчасового Закону» «Уряд Української Народної Республіки відповідає за свою діяльність перед Українською Національною Радою та перед Президентом. Уряд складається з Голови та членів Уряду. Уряд має такі ресорти: 1. Зовнішніх справ. 2. Внутрішніх справ. 3. Військових справ. 4. Юстиції. 5. Культури. 6. Господарських справ. 7. Фінансів. 8. Пропаганди та Інформації. 9. Крайових справ. 10. Державного секретаря» [5].

Цей закон підписали представники Українського національного державного союзу, Організації українських націоналістів під проводом полковника Андрія Мельника, Українського національно-демократичного об'єднання, Української революційно-демократичної партії під керівництвом Івана Багряного, Союзу земель соборної України селянської спілки, Української соціал-демократичної партії та Української партії соціалістів-революціонерів, Організації українських націоналістів самостійників-державників під проводом С. Бандери. Цим актом

українські політичні організації підтвердили традицію і легітимність Державного центру. Українські авторитетні організації різних ідейних поглядів одностайно визнали, що Державний центр є єдиним легальним представницьким органом українського народу в еміграції.

Загалом Тимчасовий закон ДЦ УНР як тимчасова Конституція екзильного центру у 1948 – 1992 рр. зазнав суттєвих змін, перш за все у визначенні конституційних прерогатив складових частин Державного центру – інституту Президента, Національної ради та Уряду УНР.

2 вересня 1949 р. Президент ДЦ УНР в екзилі А. Ливицький та заступник Голови Уряду УНР С. Баран підписали «Закон про порядок кольорів у державному прапорі».

Закон було видано за постановою УНРади від 27 червня 1949 р. у справі українського державного прапору. Згідно з цим законом:

1. Державним прапором Української Народної Республіки є блакитно-жовтий прапор з порядком барв: блакитна барва нагорі, жовта внизу.
2. Цей закон діє до часу скликання Українських Установчих зборів, які остаточно устійнять державні інсигнації.
3. Закон проведе в життя Уряд Української Народної Республіки.
4. Цей Закон вступає в силу негайно після затвердження його Головою Держави [6].

4 липня 1951 р. УНРада прийняла «Закон про надання фінансової допомоги Міністерству освіти УНР» у сумі 12 мільйонів гривень для покращення діяльності культурно-освітніх організацій. Планувалося, що ці кошти виділятимуться з екзильного фонду щомісяця в період з травня до серпня 1951 р. Прийнятий закон за тодішньої нестабільної фінансової ситуації набував популістського характеру, указуючи швидше на прагнення привернути увагу до діяльності УНРади [7].

Останнім Законом, який був ухвалений ДЦ УНР в екзилі, став Закон «Про Ювілейну Відзнаку Української Народної Республіки». Цей Закон не датований,

проте можемо припустити, що він був прийнятий у 1967 р., оскільки виданий з нагоди 50-річчя Української Народної Республіки.

Закон складався з 3-х розділів: «Закон про встановлення та спосіб уділювання», «Опис відзнаки», «Грамота».

Відповідно змісту тексту закону «право на одержання відзнаки мають всі українці-українки, що стоять на позиціях суверенної, соборної української держави, які тим чи іншим способом служать і служили українській національній справі в ділянках політичній, військовій, громадській, науковій, культурній чи церковній і які не заплямували себе нічим, що підважувало б гідність та ім'я української людини. Для одержання відзнаки треба мати щонайменше 20 років життя та активно просувати українську справу в світі» [8].

Окрему увагу слід приділити проекту закону про заснування Українського національного музею-архіву, який було доручено здійснити П. Зайцеву [9]. 4 серпня 1921 р. М. Обідний повідомив І. Шендрика, що П. Зайцев уклав законопроект та пояснювальну записку, в якій були викладені основні положення меморандуму, підписаного у Львові українськими вченими (окремою заявою до меморандуму приєднався також В. Прокопович). Слід відзначити, що в остаточній редакції було змінено назву установи на Музей-архів визволення України [10].

Ця ініціатива українських учених знайшла підтримку у тогочасного політичного керівництва УНР, і вже 1 вересня 1921 р. Голова Директорії УНР С. Петлюра підписав Закон про заснування «Музею-Архіву Визволення України» (МАНУ) та затвердив його статут. Згідно цих документів, головним завданням МАНУ було збирання, упорядкування та зберігання історичних документів та пам'яток визвольної боротьби української нації, причому комплектування архіву мало відбуватися шляхом надходжень як від урядових інституцій, так і від громадських організацій та приватних осіб; видатки на утримання музею-архіву передбачалося здійснювати з фондів Головного управління мистецтв та національної культури [11].

21 березня 1922 р. Рада народних міністрів УНР ухвалила закон про заснування Архівної комісії (АК) при МНО, яка у складі голови – Г. Довженка та членів – М. Обідного й М. Сікори розпочала роботу 1 травня. Основною метою комісії була координація діяльності зі збирання та збереження історичних матеріалів в умовах еміграції.

Згідно затвердженої інструкції були визначені наступні напрями роботи комісії: 1) прийняття на зберігання історичних матеріалів та речей музейного характеру, які знаходяться в державних установах УНР; 2) перебирання державних документів та речей музейного характеру, які потрапили до різних недержавних установ, організацій та приватних осіб; 3) упорядкування і тимчасове зберігання цих матеріалів.

Попередній перегляд матеріалів передбачалося здійснювати за участю представника від інституції (міністерства, відомства тощо) у приміщенні останньої. Передача документів мала фіксуватися в актах, засвідчених підписами уповноважених представників інституцій (фондоутворювачів) та Архівної комісії. До праці залучаються також усі діючі політичні партії [12].

Отже, аналіз законодавчих актів Ради Республіки та УНРади дозволяє встановити програмні та ідеологічні настанови екзильного уряду та еміграції загалом. Перш за все, їх характеризував яскраво виражений антибільшовизм. Більшовики уявлялися силою ворожою для України, а боротьба з ними передбачалася тільки збройними методами. Визначеними в цих документах були ідеали й основні цінності екзильного уряду. Виходячи з цього, були окреслені й практичні завдання нової влади – відновлення органів самоврядування, відновлення роботи Ради Республіки та уряду УНР, створення збройних сил для охорони «свободи і демократії», збирання та збереження української спадщини, плекання української культури, розвиток освітньої та наукової діяльності в еміграції.

Разом з тим розглянуті акти свідчать, що екзильний уряд дотримувався націоналістичних ідей, робив спроби зберігати та поширювати українську

культуру та ментальність, а визначальним було гасло об'єднання та незалежність України.

Аналіз документів дає можливість стверджувати, що законодавчі акти як самостійний вид джерел мають потенційно високі інформаційні можливості. Цінність їх полягає в тому, що вони дозволяють виявити правове поле, у межах якого діяли законодавчі органи українців в еміграції. При цьому розглянута група джерел має як свої позитивні ознаки, так і певні недоліки. Отже, тільки комплексне вивчення різноманітних джерел дозволяє в повному обсязі відтворити історію діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини 20-х – кін. 80-х рр. ХХ ст.

2.2. Нормативна документація громадських об'єднань, організацій та інституцій

У контексті вивчення історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини 1920-х – кінця 1980-х рр. важливе місце посідають нормативні документи організацій української еміграції, та документація, що встановлює правила, загальні принципи, характеризує різні види діяльності чи очікувані результати. Основними відмінностями нормативного документу від нормативно-правового акту є:

- відсутність у нормативному документі правових норм;
- вимоги та положення нормативних актів, на відміну від вимог та положень нормативно-правових актів, носять не обов'язковий, а рекомендаційний характер (якщо протилежне не встановлене відповідними законодавчими чи нормативно-правовими актами);
- порядок розроблення, узгодження, введення в дію тощо.

Саме за цим принципом нормативні документи ми умовно поділили на дві групи:

- I група – накази, розпорядження, постанови;
- II група – матеріали з'їздів, конференцій та нарад.

До першої групи входять накази, розпорядження та постанови керівників організацій. Ці джерела окреслювали своєрідні віхи в житті української еміграції. Накази, розпорядження та постанови керівників висвітлювали досягнення й поразки, аналізували активність та дієвість представництв української еміграції в різних сферах життя, у тому числі й з питання збереження писемних пам'яток культури України в різних країнах світу.

Усі накази, з якими працювала авторка під час написання роботи, були видані керівниками установ, організацій, структурних підрозділів на правах єдиноначальності та в межах своєї компетенції. Будь-який наказ був обов'язковим для виконання. Майже всі накази з культурницької діяльності української еміграції набували чинності з моменту їх підписання, але були й такі, які містили в тексті інший термін набуття чинності. Зазвичай накази підписували керівники установ та організацій, їхні перші заступники, а також деякі посадові особи відповідно до їх повноважень і компетенції. Наказ діяв доти, доки не був скасований (особою, яка його підписала, або вищою інстанцією) або поки не був виконаний чи поки не закінчувався термін його дії, зазначений у самому наказі.

Накази з історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини можна умовно поділити на індивідуальні та нормативні. Індивідуальні накази пов'язані з вирішенням питань діяльності конкретних осіб (заохочення й стягнення, переведення на іншу посаду тощо). Нормативні накази – це безособові накази, які регламентували діяльність усієї організації, а іноді й діаспори загалом.

Опрацьовані накази мали практично однакову схему складання та реквізити: 1) повна назва установи, де видається наказ; 2) назва документа; 3) дата; 4) номер; 5) назва наказу (про що наказ); 6) текст; 7) підпис (посада того, хто підписав наказ, підпис, ініціали, прізвище). Текст наказу складався, як правило, з констатуючої та розпорядчої частин.

Важливим актом для дослідження збереження історико-культурної спадщини України в еміграції став Наказ про створення під час Третього

Всеукраїнського студентського конгресу (Прага, 20 червня – 8 липня 1922 р.) Центрального Союзу Українського Студентства (ЦЕСУС).

ЦЕСУС позиціонувався як громадська організація студентів українського походження поза межами СРСР. Згідно з наказами протягом 1922–1923 рр. ЦЕСУС об'єднував 4650 студентів і 18 організацій; а у 1924 р. – 3364 студенти і 22 організації [1].

Після Другої світової війни активізувалася діяльність української еміграції з консолідації та «націоналізації». Так, 6 липня 1946 р. в Мюнхені відбулася зустріч вихідців зі східної України – організаторів Спілки української молоді (СУМ), які хотіли відновити Сумівські ідеали 1925 р. в діаспорі. Завдяки активній роботі до кінця липня було вже створено 7 відділів організації, які нараховували близько 200 активних членів. З метою створення статуту організації, а також вироблення всіх організаційних законів та формування центральних органів було створено Центральне бюро організації.

У 1947 р. відбувся Перший Конгрес Спілки української молоді, який затвердив Статут та Програму СУМ, проект прапора й емблеми, затвердив керівні принципи для подальшого розвитку організації. З цього часу почали швидко формуватися місцеві осередки й культурницькі групи. Робота СУМ скоро дістала визнання в українських і неукраїнських громадах, з часом роль СУМ ставала все важливішою в суспільстві. Саме СУМ є однією з малочисельних організацій, яким вдалося не тільки зберегти історико-культурну спадщину України за кордоном, але й повернути її на терени незалежної України після 1991 р. [2].

Згідно зі статутом СУМ – це «організація, яка працює для того, щоб молоді українці з різних країн могли спілкуватися між собою, допомагати одне одному в духовній, розумовій, соціальній, культурній, освітній і фізичній сферах, а також виростили в душі патріотичного гасла – «Бог і Україна».

Згідно з наказом про членство в СУМ спершу її членами могла бути молодь чоловічої і жіночої статі від 18 до 30 років. У 1948 р. виходить поправка до цього наказу, відповідно до якої утворено юнацькі відділи (від 12, пізніше – 6 років), а

у 1950-их рр. сумівці старші за 30 років не залишали організацію, а творили «старше членство».

Отже, СУМ складається тепер з 5 вікових груп: «суменята» (4–6 років), юний СУМ – молодше юнацтво (6–12 років), старше юнацтво (13–18), «дружинники» (19–50) і «старше членство» – «сенйори» (понад 50 років) [3].

Згідно з програмними документами, а також змістом виховної й суспільної діяльності СУМ базувалася на ідеалістичному світогляді, християнській релігії та націоналістичній ідеології. Крім релігійного і національного виховання молоді, СУМ присвячувала значну увагу політичній освіті та практично ангажувала молодь до підтримки боротьби українського народу за визволення й утворення самостійної демократичної української держави. Багато уваги приділено питанням українознавства і плеканню української культури. Праця СУМ велася в осередках діяльності (юнацькі частини поділені на «рої» для менших юнаків і «курені» – для старших), а крім того, у менших гуртках і ланках також на вишкільних конференціях у літніх і зимових таборах, спортивних вправах тощо. СУМ звертала особливу увагу на мистецьку самодіяльність (хорові, інструментальні та танцювальні ансамблі, театральні гуртки, гуртки прикладного мистецтва тощо) та спортивну активність (різні спортивні змагання, найчастіше футбольні) [4].

Під час діяльності Спілки української молоді набувають чинності накази про створення «сумівських» ансамблів, які виступають на загальноукраїнських імпрезах та гастролюють у різних країнах: хори «Прометей» і «Діброва» та оркестр «Батурич» у Торонто (диригент В. Кардаш), капела бандуристів у Детройті (диригент Потапенко), танцювальний гурток «Крилаті» у Великобританії (керівник О. Буряк), спортивний клуб «Крилаті» у Чикаго та ін. [5].

Згідно з наказом Голови СУМ від 25 травня 1950 р. члени Спілки брали активну участь у загально-національних святкуваннях, відзначенні річниць окремих подій, різних політичних маніфестаціях, а також проводили масові акції на підтримання українських політичних і релігійних в'язнів. У 1972 р.

керівництво СУМ видає наказ «Про влаштування світових олімпійських злетів», які відбулися двічі у 1972 р. в Мюнхені та у 1976 р. в Монреалі [6].

У 1972 р. СУМ своєю програмою ініціював створення і став опікуном суботніх шкіл українознавства; згідно з документацією в 1970-х рр. у США таких шкіл було 9 [7].

Відродження СУМ в Україні розпочалося в кінці 80-х рр. ХХ ст., коли піднялася нова хвиля боротьби за незалежність. Улітку 1989 р. організаційно оформилися перші осередки, які пізніше поширилися в усій Україні.

15 листопада 1945 р. в Авгсбурзі гуртом українських учених в еміграції була створена Українська вільна академія наук (УВАН), цього ж дня схвалено проект статуту, який визначав УВАН як спадкоємницю традицій і продовжувачку діяльності ВУАН у Києві 1920 – початку 1930 х рр. Згідно зі статутом УВАН існувало три організації: УВАН у США, УВАН у Канаді та УВАН у Європі [8].

Відповідно до наказу Д. Дорошенка від 10 серпня 1947 р. УВАН складалася з фахових наукових груп (на 1947 р. – 17), що об'єднували близько 150 науковців, які влаштовували наукові конференції, а раз на рік спільну для всіх груп Шевченківську конференцію.

У тому ж 1947 р. на загальному конгресі українців було засноване Товариство прихильників української культури (ТПУК). Згідно з наказом, ця установа була створена з метою вирішувати справи української культури, інформації та репрезентації. ТПУК обмежилося культурно-освітньою працею в головних міських осередках і деяких колоніях. У 1975 р. виходить наказ про створення 4 філій товариства: 3 в штаті Парана і 1 в штаті Ріу-Гранді-ду-Сул [9].

Чимало інформативних наказів з даної теми були видані діячами Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі. Бібліотеку було засновано за наказом Комітету вшанування пам'яті Симона Петлюри від 1926 р. Уже 1927 р. вийшов наказ про створення Статутної ради бібліотеки в такому складі: В. Прокопович (голова), І. Косенко, І. Рудичів, О. Удовиченко, О. Шульгін. За наказом від 25 травня 1929 р. відбулося офіційне відкриття бібліотеки. У цьому ж році був виданий

наказ про відкриття філій у чотирьох містах Франції та Люксембурзі. Зусиллями української еміграції у 1940 р. фонди бібліотеки нараховували близько 15 тисяч томів, багато комплектів періодичної преси, архівних матеріалів. Також до складу бібліотеки входив музей Симона Петлюри, у якому зберігалися його особисті речі та меблі з кімнати, де він проживав у Парижі [10].

26 квітня 1946 р. бібліотека повторно відкрилася, у наказі про відкриття йшлося про те, що бібліотека має у своєму фонді всього 57 книг. Інші примірники колекції під час Другої світової війни були втрачені.

У роки Другої світової війни бібліотека, як і багато інших установ культури, зазнала чималих втрат, зокрема 20 січня 1941 р. бібліотечні колекції були конфісковані гестапо, їх вивезли до Німеччини. 21 січня 1941 р. майже повністю були вивезені архівні матеріали. 15 лютого 1941 р. приміщення бібліотеки було остаточно ліквідоване [11].

Уже 1949 р. виходить Наказ «Про поповнення фондів Бібліотеки імені Симона Петлюри»; згідно з цим наказом бібліотечний фонд поповнився завдяки пожертвам та придбанням. Також у наказі другим параграфом йшлося про те, що «небайдужими українцями» були віднайдені колекція української періодики та частина архівної збірки, також інвентарна книга бібліотеки з описом близько 20 тис. томів. У третьому параграфі висловлювалась особиста подяка М. Шуміцькому, який подарував бібліотеці 21 лист С. Петлюри [12].

Але на цьому керівництво не зупинилося й діяло різноманітними методами з метою повернення історико-культурної спадщини України. Так, згідно з наказом від 15 травня 1967 р. дирекція бібліотеки подала до суду проти уряду ФРН позив задля виплати ним компенсації за заподіяні в роки війни збитки. Відомо, що цей судовий процес був виграний дирекцією бібліотеки імені Симона Петлюри у 1968 р., що дало змогу придбати нове приміщення та значно поповнити зібрання [13].

Вагому роботу зі збереження історико-культурної спадщини проводило Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), яке з 1946 р. діяло в еміграції. У наказі за підписами В. Кубійовича та І. Раковського від 30 червня 1947 р. йдеться

про те, що «Досвід більшовицьких репресій 30-40-их рр. супроти національної орієнтованої інтелігенції спонукав членство НТШ до еміграції в кінці Другої світової війни, внаслідок чого переважна кількість дійсних членів НТШ опинилося на Заході в таборах переміщених осіб. Тому, саме тут, в Західній Німеччині у м. Берхтесгадені відновлено діяльність Товариства». Згодом іншими наказами було створено центри Наукового товариства імені Шевченка у США, Канаді та Австралії [14].

З копії наказу 1949 р., що зберігається у ЦДАВО України, ми дізнаємося про те, що в 1949 р. у результаті «ідеологічних неузгоджень» Наукове товариство імені Шевченка поділилося на два осередки: 1) Наукове товариство імені Шевченка в Америці (НТШ-А); 2) Наукове товариство імені Шевченка в Канаді (НТШ-К). Також з цього наказу стає відомо, що спадкоємцем НТШ залишається НТШ-А, яке продовжило наукову й видавничу справу Товариства імені Шевченка.

Загалом, вивчивши накази НТШ-А, ми дійшли висновку, що Товариство гідно презентувало вільну наукову думку й державницькі ідеї українців упродовж понад 50-річного панування більшовицької влади в Україні. Членам НТШ-А вдалося зібрати та зберегти історико-культурну спадщину українського народу за кордоном: воно поповнило скарбницю українознавства понад 50-ма томами Записок НТШ. Значним є доробок у межах видання «Бібліотека українознавства»; здобули велику популярність десятки томів «Українського Архіву» з краєзнавчо-мемуарними матеріалами про західноукраїнські регіони [15].

Відповідно до наказу про створення Наукового товариства імені Шевченка в Канаді центром його діяльності стає Торонто. З інформації наказів про проведення конференцій ми дізналися, що основними темами вивчення членів НТШ-К була культура, історія України, а також місце України на міжнародній арені. У наказах голови Товариства майже щорічно наголошувалося про редагування та оприлюднення під егідою Товариства десятків томів праць і збірок, присвячених історії України.

Підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати, що українська еміграція в 20-х – кін. 80-х рр. ХХ ст. видавала велику кількість наказів, які будь-якою мірою стосувалися культурницької діяльності в еміграції, завдань, що ставила перед собою національна інтелігенція. Аналіз наказів організацій української еміграції дав змогу порахувати кількість згадувань про діяльність зі збереження історико-культурної спадщини за 1920 – 1980-ті рр.

Ці відомості представлені в табл. 2 (вони не є остаточними, оскільки пораховані тільки документи, які опубліковані або зберігаються в архівних установах України).

Таблиця 2

Кількість згадувань про діяльність української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини у наказах, виданих 1920-х – кін. 1980 рр.

№з/п	Період видання наказів	Кількість наказів
1	1920 – 1939 рр.	101
2	1939 – 1945 рр.	24
3	1945 – 1990 рр.	496

У таблиці всі накази розподілено за часом видання. Це обумовлено тим, що в різні періоди життя української еміграції накази стосувалися окремих тем, що пов'язано з розвитком світових процесів.

Для наказів першого періоду (1920–1939 рр.) характерним є те, що вони більшою мірою стосувалися саме збирання історико-культурної спадщини, створення громадських, трудових, політичних, молодіжних та ін. осередків для діяльності зі збереження історико-культурної спадщини України. Ця група наказів мало чисельна через те, що, перш за все, міжвоєнна українська еміграція

займалася трудовими та економічними питаннями, а питанням культури приділялося менше часу та уваги.

Другий період (1939–1945 рр.) представлений всього 24 наказами. Це пояснюється тим, що це був час Другої світової війни, тому питання збереження культурницьких пам'яток втратило пріоритетність, поступившись питанням військового часу. Усі накази цього періоду стосувалися евакуації та переміщення культурних цінностей у місця зберігання на час військових дій.

Для третього періоду (1945–1990 рр.), найтривалішого, характерна посилена увага до проблеми збирання та збереження архівних та музейних пам'яток України. Діячі післявоєнної хвилі еміграції опікувалися поверненням історико-культурних цінностей українського народу, які були втрачені в наслідок радянської окупації та Другої світової війни. Збиранню архівних та музейних цінностей у цей період сприяло й те, що саме тоді багато політичних, культурних емігрантів передавали власні колекції та зібрання у власність української еміграції.

Оцінюючи видані тоді накази, можна зробити висновок, що тільки в цей період українські емігранти були готові не лише передавати власний історико-культурний спадок своєї Батьківщини, але й фінансувати відкриття установ, які б займалися його зберіганням, зокрема музеї, бібліотеки, художні галереї тощо.

Окрім власне наказів, чільне місце в нормативній документації посіли розпорядження та постанови.

Розпорядження, як акт управління посадовою особою або державного органу, видається у межах їхньої компетенції, що і регламентує діяльність даної організації. Але для документів еміграційного походження більш характерним було прийняття постанов – акту, що приймався органами колегіального управління (комітетами, комісіями) з метою вирішення важливих і принципових задач, що стоять перед цими органами.

У розпорядженнях та постановах органів української еміграції, що стосуються збереження архівної та музейної спадщини України за кордоном

розкриваються найрізноманітніші політичні, господарські, культурні, освітні й організаційні питання.

Для розпоряджень та постанов того періоду є характерним такий склад реквізитів: 1) бланк органу або організації, що видала документ; 2) назва виду документа; 3) дата (проставляли дату підписання); 4) місце складання чи видання; 5) заголовок до тексту; 6) текст; 7) підпис; 8) відбиток печатки; 9) позначка про виконавця (якщо була потреба).

Текст і розпорядження, і постанови складався з констатуючої та розпорядчої частин. Констатуюча частина, як правило, містила інформацію про причину, з якої видано розпорядження або постанову, в розпорядчій – завдання, виконання яких повинні були сприяти розв'язанню проблем, що виникали. Тут уживались слова «зобов'язую», «дозволяю» та ін.

Майже всі розпорядження, особливо після Другої світової війни, оформлювалися на загальних або спеціальних бланках формату А4. Після підписання розпорядження на ньому проставлялася дата, печатка. Розпорядження обов'язково доводилося до відома через публікацію в періодичних виданнях або збірниках матеріалів.

Розглянемо другу групу документів – матеріали з'їздів, конференцій та нарад. Під час вивчення історії діяльності української еміграції з проблеми збереження національної культурної спадщини важливе місце посідають матеріали загальних зборів, конференцій і нарад організацій української еміграції, які відігравали вирішальну роль у виробленні стратегії і тактики діяльності осередків та представництв з означених питань. З'їзди, конференції, наради були своєрідними віхами в житті українських емігрантів. Нормативні та діловодні документи висвітлювали досягнення й поразки, аналізували активність та дієвість організацій української еміграції в різних країнах, визначали становище регіонів, планували подальшу діяльність. Авторитет з'їздів, конференцій і зборів як найвищих органів еміграційних організацій утвердився від початку створення. Їхня роль постійно зростала, оскільки вони визначали напрями та стратегію боротьби проти ворогів українського народу, за

відновлення української самостійності та незалежності. Очевидно, що без цих історичних джерел практично неможливо відтворити справжню діяльність української еміграції зі збирання та збереження культурної спадщини України.

Діячі еміграції, що у різні часи перебували поза межами Батьківщини, приділяли велику увагу підготовці матеріалів та документів з'їздів, конференцій та нарад. Історично склалося, що майже до кожної події видавалися спеціальні бюлетені, програмки, збірники матеріалів, але через різні об'єктивно-суб'єктивні причини ці документи не збереглися в повному обсязі (про їх існування або наявність ми дізнавалися з інших видів джерел, що підтверджує значущість цього виду джерел).

Частина матеріалів збереглася лише в особових фондах закордонних архівів та в бібліотеках. Багато джерел цієї групи зберігаються у фундаторів закордонних організацій та в архівах об'єднань, угруповань тощо. Про деякі збори та конференції або наради відомостей надзвичайно мало, а іноді й взагалі немає. До нас дійшли лише рішення й постанови або спогади в листах діячів української еміграції, а також короткі оголошення на шпальтах періодичних та неперіодичних видань, як еміграційних, так і іноземних.

Матеріали зборів, конференцій і нарад ми поділяємо на такі блоки: 1) підготовчі; 2) тексти доповідей або повідомлень; 3) протокольні документи засідань; 4) звіти про діяльність; 5) резолюції й постанови, ухвали і рішення.

Усі ці документи і матеріали становлять певний науковий інтерес, проте їхнє значення як історичних джерел різне, проте всі вони потребують перевірки на достовірність.

Майже всі запрошення із роз'ясненням мети зборів, конференції або наради і з'ясуванням порядку денного мали однакову структуру, яка характеризується визначенням місця й часу проведення відповідного заходу та коротким формулюванням проблем, які передбачалося розглянути. Проаналізуємо джерела цієї тематичної групи.

Усього було опрацьовано 124 запрошення на збори, конференції та наради, які проводили діячі української еміграції у 1920–1980-х рр. (загальні відомості наведені в табл. 3).

Таблиця 3

**Кількість запрошень на конференції української еміграції
1920–1980-ті рр.**

№ з/п	Назва емігрантської організації	Загальна кількість конференцій	Кількість конференцій культурної спрямованості або на яких ставилися питання про культурне життя
1	Конференція українських демократичних політичних організацій	18	6
2	Конференція українських політичних партій і організацій	8	4
3	Панамериканська українська конференція	20	12
4	Світовий конгрес вільних українців	35	22
5	Українська Національна Рада	11	7
	Усього	92	51

Виходячи з даних таблиці, робимо висновок, що під час роботи постійнодіючих, багаторазових та періодичних конференцій української еміграції, а саме: Конференція Української Національної Ради, Конференція українських політичних партій та організацій, Панамериканська українська конференція, Світовий конгрес вільних українців, Конференція українських демократичних політичних організацій, діячі української еміграції активно проводили обговорення на актуальні теми та приймали рішення, спрямовані на збереження українських писемних джерел з історії культури.

Порівнюючи загальну кількість проведених конференцій (усього 92) з кількістю конференцій, на яких порушувалися питання культурного життя українців за кордоном або питання збирання та збереження історико-культурної спадщини України (усього 51 конференція), робимо висновок, що ця тема не

була першочерговою на засіданнях українських конференцій, але була досить актуальною та нагальною.

Слід зауважити, що конференції культурної спрямованості або ті, на яких порушувалися дані питання в основному проводилися в післявоєнний період, що зумовлено перш за все тим, що питання військового швидкого повернення на Батьківщину відходило на другий план, а першочерговими завданнями стала адаптація українців до життя на чужині, об'єднання українських емігрантів задля підсилення авторитету України на міжнародній арені, скорішого здобуття самостійності й ознайомлення зарубіжжя з проблемами українців в УРСР.

Так, у листі-запрошенні Голови Панамериканської української конференції від 21 листопада 1947 р. відзначалося, що Голова та Президія ПАУК у складі: Кушнір В., Лотоцька О., Горачук І., Григоращук І., Піддубчишин Є. та Гультай В., – запрошують взяти участь у черговому засіданні Конференції українців, що проживають у Північній та Південній Америці, яке відбулося 12 грудня 1947 р., початок роботи об 11 годині. Порядок денний передбачався такий: відкриття конференції; вибір та затвердження президії; обговорення культурної ситуації, яка склалася у світі та в межах української еміграції; розробка стратегії підтримки українських традицій і української культури задля збагачення ними культурних скарбниць американських країн; затвердження «Відозви ПАУК до українських громадян країн Північної і Південної Америки, та до вирваних ворогом з Рідної Землі і розкиданих лихою долею по всьому світі» [16].

Далі в листі від імені головуючого конференції до всіх українців, громадян Північної та Південної Америки, а також культурних, політичних та громадських організацій за кордоном уточнювалися організаційні моменти щодо скликання конференції, зокрема відзначалося, що «право брати участь у конференції ПАУК має будь-яка людина, яка має за мету відновлювати культурне життя українців за кордоном, особово або опосередковано впливати на культурну, освітню та наукову діяльність української еміграції, а також, матеріально сприяти діяльності музейних та архівних установ України за

кордоном. Мета – ознайомлення чужинців з культурою та традиціями Української держави й збір майна за для повернення на територію Батьківщини» [17].

Зазначимо, що порядок денний, означений у листі-запрошенні, відображав лише загальні питання, які передбачалося розглянути на зборах. Для дослідників історії діяльності української еміграції зі зібрання та збереження історико-культурної спадщини України найбільший інтерес становить пункт вищезазначеного запрошення, де було сформульовано: «розробку стратегії підтримки українських традицій і української культури», який є характерним для всіх зборів ПАУК. Проте в протоколах і звітах зі зборів, що оприлюднювалися в емігрантській пресі, матеріали цих дискусій часто не відображалися, а якщо й відображалися, то не в повному обсязі.

Отже, аналізуючи запрошення до зборів конференцій та нарад, необхідно враховувати, що вони склалися і поширювалися так, щоб ніхто не зміг перешкодити майбутньому зібранню, лише деякі розроблялися для широкого загалу. Вони мають, з наукової точки зору, дотичний характер, допомагають відтворити перебіг конференції, зборів.

Відомості про кількісний і якісний склад делегатів зборів, що фіксувалися, як правило, на початку протоколу нарад, зборів або конференцій, дозволяють проаналізувати кількісний і якісний склад делегатів, встановити наскільки він був постійним і які в ньому відбувалися зміни. Іноді можна було прослідкувати взаємозв'язок складу делегатів з політичними, міжнародними або культурними подіями. Склад делегатів зборів надає можливість встановити географію поселення українських емігрантів, виявити місця найбільш активної їх діяльності. Також ці матеріали свідчать про те, наскільки актуальною була тема збереження історико-культурної спадщини для українських емігрантів (порівняно з кількісним складом зборів, конференцій та нарад іншої спрямованості).

Листи до зборів, нарад або конференцій із викладенням положень із найбільш важливих питань можна умовно поділити на дві підгрупи: 1) листи

громадських і політичних діячів та 2) листи різних організацій, об'єднань та угруповань.

Перша підгрупа характеризується тим, що в ній представлені листи відомих громадських і політичних діячів, які належали саме до тих політичних та громадських осередків, про які йдеться в листах. Написання листів було обумовлене неможливістю авторів бути присутніми на відповідному засіданні і в той же час необхідністю терміново висловити власну точку зору (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Листи, які надійшли до Конференцій від громадських
та політичних діячів
(на прикладі конгресів СКВУ)**

№ з/п	Назва конференції	Рік проведення	Місцепроведення	Загальна кількість листів
1	I Конгрес СКВУ	12–19 листопада 1967 р.	м. Нью-Йорк, США	23
2	II Конгрес СКВУ	1–4 листопада 1973 р.	м. Торонто, Канада	41
3	III Конгрес СКВУ	23–26 листопада 1978 р.	м. Нью-Йорк, США	44
4	IV Конгрес СКВУ	30 листопада – 4 грудня 1983 р.	м. Торонто, Канада	36
5	V Конгрес СКВУ	22–27 листопада 1988 р.	м. Торонто, Канада	28

Проаналізуємо лист М. Шпотька від 25 вересня 1973 р. до Президії СКВУ та Голови II Конгресу СКВУ. У ньому висловлювалися погляди відносно думок щодо організації освітньо-виховної та культурної роботи, а також власні міркування про необхідність створення комісії культури для координації діяльності української спільноти в діаспорі.

На початку листа автор вибачився, що з огляду на свій вік та стан здоров'я не може особисто бути присутнім та з трибуни проголосити промову. Далі М. Шпитко сердечно висловився про діяльність СКВУ в різних сферах життєдіяльності української спільноти за кордоном, про плідну співпрацю керівництва СКВУ з архівними, музейними, культурними осередками українців в еміграції. Зі слів автора листа, праця, яка проводиться керівництвом та діячами СКВУ, дуже вагома для розвитку українознавства у світі, ознайомлення з українськими традиціями, культурою тощо.

Також у цьому листі М. Шпитко прописував, на власний розсуд, головні завдання освітньо-виховної та культурницької роботи, але конкретних пропозицій не надав.

Отже, в листі відомого громадського і політичного діяча до Президії СКВУ та Голови II Конгресу СКВУ висловлено його міркування й позицію щодо найважливіших тогочасних проблем. Лист допомагає глибше зрозуміти напружене життя української еміграції, виявити точки зіткнення у формуванні культурних, освітньо-виховних позицій тощо.

Документи цієї підгрупи дозволяють виявити зацікавленість певними нарадами, зборами та конференціями або їх ігноруванням. Розбіжності в поглядах організаторів подій та діячів української еміграції краще усвідомити через позиції відомих громадських і політичних осіб щодо найважливіших питань життєдіяльності української еміграції.

Друга підгрупа – листи різних організацій, об'єднань та угруповань – характеризується висловленням колективної думки щодо окремих питань, як правило, від імені емігрантської політичної партії або громадських об'єднань до зборів інших емігрантських політичних партій або громадських організацій. На відміну від листів першої групи, вони характеризуються не роздумами, а категоричною позицією – заявою політичної чи громадської групи з конкретного приводу (див. табл. 5).

Таблиця 5

**Листи, які надійшли до УНРади з нагоди сесійних засідань
від громадських та політичних організацій**

№ з/п	Назва Конференції	Адресанти листів
1	I Сесія УНРади	УСРДП, ОУН-УПА, Українське Соціалістичне об'єднання, Українське Національно-Демократичне Об'єднання, Світовий Союз Українців
2	II Сесія УНРади	Комітет Українців Канади, Українське Бюро в Лондоні, Союз Українських Ветеранів, Церковна Рада Української Соборноправної Церкви
3	III Сесія УНРади	Світовий Добрусівсько-Сужерівський рух, Головна Команда Української Національної Гвардії, Матірний Союз українок, Союз Українських Націонал-Демократів, Українське Євангельське Об'єднання в Америці, Союз Українських Пластунів в Німеччині, Білоруська Національна Рада, Союз Українських студентів (Мюнхен), Білоруський Національний Комітет
4	IV Сесія УНРади	Естонська Національна Рада, Туркестанський Національний Комітет, Німецько-Українське Товариство імені Гердера Міттіх, Азербайджанський Національний Комітет, Найвища Козацька Репрезентація на чужині, Союз українців – жертв російсько-комуністичного терору, Українська громада Туреччини, Українська громада Венесуели, Союз Українських Ветеранів, Хліборобський Союз (Бразилія), Легіон Симона Петлюри
5	V Сесія УНРади	«Українець в Австралії», Союз Українських Організацій в Австралії, Військове Товариство у Франції, Громадська Нарада в Чикаго, Парафіяльна Рада в Ганновері, Орденська Рада Залізного Хреста, Союз Українців у Бельгії
6	IX Сесія УНРади	Комітет Українців Канади, УПА, Рада Поневолених народів СРСР, УККА, БНР, Союз Українських Католиків, Спілка Українських Журналістів Канади, Український Братський Союз, Українське Вільне Козацтво
7	X Сесія УНРади	Союз Земель Соборної України, ОУН, Український Конгресовий Комітет Америки, Союз Українських Католиків
8	Надзвичайна сесія 10 скликання	Верховна Рада України, Українська Національна Армія, Світовий Конгрес Вільних Українців, Світова Федерація Українських жіночих Організацій, Рада Українського Демократичного Руху, Український Золотий Хрест

Так, II Сесія УНРади відбулася 23–27 червня 1949 у м. Ляйпгайм(Німеччина), де було обговорено низку важливих питань із поновлення та активізації діяльності української еміграції у справах культури, освіти та релігії.

Під час засідання були зачитані листи від емігрантських громадських та політичних організацій із викладенням особливої точки зору, зокрема з питання про впорядкування матеріалів, які зберігаються у Головному Військово-історичному музеї-архіві Армії УНР у Тарнові, Музеї-архіві Визвольної боротьби України у Празі, Бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі.

Зокрема, діячі Церковної Ради Української Соборноправної Церкви у своєму листі до зібрання наголошували: «Задля поліпшення ситуації в осередках українців по всьому світі треба більше уваги приділяти релігійному вихованню молодих українців. Потрібно всебічно розвивати дітей та дорослих за допомогою плекання української культури та традицій. Ми не повинні забувати свого минулого, тільки на таких умовах можна казати про боротьбу за повернення на Україну, нашу Батьківщину. Також українська культурна традиція наполягає на неперервному зв'язку культури та релігії. Ми повинні зберігати свої традиції, щоб наші діти та їхні майбутні діти жили в українському домі, на теренах рідної землі. Церква та Церковна Рада, зокрема, буде всебічно сприяти цій діяльності» [18].

Ця підгрупа листів дозволяє з'ясувати ставлення українських організацій в еміграції до найактуальніших життєвих питань, установити географію розходжень у політичній думці того часу, виявити розбіжності в поглядах на розв'язання тогочасних проблем культури, освіти, науки в осередках поселення українців.

Отже, листи до зборів, конференцій або нарад сприяли розвитку дискусії всередині еміграції й за її межами, що надавало можливість підготувати більш дієві програми діяльності української еміграції з різних питань, у тому числі й з питань збирання та збереження архівної та музейної спадщини України. Ці матеріали для сучасних наукових досліджень стали цінним джерелом про події й

факти, викладені в особливому ракурсі, яких дослідник не знайде в інших джерелах.

Під час роботи з ними необхідно враховувати їхню специфіку, яка відрізняє ці листи від інших листів: по-перше, вони відбивали суб'єктивне сприйняття автором чи групою авторів історичних або культурних подій; по-друге, листи до зборів або конференцій призначалися для публічного оголошення і часто для опублікування в пресі, що накладало на них певний відбиток; по-третє, наявна інформативна обмеженість листів, оскільки вони були присвячені чітко означеній проблемі і, як правило, викладалися у формі тез без відступів від питання, що розглядалося.

Наступну підгрупу матеріалів з'їздів, конференцій і нарад складають тексти доповідей і повідомлень, які, як правило, не входили до протокольних записів зборів або не збереглися в їхніх матеріалах. Більшість таких доповідей діячі української еміграції в повному або стислому вигляді оприлюднювали на шпальтах своїх емігрантських часописів та на сторінках мемуарів, спогадів, власних творів.

Деякі видання, переважно емігрантська періодична та неперіодична преса, передруковували їх з метою повідомлення читачам про збори, що відбулися, або із власних позицій їх критичного аналізу.

У багатьох випадках саме преса є єдиним джерелом, з якого можна дізнатися про зміст доповідей на зборах, конференціях і нарадах. Теми доповідей були присвячені найбільш болючим питанням української еміграції на певному етапі розвитку, у тому числі й збереженню історико-культурної спадщини України.

Так, у доповідях, які були проголошені на зборах емігрантських політичних партій та громадських організацій розглядалися питання про ставлення до радянського уряду, про відкриття українських університетів, про проведення культурних заходів різного спрямування: виставок, театральних вистав, музичних концертів, вечорів поезії та ін. [19]. (див. табл. 6).

**Загальна кількість доповідей на наукових конференціях
Канадського відділу Наукового Товариства
імені Тараса Шевченка за 1948–1990 рр.**

№ з/п	Конференція	Загальна кількість доповідей	Доповіді на тему збирання та збереження архівної та музейної спадщини
1	I конференція	21	19
2	II конференція	19	17
3	III конференція	23	21
4	IV конференція	22	20
5	V конференція	20	18
6	VI конференція	21	20
7	VII конференція	17	10

Загальна кількість доповідей на I – VII конференціях Канадського відділу Наукового Товариства імені Тараса Шевченка складала від 17 до 23 доповідей, що залежало від наукової спрямованості конференції та кількості учасників. Для нашого дослідження актуальними є II, V та VII конференції, оскільки вони торкалися історико-філологічних та культурознавчих тем. Повна тематика цих доповідей подана в табл. 7.

Таблиця 7

Тематика доповідей II конференції Канадського відділу Наукового товариства імені Тараса Шевченка

№ з/п	Доповідач	Назва доповіді
1	Кузеля З.	Племінний розподіл і етнографічні групи українського народу

2	Бригіндер В.	За охорону степових цілин на землях Західної України
3	Гута М.	Замовлювання – лікувальний спосіб в українській народній медицині
4	Денега-Петришин Я.-Б.	Власні антропологічні розсліди над головним покажчиком українців
5	Бригіндер В.	ЮНЕСКО в справі проблеми людських рас та їх дискримінації
6	Велигорський І.	Слово о полку Ігоревім
7	Назарко І.	ЧСВВ: Нові погляди на Хрещення Русі
8	Андрусак М.	Вибрані проблеми з історії княжої України
9	Вертипорох Є.	Історія української фармації
10	Курдидик А.	Українська преса 1945–1950 рр. на еміграції в Європі
11	Рудницький Я.	Назва ВОЛИНЬ в Алберті
12	Біда К.	УВАН: справа української літературної хронології
13	Геник-Березовський Ю.	Богдан Лепкий (Спроба характеристики)
14	Грицук А.	Білорусь в X – XII ст. (історична доповідь)
15	Онацький Є.	Півень в українській народній символіці; Передмова до Енциклопедії обрядів, вірувань і символів українського народу
16	Кисілевський К.	Лексикальне багатство надпрутського говору
17	Івахнюк А.	Хорвати й українці

Проаналізуємо доповідь Є. Онацького «Півень в українській народній символіці», з якою він виступив на засіданні І конференції Канадського відділу НТШ. У цій доповіді наголошувалося: «Українці дуже поважають тварин, півень не виключення. ... на даний момент ми проводимо плідну роботу по комплектації власної колекції українських творів зі зображенням півників серед діячів української еміграції та небайдужих. Після збору матеріалів буде скомплектована колекція історично-етнографічної спрямованості за для збереження відмінностей українського народу!» [20]. Є. Онацький наголошує на тому, що задля ознайомлення світової спільноти з особливостями життя та історії етнічних українців треба вивчати власну історію та поширювати подібні наукові доробки серед спільноти українців за кордоном та, по можливості, передавати матеріали для ознайомлення на територію СРСР.

Важливими для нашого дослідження є доповіді V конференції Канадського відділу НТШ, яка відбулася у Торонто 9 – 10 жовтня 1954 р. з нагоди п'ятиліття Канадського НТШ (див. табл. 8).

Таблиця 8

Тематика доповідей V конференції Канадського відділу Наукового товариства імені Тараса Шевченка

№ з/п	Доповідач	Назва доповіді
1	Вертипорох Є.	5-ліття Канадського НТШ
2	Іванис В.	Чинність наступників Сталіна
3	Килимкин С.	Родина Розумовських
4	Маланчук В.	Завдання філософії
5	Килимник С.	Українські світовечірні звичаї
7	Горняткевич Д.	Твір Павла з Алепу; Українські пам'ятки в Кракові
8	Риплянський А.	Лікар у Венесуелі
9	Король А.	Будова аеродромів в минулому і в будучині
10	Жарський Є.	Рибальська характеристика річок Західної України
11	Велигорський І.	Походження назви Канада
12	Рудницький Я.	Одна з важливіших ділянок канадознавства
13	Оленьчук М.	Вклад українців в розбудову області Піс Ривер-у
14	Миколин С.	Гуцульщина в творах українських письменників
15	Андрусак М.	Унія з Ромом і коронація Данила
16	Онацький Є.	Символіка короваю в українському весіллі
17	Гута М.	Афродізіаки у українській народній медицині (з власних збірок)
18	Велигорський І.	Професор Ватрослав Ягіч
19	Базілевський М.	Формуючі чинники в творчих суспільних процесах
20	Андрусак М.	Переяславський договір
21	Іванис В.	Криза сільського господарства на основі советських джерел
22	Вертиполох Є.	Фармація УТГІ в Мюнхені
23	Павлено – Луців М.	Гетьман Мазепа в світовій літературі
24	Жмуркевич С.	Перші десятиріччя поселення українців у Канаді в світлі урядових звідомлень державних чинників Канади
25	Зварич П.	Розвиток і огляд українського культурного життя в Альберті – Канада
26	Німчук С.	Перша українська оселя в Альберті

Усі доповіді були виголошені під час роботи комісій конференції за напрямками: 1) Історико-філософська комісія; 2) Математично-природничо-лікарська комісія; 3) Комісія канадознавства.

Проаналізуємо доповідь П. Зварича, який, виступаючи на засіданні конференції 10 жовтня 1954 р., зазначав: «За час роботи Канадського відділу Наукового Товариства імені Тараса Шевченка була зроблена маса роботи. Діячами Товариства та усім небайдужим українцям вдається берегти українські традиції та привчати до них своїх дітей (більшість з яких ніколи не були на Батьківщині). Українські емігранти по за межами Вкраїни намагаються поширювати свою культуру та плекати рідну мову: відкривають музеї та бібліотеки, створюють архіви, проводять виставки, влаштовують вистави та концерти» [21].

Активний діяч Канадського відділу НТШ С. Німчук у своїй доповіді представив «новий формат» українських осередків за кордоном – Українська оселя. Доповідач розповів про ідею створення Першої української оселі в м. Альберті та продемонстрував, як ця ідея буда втілена в життя. За словами С. Німчука, українська оселя – це новий формат музеїв задля збереження історичних пам'яток України за кордоном. Також у доповіді автор запропонував кілька моделей українських осель в містах поселення українців в еміграції з метою поширення інформації про Батьківщину в світі, ознайомлення світової спільноти з українською історією та культурою. Саме так він характеризував завдання новоствореної української оселі.

Актуальною для дослідників є доповідь Д. Горняткевича «Українські пам'ятки в Кракові». Він підкреслив, що українській діаспорі в Польщі вдалося провести плідну працю для консолідації української спільноти за кордоном. Діаспорі далось зібрати велику кількість літературних творів, творів мистецтва, історичних пам'яток в одному місці – музеї м. Краків. Також автор доповіді підкреслив, що діячами української еміграції в Польщі проведено роботу з виявлення та опису історико-культурної спадщини в різних установах міста Кракова [22].

Різноманітними за тематикою були доповіді, виголошені на VII конференції Канадського відділення НТШ (див. табл. 9).

Таблиця 9

Тематика доповідей VII конференції Канадського відділу Наукового товариства імені Тараса Шевченка

№ з/п	Доповідач	Назва доповіді
1	Вертипорох Є.	Наука і політика
2	Стахів М.	Відновлена українська держава та советська Росія
3	Шанклівський Л.	Московський геноцид-народобвиство
4	Пеленська І.	Положення жінки і дитини в УССР
5	Кушнір М.	Українська молодь в СССР
6	Чировський М.	Українська наука в СССР
7	Романенчук Б.	Українська література і московська культурна політика на Україні
8	Давиденко В.	Злиття націй в СССР
9	Лужницький Г.	Большевицьке переслідування Православної і Католицької Церкви в Україні
10	Стебельський Б.	Соціалістичний реалізм у літературі та мистецтві

Усі доповіді VII конференції Канадського відділення Наукового Товариства імені Тараса Шевченка викликали зацікавленість з боку представників політичних, культурних та наукових кіл країни. Вони сприяли популяризації ідеї відновлення незалежності України, а також збереженню її історико-культурної спадщини. Доповідачам вдалося показати відмінності в розвитку культури, науки, релігійних течій в час незалежної України та в складі СРСР. Майже всі доповідачі під час виступів наголосили та тому, що поки в УРСР практично не вивчаються етнічні особливості українського народу, його історії та культури, діячі української діаспори за межами Батьківщини проводять плідну працю зі збирання та збереження культурного надбання України.

Зміст доповідей на зборах та конференціях дає можливість визначити коло питань культурного, суспільного й політичного життя, що знаходилися в полі зору української еміграції, виявити позиції провідних діячів щодо вирішення

найактуальніших проблем суспільної ваги, з'ясувати засоби культурної, політичної і громадської боротьби.

Необхідно також враховувати під час використання доповідей для наукового аналізу, що на зборах організацій вони мають певну специфіку, яка зумовлює конкретні особливості їх як джерела історії.

По-перше, доповіді могли викладатися від імені і окремої людини, і групи осіб, і центральних органів уряду.

По-друге, доповідь, яка збереглася до нашого часу, може відображати думку окремої групи, тобто бути альтернативною і не підтриманою більшістю зборів, особливо це стосується тих доповідей, що розміщувалися в джерелах особового походження.

По-третє, опублікована доповідь може суттєво відрізнятись за обсягом, змістом і гостротою поставлених проблем від оригіналу доповіді, яка тієї редакції, що була проголошена на зборах, що обумовлювалося фактором конспіративності.

Третя підгрупа – протоколи зборів, конференцій і нарад – дозволяє глибше проаналізувати коло найбільш актуальних питань, що були в центрі уваги зборів, конференцій та нарад української еміграції, з'ясувати хід дискусій щодо них, виявити розбіжності у процесі їх вирішення, встановити точки зіткнення поглядів, прослідкувати основні етапи розвитку питання збереження культурного спадку України для еміграції.

Однією з особливостей протокольних записів є неповнота збереженого первинного матеріалу, насамперед записів доповідей і виступів, які в них або повністю відсутні, або конспектувалися дуже стисло. Це пояснюється низкою чинників: чималу роль відігравала тематика виступів, їхня спрямованість; чіткість і логічність викладу; відсутність подальшої обробки та оформлення матеріалів, що обумовлене характером діяльності емігрантських осередків.

Майже всі протоколи відзначаються лаконічністю, багато з тез не розкриті. Загалом же вони дозволяють з'ясувати тему доповіді й її основні положення, що обговорювалися на засіданнях зборів: питання загального стану української

еміграції, результати культурної діяльності, діяльності зі збереження архівної та музейної спадщини України, плани на майбутнє.

Особливе місце в матеріалах зборів посідає питання про ставлення до становища українських земель у складі СРСР, а також стан культурного життя українців у СРСР: збереження історичних традицій, культури України, специфіки ментальності українського народу тощо.

У протоколах подаються стенограми обговорення актуальних питань на засіданнях різноманітних організацій: як завчасно запланованих тем, так і таких, що виникали під час дискусій.

Поряд з цим ми маємо можливість виявити особливості розвитку та діяльності всіх структур української еміграції з питань збирання та збереження культурної спадщини України в 1920-х – 1980-х рр.

Підкреслимо, що виявлені протокольні записи з теми дослідження мають багато пропусків: відсутні деякі доповіді й промови, резолюції та рішення, часто протоколи не закінчені, що не дає права стверджувати про повноту збереженого матеріалу й отриманих знань щодо подій, дискусій, які розгорталися під час обговорення певних питань. З цієї причини використання протокольних записів у науковому дослідженні вимагає зіставлення їх з іншими матеріалами зборів і конференцій, а також з документами інших видів. Це дозволить відновити хоча б частину відсутнього матеріалу й реконструювати втрачені фрагменти.

Наступною підгрупою джерел є резолюції й постанови, ухвали і рішення зборів, конференцій і нарад.

Вони мають суттєве значення, оскільки висвітлюють і підсумки роботи українських емігрантських організацій та української еміграції загалом, а також і оцінку їх діяльності й характеристику окремих подій в житті еміграції, акцентують увагу на найгостріших тогочасних проблемах, визначають шляхи і націлюють членів уряду та еміграції на їх вирішення задля подолання проблем українців за кордоном, у тому числі й питання збереження історико-культурної спадщини. Як правило, ці документи майже відразу оприлюднювалися в емігрантській періодичній та неперіодичній пресі.

Матеріали зборів, конференцій і нарад є цінним джерелом для дослідника з історії збереження культурницького спадку України в еміграції у 1920–1980 рр. Кожна група джерел має свою специфіку, яку необхідно враховувати під час дослідження обраної проблеми, і в цьому контексті не можна не погодитися з М. Варшавчиком, який підкреслював, що «розглядати документи з'їздів, положення, що містяться в них, у зв'язку з іншими – це значить: по-перше, вивчати матеріали кожного з'їзду як єдиний комплекс документів; по-друге, вивчати їх у сукупності з іншими історичними джерелами» [23].

Важливе значення для вивчення писемних джерел діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини України у 20-х – 80-х рр. ХХ ст. мають меморандуми, декларації та комунікати. Вони містили агітаційну та пропагандистську інформацію, були лаконічними й чіткими. Меморандуми, комунікати та декларації були реакцією діячів та керівників української еміграції на події, які відбувалися на території Радянської України та в українських еміграційних колах, з приводу культурних, історичних подій та всіх інших сфер життя.

Серед джерел цієї категорії з історії діяльності зі збереження архівної та музейної спадщини України особливе місце посідають меморандуми, у яких детально викладена фактична, документальна та юридична сторона культурних, освітніх та наукових питань, поданий аналіз ситуації, що склалася у світі, наведене обґрунтування позиції української еміграції на ці питання.

Меморандуми містять різноманітну інформацію, серед якої є відомості щодо особистого складу діячів української еміграції, представників українства в різних міжнародних та закордонних установах, у тому числі комітетів ООН. Зі змісту меморандумів ми дізнаємося про важливі політичні процеси в Європі та світі загалом, проблеми співпраці між українською еміграцією та УРСР, діяльність українських еміграційних організацій зі збереження архівної та музейної спадщини 20-х – 80-х рр. ХХ ст. Меморандуми організацій та діячів української еміграції не були об'єктом детального джерелознавчого вивчення, що й обумовлює актуальність їх дослідження.

Меморандуми організацій української еміграції за окреслений період містять широке коло матеріалів, які відображають історію діяльності зі збереження архівної та музейної спадщини. Їх можна систематизувати за змістом матеріалів: 1) такі, що містять пропозиції та заявляють протест; 2) такі, що фіксують позицію української еміграції до тієї чи тієї акції іншої держави чи держав або до міжнародної події; 3) такі, що інформують про заходи, які намічаються чи проводяться й мають вплив на збереження архівної та музейної спадщини України.

Меморандуми подають інформацію про актуальні проблеми української еміграції, розвиток дипломатичних відносин у світі та головні напрями діяльності осередків та організацій української еміграції.

Зокрема, до цієї групи належить «Меморандум до ООН з нагоди сесії Загальних зборів» від 24 вересня 1948 р. У ньому було відтворено політичну ситуацію в Україні та висунуто вимогу, щоб для розгляду українського питання та справ інших народів, «поневолених радянською окупацією, була призначена спеціальна комісія ООН» [24].

5 серпня 1949 р. Голова Виконавчого органу УНРади І. Мазепа надіслав Привітання і меморандум першій сесії Ради Європи. У ньому зазначалося, що ВО УНРади вітає Європейську Раду з нагоди її першого засідання в Страсбурзі і бажає найкращих успіхів у її праці, яку вони вважали за початок об'єднання всієї демократичної Європи. У документі зазначалося: «Виконний орган Української Національної Ради уповноважений при цім заявити, що II сесія Української Національної Ради на чужині (26 червня 1949 р.) прийняла одностайно постанову про потребу залучення України до майбутньої Об'єднаної Європи... Ми віримо, що недалекий час, коли представники вільної демократичної України візьмуть участь у Раді Європи як її рівноправні члени» [25].

Дуже змістовним є меморандум від 12 грудня 1960 р. до ООН щодо «колоніального поневолення України» з вимогою винести це питання на порядок денний цієї авторитетної міжнародної організації. Документ був підписаний всіма політичними партіями діаспори, за винятком соціалістів, які письмово

відмовилися поставити підпис під приводом того, що такий меморандум до ООН мав висилати лише екзильний Уряд одноосібно [26].

Аналіз цієї групи документів дає змогу дослідити методи, якими користується українська еміграція у своїй праці зі збирання та збереження історико-культурної спадщини України, а також свідчить про взаємодію організацій української еміграції з різними країнами світу: 1) видання інформаційних листів, довідників та словників про діяльність української еміграції; 2) участь у засіданнях провідних громадських та політичних організацій, осередків української еміграції у світі; 3) друкування статей та повідомлень у провідних періодичних виданнях світу; 4) виступи на радіостанціях та телевізійних каналах світу.

Меморандуми інформують про характер проблем на міжнародній арені в культурній сфері.

Загальний зміст більшості меморандумів засвідчує, що представники української еміграції виступали на захист свого народу та збереження культурної спадщини й відновлення територіальної цілісності України.

Отже, меморандуми організацій та осередків української еміграції до Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи є цінним джерелом з історії діяльності української еміграції зі збереження історичних пам'яток України, оскільки ці документи надають змогу відновити подробиці та встановити деталі подій 1920–1980-х рр., з'ясувати актуальні культурні, освітні, наукові та політичні питання того часу та встановити головні методи боротьби представників української еміграції з метою відновлення незалежності та соборності Української держави.

Декларації та комунікати – надзвичайно інформативні джерела з історії діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини у 20-х – 80-х рр. ХХ ст.

Саме з декларацій та комунікатів можемо дізнатися про основні напрями роботи українських емігрантських організацій та осередків, про подальші плани

української еміграції та її ставлення до збереження культурної спадщини України, залежність від подій, які відбуваються у світі.

Меморандуми, комунікати дають можливість розглянути тематику культурної діяльності української еміграції, на якій базується й діяльність зі збереження історико-культурної спадщини України. Ці документи дозволять простежити, з якими організаціями підтримували зв'язки діячі української еміграції, ставлення різних кіл іноземців до репрезентативної діяльності української еміграції зі збирання та збереження історико-культурної спадщини 1920–кін.1980-х рр.

Висновки до другого розділу

Досліджено корпус документів офіційного походження та умовно систематизовано їх за двома групами: а) актові, законодавчі та правові документи; б) нормативні документи, створені в еміграційних осередках, що регламентують різні напрями їхньої діяльності.

Констатовано, що особливу увагу вчені української діаспори приділяли актовим джерелам. Величезний масив актових джерел презентує випуск у 1980-х рр. Українською Вільною академією (США) серії книг «Джерела з новітньої історії України».

Актові документи стають об'єктом предметних видань та друкуються у тематичних збірниках та добірках документів і матеріалів. Опублікована у Мюнхені істориками українського походження Т. Гунчак, Р. Сольчаник три томна збірка документів уміщує такі види документів, як договори, угоди, меморандуми, пам'ятні записки, листи ХХ ст. Багатотомне видання «Літопис УПА» (започатковане у 1975 р., Торонто, Канада) вміщує документи з історії діяльності ОУН, УПА, Української Головної Визвольної Ради (т. 8, 9), німецькі документи часів Другої світової війни (т. 6, 7) та ін. Всього видано 31 том.

Різновиди актових джерел займають ключове місце у діаспорних публікаціях та вражають своєю унікальністю, походженням, що визначається місцем їх функціонування поза материковою Україною.

Зазначається, що в еміграції проводилась активна робота щодо оприлюднення законодавчих актів та нормативних документів органів влади всіх рівнів у періодичних виданнях (42 томи документального видання «Українського архіву», Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1929–1986 рр.)

Студіювання документів офіційного походження надає можливість:

а) значно розширити межі наукових досліджень, виявити масштаби діяльності українських культурних, освітніх, наукових, політичних та громадських осередків і організацій в еміграції;

б) з'ясувати головні культурні події, які проводилися з метою збирання та збереження українських архівних та музейних пам'яток в еміграції;

в) простежити в діяльності українських емігрантів власну етнічну ідентичність, культурну самобутність та приналежність до своєї історичної Батьківщини;

г) проаналізувати взаємозв'язки і взаємодію українських емігрантських центрів з провідними міжнародними організаціями.

Джерела офіційного походження вміщують значний інформаційний потенціал, а відтак доповнюють та розширяють наукові знання про діяльність української еміграції поза межами батьківщини.

Розділ 3

Джерельний аналіз матеріалів періодичних видань з історії збереження архівних та музейних пам'яток в українській діаспорі

3.1. Інформаційний потенціал періодичної преси української еміграції

Невід'ємним складником історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини України є періодична преса – часописи, газети і журнали.

Преса є комплексним, багатоплановим джерелом, що містить різноманітні за змістом, видами і походженням матеріали. Протягом тривалого часу вона постійно розвивалась, унаслідок чого набула характерних рис і розширила жанрову палітру. Це обумовило пильний інтерес джерелознавців до вивчення та класифікації періодичної преси як історичного джерела.

Публікації в засобах масової інформації про діяльність української еміграції щодо збирання та збереження пам'яток історії та культури у 1920-х – до кінця 1980-х рр. доповнюють та розширюють уявлення науковців про роль та місце періодики у житті українських емігрантів. Саме журналістика передає дух епохи, у якій діяла українська еміграція, і найвиразніше відображає суспільні настрої.

Преса української еміграції представлена широким колом видань, які позначені і великим, і малим тиражем, відносною періодичністю виходу у світ, до того ж, на жаль, вона практично недоступна для дослідників. Лише деякі примірники збереглися в архівних установах України, більшість з них була втрачена або знищена. Багато номерів періодичних видань представлені фрагментарно й іноді неможливо встановити назву та дату виходу (у випадках, коли зберігається тільки вирізка з газети або журналу); авторів повідомлень або статей; осіб зображених на фотографіях (у випадках, коли фотографії представлені без підписів або пояснень).

Ми опрацювали значну кількість матеріалів періодичної та неперіодичної преси української діаспори. Назви й номери опрацьованих видань та дати виходу примірників представлені у таблиці 10 та таблиці 11. У таблиці 11 показані тільки ті видання української еміграції, матеріали яких були опрацьовані під час написання роботи [див. додаток № Б].

Про вагомість українського питання на теренах далекого і ближнього зарубіжжя засвідчує і масштабність та кількісні параметри примірників періодичної та неперіодичної преси української еміграції, які збереглися та є своєрідною збіркою документів: («Вісник репресій в Україні», Нью-Йорк, США, 1980–1985; часопис «Дозвілля», Німеччина, 1942–1943; щотижневик «Українські вісті», Німеччина, 1945–1978; США, 1978–2000; часопис «До зброї» (за кордоном 1946–1955); газета «Діло», Львів, 1880–1939; журнал «На переломі», Відень, 1920; часопис «Пробоем», Прага; газета «Січ», Чикаго, 1924–1934; місячник «Студентський Вісник», Прага, 1923–1931; журнал «Сурма», Берлін, 1927–1928; журнал «Сурмач», Лондон, 1955–1960; неперіодичне видання «Трибуна України», Варшава, 1923; тижневик «Тризуб», Париж, 1925–1940, відновлений з 1959 р.; неперіодичний орган ЦК Української Партії Соціалістів-Револуціонерів «Трудова Україна», Прага, 1932–1939; кварталний бюлетень, пресовий орган Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО) «Українка в світі», Філадельфія, з 1962 р.; незалежна громадсько-політична інформаційна газета «Українська кореспонденція», Прага, 1930–1931; ілюстрований тижневик «Українська Нива», Варшава, 1928–1937; місячник, орган. Ген. Церк. Управління УАПЦ у Бразилії «Українська Православна Нива» виходила 1953–1974 в Куритибі (1953–1954 п. н. «Листок», 1954–1955–«Православна Нива»); тижневик і півтижневик «Українське життя», Торонто, 1941–1965; тижневик у Перемишлі «Український голос», 1919–1932; газета «Український доброволець», Фельдпост (польова пошта) № 38716., 1943–1945; двотижневик (до 1931) і кварталник «Український емігрант», орган Товариства Опіки над українським емігрантами, що виїжджали головним чином до Північної та Південної Америк, Львів, 1927–1937; український історичний

журнал «Український історик», що видавався поза межами України. У 1963–1964 роках виходив як бюлетень Історичної Комісії «Зарево». З 1965 року став кварталником Українського історичного товариства; місячник оо. Василян «Український Місіонар у Бразилії», Бразилія, з 1911 р., з 1968 – під назвою «Місіонар у Бразилії»; тижневик, неофіційний орган УРДП для США й Канади «Український Прометей», Детройт, 1951–1959, Нью-Йорк, 1959–1961; газета «Українські Робітничі Вісті», Вінніпег, 1919–1937; орган Головної Управи Українського Центрального Комітету в Польщі «Шляхом Незалежності», Варшава, 1929–1934; англomовний кварталник, видання Українського Братського Союзу в Скрантоні «Forum», США, з 1967 р.; видання Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) «The Ukrainian Quarterly», Нью-Йорк, з 1944 р.; інформативний місячник «Ukránia», Будапешт, 1916 та ін.). Їх цінність в тому, що на їх сторінках оприлюднені всі існуючі види і типи джерел з історії діяльності української еміграції в сфері збирання та збереження архівних та музейних колекцій. На шпальтах газет та в журналах публікувалися різноманітні матеріали про діяльність української еміграції, у тому числі й з питань культури.

До періодичних видань увійшли газети та журнали, які були виданнями української еміграції, її офіційних органів та представництв протягом 1920– до кінця 1980-х рр.

Неперіодичні видання представлені пресою, яка виходила час від часу для констатації певних подій, які відбулися в житті української еміграції: збори представників еміграції, святкування важливих дат, проведення зібрань та конференцій; але загальна їхня кількість за весь період з 1920 до кінця 1980-х рр. була не більшою за 10 номерів.

Як джерело, періодична та неперіодична преса української еміграції відзначається суттєвими відмінностями від інших видів джерел.

По-перше, масовим тиражем, який іноді досягав кількох тисяч примірників. Це було характерним і для періодичної, і для неперіодичної преси.

По-друге, відносною періодичністю видання. Багато видань, які виходили досить регулярно, поділяються на щотижневі, щомісячні та щоквартальні. Рідко

спостерігалися затримки з їхнім виходом, які були обумовлені недостатністю коштів у діячів української еміграції, зміною місця перебування осередків української еміграції та редакцій видань, військовими діями Другої світової війни тощо.

Періодичність більшості видань української еміграції була обумовлена низкою чинників, і перш за все можливістю діячів та власників видань фінансувати тираж, стабільністю та авторитетністю еміграційних осередків та організацій. Тому в багатьох випадках еміграційні видання існували дуже короткий час і обмежувалися друком лише кількох номерів.

По-третє, видання української еміграції доступні для дослідника, особливо через те, що після проголошення незалежності України багато примірників періодичних та неперіодичних видань української еміграції були повернені на терени Батьківщини. Основна маса газет знаходиться на зберіганні у фондах архівів України.

По-четверте, газети надають можливість критично ставитися до дійсності, що відбилася в публікаціях. Матеріали про життя та діяльність на території України під владою СРСР, зокрема законів, що забороняли використання української мови; часткову або повну заборону публікації української літератури; про відміну вистав українською мовою та українських авторів; про зникнення картин українських художників або про вивезення таких робіт за кордон; інформація про недалекоглядність державних діячів Радянського Союзу, які не враховували історичні факти і перешкоджали розвиткові духовних сил українського народу [1].

Поряд з традиційними рубриками – передовицями, оглядами, хронікою та ін. – в офіційній пресі публікувалася досить значна кількість різноманітних матеріалів про діяльність української еміграції, які можна поділити на три групи: 1) офіційні документи української еміграції; 2) повідомлення про події, пов'язані з діяльністю української еміграції зі збирання та збереження архівної та музейної спадщини; 3) записки очевидців, листи до редакції.

Найпершим офіційним виданням української еміграції був Бюлетень секретаріату Головного Комітету Закордонної Організації Української партії соціал-революціонерів (Прага, 1929 р.). На сторінках цього видання розміщався величезний масив інформації про діяльність українців у Канаді, Америці, Бразилії, Франції, Словаччині, що дозволяє ознайомитися з доробком А. Мандрики, В. Залєвського, А. Коршнівського, І. Зеркаля, П. Гончаренка [2].

Одним з найвагоміших офіційних видань є «Бюлетень КУК». На сьогодні «Бюлетень КУК» – історичне джерело про діяльність видатних діаспорних учених і педагогів, громадсько-політичних діячів, меценатів і популяризаторів національної культури й мистецтва та ін. Він дозволяє ретельно дослідити місце і роль українських істориків у становленні зарубіжного українознавства, виділити основні етапи формування українських професійних товариств і організацій у Канаді після Другої світової війни тощо.

Усі матеріали й документи «Бюлетеня КУК» поділяються на декілька груп за формою написання, науковим рівнем, особливостями жанру. У процесі дослідження «Бюлетеня КУК» виявлені чисельні матеріали про стан рідного шкільництва в Канаді, центри українсько-канадських студій та ін., які стають джерельною основою не тільки для дослідження повсякденного життя українців у Канаді, а й для дослідження історії діяльності української еміграції з питань збирання та збереження історико-культурної спадщини.

Крім того, «Бюлетень КУК» є джерелом висвітлення практичної діяльності окремих українських емігрантів, які займалися збиранням та передачею до українських еміграційних осередків документів і матеріалів з української історії: І. Новосади, Д. Ціпівника, Р. Романіва, С. Радчука, А. Глуховецького, О. Сураського, Б. Стебельського, О. Рудзік, В. Кушніра, С. Яр. Кальби, А. Вах, В. Душника, Б. Гнатюка, І. Білинського, І. Базарка, Ю. Гвоздулича, І. Іванчука, В. Сенчука, П. Кондри, В. Симчич, О. Войценко, М. Дими, С. Бубнюк, М. Ваврикової, А. Качори, А. Павлика, І. Глинки, М. Павлюка, Ф. Мартинюка, Н. Кафика, П. Юзика, С. Савчука, В. Коссари, Я. Арсенича, В. Кушніра,

Ю. Даревича, М. Суховерського, Л. Молодожанина, В. Вербенюка, В. Гавриляка, Б. Винара та ін.[3]. Загальну кількість повідомлень представлено у таблиці 12.

Таблиця 12

Кількість повідомлень про передачу документів та матеріалів з особистих архівів до Українсько-канадського дослідницького центру у Торонто за 1975–1980 рр.

№ з/п	Рік	Кількість згадувань
1	1975 р.	8
2	1976 р.	12
3	1977 р.	9
4	1978 р.	10
5	1979 р.	15
6	1980 р.	13

Зі сторінок «Бюлетеня КУК» ми черпаємо інформацію про публічні виступи українських емігрантів, яка дозволяє нам зрозуміти світогляд громади, простежити еволюцію її свідомості, розвиток думок навколо питань національної ідеї та поширення дій українства по всьому світу.

З номерів «Бюлетенів КУК» ми можемо почерпнути інформацію, яка відсутня навіть в архівних фондах, переважно це виступи науковців, педагогів, політичних діячів. Так, С. Качор на річній конференції КУК в Едмонтоні (27–29 листопада 1981 р.) у своїй доповіді, яка опублікована у відповідному номері періодичного видання, доводить значення освітніх закладів у вивченні мови та української культури в Канаді. Доповідач зосереджує увагу не тільки на статистиці, що засвідчує рівень знань української мови, а й акцентує на суті проблеми: «у напрямі та якості програми, її альтернативності, компетенції вчителя, моральної й матеріальної підтримки та заохоти від цілої громади» [4].

На шпальтах «Бюлетенів КУК» часто, майже в кожному другому номері, публікувалися Централі до українських родин. Головними вимогами таких звернень були такі: передача на зберігання матеріалів та документів, які мають

відношення до Української держави, в Українсько-канадський дослідницький та документальний центр в Торонто; купівля та передача до бібліотек державних шкіл підручників та художньої літератури українською мовою, проведення театральних вечорів та виставок українського мистецтва. Основна мета проведення всіх зазначених заходів – збирання та збереження пам'яток історії та культури України за кордоном [5].

Таблиця 13

**Кількість доповідей, опублікованих у «Бюлетені КУК»
за 1978–1988 рр.**

№ з\п	Рік видання	Загальна кількість доповідей
1	1978 р.	18
2	1979 р.	12
3	1980 р.	15
4	1981 р.	21
5	1982 р.	17
6	1983 р.	19
7	1984 р.	14
8	1985 р.	13
9	1986 р.	26

Слід зазначити, що час від часу у виданні з'являлася реклама на написані репортажі «До рідних причал» шкільного інспектора, письменника і педагога І. Боднарчука, яка пропагувала матеріал для об'єднання всіх національно орієнтованих фахівців у справі українського шкільництва [6].

Особливе місце на сторінках «Бюлетеня КУК» займає епістолярний матеріал, зокрема публікація листів, що надходили до ФДУК у Вінніпезі (Фонду допомоги українців Канади) від батьківського комітету української школи в Любеку, керівника української народної школи в таборі Лінторф, Дюссельдорф (Німеччина) І. Коцури, інж. Г. Маріяша, А. Хоми та ін. [7].

На сторінках видання часто друкуються звернення Президії й Централі КУК до українських канадців зі словами подяки за моральну й матеріальну підтримку зобов'язань, намічених КУК. У «Бюлетені КУК» за 1988 р. № 4 указано про

причини відзначення Тисячолітнього Ювілею Християнства в Русі-Україні на теренах Канади та констатується факт цієї релігійної й політичної події [8].

Також до різновиду документів, які публікувалися у «Бюлетені КУК», можна віднести святкові звернення, які були обов'язковим атрибутом кожного номеру [9].

Важливу групу джерел, що публікувалися на сторінках «Бюлетеня КУК» становлять офіційні документи (звернення КУК до Відділів, Представництв і Мужів довір'я КУК, до Складових Організацій КУК; звернення КУК у справі третього засуду Ю. Шухевича; Комунікат з нагоди 25-річчя Універсальної Деклярації Прав Людини; звернення Централі КУК у справі проведення третього Світового конгресу вільних українців (СКВУ); звернення Владик українських церков; Звернення КУК для відзначення 40-ої річниці голоду в Україні; звернення Централі КУК з нагоди відзначення ювілею і відкриття пам'ятника Лесі Українки; передвиборче звернення Централі КУК; звернення Президії Секретаріату СКВУ; Комунікат Фонду Допомоги Українців Канади (ФДУК), Комунікат про річну конференцію КУК (4–6 грудня, 1970 р., Торонто) та ін., які репрезентують багатогранну діяльність українських емігрантів Канади впродовж другої половини ХХ ст. [10].

Чи не найбільше документів, які містяться на сторінках «Бюлетеня КУК», присвячені подіям історичного значення, родинним, громадським та релігійним святкам, споминам про працю визначних українців попередніх хвиль еміграції: 175-річчю з дня народження Тараса Шевченка, першій річниці Чорнобильської катастрофи, підготовці до 100-річчя поселення українців у Канаді, проведенню у 1967 р. Першого Світового конгресу вільних українців, ушанування вічної пам'яті історика П. Юзика, наукова спадщина якого не мала можливості бути повно вивченою в Україні та ін. [11]. Так, у «Бюлетені КУК» за 1987 р. опубліковано звернення Комісії Деколонізації ССРСР при СКВУ до українства всіх країн світу жалобно відмітити 50-ту річницю Вінницької трагедії. Заклик соборно поклонитися жертвам цих історичних подій віддзеркалює непохитну волю українців боротися за свої національні й людські права [12]. Звернення

КУК до української громади з нагоди відзначення роковин смерті ушавлених героїв українського народу: А. Мельника, С. Бандери, О. Кандиби, О. Ольжича, М. Грушевського, а також опубліковані матеріали в рубриці «Пам'ятайте: ненаписаного листа адресат ніколи не одержить» про переслідуваних в Україні є джерелом історичної пам'яті про тих, хто чимало зусиль доклав для консолідації української спільноти за кордоном, утвердження незалежності України [13].

Загалом матеріали та документи «Бюлетеня КУК» є унікальними за своїм складом, тому що містять першоджерела, яких навіть немає в архівних установах.

Вивчення матеріалів, які публікувалися на сторінках пресових видань, та порівняння їх із документами більш пізнього часу дозволяє встановити автентичність та еволюцію розвитку наступних видань цих документів.

Деякі програмові матеріали, надруковані в пресі, не використовуються дослідниками. Це стосується, насамперед, маловідомих Представництв та осередків української еміграції, які проіснували дуже короткий час.

На сторінках емігрантської преси можна зустріти велику кількість повідомлень про засідання Централі КУК, пленарні засідання Президії КУК, річне засідання Централі КУК, працю Комітету Українок Канади, установчі збори Культурно-Освітньої Ради при КУК, проведення першої Всеканадської конференції університетських студій українознавства тощо [14]. Завдяки цим матеріалам можна розширити історичну базу українознавства в культурній сфері, а саме: про діяльність проф. Л. Білецького, проф. Я. Рудницького, проф. П. Юзика у складі Культурно-Освітньої Ради та ін. [15].

Значну групу складають оголошення про вихід під егідою Шевченківської Фундації нового номеру журналу «Рідношкільник» [16], а також проведення Річних конференцій КУК, які інформують громаду про українські справи й акцентують увагу на тематиці виголошених доповідей та участі канадців з українським корінням у дискусіях з таких питань: «Зв'язки між Канадою і Радянським Союзом (гласність та її вплив на радянське і українське суспільство)» (доповідачі: О. Рудзік і Б. Кравченко); «Імміграція (з'єднання

родин)» (доповідачі: І. Григорович, заст. голови імміграційної Служби та А. Юркович, представник Департаменту зовнішніх справ при федеральному уряді) (1988р.); В. Курилів (представника імміграційної Служби) (1987 р.) та промови міністра Громадського Оточення Г. Свана на контроверсійну тему: «Акт офіційної мови у провінції Саскачевану»; обговорення матеріалів про діяльність національно-культурних товариств та об'єднань під час зустрічі з М. Руденком (1988 р.) [17]. Такі повідомлення й оголошення є вагомим джерелом відомостей про діяльність української діаспори, оскільки мають важливе значення для висвітлення маловідомих сторінок допомоги емігрантам, спонсорування виїзду українців до Канади з метою «з'єднання родин з-поза залізної заслони з родичами в Канаді», створення необхідних умов для відродження та розвитку українського мистецтва поза межами материкової України [18].

Матеріали «Бюлетенів КУК» можна згрупувати за проблемно-тематичними блоками: афішування мотивів переїзду українців з історичної батьківщини, процесу адаптування в новому середовищі.

Вирізняється інший вид документа – заява емігранта Й. Терелі, у якій зазначається, що він не є політичним діячем, але «...справу, яку ми провадили на Україні, разом із моїми друзями, завжди для властей була «політичною». В СРСР політика у поганому розумінні, все, що йде врозріз із ідеологією партії. Я все своє свідоме життя хотів одного – вільно молитися і трудитися на благо мого народу». Автор суто по-християнськи віддає належне і дякує тим, хто опікувався його долею й допоміг йому виїхати за кордон [19]. Спогад Й. Терелі, як окрема мікроісторія, висвітлює повсякденне життя звичайних людей в Союзі в роки репресій, знищення української інтелігенції, ліквідації Української Православної і Греко-Католицької Церков.

Цінним та рідкісним джерелом є, зокрема, фотознімки, на яких представник Державних Архівів Канади в Оттаві В. Сенчук передає централі КУК (П. Кондрі) перші мікрофільми, виготовлені з архівних матеріалів КУК. Вони свідчать про співпрацю Державних архівів Канади з Централією КУК в контексті формування

архівних, музейних та бібліотечних колекцій української еміграції [20]. Цілком можна стверджувати, що ці матеріали як джерело публічних виступів українців зарубіжжя стали ідеологічною зброєю в боротьбі за національне визволення.

Аналізуючи матеріали наукової установи, представлені Центром україно-канадських студій Манітобського університету до декількох номерів «Бюлетеня КУК» за 1982 рік, можемо дійти висновку, що в започаткованій серії доповідей на загальну тему «Українська спадщина в Канаді» в академічному році, виступи й дискусії розширюють специфічні риси невідомого раніше корпусу публікацій. Виголошені три доповіді досвідчених діаспорних науковців, діяльність яких є показовою й сьогодні, дали поштовх традиції проведення щорічних дебатів з питань історії, освіти, культури й мистецтва («Українське громадське життя в Канаді: Думки про КУК» (О. Герус, професор історії в Манітобському університеті; 08 березня 1982 р.); «Українське релігійне переживання на канадських преріях» (пан Р. Єренюк, декан студій у Колегії Св. Андрія і пані С. Гринюк, викладач історії у Манітобському університеті; 22 березня 1982 р.); «Значення козацького періоду в українській історії» (Ф. Сисин, доцент історії й член-кореспондент Українського Дослідчого інституту при Гарварді; 05 квітня 1982 р.) [21].

Отже, «Бюлетень КУК» містить значну кількість офіційних документів та творчих матеріалів, які розкривають основні завдання, що мотивували успішну діяльність українських емігрантів у 50-ті–80-ті рр. ХХ ст., а також поглиблюють уявлення про форми й методи їхньої роботи. Звернення, оголошення, реклами, заяви, повідомлення, промови, спогади, виступи, звіти й доповіді з програм конференцій, які публікувалися в «Бюлетенях КУК», є джерелом вивчення історії українців Канади, культурно-освітньої діяльності українських емігрантів за межами материкової України. Офіційні документи (звернення, постанови, заяви, розпорядження, комунікати та ін.) інформують про основні етапи роботи українців Канади зі збереження національної ідентичності, етнокультурних особливостей українства в усіх країнах світу, слугують зміцненню демократії,

поглибленню взаєморозуміння та зближенню українців діаспори з українцями материкової України.

Творчі матеріали (рецензії, доповіді, програми конференцій, статті, тексти публічних виступів, замітки, огляди) інформують про внесок учених, педагогів, популяризаторів знань у розвиток української науки та культури, а також висвітлюють питання внутрішнього життя українців Канади, їхнього побуту та розкривають основні напрями різнобічної діяльності українських емігрантів 50-х–80-х рр. ХХ ст. на теренах Канади. Джерельну базу дослідження складають документи українських організацій: Пропам'ятного фонду бл. п. сенатора П. Юзика, фонду бюджету Світового Конгресу Вільних Українців, україно-канадської фундації ім. Тараса Шевченка, національної вкладки харитативно-освітнього фонду, які представлені на сторінках «Бюлетеня КУК». Ці фонди демонструють звіти з діяльності українських організацій, листи збирачів оплати національної вкладки КУК, списки меценатів. Усі репрезентовані документи висвітлюють багаторічну невтомну працю українців за кордоном, розкривають завдання діаспорних українців третьої хвилі еміграції ХХ ст. у формуванні сталої структури українського еміграційного життя й збереження українства як суспільно-політичного та етнокультурного феномену. Зазначимо, що «Бюлетень КУК» став найміцнішою ланкою, що об'єднує емігрантів у спільній справі самопомоги, самоорганізації й самозахисту та є найціннішим джерелом вивчення побудови якісної моделі майбутньої нації. Розміщені в ньому матеріали зберігають доволі багату інформацію про модерність нації та входження українців зарубіжжя в процес урбанізації другої половини ХХ ст.

Таким чином, спираючись на функціонально-комбінований підхід, ми проаналізували документи і матеріали «Бюлетенів КУК», що безпосередньо стосуються діяльності української діаспори в Канаді, яка в цей період життя виходить на історичну арену і потужно заявляє про себе.

Вважаємо, що «Бюлетень КУК» став головною трибуною української історичної науки у вільному світі, сприяв збереженню тяглості кращих традицій національної історіографії. Історичний досвід роботи українських емігрантів в

Канаді є доказом духовно-національної незнищенності українського народу і може стати необхідною умовою для прогнозування подальшого розвитку співвідношень між українцями діаспори й України.

Багато записів у періодичних виданнях, у тому числі й у «Бюлетені КУК», – це листи, які надійшли до редакції. Проте, опрацьовані нами матеріали вказують, що кількість листів у декілька разів перевищує кількість відповідей на них. Це дозволяє зробити висновки про характер діяльності української еміграції зі збирання та збереження історико-культурної спадщини України за кордоном [22].

Офіційна преса активно публікувала відозви, прокламації, комунікати, це обумовлено досить великим тиражем газет і їхнім масовим розповсюдженням серед української діаспори.

У кінцевих номерах Бюлетеню ресорту преси та інформації за кожен рік друкувалися звіти та результати міжнародно-інформаційної діяльності. Зокрема, в 1962 р. був оприлюднений звіт про діяльність ресорту преси та інформації, у якому наголошувалось: «У цей рік, як і в попередні, вкрай важливим було обґрунтування української державницької ідеї в європейській пресі та журналістиці. Слід зауважити, що проведення міжнародно-інформаційної роботи відбувалося за умов скрутного матеріального становища самого Державного центру та несприятливих зовнішньополітичних обставин навколо нього. Насамперед гостро бракувало коштів, матеріальних засобів, кваліфікованих кадрів. Суттєво скоротилась мережа закордонних закладів УНР або був значно зменшений персонал діючих. Серйозні ускладнення існували і у справі обміну інформацією між екзильним центром та його закордонними закладами» [23].

Саме з повідомлень такого характеру ми дізнаємося про проблеми діяльності української еміграції у поширенні ідей українства по всьому світу, несприятливу ситуацію навколо осередків української діаспори. Зі статей, опублікованих у 1962–1968 рр. відомо, що провідні європейські країни чимдуж підтримували Радянський Союз та прямували до культурного, політичного та економічного зближення з Москвою. Великі держави не хотіли мати ускладнень

через підтримку (принаймні – офіційну) антирадянських сил в еміграції, а крім того, з прагматичних позицій песимістично дивились на перспективу відновлення незалежної української держави. Керівництво ряду держав вдалося або до ліквідації еміграційних установ України, або до скасування їх офіційного статусу, виходячи з інтересів розвитку відносин із СРСР, саме через цей факт у 1962–1968 рр. відбувається період занепаду зі збирання історико-культурної спадщини України за кордоном.

Отже, аналіз використання матеріалів офіційної періодики української еміграції як джерела з історії діяльності зі збирання та збереження архівної та музейної спадщини показує, що науковці дослідили лише частину названих матеріалів, тобто сучасні історики мають у своєму розпорядженні ще значну кількість непроаналізованих документів, які варті уваги для глибокого висвітлення процесів збереження архівної та музейної спадщини в еміграції 20-х – 80-х рр. ХХ ст.

3.2. Матеріали періодичних видань іншого походження

Умовно публікації періодичної преси іншого походження за темою дослідження можна поділити на дві групи: 1) статті, які містять тематичні матеріали про діяльність української еміграції щодо збирання та збереження архівної та музейної спадщини українського народу; 2) інформаційні повідомлення та оголошення про відкриття виставок, музейних експозицій, проведення вистав та інших заходів культурного плану з метою збереження архівної та музейної спадщини України та поширення української культури по всьому світу.

Джерела першої групи можна поділити на декілька підгруп: 1) матеріали преси української діаспори неофіційного походження; 2) матеріали провідних мас-медіа західних країн; 3) періодичні видання, що виходили друком в УРСР.

Перша підгрупа джерел – преса української діаспори неофіційного походження – визначається тим, що є комплексним, багатоплановим джерелом,

що містить матеріали, різноманітні за змістом, видами і походженням, також у ній міститься величезний обсяг інформації з культурницької діяльності української еміграції в контексті збереження духовного спадку предків, яких немає в архівних фондах (не збереглися або були вивезені).

Преса (журналістська кореспонденція) української діаспори містить багато матеріалів про діяльність українців на еміграції зі збору та збереження архівних та музейних пам'яток України за кордоном, але вони фрагментарні та повідомляють тільки про найважливіші або суперечливі події життя української діаспори.

Періодична преса української діаспори, на сторінках якої активно працювали й етнічні українці, репрезентує діяльність багатьох діаспорних науковців. Різнобічна діяльність українських емігрантів на сторінках періодичних видань – газети «Українська трибуна» (м. Варшава, 1921–1928), часопису «Трудова Україна» (м. Прага, 1932–1937), науково-публіцистичного журналу «Нова доба» (Польща, 1940–1942) та інших – дозволяє говорити про масштабну роботу в розгортанні українізації поза межами материкової України [1]. Творчі матеріали, наукові праці емігрантів з України на сторінках часописів дозволяють ґрунтовно вивчити їхній шлях діяльності як подвижників збереження та розвитку вітчизняної науки і культури в усьому світі.

Найважливішим джерелом для вивчення своєрідного характеру й спрямованості видатних учених, педагогів, поетів, мистецтвознавців, популяризаторів знань, мислителів і діячів культури другої половини ХХ ст. щодо вирішення проблем української діаспори у Франції є поява інформаційних бюлетенів «France - Europe» (1959. – № 64/65), «Echos d' Ukraine» (1965. – № 37, 38), «Смолоскип» (1977. – № 265, 266) [2].

Джерельно-інформаційний потенціал опублікованої праці О. Войценко «Літопис українського життя в Канаді» дозволяє виявити характерні риси української культури й мистецтва. Її восьмитомний доробок – реєстрація історичних фактів та їх подання з тодішнього журналу «Український Голос». Як пише автор, звідси ексцерпти з промов, заяв, листів, статей і т. ін. [3].

Варто відзначити, що структура «Літопису українського життя в Канаді» – хронологічно сконденсований огляд нашого минулого на основі народних щорічників «Українського Голосу». Як відомо, «Український Голос» був заснований тоді, коли українське життя в Канаді набуло організованої форми. Хронологічні межі матеріалів другого тому «Літопису українського життя в Канаді» охоплюють 1920 – 1930-і роки. Саме на початок 1920-х рр. припадає хвиля масової української еміграції, у складі якої була значна частина національної еліти.

Зафіксовані О. Войценко матеріали містять інформацію про українців Канади, які багато уваги приділяли справам України й допомозі «єдинокровним братам за морем після програшу у визвольній боротьбі» [4]. У цьому напрямі виявлено, наприклад, такі дії емігрантів: участь українських делегатів з Канади у світовій конференції в Парижі; організація «Українського Червоного Хреста» в Канаді (до керівництва ввійшли Н. Григорчук, голова; М. Демчук, секретар; М. Волохатюк, касир); проведення акції «Позики Національної Оборони» для уряду ЗУНР; передача меморандумів у справі України до глав таких держав, як Канада, Великобританія, Франція та інших; утворення Українського Центрального Комітету в Канаді (1922–1923 рр.), Союзу українок Канади (на 1927 р: О. Свистун, голова; С. Стечишин, заст. голови; Г. Романчич, секретар) [5].

Відгук «Українського Центрального Комітету» про матеріальну допомогу рідним в Україні демонструє діяльність канадських українців різних релігійних і політичних поглядів. Свої підписи у відозві поставили пані Г. Йонкер (голова); Я. Арсенич і М. Олексів (заступники); С. Ковбель (касир); Н. Бачинський (секретар) [6].

Для більш правдивого інформування про діяльність української еміграції з питань збору та збереження архівної та музейної спадщини було налагоджено постійні контакти з українськими газетами: «Прометей», «Народна воля», «Народне слово», «Свобода» (США), «Український голос», «Канадійський фермер» (Канада), «Українські вісті» (Європа), «Українське слово» (Франція), «Українці в Австралії» (Австралія), «Рада» (Австралія). Згідно з повідомленнями

цих газет у 1948 – 1949 рр. вони стали активними видавцями новин української діаспори в різних країнах світу. Емігрантські осередки активно розміщали різноманітні за типом і формою повідомлення у цих газетах [7].

Усі публікації в пресі української діаспори можна поділити на такі підгрупи: 1) офіційні документи; 2) аналітичні матеріали та повідомлення щодо культурницької діяльності. До першої групи належать: 1) Закони та постанови Державного центру та Української національної Ради; 2) матеріали з'їздів, конференцій, нарад та ін.; 3) публікації меморандумів, відозв та ін.

Майже всі закони публікувалися в тогочасній емігрантській пресі з метою підтримки діяльності екзильного центру як головного осередку українства за кордоном та правонаступника УНР у світі серед широких мас українського населення за кордоном.

Вивчення цих матеріалів та порівняння їх з офіційними документами дозволяють установити їх ідентичність, тотожність, наприклад, «Тимчасовий закон про реорганізацію Державного центру УНР» був надрукований у щотижневику «Будучність нації», але у процесі зіставлення його з оригіналом можна побачити, що до тижневика ввійшли тільки 10 статей, а в оригіналі документа їх 31 (див. табл. 14) [8]. Деякі закони та підзаконні акти не можна використовувати в дослідженні через те, що в архівному фонді зберігаються тільки уривки або вирізки з періодичних видань і довести їх автентичність та правомірність неможливо.

Таблиця 14

Порівняльна таблиця двох зразків «Тимчасового закону про реорганізацію Державного центру УНР»

№ з/п	Критерій порівняння	Оригінал документа	Копія в тижневику «Будучність нації»
1	Кількість статей	31	10
2	Дата видання	10 червня 1948 р.	6 січня 1950 р.
3	Ким підписаний документ	М. Лівіцький	без підпису

Іншими документами з історії діяльності української еміграції зі збирання та збереження історико-культурної спадщини України, що публікувалися в пресі української діаспори, були матеріали з'їздів, конференцій, нарад, круглих столів та замітки, коментарі до них. На відміну від попередньої групи, ці документи зустрічаються в пресі в повному обсязі, тому вони дозволяють реконструювати події тих років.

Інші джерела цієї підгрупи – заява Екзекутиви «Червоного Хреста», комунікат «Американського Червоного Хреста» – можна зарахувати до типової групи документів українських організацій, створених в інших країнах.

Про результативність діяльності Українсько-канадського Горожанського Комітету у Вінніпезі, Американсько-українського Ратункового Комітету у Вашингтоні свідчать такі документи – відозви, звернення, телеграми, заяви, звіти за 1920 р. Зокрема, у статті, присвяченій передачі творів українського мистецтва до Музею-архіву визвольної боротьби у Празі (Чехія), повідомлялося українцям за кордоном: «...це була дуже важлива подія для всього українства, через низку років нам вдалося повернути до своїх теренів частинку української душі, за для милування та повернення на Батьківщину в спокійні часи». Також ця стаття повідомляє про створення окремої колекції українських художників [9]. Аналогічні матеріали є в інших періодичних виданнях.

Публікація оглядів з'їздів, конференцій та нарад була періодичною. Так, наприклад, після проведення сесій Української Національної Ради газета «Українська трибуна» майже відразу оприлюднювала розгорнуту інформацію про них з власними коментарями.

Окремими публікаціями повідомлялися також і резолюції з'їздів або нарад. У № 10 «Канадійського фермера» за 1948 р. була надрукована резолюція діячів архіву Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського у Філадельфії «Українській літературі за кордоном – бути» [10]. У жовтневому номері газети «Свобода» за 1951 р. опублікована резолюція та доповідь про безпідставність польських зазіхань на територію та історико-культурну

спадщину Галичини та Волині й оприлюднена заява про недійсність Варшавського договору від 20 квітня 1920 р.

Преса української діаспори активно публікувала меморандуми, відозви, звернення. Це обумовлено масовим розповсюдженням газет та журналів серед української спільноти за кордоном. Під час аналізу звернень слід урахувати, що вони видавалися «власниками» періодичної преси. Багато відозв, звернень та меморандумів, що були надруковані на сторінках газет, не були введені до наукового обігу.

Наступна підгрупа – аналітичні матеріали щодо діяльності зі збирання та збереження архівної та музейної спадщини України. У цих статтях та повідомленнях провідні діячі аналізували всі події, які відбувалися в УРСР, на еміграції та у світі. Автори публікацій прогнозували подальший розвиток міжнародних подій, діяльність української еміграції та її співпрацю з представниками УРСР і провідних європейських країн.

Серія таких матеріалів була надрукована в газеті «Неділя» під стрічкою «Проблеми української зовнішньої політики». Автором цих статей був М. Ливицький. У номері від 28 вересня 1947 р. він з притаманною йому точністю розкриває основні засади української зовнішньої політики й пропонує концепцію перебудови (чи радше – побудови, устрою) того простору, до якого належить Україна. У статті М. Ливицький припускав, що міжнародна співпраця у світових масштабах не виключає блокування, співпраці окремих держав. У висновках до статті автор пропонував: 1) модель створення Сполучених Держав Європи, до яких на рівних правах мали б увійти Україна, Польща, Білорусь та етнографічна Росія; 2) концепцію утворення блоку держав поміж Балтійським морем і басейном Середземного моря, тобто так зване Межимор'я, до якого мали б увійти такі держави, як Греція, Болгарія, Югославія, Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Польща, Латвія, Литва, Естонія, Білорусь та Україна, але не виключається можливість створення Малого Межимор'я (Литва, Польща, Білорусь і Україна). У статті автор ставив і відразу ж відкидав ідею створення

Союзу Вільних народів Росії, яку висувала російська еміграція, бо рано чи пізно появилася б гегемонія Росії.

У статті від 5 жовтня 1947 р. М. Лівницький порушував проблему потреби висунування власної української концепції в міжнародній політиці. У статті автор обґрунтовував ідею розподілу Росії і її впливу на міжнародну ситуацію в Європі та світі.

У випуску «Неділі» від 19 жовтня 1947 р. автор звертав увагу на українську справу і англо-саксонський світ, розуміючи під ним Великобританію та Сполучені Штати Америки. Лівницький висловлює позицію про те, що варто заручатися підтримкою цих великих держав, які на той момент протистояли Росії [11]. Цікаві думки з приводу відносин Україні й Німеччини висловив М. Лівницький у публікації від 26 жовтня 1947 р. На початку цієї статті він зазначив, що в політиці треба керуватися розумом, а не почуттями. Автор застерігав: щодо Німеччини це важко зробити, оскільки у пам'яті ще занадто свіжі всі ті страхи, які пережила Україна під гітлерівською окупацією [12]. «Ми не маємо тепер належного голосу в світі, але прийде час, коли ми доведемо, що найбільше людських втрат і найбільшого спустошення зазнала саме Україна. Щодо України існував просто диявольський план нацистів і ми зможемо довести це!» [13]. Аргументація М. Лівницького робить логічним висновок, що Україна пасивно не спостерігала за ганебним поведінням німців, що настане час, коли буде висвітлено розміри українського національного руху спротиву. Цікаво й те, що український екзильний центр не підтримував Німеччини, а з початком війни 1939 р. – повністю перейшов на бік альянтів.

У висновках автор сформулював такі тези: 1) будь-які погляди на нібито прихильне ставлення німців до справи українського визволення нічим не обґрунтовані; 2) справжнє ставлення німців до України визначалося їх ставленням до комплексу проблем СРСР, яке завжди коливалося між двома крайнощами: мир чи боротьба з Росією; 3) ставлення Німеччини до України визначатиметься так: Україна – неподільна частина заприязненої з Німеччиною

Росії, або Україна – німецька колонія; 4) українці повинні підтримувати всі заходи, спрямовані на унеможливлення повороту німецького імперіалізму [14].

Звичайно, авторів можна закинути поспішність висновків, але в цій публікації маємо один з розважливих поглядів на проблему України і Німеччини та вплив на неї екзильного центру та УРСР.

На шпальтах еміграційних газет «За державність», «Український вісник», «Українська газета» та тижневика «Табір» паралельно з боротьбою за незалежність широко висвітлюється ставлення авторів і партій до більшовицького перевороту та до примусової русифікації українського народу. У статтях «Український вісник» – «Хто з ними», «Української газети» – «Більшовицький терор на теренах України» та «Самозванці» засуджується насильницька політика більшовиків щодо закриття демократичних організацій та українських партій. Розповідається про погане становище України на міжнародній арені, її безправність, про заборону та знищення історичних та культурних пам'яток України та ін.

Постійний вихід тижневика «Свобода» значно посилив популярність діяльності частини української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України за кордоном серед української діаспори. В одній зі статей цього тижневика так описувалися події, які відбувалися на теренах Радянської України: «Треба бути сліпому, щоб не бачити, що боротьба більшовиків з непокірною владою є боротьба з волею українського народу... Чого ж більшовики хочуть від українського народу, чого вони втручаються в народні українські справи, чого несуть в українську демократію розбрат і нерозуміння, чого нацьковують на українців демократії інших народів? Навіщо насильно насаджують нам російську мову, традиції та спосіб життя??? А наше українське надбання нищать в повному обсязі!» [15].

У багатьох публікаціях українських еміграційних газет засуджувалася політика більшовиків щодо України, української історії та культури, на конкретних прикладах показано, як ця політика здійснювалася. Так, «Українська газета» в статтях «Українці і більшовики», «Похід більшовиків проти українців»

та ін. наголошувала: «Не заважайте українському народу влаштовувати своє життя по-своєму, поважайте права української спільноти на власну культуру та історію і не посягайте на них» [16]. Але більшовицькі загони всюди, і в селах, і в містах, робили погроми проти мирного населення.

Газетні публікації описували результати панування радянської влади в Україні в різні періоди її устанавлення, засвідчували неможливість проведення пропагандистської політики на теренах України та офіційно представляти інтереси українців на міжнародній арені.

Газета «За Україну» в статтях «Які результати панування советів на Україні» та «Скільки москалі пограбували на Україні» пише: «Скільки коштують ті потяги, що позабирали в Московщину, скільки забрали хліба, грошей». Далі автор статті поставив запитання і дав відповідь на нього: «А скільки вартій (коштує) розгром Києва? Так нас ще ніхто не грабував з часів татарського погрому Батия» [17].

Кореспонденти народної газети «Вільне слово», засуджуючи панування радянської влади, у передовій статті «Воскресіння України» підкреслювали: «... радянська система – великоруська вигадка, є отрута, від якої гинуть не лише народи, це – страшна пошесть, залишає після себе смерть і пустелю. Советизація – ворог України і їй не місце в Україні» [18].

Журналісти-емігранти також подавали свої статті в американську і європейську пресу. Одна з таких статей вийшла до 30-ї річниці Другого Зимового Походу в 1951 р. У цій статті виражалося обурення після виходу в Радянській Україні брошури про цю історичну подію. У статті наголошувалося: «В українській пресі з'явилися деякі статті, які цілковито неправильно оцінюють цю історичну подію. На тему Другого Зимового Походу вже багато писалося й вийшла навіть окрема книжка. Невдачу Походу треба головним чином записати на рахунок таких обставин: пізня пора початку походу, брак зброї, що й сподівалися здобути на території України від ворога.... Але цілком неправильно писав недавно один автор, ніби цілий задум відбуття Походу був згори

безнадійний, що всі його учасники про повну безвиглядність задуманого проекту і знали, що йдуть на вірну смерть»[19].

Окрема добірка газетних матеріалів висвітлює діяльність української еміграції зі збереження культурного спадку на відтинку співпраці з Україною. У таких публікаціях, як «Життя на Вкраїні», «Чого прийшли більшовики на Вкраїну?», «Йдуть по хліб», «Голод насувається», «Вивіз хліба на Московщину», які друкує газета «Вільне слово», засуджено діяльність радянської влади, яка грабує мирне українське населення з метою знищення всього українського [20].

Повсякденне життя українських емігрантів висвітлювалося на сторінках журналу «Ми». Прийняття нової Конституції СРСР у 1977 р. активно обговорювалося на сторінках журналу. Протягом 1977 р. було опубліковано багато листів «звичайного» народу. Ніяке інше явище не викликало стільки оцінок, розбіжностей у фактичному відтворенні, протилежних звинувачень тощо. Про суперечливу Конституцію свідчать матеріали таких газет, як «За Державність», «За Україну», журналу «Ми», німецької газети «Нойє цайт».

Інші газети наводять факти діяльності бібліотек та освітніх установ по всьому світу, які діють під керівництвом діячів та організацій української еміграції. Так, у замітках до журналу «Прометей» указувалося, що «Співробітники бібліотеки імені Симона Петлюри працювали спільно з колишніми діячами Українського військово-історичного товариства. Спільно вони зібрали цілу бібліотеку військово-історичних видань, представлену журналами «Табір» (20 томів за редакцією ген. Куша), «За державність» ген. М. Безручка (3 томи) та іншими виданнями».

Під час вивчення цієї групи джерел, необхідно, перш за все, врахувати притаманний їй суб'єктивізм, неповноту викладення матеріалів, деякі неточності в трактуванні фактів. Аналітичні повідомлення передають позицію та інтереси тих, кому вони належать, або тих, хто їх фінансує. Усі факти, викладені в матеріалах групи, неупереджено висвітлюють міжнародну ситуацію у світі та діяльність української еміграції, у тому числі й в питаннях збереження історико-культурної спадщини України.

Для всебічного висвітлення діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України розглянемо джерела, які належать до другої підгрупи – публікації в періодичних виданнях Західних країн, Америки та Канади. Усі публікації групи можна умовно поділити на дві підгрупи: 1) видання, які прихильно ставилися до діяльності української еміграції; 2) видання, які не підтримували та критикували будь-яку діяльність української еміграції.

Першу підгрупу іноземної преси за проблемним принципом можна поділити на: 1) повідомлення, які стосуються суто історичного матеріалу і довідкової інформації про діяльність української еміграції; 2) статті та матеріали про діяльність української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини України.

До першої групи належить стаття, розміщена в 26 номері «Winnipeg Free Press» за 15 березня 1949 р. [21]. Зі статті стає зрозумілим, що автор є прихильником діяльності української еміграції та знає про неї досить багато, але це робить його статтю дещо суб'єктивною. Журналіст наводить відомості щодо кількісного та якісного складу української еміграції. Особливо цікавою є інформація про «українські коштовності», які зберігає українська еміграція на чужині. Ця стаття є вагомим підґрунтям для висвітлення процесу діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України за кордоном.

Повідомлення в номері 34 «Winnipeg Free Press» за 1953 р. дозволяють зрозуміти наміри представників Західних країн стосовно українських емігрантів США та Канади, про культурну діяльність української еміграції, про фінансовий та політичний стан українських осередків за кордоном у 1948–1949 рр., а також окреслити основний спектр проблем, якими переймалися діячі української еміграції в післявоєнний період, у тому числі й з питань збереження архівних та музейних надбань [22].

У 1951 р. «The New York Times» випустив 6 публікацій про Україну, національно-визвольний рух та культурну діяльність української еміграції у 1920–1950 рр.

До другої групи належать усі повідомлення про діяльність української еміграції зі збирання та збереження історико-культурної спадщини України, наприклад, у 1958 – 1960 рр. у «Cotburi Daily Star», «Daily Star Times Magazine», «Port Arthur News Chronicle», «La Canada» Ф. Пігідо опублікував низку статей на підтримку позицій української діаспори та її лідерів. Найбільший розголос мали статті «Та все ж ... Соборна УНРеспубліка», «Брутальна фальшивка», «Масовий клекочучий рух».

В англomовному науковому збірнику Інституту вивчення історії і культури народів СРСР «Ukrainian Review» № 5 за 1957 р. було вміщено велику статтю Ф. Пігідо про українсько-єврейські культурні відносини «Ukrainian Jewish Relations Auring the Revolution» [23].

Велику кількість статей та інформативних матеріалів, присвячених боротьбі українського народу за відродження незалежної демократичної України, було надруковано в багатьох американських і канадських засобах масової інформації під час подорожей до Північної Америки І. Багряного в 1959 р. та Президента УНР в екзилі М. Лівіцького в 1958 та 1960 рр.

Видання «The Brantford Expositor» також розкриває певні аспекти діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України. Зокрема, стаття від 8 квітня 1949 р. інформує читачів про формування Української Національної Ради, про головні завдання українців на еміграції, про культурне життя та підтримання українських традицій, що допомагає створити чітке уявлення про всі аспекти існування українців за кордоном.

Ще один історичний нарис про діяльність української еміграції у Сполучених Штатах Америки пропонує періодичне видання «The Star». Його автор розглядав діяльність української еміграції з питань збереження архівної та музейної спадщини, перш за все, як спробу долучити до активної праці нових прихильників українства задля фінансової підтримки та пропагування засад

українського народу. Загалом, це дослідження значно відрізняється від багатьох наведених вище суб'єктивізмом подання інформації та неперевіреністю наведених фактів.

Інші періодичні видання (як-от: «West Toronto», «America», «Svoboda», «La Press», «Волдор Стар», «Канадський фермер», «Народне слово») містять інформацію про діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини у вигляді різноманітних за обсягом, але подібних за структурою нарисів, автори яких звертають увагу переважно на історію та культуру української еміграції, яка віддзеркалює українське життя. Ці нариси дозволяють уявити рівень знань сучасників тогочасних подій про українську еміграцію та Україну загалом, а також містять корисну інформацію різного характеру.

Таким чином специфіка періодичних видань того часу, зокрема, усіх іншомовних видань, виявляється в прихильному ставленні до діяльності української еміграції в справі збереження культурницького доробку українців. Україномовні видання неоднозначно оцінювали діяльність української еміграції, як загалом, так і в питанні збереження архівної та музейної спадщини України [див. табл. 15 у додатку № В].

Отже, 38 періодичних видань прихильно ставилися до культурницької діяльності української еміграції в контексті збереження архівної та музейної спадщини України за кордоном, підтримували її. Ці видання всебічно висвітлювали події, які стосувалися цього питання, та йшли на поступки щодо публікації матеріалів для українських емігрантів.

Для об'єктивної оцінки дійсності треба враховувати й матеріали, які друкували видання, що неприхильно ставилися до діяльності української еміграції загалом та до діяльності зі збереження історико-культурної спадщини зокрема. Саме ті видання, які неприхильно ставилися до діяльності української еміграції та її діячів, дають змогу об'єктивно оцінити важливість такої роботи та загальний вплив на українських емігрантів і всіх їхніх прихильників.

До іншого блоку належать ті періодичні видання, які негативно висловлювалися щодо діяльності української еміграції. Перш за все, це були видання російської еміграції, які вбачали в діяльності емігрантських осередків України «расшатывание дружественных отношений в СССР» [24].

Деякі газети та журнали Канади й Німеччини також вбачали в діяльності української еміграції спроби посварити країни Європи з метою зміцнення свого авторитету та подальшого співробітництва з країнами-противницями Росії, що у свою чергу може призвести до посилення міжнародних конфліктів і спричинити третю світову війну.

Розглядаючи усю сукупність статей і повідомлень в іноземній пресі, слід враховувати, що тільки 15 періодичних видань (з досліджених нами) систематично подавали інформацію про діяльність української еміграції з питань збереження історико-культурної спадщини України, а саме: «Winnipeg Free Press», «The Winnipeg Tribune», «The Northern daily news», «The Gazette», «The Brantford Expositor», «The Star», «West Toronto», «America», «Svoboda», «La Press», «La Gazete du Nord Vendredi», «Chef de la poste», «Tribune», «Toronto Daily Star», «London Free Press».

На основі дослідженої періодики і викладених фактів можна зробити відповідні узагальнення: інформація вимагає уважного ставлення і критичного переосмислення на предмет достовірності фактів, подій, явищ; роль іноземних мас-медіа у висвітленні процесу діяльності української еміграції зі збирання та збереження архівної та музейної документації за кордоном дуже важлива.

Наступна група періодичної преси представлена виданнями незалежної України: «Народна газета», «Урядовий кур'єр», «Відомості ВР України», «Українська газета». У цих виданнях у 1990–1992 рр. розміщувалися невеликі повідомлення про Надзвичайну сесію Української Національної Ради та про передачу повноважень від Президента УНР в екзилі М. Плав'юка до тоді діючого Президента України Л. Кравчука, а разом з повноваженнями передавали й атрибутику, символи керівника української держави, які під час панування на

теренах України Радянської влади зберігалися на чужині під пильним контролем діячів української еміграції.

Усі ці повідомлення містили оглядові матеріали про існування та діяльність осередків української еміграції, а стосовно культурної діяльності використовувалися тільки загальні фрази: «Вони боролися за незалежність та соборність нашої держави, виконували усі накази наших дідів-прадідів. Завдяки їх діяльності, про нашу країну пам'ятають у світі» [25].

Необхідно зазначити, що зарубіжні періодичні видання минулого століття входять до колекції архівних фондів та найкраще передають становище українських етнічних меншин у Великобританії, Бельгії, Німеччині, Данії, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Польщі, Італії, Румунії, Угорщини та в інших країнах світу. Фонди Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника у Львові містять примірники українських періодичних видань «Зоря», «Прапор», «Український Місіонар у Бразилії». «Праця», на шпальтах яких представлена тема зв'язків емігрантів зі своєю батьківщиною – Україною, повідомлення з українських поселень про умови життя та побуту емігрантів. Значну частину документів фонду Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника становлять праці місіонера Р. Криницького, матеріали історико-публіцистичного нариса «Руські колонії в Парані», які становлять цінність щодо вивчення минувшини вітчизняної діаспори в Бразилії. Зі сторінок періодичної преси дізнаємося про те, як Бразилія стає ареною національного самоствердження українських емігрантів, про утворення ними власних організацій та товариств (товариство «Просвіта», Товариство імені Тараса Шевченка). Статті газет містять фрагменти тексту листів, звернень громадських та церковних діячів, в яких виражені їхні переживання за власну долю й долю нації, за збереження культурних цінностей та ідентичності поміж чужинцями, за процес формування якісної підготовки майбутніх спеціалістів тощо. Дбати про пресу для емігрантів було основним завданням в культурницькій діяльності українських письменників і публіцистів, які водночас працювали співробітниками, редакторами і видавцями (І. Огієнко,

В. Біднов, А. Коршнівський, І. Липовецький, М. Вороний, М. Обідний, М. Садовський).

Варто наголосити, що публікації журналів та часописів «Віра й наука» (Брукхавен, 1963–1982), «Зоря» (1941–1943), «Военно-науковий журнал: за збройну Україну» (1938), «Наша культура» (Вінніпег, Канада, 1935), «Новий літопис» (Вінніпег, Канада), «Новини з Академії» (Нью-Йорк), «Рідна мова» (Польща, 1935), «Рідне слово» (Мюнхен-Карлсфельд, Німеччина, 1945–1946), «Соборна Україна» (Франція), «Українська думка», «Наша церква», «Наше слово», «Сурма», «Визвольний шлях» (Англія, Лондон, 1948–2007), «Літературно-науковий вісник» (Регенсбург, Німеччина 1948–1954), УС «Смолоскип», «Свобода», «Українські вісті» (70-ті–80-ті роки ХХ ст.), що знаходяться у відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ НБУВ), віддзеркалюють такі основні аспекти діяльності діаспорних українців зі збереження історико-культурних цінностей: 1) встановлення пам'ятників видатним діячам української літератури, культури та мистецтва, історичним постатям, жертвам голодомору 1933 року; 2) оформлення афіш з українською символікою; 3) популяризація символів української громади, наприклад, встановлення 20-метрової писанки у м. Вергевель (Канада); 4) проведення курсів україністики при університетах; 5) участь в культурних заходах та акціях, в урочистих святкуваннях видатних культурних подій, у проведенні традиційних українських свят та наукових конференцій, міжнародних конгресів, форумів, присвячених українознавчим питанням; 6) вивчення новим поколінням рідної мови й традицій своїх батьків, дідів; 7) створення благодійних організацій, навчальних закладів та бібліотек для дітей українських емігрантів, архівних колекцій тощо.

Нині переважна більшість номерів тижневика «Тризуб» зібрана й зберігається в Центральному державному архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). На основі аналізу матеріалів даного видання було з'ясовано, що українські емігранти в країнах ближнього зарубіжжя намагалися за допомогою друкованого слова афішувати успішну інтеграцію в міжнародне суспільство та налагодження

тісних зв'язків з громадянами інших держав світу, інформувати іноземну громаду про українські справи, участь представників іноземних країн у влаштуванні святкових вечорів та ювілейних дат тощо.

Публікації статей у тижневику «Тризуб» (1930) дають змогу простежити настрої українських вчених за кордоном одночасно з їхньою діяльністю на полі громадсько-політичного життя, а також долю інтернованих та цивільних емігрантів. Так, часопис «Тризуб» за 1934 рік числа 16 (422), як друковане діаспорне джерело, містить офіційні документи та матеріали рекламного й творчого характеру, присвячені питанням вітчизняної історії й культури: збереження материнської мови, календарних й родинних обрядів, традицій тощо. На сторінках часопису «Тризуб» за 6 травня 1934 року простежується співпраця військових, скульпторів, артистів, науковців, публіцистів та інших членів французького товариства українознавства в сфері збереження традицій українців святкувати Великдень, яка дала поштовх для значних зрушень в галузі культури й мистецтва [26]. Успішна праця в ньому повноважного міністра, б. професора на Сорбоні Г. Феррана, публіцистів Ф. Шодена та Р. Пінона, адмірала Дегуї Е. Евена, відомого поета Ф. Мазада, почесного голови Союзу Старшин «Сфінкс» М. Тарновського та інших поціновувачів національних традицій допомогла на належному рівні вирішити ряд питань українознавчої справи. Статті містять відомості про життя Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі, Шевченківський концерт у Парижі Хору Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції, Шевченкове свято в Крезо та Моншанен, проведене місцевою Українською Громадою 25 березня 1934 року, заснування нової української організації м. Тулузи – Культурно-Просвітню Українську Громаду ім. гетьмана І. Мазепи, які свідчать про глибоке шанування українського слова, народних пісень та традицій українців у Франції [27]. Акцентують увагу і представлені документи про дієвість у Польщі в 30-х роках Українського клубу (Варшава), клубу «Прометей», Товариства Допомоги українським студентам (Варшава), Бібліотеки Українського Центрального Комітету в Польщі, Українського наукового інституту у Варшаві [28].

«Тризуб» за 4 березня 1934 року є носієм унікальної інформації про історико-культурні цінності болгарських українців, яка дозволяє відновити загальну картину згуртування світової спільноти навколо українського питання Болгарії. Матеріали виступу на загальних зборах Української Громади в Софії, призначені для доповіді делегата на конференцію Головної Еміграційної Ради проф. М. Паращука та повідомлення про заснування у Видині філію Української Громади (Болгарія), до складу якої входили п. І. Литвинов, пп. А. Науменко та А. Кальченко, пп. Н. Сущенко та М. Шаповал, ілюструють їхню вагомую працю для вирішення української національної справи та ряд питань щодо зближення з болгарським населенням [29].

Цінними є матеріали часопису «Тризуб» за 1934 рік числа 18 (424), що інформують про увагу чужоземної публіки на українське народне мистецтво (кераміка, дерев'яні вироби, вишивки), на участь в концертній частині під час проведення концерт-базара на користь голодної України відомих паризьких співаків, акторів, музикантів, малярів, науковців: п. А. Чехівського та п. О. Чехівського (виконання українських народних пісень), композитора Ф. Акименка (виконання на роялі українських мелодій), п. Чокаєвої (виконання двох українських романса з невиданої ще опери-балета п. Акименка – «Басаврюк»), п. С. Татаруля (гра на бандурі), п. Поляківа та М. Палтова (виставка олійних образів, пейзажів) [30].

До впливових світових газет і журналів належать «Свобода», «Смолоскип», «Український сокіл», «Українські вісті» та ін. На їх сторінках відстежуються державотворчі традиції української еміграції в контексті другої половини ХХ століття, історичні події, що мали вплив на громадську думку і політичні рішення розвинутих країн світу [див. табл. 16 у додатку № Г].

Висновки до третього розділу

Аналіз матеріалів періодичної преси як джерела з історії вивчення культурницької діяльності української еміграції зі збирання та збереження

архівної та музейної спадщини України за кордоном показує, що науковцями досліджено незначну частину названих емігрантських матеріалів.

У дослідженні усі публікації періодичної преси іншого походження за темою дослідження було умовно поділено на дві групи: 1) статті, які містять тематичні матеріали про діяльність української еміграції щодо збирання та збереження архівної та музейної спадщини українського народу; 2) інформаційні повідомлення та оголошення про відкриття виставок, музейних експозицій, проведення вистав та інших заходів культурного плану з метою збереження архівної та музейної спадщини України та поширення української культури по всьому світу.

На підставі історико-хронологічних подій «Літопису українського життя в Канаді» О. Войценко, що є своєрідним відображенням народних щорічників «Українського Голосу», вперше здійснено джерелознавчих аналіз культурницької діяльності українських емігрантів на американському континенті.

У розділі зазначено, що видавнича діяльність українських громадсько-політичних діячів, науковців, письменників, істориків, мистецтвознавців, церковнослужителів та інших соціальних груп емігрантів дозволяє по-новому сприймати їхню громадянську позицію, небайдужість та активність збереженні духовних національних цінностей.

На основі дослідженої періодики і викладених фактів зроблено певні узагальнення:

а) матеріали періодичної преси дозволяють проаналізувати найважливіші віхи функціонування української еміграції та її діяльності зі збереження народної скарбниці, визначити загальне ставлення світової спільноти до культурницької діяльності української еміграції;

б) у процесі аналізу закордонних періодичних видань визначено гносеологічну цінність та фактологічний потенціал означених джерел, окреслено значення неактуалізованої інформації для подальшого дослідження проблеми;

в) з'ясовано, що на шпальтах еміграційних газет «За державність», «Український вісник», «Українська газета» та тижневика «Табір» широко висвітлюється ставлення української громади за кордоном до музейних пам'яток України. Статті, присвячені культурній тематиці дозволяють не лише простежити зв'язки українських емігрантів з культурними, освітніми, політичними й громадськими організаціями української діаспори на теренах різних зарубіжних країн, в яких найбільше по чисельності проживає емігрантів з України, а й переконатися в тому, що вони офіційно, толерантно представляють інтереси українців, їхню власну культуру та історію на міжнародній арені;

г) визначено інформаційний потенціал та джерельне значення американської та європейської преси, як популяризатора успішної діяльності українських бібліотек та архівних відділів освітніх установ, музеїв, співробітництва з науковцями різних галузей, меценатами, громадськими діячами та представниками культурних закладів, організацій та об'єднань української еміграції;

д) під час вивчення першоджерельних матеріалів враховано притаманний їм суб'єктивізм, що дозволяє розкрити змістову складову емігрантської преси та з'ясувати, при яких умовах можливе україноцентричне збереження архівних та музейних пам'яток. За функціональним призначенням джерела поділено на дві групи: повідомлення, які стосуються суто історичного матеріалу і довідкової інформації про діяльність української еміграції; статті та матеріали про культурницьку діяльність української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини.

е) цінні документи, виявлені в періодичних виданнях західних країн, умовно можна поділити на дві підгрупи: видання, які прихильно ставилися до діяльності української еміграції; видання, які не підтримували та критикували будь-яку діяльність української еміграції.

є) доповідні, довідково-інформаційні та засвідчувальні джерела містять різноманітну інформацію щодо культурницької діяльності діаспорних українців.

ж) виокремлено статті, в яких порушуються світоглядні питання (наприклад, номер 26 «Winnipeg Free Press» за 15 березня 1949 р.), що є вагомим підґрунтям для висвітлення процесу культурницької діяльності української еміграції по збереженню духовної спадщини.

з) окреслено тематичну функцію повідомлень з пресових видань (наприклад, номер 34 «Winnipeg Free Press» за 1953 р.), які дозволяють:

- глибше зрозуміти наміри представників західних країн стосовно діяльності українських емігрантів в США та Канаді;

- краще пізнати культурницьку діяльність української діаспори в Німеччині;

- інформувати про фінансовий та політичний стан українських осередків у Польщі (1948–1949 рр.) та в інших європейських країнах;

- окреслити основний спектр проблем, якими переймалися діячі української еміграції в післявоєнний період, у тому числі й з питань збереження архівної та музейної спадщини.

Розділ 4

Висвітлення проблеми збереження архівної та музейної спадщини представниками української еміграції в джерелах особового походження

4.1. Наративні твори діячів української еміграції

В останні роки для науковців стали доступними твори лідерів і провідних діячів української еміграції ХХ ст., у яких проаналізовано історію та окреслено значення діяльності української еміграції загалом та збирання і збереження архівної та музейної спадщини зокрема. Крім того, у цих творах висвітлюються теоретичні питання діяльності української еміграції за різними напрямками та правомірність українців за кордоном в боротьбі за незалежність та соборність України.

Ці твори є вагомим джерелом для вивчення певних етапів діяльності української еміграції зі збереження культурної спадщини України, оскільки відображають зміни в поглядах і настроях діячів української еміграції залежно від часу та політичних обставин, зміни тактики боротьби з керівниками СРСР та ін. Представники культури та освіти, політичні й громадські діячі в цих матеріалах подають власну оцінку тогочасних подій і розповідають про становлення діяльності зі збирання та збереження історико-культурних пам'яток України.

Наративні твори діячів української еміграції поділяються на дві тематичні групи: 1) твори з історії культурницької діяльності української еміграції, в тому числі й з питань збереження архівної та музейної спадщини; 2) біографії та життєписи керівників та діячів осередків української еміграції, у яких йдеться про історико-культурну спадщину України.

До першої групи належать брошури й видання діячів української еміграції, які містять інформацію про загальну діяльність українців за кордоном. Саме з них ми дізнаємося про коло інтересів української еміграції, її кількісний та

якісний склад, причини, які впливали на розвиток і української еміграції загалом, і на діяльність зі збереження культурної спадщини зокрема.

Проаналізуємо як приклад творів цієї групи збірку М. Антоновича «Лицар праці й обов'язку», присвячену пам'яті професора О. Лотоцького-Білоусенка та його діяльності в українській еміграції [1]. Деякі матеріали розкривають процес становлення української еміграції, її перебудову після Другої світової війни на міжнародній арені, перші спроби налагодження співпраці Державного центру УНР як осередку української еміграції та Організації Об'єднаних Націй. М. Антоновичу в цій збірці вдається прослідкувати етапи участі діячів української еміграції в міжнародних конференціях та організаціях, виставках, симпозіумах тощо.

Активний діяч української еміграції Т. Данілів у 1970 р. видав книгу «Куди йде наша громада у Великобританії» [2]. Ця книга була видана на аркушах паперу формату А5 з кольоровою обкладинкою та малюнками.

Т. Данілів розповідав у книзі про перші роки своєї еміграції 1949–1951 рр., виділяв позитивні та негативні аспекти еміграції багатьох політичних та громадських діячів України, будував перспективні плани розвитку участі української еміграції у світовій спільноті, а також умови повернення всіх українців на Батьківщину. Саме з цієї праці ми дізнаємося про виступи Данілова на засіданнях ООН, його виступи на з'їзді ОУН, також тут трапляються приклади агітаційно-ознайомчих листів для політичних діячів Європи та Америки про підтримку української культури на чужині, а також з проханням фінансової підтримки історико-культурних осередків України за кордоном: Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР у Тарнові; Музею-архіву визвольної боротьби України в Празі; Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі.

Праця М. Василика «Українські поселення в Аргентині» складається з творів-роздумів про напрями діяльності української еміграції в Аргентині, у тому числі й культурної діяльності, перспективи співпраці з еміграційними центрами інших держав, наприклад, Білорусії, Латвії та Естонії [3]. М. Василик наводить

порівняльний аналіз агітаційної діяльності націоналістичних політичних партій та об'єднань українців в Аргентині в 1935–1938 рр. та 1945–1951 рр. Саме з цього джерела ми дізнаємося про зміни тактики в діяльності української еміграції та нових політичних партнерів у боротьбі проти керівників СРСР.

Про роль військової розвідки у становленні діяльності української еміграції у Польщі ми дізнаємося з книги «Визвольні змагання очима контррозвідника», до якої увійшли документи та матеріали, зібрані М. Чеботарівим [4]. Ця праця розкриває засоби, якими військові користувалися задля отримання та передачі матеріалів про діяльність української діаспори. В одному зі спогадів наведений перелік прізвищ військових, які відповідали за розповсюдження листів, звернень та творів серед населення УРСР і еміграційних осередків українців. Також із цього спогаду ми дізнаємося про те, які поселення українців за кордоном підтримували постійні зв'язки з офіційно визнаним осередком – екзильним урядом, допомагали йому фінансово та ін. Про ці факти можна дізнатися тільки з цієї книги, тому що в інших джерелах відсутні згадування про підтримку екзильного центру та українських емігрантів, які проживають в Аргентині у 1948–1956 рр., співпрацю з ними. Порівнявши ці факти з відомостями більш пізнього періоду 1958–1965 рр., поданими у звіті про діяльність Представництва ВО УНРади в Аргентині, доходимо висновку, що свідчення з книги відповідають дійсності. З цього твору ми дізнаємося, що в Аргентині також збиралися відкривати музей-архів, але через брак матеріалів для колекції (пов'язано з малочисельною діаспорою) заплановане відкриття не відбулося.

Надзвичайно інформативним джерелом цієї групи для вивчення діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України є історичний нарис З. Городиського «Українська Національна Рада», у якому йдеться про діяльність УНРади у 1948–1965 рр. У книзі подано список організацій, які визнали діяльність УНРади як єдиної правної наступниці Української Народної Республіки й погодилися співпрацювати з нею, в тому числі й в культурному та освітньому напрямках задля вироблення єдиної концепції підтримки української історії та культури за кордоном. Крім того, твір

подає короткі біографічні довідки про діячів УНРади, які були дружніми з З. Городиським. Відомості про деяких членів Української Національної Ради, їхню роль у культурному житті української еміграції зустрічаються лише в цій книзі, що робить її важливою для дослідження [5].

Журналістські матеріали, репортажі, статті, нариси, фейлетони, етнографічні замальовки В. Гренджи-Донського, як вагоме джерело пізнання суспільної атмосфери та змагань за становлення й утвердження українського Закарпаття після тисячолітнього чужоземного панування, дозволяють з'ясувати основні причини виїзду громадян України за її межі та їхню любов до рідної землі. Листи письменника до Словацького педагогічного видавництва з приводу публікацій його творів найкраще це пояснюють. Можливість друкуватися вбачалася лише за кордоном і, як пише сам автор, «... маю всі дані на те, щоб вийти знов у світ...» [6]. Водночас його твори передають авторську громадянську позицію: «Цей роман («Тьма щезає – сонце сходить») мав би бути документом про українсько-словацькі приятельські відносини, а теж і документацією про те, що я, український письменник, жив між словаками й намагався зберігати історію та культуру Неньки України...» [7].

Отець-митрат Степан Дзюбина у праці «І стверди діло рук наших» подає особисте враження від участі в засіданні комітету ООН, про виступ з доповіддю на з'їзді Конгресу Українців Канади. З цих спогадів та вражень ми дізнаємося про особисте ставлення делегатів ООН до діячів української еміграції, зокрема до Степана Дзюбина, про поділ країн Європи на дві групи: 1) ті, які підтримують та визнають діяльність української еміграції та 2) ті, які заперечують правомірність існування української еміграції через те, що на той момент такої держави не існувало. Факти, наведені в книзі, яскраво описують проблеми делегатів ООН від української еміграції та їх спроби налагодити стосунки з тими, хто не був прихильниками діяльності українських емігрантів [8].

В. Маруняк у праці «Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні» говорить про умови, які склалися в Європі в 1946 – 1949 рр. та стали передумовами створення осередків української еміграції в світі,

консолідації культурних, політичних і громадських об'єднань навколо останнього [9]. Про спільну спробу відновити плідну роботу та відкрити нові осередки збереження історико-культурної спадщини України по всьому світу.

Авторські видання Ю. Тищенка містять рекламні листівки, обіжники та інші джерелознавчі документи рекламного характеру і мають вагоме значення в популяризації рідного слова, освіти, культури [10].

У роботі Д. Дорошенка, В. Матюшенка та П. Зоца «В. К. Липинський як історик та політик» (14 червня 1940 р.) показана діяльність членів Української Громади в Німеччині – філії в Протектораті в особі голови професора Д. Дорошенка та секретаря Р. Калюжного [11].

Важливе значення для теми дослідження має робота Д. Дорошенка на історичну тематику: «Проф. Лотоцький та його роля в українському життю» (7 червня 1940 р.) [12], «Розвиток ідеї української державності протягом ХІХ-го та початку ХХ ст.», «Український народний стрій» (2 лютого 1940 р.) [13] розкривали низку порушених проблем української історії та політології. Дискусійного характеру набуло вживання Д. Дорошенком термінів «штучна українізація», «насильницька українізація» [14].

Документи про активну участь емігрантів у роботі Празької філії Української громади в Німеччині, в управі якої працювали П. Зоц, Ю. Гаєвський та інші громадські, політичні діячі, постають фундаментальним джерелом діяльності українських вчених-емігрантів на просвітянській, історичній, культурній, літературно-мистецькій нивах. Важливість збереження та плекання історії та культури Батьківщини вдало показав Ю. Гаєвський в праці «Нові шляхи народного господарства. Частина перша: Причини катастрофального зубожіння людства», яка вийшла 14 листопада 1940 р. Другу частину цього твору він представив 2 листопада 1940 р. під назвою «Нові шляхи народного господарства. Частина друга: Шлях до оздоровлення». У цих творах дуже переконливо доведено, що «здорове» людство або спільнота людей повинно знати своє коріння, поважати історію та культуру Батьківщини, щоб плідно розвиватися в майбутньому [15].

Д. Дорошенко всебічно показує відмінності в ментальності українців та інших європейців в нарисі «З українського студентського життя на поч. ХХ століття» і мистецького додатку до нього «Хвилина настроїв» [16].

Співпраця українських емігрантів, діячів науки, культури та мистецтва навколо роботи Празької філії Української громади в Німеччині дала поштовх для значних зрушень у галузі мистецтва. «За героїчний театр! – свято державності» – під таким символом започатковане видання серії брошур, що становлять літературно-мистецьке оформлення поодиноких українських національних свят.

Праця емігрантки Н. Геркен-Русової «Героїчний театр» підносить гасло нової мистецької концепції «Мистецтво – зброя за батьківщину» в значенні нації й держави [17]. Думка авторки про те, що театр починає займати важливе місце серед інших факторів боротьби за українську державу, віддзеркалюється в словах: «Я певна, що театр – один з першорядних чинників творчого й будуючого значіння... Коли наші мистецькі індивідуальності в першу чергу ясно розуміють і відчують ідеологічну підставу мистецької акції, коли стане зрозуміло, що героїчний театр є необхідністю, моральною і фізичною потребою реальної боротьби, зброєю за державу, духовною цінністю нації в її культурній і політичній боротьбі...», що стали джерелом мобілізації роботи українських емігрантів-митців ХХ століття й майбутніх поколінь...» [18]. Творчі матеріали (статті, огляди, тексти публічних виступів, програми вистав) містять запропоновані нею принципи, що допомогли зреалізувати завдання героїчного мистецтва й закласти основи для студій новітніх культури й мистецтва:

1. Героїчний театр повинен бути храмом служіння ідеї, тереном боротьби за неї і школою героїзму на честь нації.
2. Героїчний театр повинен давати образ ідеї.
3. Героїчний театр не повинен лише давати героїчний репертуар у змісті, але й переводити його реалізаційними засобами відповідно до героїчного стилю.
4. Героїчний театр має на меті діяти на глядачів так, щоб збуджувати в них вищі духові й душевні переживання і лишити на майбутнє такі ремінісценції, які будуть чинним стимулом до високих патріотичних вчинків.
5. Героїчний театр

мусить так укладати програму цілої вистави, щоб надавати їй не лише змістовності, але виявляти її у характері декоративної, мальовничої урочистості, бо зміст впливає на розум і волю, а урочисте і велично-майстерне проведення видовища – на уяву і почуття. 6. Героїчний театр має користуватися кожним національним святом, як нагодою виявити, заманіфестувати, як нашу минулу велич, «славних прадідів великих», так і силу свого власного державного стремління, заафірмувати свої аспірації, свідомість своїх державницьких амбіцій. 7. Героїчний театр має бути формою войовничого мистецтва» [19].

Питанням збирання та збереження документальних матеріалів на чужині займалися не тільки громадські й культурні діячі, а й представники політичних партій та угруповань. Першими в післявоєнний період відновили свою діяльність довоєнні українські соціалістичні партії, які сформували лівий сектор українського політичного життя на еміграції. Це Українська соціал-демократична партія на чолі з І. Мазепою, Українська партія соціалістів-революціонерів на чолі з Я. Зозулею та Українська соціалістично-радикальна партія на чолі з М. Стаховим. Саме вони були опорою у відновленні українських еміграційних осередків після Другої світової війни, тому культурне життя 1948–1950 рр. мало соціалістичне спрямування. В. Маруняк доводить, що саме задля плідної співпраці за всіма напрямками, у тому числі й культурницьким, усі вищеназвані партії об'єдналися в Союз українських соціалістів, а в березні 1950 р. взагалі створили єдину Українську соціалістичну партію [20].

У доробку І. Багряного йдеться про те, що, крім соціалістичних партій, відновили свою діяльність та активно працювали центристські Українська революційно-демократична партія на чолі з Г. Костюком і І. Багряним та Український національно-державний союз на чолі з Т. Олексіюком та М. Ливицьким. У 1948 р. відновило свою діяльність в еміграції Українське національно-демократичне об'єднання під керівництвом В. Мудрого, також було засновано ліберальний Союз земель соборної України, який згодом змінив назву на Селянську партію, яку очолив В. Доленко. Усі ці еміграційні осередки, крім політичної роботи, працювали над збереженням історико-культурної спадщини

України за кордоном, перш за все джерел історико-політичного та національного спрямування [21].

Зважаючи на загальну напруженість в українському політичному середовищі, робилися постійні спроби знайти компроміс та розпочати переговори про спільну діяльність на культурній ниві й припинення поміж собою ворожих акцій. Перші попередні переговори були розпочаті ще в липні – серпні 1945 р. в Бад-Кіссігені (Німеччина), проте вони не дали реальних результатів через відмову Степана Бандери підписати фінальну декларацію, оскільки він вбачав у ній лише питання військового повернення на Україну, а не як діяльність за всіма напрямкам, у тому числі й культурному, освітньому та науковому. У 1946 р. до участі в переговорах про консолідацію українського національно-визвольного руху долучився голова Комітету українців Канади В. Кушнір, який перебував тоді в Німеччині. Наслідком стало створення Українського контактного комітету, до складу якого ввійшли представники українських еміграційних політичних партій та організацій, що дало змогу розширити коло завдань української еміграції, перш за все неполітичного спрямування [22].

О. Панченко в праці «Українська головна визвольна рада – Закордонне представництво УГВР – Генеральний секретаріат Закордонних справ УГВР – Середовище УГВР» зазначав, що по суті реформування української еміграції після Другої світової війни стало органічним підсумком формування українського національно-визвольного руху в еміграції 1945–1950 рр. Хоча в той же час продовжував існувати альтернативний політичний центр – Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради, який претендував на визнання його як єдиного уряду українців на еміграції та мав зв'язок з підпільними збройними формуваннями в західних областях УРСР. Але з поразкою визвольних змагань в Україні в середині 50-х рр. ХХ ст. значення Закордонного представництва Української Головної Визвольної Ради як політичного та культурного центру та представника воюючої України було зведено до мінімуму. Це призвело до того, що Головна Визвольна Рада

розпочала активні переговори про співпрацю з різноманітними осередками української еміграції [23].

Про утворення, розвиток і діяльність українських політичних партій в еміграції розповів О. Кириленко у статті «Українці в Америці» [24]. Він наголошував, що активно розвивались організаційні структури правих політичних партій, представлених і монархістами, і націоналістами. Верховну раду гетьманського руху очолив син П. Скоропадського – Данило. До її складу входили В. Гришко, І. Марченко, В. Бачинський, Д. Левчук, Й. Білоус, В. Коростовець, П. Силенко, які пізніше посіли керівні посади в різних осередках української еміграції та відстоювали права на повернення до Батьківщини. Для нашого дослідження ця стаття має велике значення, саме в ній показано, що одне з провідних завдань емігрантських партій було плекання української культури та збереження історичних пам'яток Батьківщини. Гетьманська організація не мала єдиної офіційної назви. У США вона називалася Українська гетьманська організація Америки, а в Канаді та Великобританії – Український союз гетьманців-державників.

Ю. Киричук зазначає, що найбільш потужними в організаційному плані виявилися українські націоналісти. У лютому 1946 р. в Мюнхені було створено Закордонні частини Організації Українських Націоналістів на чолі зі С. Бандерою. У межах цієї політичної організації об'єдналися всі структури бандерівців у діаспорі. Активно діяли в напрямку утворення закордонних організаційних структур й мельниківці. У 1946–1948 рр. Організація Українських Націоналістів поширила свою діяльність на ряд країн проживання української діаспори, посиливши свій вплив на Канаду, Францію, Аргентину, країни Скандинавії, заклавши підґрунтя для діяльності української діаспори щодо збереження історико-культурної спадщини України та поширення української культури у світі [25].

Ю. Киричук наводить статистичні дані про чисельність політичних партій станом на липень 1948 р. та кількість політичних емігрантів, які перебували на утриманні цих партій (і тим самим підтримували діяльність української

еміграції, у тому числі з питань збереження історико-культурної спадщини): «Чисельність Закордонної частини Організації Українських Націоналістів (ЗЧ ОУН) складала понад 5 тисяч осіб, Організація Українських Націоналістів (м) (ОУН (м)) та Українська радикально-демократична партія від 2 до 3 тисяч кожна (УРДП), інші партії – від 100 до 300 осіб. Міцний партійний апарат створили 3 партії: ЗЧ ОУН (75 – 100 осіб перебували на утриманні партії), ОУН (м) – (20 – 25 осіб), УРДП (5 – 7 осіб)» [26].

Усі ці політичні партії активно проводили формування крайових, громадських, професійних, молодіжних, допорогових, ветеранських організацій української еміграції в 1948 р. Практично всі вони опинилися під впливом тих чи тих українських політичних об'єднань [27]. Так, керівництво ЗЧ ОУН поставило під контроль створене в 1945 р. Центральне представництво української еміграції Німеччини. Його головою став В. Мудрий. Мельниківці підпорядкували собі Українське національне об'єднання в Канаді, Об'єднання українців Франції, українські громадські товариства Скандинавії та Аргентини. Гетьманич Данило Скоропадський став почесним головою Союзу українців Великобританії, у якому гетьманці мали відчутний вплив, тому ні в кого не виникло питання, як вдалося зібрати всі ці політичні й громадські утворення, а разом з ними значний пласт історичного та культурного надбання українців.

У праці Ю. Киричука йшлося про створення декількох організацій, які боролися за отримання та розподіл допомоги від міжнародних і німецьких економічних джерел, у справі фінансових компенсацій для жертв нацистського режиму. Це було важливим чинником, який відчутно впливав на позицію українських емігрантів у світі, зважаючи на вкрай незадовільне фінансове становище більшості з них.

У 1946–1948 рр. у США виникло Демократичне об'єднання колишніх репресованих українців під совами з центром у Нью-Йорку, а в Канаді його двійником став Союз українських жертв російського терору з центром у Торонто. В архівах та матеріалах цих установ зберігалися джерела періоду 1920–1945 рр., які привозили з собою українські емігранти третьої хвили.

В. Маркусь у праці «Анатомія однієї української громади в США» розкриває особливості повсякденного життя українських емігрантів у США. Автор наводить варіанти праці українських емігрантів, коло сфер їхньої зайнятості, також міркує про значення пересічних громадян України в еміграції у справі збирання та збереження частин архівної та музейної спадщини 20-х – кін. 80-х рр. ХХ ст. Маркусь показує на прикладі пересічної родини українців в США, як можна плекати та зберігати цінності Батьківщини, взагалі не докладаючи зусиль та коштів: читання казок, плекання надбань усної народної творчості (у тому числі анекдотів, байок), використання національних символів у повсякденному житті. У цій роботі зроблено висновок, що й плекання історії та культури Батьківщини також залежить від «авторитетності» організації серед української спільноти за кордоном [28].

Загальновизнаним недоліком закордонного українського національно-культурного руху стала його розпорошеність, постійні міжпартійні сутички, відсутність єдності в середовищі борців за незалежність України та єдиних підходів до загальних питань історії та культури України. Доходило навіть і до вбивств, зокрема активний учасник тих подій, український учений С. Галамай у праці «Конференції закордонних частин ОУН в Міттенвальді» так описує атмосферу, яка склалася в таборі українських переселенців у Міттенвальді (Німеччина): «не можна було відкрито висловлювати свої думки, чи то на словах, чи то на письмі. Провідникам доводилося вдаватися до методів інтелігентної конспірації, а в іншому випадку можна лишитися життя, навіть з приводу історичних дат та подій, не кажучи про відношення до цих подій» [29].

У 1949 р. Міністерством Преси та Інформації Української Національної Ради була видана колективна праця англійською і французькою мовами – брошура «Україна і Радянська Росія». Вона містила інформаційні матеріали про культурне життя української еміграції та українців, які проживають на етнічних українських землях. На сторінках цього видання було здійснено аналіз «однаковості» традицій та ментальностей. Також до цієї збірки були включені статті, у яких розглядалося «українське питання» [30].

За період 1950–1955 рр. діячі української еміграції видали більше ніж 180 публікацій, підготовку яких вели приблизно 400 авторів, зокрема 82 книжки і збірник з української культурно-історичної тематики, включаючи 20 англійською мовою. До їх числа входили книжки Д. Соловєя [31], А. Полюйка [32].

Протягом 1951–1959 рр. українська видавнича група підготувала 16 томів «Українського збірника» та 8 томів «Ukrainian Review». Джерельна база журналу історії і українознавства «Український історик» охоплює різні носії історичної інформації [33].

У 1958 р. до 40-ліття УНР та 10-ліття УНРади було надруковано ювілейний «Збірник до 40-ліття проголошення Української Народної Республіки», «Тези до відзначення 40-ліття проголошення Української Народної Республіки» та «Тези до 10-річчя УНРади». Завдяки цим виданням екзильному центрові УНР вдалося перебрати на себе в більшості зарубіжних країн роль головного організатора відзначення цих загальноукраїнських ювілейних дат. Це призвело до того, що участь у ювілейних заходах взяли десятки тисяч українців та представників іноземної громадськості.

У 1958 р. вийшла брошура Ф. Пігідо «Консолідація і так зване неперелішество» [34]. Тираж склав 1000 примірників. У ній автор уперше порушив питання про потребу перегляду відносин з Американським комітетом визволення від більшовизму та поширення української культури та історії серед місцевого населення.

У 1958–1959 рр. було двічі було видано памфлет В. Гришка «Хто з ким і проти кого? Відкритий лист-відповідь Ю. Смоличу» загальним тиражем 3500 примірників [35]. Іншу книгу В. Гришка «Молода Україна пореволюційного сорокаліття під Советами» було опубліковано за допомогою видавництва «Україна». У цих працях дуже чітко відчутний вплив радянської влади на історію та культуру України, показано, як швидко українці забувають своїх героїв та свою історію. Натомість наведено приклади, що українці за кордоном краще знаються на темі певних подій української історії та культури. Завдяки

цьому факту ми можемо зробити висновок, що діячам української еміграції вдавалося зберігати історико-культурну спадщину України за кордоном.

Низка інформаційних праць була видана в 1959 р. англійською та німецькою мовами. Так, М. Лівіцький підготував дві брошури «*Wie lange noch die illusion der Koexistenz*» та «*The fight for freedom of the nations invaded by Moscow and the policy of the free World*»[36]. Кожна з них вийшла тиражем 2000 примірників. Окрім того, цього ж року було видано англійською і німецькою мовами брошури «*Ukrainische Jugern und die Bolchevismus*» та «*Ukrainian Youth and Bolshevism*» також тиражем 2000 примірників кожна. Згідно з супровідними документами ці брошури було розіслано на адреси Крайових представництв екзильного центру УНР, у найбільші світові бібліотеки та університети, визначним політичним і громадським діячам США, Канади, країн Західної Європи та представникам інших держав.

М. Лівіцький у праці «Перспективи української визвольної політики. Українська Народна Республіка – дороговказ на майбутнє», яка вийшла у Нью-Йорку в 1965 р., прописав загальний план праці української еміграції [37]. Основними завданнями на культурному напрямку він називав такі: підтримка зв'язків з мережею уповноважених для проведення внутрішньої і зовнішньої пропаганди; періодичне видавництво інформаційних бюлетенів українською мовою і неперіодичне іноземними; здійснення пропагандистських акцій серед українців та іноземців (проведення прес-конференцій, виступи на радіо, розсилка пропагандистських матеріалів тощо), організація й проведення усної пропаганди серед українців і іноземців через публічні виступи з доповідями; здійснення проекту періодичних видань англійською, французькою та німецькою мовами, а також організація поїздок з пропагандистськими виступами серед українських громад Німеччини та інших країн Європи.

Також М. Лівіцький виправдовував культурну діяльність української еміграції у 1948–1949 рр. Згідно з планом діяльності акцент було зроблено на американську зону, де перебувала найбільша кількість українців та мешкало багато представників української еміграції. Для підсилення місцевих

інформаторів і налагодження тісніших зв'язків української еміграції з еміграційними осередками, члени УНРади М. Лівіцький, С. Росоха та О. Бойдуник об'їхали майже всю Америку. У Франції та Австрії з лекціями з історії та культури України виступили професор Гловінський, доктор Білінський, доктор Лисий та ін. [38].

У книзі подано інформацію про те, що протягом серпня – жовтня 1948 р. всі «таборіві» осередки українців були ознайомлені з фактом реорганізації української еміграції та метою її діяльності. Упродовж 1948 – 1949 рр. делегати української еміграції побували з інформацією про розвиток діяльності щодо збирання та збереження історико-культурної спадщини та боротьби за відродження незалежної демократичної України по декілька разів у кожному таборі, де перебували українці. Кількість учасників зібрань, на яких виступали посланці від української еміграції, у великих таборах доходила до 800 – 1000 осіб за один раз. На думку С. Довгала, з якою погоджується М. Лівіцький, «це свідчило про велике зацікавлення всього українського громадянства фактом звернення до всього українського» [39]. Головною проблемою в діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини був брак фінансів для виконання всього задуманого.

М. Лівіцький, описуючи поїздки діячів УНРади до Німеччини, зазначив, що активну участь у виступах у таборах українських біженців брали М. Шлемкович і Л. Макарушка, О. Бойдуник, П. Феденко, А. Кротюк, С. Чернецький, Г. Денисенко, В. Соловей, С. Довгаль, М. Лівіцький, М. Капустянський, Ю. Бойко, М. Степаненко, С. Підгайний, С. Вовчук, К. Паньківський, С. Баран. Він також звертав увагу на те, що після таких виступів все більше етнічних українців починали вживати українську мову (хоча б під час сімейного спілкування), читати різнопланові твори українською мовою, відвідувати вистави українських діячів тощо. Автор книги наголошував, що для поліпшення діяльності зі збереження історико-культурної спадщини активно використовувався виїзд українців з Німеччини, Канади та США до інших країн світу, коли передавалися їм інформаційні матеріали про українську еміграцію та

український національно-визвольний рух, з проханням виступати з доповідями в місцях свого нового поселення. Для допомоги виступаючим було підготовлено та видано 3 посібники: «Історія України», «Українська культура на віки», «Осередки українства в світі» викладали В. Сімович, З. Кузеля, Б. Лепкий (1921), В. Липинський, Д. Дорошенко, проф. Івана Мірчука (1926), [40]. Тираж цих видань склав 500 примірників. М. Лівіцький звернув увагу, що зазначені матеріали були вислані всім представникам української еміграції США, Канади, Аргентини, Бразилії, Франції, Великобританії, Бельгії, Австралії, Швеції, Італії, Швейцарії, Венесуели.

В іншій книзі М. Лівіцького «Проблеми української міжнародної дії» подано інформацію про агітаційну працю відділу українських радіовисилань з метою активізації міжнародної культурницької діяльності української еміграції. Автор зазначив, що цей осередок повинен був тісно співпрацювати з українськими радіовідділами радіостанцій «Визволення», «Голос Америки», «Голос Канади», «Радіо Риму», «Радіо Мадрида», «Радіо Буффало», радіостанціями Бразилії. Цей відділ повинен був постачати їм новини й коментарі про українську еміграцію, громадсько-політичне життя в діаспорі й Україні [41]. До сфери його обов'язків входило розроблення заходів для відкриття Європейського відділу «Голосу Америки» українською мовою, а також українського відділу ВВС та, на перспективу, українських радіовідділів у Франції й Туреччині.

У праці «Вимушена відповідь», яка вийшла в 1960 р., М. Лівіцький звернув увагу на головну мету інформаційно-пропагандистської роботи для покращення міжнародного та культурницького становищ української еміграції: має бути найефективніше використання «холодної війни» між країнами Заходу та СРСР для забезпечення відродження незалежної демократичної України. Важливими аспектами такої діяльності повинне бути використання протиріч між обома військово-політичними блоками для спонукання їх до розвитку української державності, а також привернення народних мас і радянської еліти в Україні на бік українських державно-визвольних змагань.

М. Лівіцький роз'яснював, що з цією метою на Міністерство преси та інформації уряду УНР покладалося завдання: «... бити по Москві зі становища їхньої ж конституції. Систематично показувати народові України фіктивність «самостійності» УССР через неповноцінність, наприклад, міністерств закордонних та військових справ, відсутність дипломатичних зв'язків УССР із зовнішнім світом, підкреслювання, що Україна ще не є соборна, та проведення антинародної політики Москви щодо України та політики нерівномірного капіталовкладення на теренах УССР» [42].

Також у праці «Вимушена відповідь» автор розповідав про те, що екзильний центр УНР багато уваги приділяв підтримці контактів Українського Інформаційного Бюро та українських журналістів із засобами масової інформації представників інших народів СРСР. Планувалося систематично видавати «Вісті» англійською і німецькою мовами, «Визволення» – російською та французькою мовами [43].

Уся інформація, подана автором у праці, доводила те, що діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини полягала в тому, щоб, використовуючи стан українців за кордоном, демонструвати країнам Заходу, зокрема США, їх відставання від СРСР в боротьбі за «українську карту» в «холодній війні» та спонукати їх до підтримки концепції УНР як найефективнішого засобу протиставлення концепції УРСР, сприяння праці української еміграції, коаліції партій України за кордоном, політичних, культурно-наукових і громадських українських установ на Заході, розширення мережі наукових закладів для вивчення національних і соціальних проблем СРСР і створення духовних цінностей для боротьби з ним.

У книзі «Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй» М. Лівіцький аналізував процес консолідації поневолених народів СРСР на чужині задля спільної боротьби проти московських правителів. Автор наводив перспективні схеми діяльності в напрямку налагодження зв'язків з керівниками країн Західної Європи. М. Лівіцький розмістив у цій книзі багато своїх статей,

присвячених культурній діяльності української еміграції та її співпраці з громадськими та політичними діячами УРСР [44].

У 1972 р. вийшла праця А. Бондаренка «Слово в дискусії, якої не було: замість аналізу дивних потягнень М. Лівіцького та М. Степаненка». У цій книзі автор висвітлив культурну та наукову діяльність видатних діячів української еміграції М. Лівіцького та М. Степаненка. Аналізуючи заходи української еміграції, дослідник робить висновок: «Представники української еміграції вважали, що завдяки підтримці країнами Заходу українських науковців на чужині та підготовці достатньої кількості молодих наукових кадрів, були спроби розробити та застосувати нові засоби тиску на органи влади СРСР. Це неодмінно б призвело до зміни симпатій населення СРСР на користь Заходу» [45].

На жаль, про цей підхід більше ніякої інформації знайти не вдалося, тому стверджувати, як засоби тиску вплинули на органи влади СРСР, неможливо. Ця праця має, швидше, теоретичний та описовий, ніж практичний характер.

На пильну увагу заслуговує публіцистична праця зарубіжного українського вченого В. Маркуся «Українські політичні партії на еміграції в 1945–1955 роках», що вийшла в 1983 р., а наступного року була опублікована на сторінках тижневика «Сучасність» [46]. Автор у праці наводить конкретні відомості про діяльність української політичної еміграції в культурній та освітній сферах, робота дає можливість відтворити те історичне тло, на якому відбувалося становлення й розвиток українського еміграційного руху.

Д. Квітковський у книзі «Боротьба за українську ідею» описував життя української громади за кордоном. Автор подавав інформацію про культурну та релігійну об'єднувальну діяльність осередків української еміграції у 1950–1970 рр. та діяльність Світового конгресу вільних українців, подана в книзі інформація є важливою, тому що в ній характеризуються головні дії української еміграції з питань збереження історико-культурної спадщини у зазначені роки [47].

У книгах відомого політичного й громадського діяча української еміграції Я. Рудницького подано значну кількість різноманітних документів з історії

культурної діяльності у 1948–1985 рр. Автор подає ґрунтовний аналіз низки проблем культурної політики української еміґрації та розповідає про власний досвід праці на цій ниві [48].

Наративні твори цієї тематичної групи є цінними для дослідників саме з огляду на загальне зображення окремих аспектів культурного, політичного, соціально-економічного життя української еміґрації, допомагають з'ясувати загальні тенденції їхнього розвитку, сприяють виявленню основ діяльності еміґраційного уряду.

Ці твори відзначаються детальним висвітленням історичних, культурних, соціально-економічних, політичних подій і на території УРСР, і в усьому світі. У них продемонстровано відмінності ставлення до культурно-історичної спадщини українців за кордоном та українців етнічних територій, іноді навіть робиться висновок, що історія та культура України пильніше зберігається та плекається поза етнічними межами України. У них проаналізовано розвиток груп української еміґрації та окремих діячів на певній території в досліджуваний період. Вони характеризуються аналізом тогочасних подій, детальним описом усіх відмінностей діяльності організацій української еміґрації в осередках, висвітлюють роль, місце та значення представництв українського населення для певних територій та для збереження історико-культурної спадщини України.

Праці діячів української еміґрації дають можливість отримати інформацію про життєвий шлях, громадську і культурницьку діяльність членів української еміґрації. Ці твори були написані, як правило, з метою надання інформації про свою попередню діяльність для офіційних органів або для того, щоб розповісти про себе нащадкам.

Отже, наративні твори діячів української еміґрації є цінним джерелом з історії національно-визвольного руху України ХХ ст. та зі збереження архівної та музейної спадщини України за кордоном, оскільки містять матеріали, які відсутні в джерелах іншого походження, а також: 1) дозволяють скласти загальне уявлення про історичні умови збирання та зберігання архівної та музейної спадщини України, з'ясувати загальні тенденції історичного та культурного

розвитку; 2) допомагають виявити основні напрями діяльності осередків і представництв української еміграції зі збереження історичних пам'яток; 3) дозволяють поетапно розглянути діяльність української еміграції із зазначеної проблеми, визначити вплив діячів української діаспори на населення УРСР та емігрантів; 4) надають можливість більш глибоко зрозуміти постаті видатних діячів української еміграції та їх ставлення до діяльності зі збереження історико-культурної спадщини України за кордоном, виявити невідомі сторінки їх діяльності, познайомитися з їхніми поглядами на актуальні тогочасні проблеми.

Зіставлення наративних творів з джерелами іншого походження, і перш за все з архівними матеріалами, дозволяє значно розширити межі наукових досліджень, об'єктивно висвітлити історію діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини українського народу.

4.2. Мемуарні та епістолярні джерела

Цінність джерел цієї групи для досліджень полягає, по-перше, у тому, що в них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного змісту. Матеріали, уміщені в мемуарах, нерідко містять відомості, яких немає в інших джерелах. Їх використання надає змогу докладніше відтворити окремі події, пов'язані з діяльністю української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини України, та відомості про осіб, які брали у ній участь.

Переважає більшість діячів української еміграції залишили спогади, щоденники, автобіографії. До цього їх спонукала потреба осмислити свою діяльність, у тому числі з питань збереження архівної та музейної спадщини українського народу.

З мемуарів та автобіографій можна отримати інформацію про життєвий шлях, громадську й культурну діяльність членів української еміграції. Їх писали, як правило, з метою оприлюднення інформації про свою попередню діяльність для офіційних органів української еміграції або для того, щоб розповісти про себе нащадкам. Мемуари призначалися для опублікування. Автори таких творів

намагалися передати не історичний, а індивідуальний досвід, що пояснює довільний відбір інформації відповідно до поглядів особи мемуариста.

На думку М. Гнатюка, хоч мемуари і поступаються документам, але «... неповнота фактів і майже обов'язкова односторонність інформації повсякчас компенсується в мемуарах живим і безпосереднім враженням особистості їх автора, що є по-своєму цінним «людським» документом» [1].

Автобіографіям та спогадам притаманні певні особливості, а саме: по-перше, автор писав про себе тільки ті факти зі свого життя, які бажав донести до майбутнього читача; по-друге, у багатьох випадках автор не відображав загальнополітичні події того часу; по-третє, твори невеликі за обсягом, стислі й лаконічні, висвітлюють лише головні віхи в житті людини.

Дослідник М. Кравченко пропонує наступний методологічний алгоритм вивчення мемуарних джерел:

- 1) вивчення постаті автора, його біографічних даних, світоглядних орієнтирів, ролі у описуваних подіях, рівня компетентності, поінформованості тощо;
- 2) визначення дати творення джерела, а також обставин, в яких це творення відбувалося;
- 3) визначення цілей, які переслідував автор джерела, утворюючи його саме в цих умовах;
- 4) вивчення змісту джерела;
- 5) загальний аналіз достовірності джерела, виходячи з його відповідності перебігу історичних подій;
- 6) порівняльний аналіз змісту джерела з іншими доступними джерелами, інформаційний потенціал яких стосується даної тематики;
- 7) підбиття підсумків щодо достовірності, недостовірності чи часткової достовірності джерела, а також його значення у даному дослідженні [2].

Специфіка використання мемуарів вимагає особливо критичного підходу до їх вивчення в силу можливого суб'єктивізму і свідомого перекручування фактів. За твердженням російського історика Д. Шаталова, завжди слід пам'ятати, що

основною метою цих джерел є не наукове дослідження, а фактичне відтворення подій, опис фактів з точки зору автора. Висвітлюючи найбільш важливі реалії дійсності, мемуарист насамперед прагне визначити в них своє місце й дати власну оцінку. Це робить спогади винятково цінним джерелом для вивчення психологічних і побутових аспектів розвитку суспільства, визначення зв'язку між подіями минулого, дешифрування неповних чи неточних відомостей з інших документів [3].

Вагомою працею мемуарної літератури діячів української еміграції є книга І. Кедрина «Життя – події – люди: спомини і коментарі» [4]. Він подав ґрунтовну класифікацію основних напрямків культурної діяльності в тодішній українській зарубіжній науці, виділив притаманні кожному з них методологічні засади та ідеї, розкрив роль і місце концепцій державності, що їх висували українські вчені в еміграції, у світовій політичній думці. У книзі він використовує численні архівні матеріали, більша частина яких раніше не публікувалася.

Окремі питання, що розглядає І. Кедрин, увійшли до кола наших наукових інтересів. Це стосується, передусім, державницької концепції В. Липинського. У праці «Життя – події – люди: спомини і коментарі» ця концепція аналізується як ідейно-політична основа діяльності організованого українського монархістського руху загалом та української еміграції зокрема.

У книзі В. Бурка, діяча українського осередку в США, розміщено матеріал, що є також джерелом для вивчення історії діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини [5]. Автор спогадів був журналістом радіо «Свобода» та активним громадським і політичним діячем післявоєнного періоду. У своїй книзі він згадує, що в січні 1951 р. виник «Американський комітет за свободу народів СРСР», що згодом змінив назву на «Американський комітет визволення від більшовизму», який і був головним консолідатором діяльності українських емігрантів зі збереження історико-культурної спадщини держав-членів СРСР та українського народу зокрема. До його складу увійшли культурні, політичні та громадські діячі Є. Лайонс, І. Дон Левін, письменник

В. Вайт, професор Гарвардського університету В. Еліот, В. Чемберлен, колишній посол США у Москві адмірал А. Кірк [6].

У книзі Р. Волчука «Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня» можна знайти розгорнуту характеристику культурного життя української еміграції в період між двома світовими війнами. Ця праця є унікальною з фактологічної точки зору. Зібрані й викладені автором відомості описують діяльність емігрантських культурно-освітніх та наукових установ, особливо на території Польщі, подають інформацію до біографій багатьох визначних представників української еміграції, зокрема українських учених в еміграції. Цю працю без перебільшення можна зарахувати до розряду енциклопедичних. Цінним у роботі Р. Волчука є екскурс в історію української еміграції та сюжети, пов'язані з характеристикою таборів для інтернованих українських вояків у Польщі та Австрії. Загалом, хоча тематичні лінії дисертаційної роботи й дослідження Р. Волчука перетинаються лише частково, воно дає змогу розширити знання про діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини України [7].

М. Ковалевський, автор мемуарів, виданих в Австрії, провісник співпраці з українськими і польськими часописами («Літературно-науковий вістник» (Львів), варшавськими – «Biuletyn Polsko-Ukraiński», двомісячник «Sprawy Narodowościowe», кварталник «Wschód» та ін.), зупинявся на характеристиці діяльності української дипломатичної місії у Варшаві [8].

Ю. Луцький у спогадах «На перехресті» розкрив своє ставлення до діяльності всієї української еміграції на міжнародній арені, у тому числі й в культурному, освітньому та науковому напрямках. Саме роздоріжжям: на одному боці якого – Європа, на другому – Америка, а на третьому – СРСР, стає головною проблемою в діяльності української еміграції. Авторіві вдається розставити пріоритети співпраці в різних сферах з кожною зі сторін. Але у цій же книзі на основі своїх відчуттів він намагався довести, що однієї концепції правильних дій на світовій арені для української еміграції на 80-і рр. ХХ ст. немає. А розпорозуючи свою діяльність одразу за всіма напрямками, можна

цілком втратити історичну автентичність, у тому числі й історичні та культурні відмінності, втрата яких може спричинити цілковитий занепад українського народу.

Подібні висновки про культурну діяльність української діаспори, як і Ю. Луцький, робить Є. Маланюк у «Книзі спостережень». У ній описувалися події 60-х рр. ХХ ст. та особлива увага приділялася спільній діяльності української еміграції та урядових установ Канади з приводу збереження історико-культурної спадщини України [9].

Більше інформації про розвиток діяльності української еміграції та націоналістичних угруповань зі збереження історико-культурної спадщини представлено в праці Ю. Римаренка «З ким і проти кого» [10]. Проте відомості, представлені в ній, слід ретельно перевіряти, бо багато поданої інформації більше ніде не зустрічається або взагалі заперечується іншими джерелами.

М. Новак у праці «На сторожі України: власні спогади, історичні матеріали, документи, листування, архів» розкриває основні напрямки співпраці української еміграційної спільноти із США, у тому числі й зі збереження історико-культурної спадщини українського народу; подає відомості про діяльність архіву та бібліотеки НТШ у Нью-Йорку. На основі документів та власних спогадів автор описав характерні риси двосторонніх відносин США та української еміграції з теми дослідження, їх вплив на культурне життя українців в Америці [11].

Автор спогадів «Моє життя» та «Рятування України» І. Огієнко послідовно, крок за кроком, розкрив діяльність української еміграції загалом та осередку українства в Мюнхені [12]. Він опублікував деякі документи з питань розвитку культури та твори на історичну тематику, які на час виходу праці були недоступні для загального використання. Учений розповів про проблеми, з якими стикаються діячі української еміграції під час роботи зі збереження історико-культурної спадщини українського народу: розбіжності в поглядах на історію та культуру українських емігрантів та світової спільноти, брак фінансування та ін.

Найважчому періоду життя – еміграції – присвятив працю «Спомини з мого життя» А. Чернецький. Автор активно співпрацював з діячами української еміграції в справах пропаганди та інформації. У книзі він наводить копії уривків документів та статей, які стосуються культурної діяльності української еміграції, але не подає власної думки щодо них. Також цінними для дослідників є листи Чернецького до його колег та приятелів в УРСР. На жаль, у книзі немає листів-відповідей, тому можемо ознайомитися тільки з думкою автора про ту чи іншу проблему [13].

Мемуарні твори з теми дослідження писали і керівники української еміграції, і пересічні емігранти, практично 90 відсотків усіх мемуарів, присвячених цій темі, видавалися в еміграції українською діаспорою в багатьох країнах світу, зокрема Німеччині, Канаді, США, Австрії. Треба зауважити, що деякі з цих робіт є одночасно й історичними роботами, оскільки в них використовувався документальний матеріал. Серед таких праць можемо назвати доробок Я. Ісаєвича «Зі спогадів про Івана Крип'якевича та його синів Петра, Богдана й Романа» та ін. [14].

Отже, у мемуарах, як правило, основна увага приділена повсякденному побуту людей, міжособистісним взаєминам, що рідко коли представлене в джерелах іншого типу, наприклад, матеріалах офіційного характеру. Спогади (наприклад, Кістяковська М. «Батурицький та його спомини про М. П. Драгоманова») та біографії, присвячені життю й діяльності діячів української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини, не виняток. У них детально відтворено матеріальний стан та соціальний статус представників цієї верстви, особливості громадської діяльності, специфіка розвитку культурного життя та відношення до всього українського [15].

З погляду окресленої теми значний інтерес становлять спогади, що зберігаються в ІР НБУВ [16]. Спогади українського публіциста і громадського діяча Федора Пігідо-Правобережного (1888–1962) та багатьох інших про події в Україні у 1941–1945 рр. – це спроба надати унікальну інформацію, яка розвінчує чимало стереотипів і міфів про те, що в СРСР довгі десятиліття було заведено

називати «Великою Вітчизняною війною» [17].

Не менш важливими є спогади іншого вченого – Володимира Дорошенка про діяльність громадських діячів, вчених, письменників, священників, якібудучи на еміграції, популяризували українське мистецтво, культуру й думали про те, як зберегти надбання для наступного покоління [18].

Важливу роль у творенні справжнього обличчя діаспорних українців щодо їхньої культурницької діяльності в 20-х роках ХХ ст. відіграють свідчення (спогади відомих політичних діячів). Особливої уваги заслуговують спогади М. Грушевського, які були опубліковані в 1926 році. А, зі спогадів Івана Кобилецького (1926 р.), який був помічником Івана Франка у збиранні фондів бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, дізнаємося про активну роботу діячів культури, науки та релігії на материковій Україні у збиранні архіву Франка в бібліотеці НТШ [19].

Уперше надруковані в американській газеті «Свобода» 15 серпня 1956 року спогади Марії Струтинської дають уяву про обставини праці у музеї І. Франка перед радянсько-німецькою війною 1941–1945 рр. «Літературно-меморіальний музей Івана Франка був заснований у Львові 1940 року. ... Все ж за час існування Музею вдалося його робітникам зібрати цікавий матеріал до життя і творчості І. Франка, в тому коло 50 списаних розмов із людьми, що знали І. Франка. ... ми працювали тоді для вшанування пам'яті нашого поета, для нашої культури – і хоч мали показати на виставці тільки те, що нам дозволено; так само по всій Україні сотні й тисячі таких робітників культури служать одній меті: на славу Україні» [20].

Книги спогадів, окремі мемуарні свідчення політичного діяча, довголітнього голови НТШ у США (з 1945), професора Українського вільного університету Романа Смаль-Стоцького, культурно-освітнього діяча, професора Українського вільного університету в Празі Якіма Яреми, науковців і письменників Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Богдана Лепкого, Володимира Дорошенка, Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер) та ін. надають можливість ґрунтовно й цілісно висвітлити культурницьку діяльність діаспорних

українців [21].

Зазначимо, що з розвитком еміграційного руху та активізацією діяльності української еміграції на чужині особливого значення у спілкуванні діячів української еміграції набуває особове листування.

У листах обговорювалися різні актуальні питання того часу, вирішувалися проблеми й визначався стан культури, освіти та науки в місцях поселення українців за кордоном, з'ясовувалося становище осередків української еміграції по всьому світу, стан та проблеми УРСР, висувалися різні прохання й побажання, висловлювалися власні враження.

Польська дослідниця С. Скварчинська розмежовує в поглядах науковців на теорію листування два підходи: представники першого вважають письменницьку кореспонденцію у жанровому аспекті самодостатнім явищем; прихильники другого, традиційного, визнають лише апроксемативну сутність листа, тобто свідомо беруть до уваги лише його практичну сторону [22].

Листи як історичне джерело мають свою специфіку: вона полягає, по-перше, в яскравому прояві суб'єктивного сприйняття подій, що вимагає наукового критичного ставлення до цього джерела; по-друге, кожна епоха і кожний період історії наклали відбиток не тільки на зміст, але й на форму листів [23].

Стан збереження листів, проаналізованих автором, – задовільний, у деяких оригіналах текст втрачає чіткість, багато листів надірваних, а є й такі, у яких не вистачає сторінок.

Треба також зазначити, що велику кількість листів втрачено або ще не передано на постійне зберігання в архівні та бібліотечні установи України. Про це свідчить значна кількість посилань на листи, які не вдалося відшукати.

У листах діячів української еміграції можна виділити такі групи:

1) листи, у яких наявна всебічна інформація щодо історичних подій та діяльності української еміграції;

2) листи з характеристикою ставлення до подій в УРСР та Радянському Союзі з приводу культурної діяльності;

3) листи, у яких подається характеристика діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини українського народу;

4) вітальні та співчувальні листи.

Зазначимо, що така класифікація листів є умовною, тому що в багатьох листах можна знайти відображення кількох тематичних ознак.

Треба відмітити, що окремі листи у своїй назві характеризують сутність змісту, що дуже полегшує віднесення того чи того джерела до певної тематичної групи. Загальна кількість листів, опрацьованих автором, відображена в таблиці 15.

Таблиця 15

Загальна кількість листів, у яких діячі української еміграції були адресатами або авторами

Змістове насичення листів	Кількість відправлених	Кількість отриманих
Ті, в яких описується історичні й міжнародні події	143	86
Ті, які описують ставлення до УРСР та СРСР, з приводу культурної діяльності	176	111
Містять характеристику діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини	201	174
Вітальні та співчувальні листи	185	219

До першої тематичної групи відносимо листи, в яких всебічно охарактеризовано історичні події та діяльність української еміграції. У них діячі еміграції розповідали, інформували або розмірковували про хід історії й проблеми сьогодення. Дехто з діячів у листах радилися про стан світових подій та окремих історичних діячів, дискутували на ці теми. Ці листи характеризуються переказом подій, які відбуваються у світі, а також власним ставленням автора до них, їх оцінка, тому вони потребують досить критичного осмислення.

Проаналізуємо лист С. Петового до О. Кравця від 25 травня 1948 р., написаний з приводу факту голоду в різних країнах світу. У цьому листі описано перебіг подій 1921–1923 рр. та 1946 р., подано характеристику проблем того

періоду, вказано спільні риси й відмінності в розвитку країн, «поневолених Росією». Також С. Петовий оцінював ці події і намагався спрогнозувати розвиток історії після 1946 р. Постійний діяч української еміграції висловив думку, що «після Другої світової війни розвиток голоду – закономірний процес, який мав виникнути раніше чи пізніше. Дуже шкода, що від нього більше постраждали аграрні країни, які свій дохід мають саме від врожаїв» [24].

Отже, у листі висвітлена міжнародна ситуація в 1946–1948 рр., визначені труднощі, з якими стикалися громадяни та керівництво країн, що зазнали голоду. Цей документ дозволяє виявити погляди та з'ясувати власну думку С. Петового на актуальні тогочасні події, проблеми та варіанти їх розв'язання, а також повною мірою розкриває історичні події, які відбувалися на теренах України в першій половині ХХ ст.

Охарактеризуємо лист А. Лівицького до Української соціал-демократичної партії, датований 1948 р., який мав назву «Сучасна українська еміграція та її завдання». Відзначимо, що він був надісланий під псевдонімом О. Ряст. У листі наголошувалось: «Передусім треба згуртуватися всім навколо уряду УНР та також послідовно проводити маніфестацію своїх вимог перед міжнародною громадськістю, шукати прихильників української незалежності в кожній країні, проводити наукову працю на міжнародному рівні, брати участь у європейському пресовому та літературному житті, а також проводити публічні лекції, дискусії» [25]. У листі містився заклик емігрантів до вивчення іноземних мов, подолання традиційного «безязиччя», перекладати найкращі взірці європейської літератури українською мовою тощо. А. Лівицький у цьому листі визнавав значно більші успіхи на цих теренах російської еміграції.

На обставини листування Л. Биковського і Л. Винара звертає увагу науковець національного університету «Острозька академія» А. Атаманенко. Опублікований автором епістолярій Л. Биковського допомагає краще розкрити історію української еміграційної науки [26].

Важливим джерелом для розгляду даної теми є епістолярій В. Гренджи-Донського. Листи письменника до Словацького педагогічного видавництва з

приводу публікацій його творів найкраще це пояснюють. Можливість видати вбачалася лише за кордоном й, як пише сам автор, «... маю всі дані на те, щоб вийти знов у світ...» [27]. Водночас листи передають авторську громадянську позицію, характеристику творів: «Цей роман («Тьма щезає – сонце сходить») мав би бути документом про українсько-словацькі приятельські відносини, а теж і документацією про те, що я, український письменник, жив між словаками...» [28].

Інший джерелознавчий документ – лист-звернення до празького громадянства – своєю структурою підкреслює внутрішні причини такого спілкування і спрямування в руслі українознавчої справи [29].

Інформаційну насиченість має листування вищої військової влади [30].

Таким чином, крізь призму особистих, приватних й офіційних листів та інших творчих праць українських емігрантів простежуємо напрями й масштаби культурної роботи.

Після 1946 р. з'являється велика кількість листів, які містили в собі опис подій Другої світової війни та її вплив на світовий розвиток. У цих листах показані події, що відбувалися і на теренах українських земель, і поза їх межами, у яких брали участь діячі української еміграції. Слід зазначити, що саме після Другої світової війни багато українців були вимушені податися в інші країни та опинилися в еміграції.

Так, у листі Е. Шевчишиної до К. Петель від 12 січня 1947 р. авторка описує головні причини свого від'їзду до Німеччини. Елеонора Шевчишина розповідає, що перебування на теренах УРСР (Чернігівщина) стало для неї нестерпним. Натомість, коли вона опинилась на території Німеччини та зустрілася з такими ж вихідцями з України, то мала змогу без перешкод розмовляти українською мовою та співати українських пісень.

Прикладів таких листів, основна думка яких – заборона «всього українського» – багато. Слід зазначити, що автори листів указують на те, що в осередках еміграції вони почуваються як вдома (особливо це стосується вихідців з центральної та західної частин України).

В окремих листах висловлювалася підтримка діяльності української еміграції та її керівників. В одному з таких листів діяча німецького представництва УНР в екзилі Р. Шульца до А. Левицького, датованому 1949 р., висловлено сердечне вітання борцям за незалежність та соборність України і побажання, щоб «українська еміграція стала головним прикладом боротьби за незалежність своєї країни» [31].

Активний діяч політичної української еміграції у 1949 р. С. Довгаль писав у листі: «Досягнення в справі налагодження систематичного листування з багатьма українськими та іноземними діячами є значними, ми іноді уривки з цих листів подаємо в пресі, особливо думки чужинців, які шляхом листування відкривають для себе новий світ – Україну, а свої діячі довідуються про цікаві для них деталі та різні факти політичного, культурного чи іншого значення. Міністерство інформує й про справи визвольної політики, коли поширити таку роботу, то вона відіграє ще більшу роль в інформуванні українських і чужинецьких діячів» [32].

У 1952 р. І. Мазепа надіслав листа до С. Витвицького, у якому описував свою участь у великій прес-конференції для іноземної преси у вересні 1951 р. Він також повідомляв, що інформацію про діяльність української еміграції та організацій українців за кордоном опублікувала велика кількість видань іноземної преси та передало у своєму зверненні радіо Баварії. І. Мазепа в листі наголошував, що в квітні 1952 р. М. Лівіцький на чолі делегації українських журналістів, яка складалася з 14 осіб, узяв участь у Конгресі вільних журналістів у Берліні. У серпні 1952 р. представники Ресорту виступили на великій українській маніфестації з приводу річниці голоду в Україні, а текст його промови був надрукований у німецькому журналі «Україна в минулому і сучасному» в номері за квітень-грудень 1952 р. разом з історичною довідкою [33].

Листи, які містять всебічну характеристику історичних подій і діяльності української еміграції, дозволяють познайомитися з важливими історичними і політичними подіями, що відбувалися в усьому світі, виявити точку зору автора

листа на них, з'ясувати його погляд на вирішення й розвиток окремих тогочасних проблем та простежити зміни в діяльності української еміграції, у тому числі й з питань збереження історико-культурної спадщини України за кордоном, у зв'язку з політичною ситуацією у світі.

Разом із тим, такі джерела містять факти, які автор листа бачив сам або дізнався про них від інших, тому інформація в листах не завжди достовірно відображає розвиток подій. Також слід пам'ятати, що такі судження є чисто суб'єктивним відбиттям переконань окремого індивіда.

До другої тематичної групи належать листи з характеристикою ставлення до подій в УРСР та Радянському союзі з приводу культурної діяльності. Характерною рисою листів цієї тематичної групи є відображення в них «критичного аналізу» діяльності керівництва УРСР та СРСР, а також багатьох інших країн світу. Найчастіше необізнаність автора призводила до неправильної оцінки подій та явищ і досить войовничого висловлювання власної думки. Проте джерелознавча цінність таких листів полягає саме у відображенні в них політичних поглядів авторів, що надає можливість досліднику досить об'єктивно проаналізувати тогочасні події й виявити ідеологічні розходження серед країн загалом та окремих політичних діячів.

Так, у листі С. Барана до А. Ніковського, датованого 23 квітня 1948 р., висловлена точка зору про ставлення радянських політиків до українського народу та розвиток УРСР після Другої світової війни, зазначено: «Все, що відбувається на етнічній території України, схоже на добровільне зниження українців, які під час Другої світової війни були головними борцями за свободу та чисте небо над головами.... Радянське керівництво не повинно нав'язувати свою волю, мову та спосіб життя нам – українцям!». С. Баран висловлював свої думки щодо введення п'ятирічок та подальшого розвитку економіки в країні й робив такі зауваження: «Якщо і надалі Україна буде виконувати роль економічного придатку СРСР, то боротися за незалежність та свободу українцям буде набагато легше! Усі наші невдоволення можна буде підкріпляти державними документами: статистичними даними, принизливими законами та

наказами тощо. А це значно полегшить та урізноманітнить наші справи на міжнародному рівні! І ми зможемо довести справи визволення України до кінцевої точки» [34].

Отже, листи цієї тематичної групи висвітлюють взаємостосунки діячів української еміграції та окремих представників УРСР; показують ідеологічне спрямування українських емігрантів. Але для об'єктивного вивчення тогочасних подій ця група листів потребує ретельного аналізу кожного факту, викладеного в листуванні еміграційних урядовців.

До третьої тематичної групи належать листи, у яких подано характеристику діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини українського народу, зокрема і архівної та музейної. У таких листах ми знаходимо характеристику діяльності організацій української еміграції щодо збирання та збереження архівних документів та музейних експонатів України за кордоном. Тут зустрічаємо характеристику діяльності осередків української культури й мистецтва, науки й освіти в еміграції.

Часто названі листи адресувалися не одній особі, а групі осіб або навіть організаціям. Наприклад, листування редакції журналу «Україна» за 1925 рік з передплатниками та авторами статей; листування з культурними установами Америки, Англії, Ватікану, Італії, Латвії, Німеччини, Польщі, Франції в справі книгообміну [35].

Зустрічаються й відкриті листи до міжнародних організацій та владних осіб різних держав.

У цих листах дослідник може знайти характеристику ситуації в різні періоди діяльності української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини, дізнатися про погляди авторів листів на ту чи ту проблему, ознайомитися зі шляхами, які пропонували діячі української еміграції задля більш плідної праці у сфері збирання та збереження історико-культурної спадщини українського народу за кордоном. Обговорювалися питання проведення вистав, виставок, семінарів, круглих столів, концертів української спрямованості.

До четвертої тематичної групи належать привітальні та співчувальні листи. Ця група представлена найбільшою кількістю екземплярів. Слід зазначити, що діячі української еміграції відправляли ці листи не тільки один одному, але й високопосадовцям різних країн Європи та Америки, уряду УРСР. Характерною ознакою листів цієї групи є те, що майже 80 % опрацьованих листів написані за певним шаблоном та на спеціальних бланках, з указуванням повних реквізитів осередків української еміграції.

Публікацію приватних листів з історії діяльності української еміграції загалом і з питань збереження архівної та музейної спадщини зокрема на сьогодні не здійснено. Тому не випадково, що в монографіях та літературі з цієї тематики матеріали особистого листування провідних діячів української еміграції використані дуже обмежено. Ми знаходимо покликання на листи в роботах С. Бандери «Слово до Українських націоналістів-революціонерів за кордоном», Д. Будкова «Слово правди про Україну. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917–1923 рр.», І. Кедрина «Життя-події-люди: Спомини і коментарі» [36].

Істотним компонентом джерельної бази роботи послужила книга Б. Мисюги «Галина Севрук», в якій вперше на основі державних музеїв України та приватних зібрань України, Америки та Канади зібрано епістолярний матеріалпредставників плеяди «шістдесятників» [37].

Великий інтерес для поглибленого вивчення представляють опубліковані листи-повідомлення, листи-оповіщення, гарантійні листи, листи-пропозиції державних діячів, учених ХХ століття: Є. Коновальця, В. Винниченка, М. Грушевського та ін. [38].

Особисте листування діячів української еміграції є цінним джерелом, оскільки це – одне з не чисельних джерел, яке відбиває справжні думки дописувачів, їхні тогочасні міркування й ідеологічні переконання, у них передано розмовне мовлення української еміграції, їхні почуття, що дозволяє скласти психологічну характеристику діячів-емігрантів, з'ясувати й уточнити факти з еміграційного життя.

Проте, особисте листування з джерелознавчої точки зору має допоміжний характер, роздуми авторів листів є суб'єктивним відображенням світу й тому, безперечно, потребують уточнення та зіставлення з джерелами іншого походження.

Теоретичні засади феномена української епістолярної спадщини, витвореної та акумульованої українською еміграцією 20-х – 80-х рр. ХХ століття на європейських теренах потребують подальшого вивчення.

4.3. Некрологи як історичне джерело

Серед джерел особового походження можна виділити в окрему групу – некрологи. Цей тип публікацій, як правило, рідко привертає увагу істориків. Найчастіше вони використовуються під час біографічних досліджень. Багато в чому це обумовлюється змістом і характером некрологів.

Усі некрологи, як правило, мають характерну структуру: дати народження і смерті, обставини останньої, відомості про освіту, громадський і посадовий статус, досягнення покійного. Крім того, переважна більшість некрологів пишуться з позиції «*Aut bene, aut nihil*», що неминуче надає виражений компліментарний характер оцінним судженням авторів.

Науковець О. Журба, досліджуючи діяльність професора В. Борщевського, стверджує, що цілісні нариси життя В. Борщевського існують лише у двох стислих текстах некрологу та енциклопедичного видання, знайомство з якими формує первинний інформаційний простір для реконструкції наукової біографії вченого. Він зазначає: «Жанрові особливості визначили констатуючий характер цих матеріалів. Порівняння вміщених відомостей, дозволяє встановити розбіжності у біографічних даних: по-різному вказані дати захисту докторської дисертації, кількість опублікованих наукових праць та підготовлених аспірантів, терміни завідування кафедрами тощо» [1]. Отже, компаративний аналіз джерел особового та офіційного походження дозволяють обґрунтувати думку, чому некрологи розглядалися в розділі джерел особового походження.

Наш інтерес до аналізу некрологів пов'язаний з тим, що вони можуть бути розглянуті як цілісний комплекс, що характеризує один з маловивчених аспектів життя наукового товариства.

Некрологи надають суттєву додаткову інформацію [2]. Залучення різноманітних за змістом, формою та значенням джерел сприяє поглибленому аналізу суспільних і соціо-культурних процесів.

Некролог (як специфічний жанр) має певні власні структурні закономірності, засновані перш за все на довідкових функціях, яким притаманні лаконічність і концентрація винятковою достовірності біографічних фактів.

Саме некрологи є одним із важливих джерел відомостей про історію діяльності української еміграції зі збереження архівної та музейної спадщини 20-х – 80-х рр. ХХ ст. Матеріали некрологів можуть бути основою для поглибленого вивчення біографій окремих осіб та їх ролі в суспільному, культурному і релігійному житті. Однак на сьогодні вони ще не стали об'єктом спеціального наукового дослідження.

Некрологи керівників, відомих діячів української еміграції та пересічних українських емігрантів зберігаються у фондах національних архівів України та на шпальтах періодичних видань, які зберігаються у бібліотечних та архівних фондах України.

На сторінках періодичної преси української еміграції систематично друкувалися некрологи. Бібліографію некрологів, вміщених в українських і зарубіжних часописах, започаткував збирати Іван Калинович у «Шляхах», але робота не була продовжена.

Оригінальність цих публікацій пов'язана з тим, що вони написані за принципом «про покійного поганого не говорять». Саме він і визначав характер інформації, закладеної в некролозі: часто суха (без емоційного забарвлення), зі словами поваги і вдячності. Це, на жаль, не сприяє об'єктивній оцінці діяльності людини. Однак позитивною стороною джерела є його інформаційне наповнення. У деяких випадках некрологи містять невідомі факти з життя керівників та діячів

української еміграції, які могли бути втрачені назавжди, якби не з'явилися в статті подібного роду.

Публікація некролога переслідує кілька основних цілей: повідомити певному колу людей про смерть відомої їм людини, перерахувати факти її біографії і діяльності, позначити час і місце проведення поминальних заходів. Формальна структура некролога в усі часи містила саме цю інформацію і протягом століть не змінилася. Разом з тим, некролог – це оцінка чийогось життя в формі короткої біографії. Фактор оцінки – це той елемент, який відрізняє некролог від стандартного повідомлення про смерть. Якщо мета останнього – повідомити про факт смерті людини, зазвичай з подробицями і обставинами цієї події, то некролог дає оцінку особи померлого, його характеру, досягнень, ролі і значення для суспільства. Наприклад, розміщений некролог у популярній американській газеті «Свобода» під назвою «Пам'ятайте, що Ви є Українці... Степан Федак і національна справа» коментує життя вченого, яке було суцільною жертвою громадсько-корисній справі [3].

Велике значення для розвитку історичної науки мало надрукування у часописі «Наше життя. Our Life» багатьох історичних джерел із історії України. Було започатковано публікації некрологів, які слугують джерелом як для дослідження жіночого руху в українській діаспорі США, так і життєпису особистості. Відзначимо, що на сторінках часопису крім традиційних видів некрологів, містяться унікальні зразки некрологів, які є і як джерелом для пізнання історії, історико-джерелознавчого феномену, документом, і як явище мистецтва, своєрідний художній твір (вірш-некролог). Підтвердимо думку текстом некрологів:

1) «З глибоким жалем ділимося сумною вісткою з членками Союзу Українок Америки і українською громадою, що 2-го липня відійшла у вічність після довгої і важкої недуги, проживши 92 роки, св. п. Клявдія з Гаврищаків Олесницька, перший редактор журналу «Наше Життя» (1944–1946), членка Союзу Українок Америки. Родині покійної висловлюємо щирі співчуття» [4].

2) «З невимовним сумом прощала родина, союзянки і українська громада в Норт Порт, Флорида св.п. Нілю Стецьків, яку 10 березня 1998 р. Всевишній покликав у зоряний світ. Покійна народилася 27 червня, 1921 р. у Тернополі. Батько – композитор Василь Безкоровайний, мати – учителька Стефанія Стебницька. Уже змалку Ніля виявляла здібності до музики і цьому сприяла родинна атмосфера. Середню освіту закінчила у Львові, тут студіювала українську філологію в Державному університеті ім. Івана Франка. Та душею молодої студентки була любов до пісні і музики, які вивчала в Музичному інституті ім. Миколи Лисенка. Навчалася також сценічної драматургії у Львівському Оперному театрі. За приналежність до Організації Українських Націоналістів у 1941 р. була ув'язнена і засуджена НКВД у званому «Процесі 59-ти», з якого чудом врятувалася. Воєнні події змусили молоду Нілю покинути рідні землі та мандрувати в чужину: Інсбрук, Ляндек, Міттенвальд. У 1949 р. познайомила з молодим лікарем Євгеном Стецьковим, який став їй другом життя. Молода родина переїхала до Америки і замешкала у місті Баффало. Тут народився син Андрій і дочка Рома, яким Ніля присвячує багато часу і уваги. Згодом працює учителькою в Рідній школі і вчить дітей української мови та літератури, а також любові до Бога і України. Крім родинних обов'язків Ніля знаходила час на суспільно-громадську працю. З Юрієм та Іриною Лаврівськими організувала драматичний гурток «Чайка», брала участь у театральних виступах, імпрезах та радіопрограмах. Вважала своїм обов'язком інформувати чужинців про українську справу. Дорожила надбаннями нашої культури і мистецтва та розуміла вагу збереження їх. У 1989 р. родина Стецькових переїхала на Флориду і поселилася у місті Сарасота. І тут Ніля включилася у працю для рідної церкви і громади. Виявляла велике зрозуміння для праці зорганізованого жіноцтва і довгі роки працювала у Союзі Українок Америки. У новоствореному 56-му Відділі США в Норт Порт була не тільки активною членкою, але й очолювала різні референтури. Як імпрезова референтка Відділу підготовляла програму «Львів колись і тепер». Раділа відновленню вільної батьківщини і багато праці присвятила допомозі сиротам і потребуючим

в Україні. Разом з чоловіком влаштовували вечори «Поезії і гумору», а дохід призначували на Український Музей. Господь нагородив Нілю багатьма талантами, які спрямовувала для служіння своїй громаді і українському народові. Несподівано перервалася нитка життя зразкової дружини і матері, працюючої громадянки, щирої української патріотки. Тихо відійшла у кращий світ, залишаючи гарний спогад про себе і жаль у наших серцях. Вічна їй пам'ять» [5].

Некролог у формі вірша:

3) Нілю наша, Нілю,
 Журавонько мила,
 А що ти на світі
 Над усе любила?
 -Кращого не знаю
 Від рідного краю,
 Україну милу
 Над усе кохаю.
 Нілю наша, Нілю,
 Журавонько біла,
 А яку ти пісню
 Над усе любила?
 Журавлі кру-кру,
 В чужині умру.
 Доки море перелечу,
 Крилонька зітру.
 Нілю наша, Нілю,
 Журавонько мила,
 А де ж ти крилята
 Свої утомила?
 -Все життя – тривоги,
 Все життя – дороги.
 У дорозі вмерла,
 Крилонька зітерла.
 А душа безгрішна,
 Линучи до Бога,
 Крилечком торкнулась
 Рідного порога....
 Нілю, рідна Нілю,
 Журавонько мила,
 Чом же ти так рано
 Нас осиротила?
 Павло Глазовий [6].

Головним завданням некрологів, які публікувалися в періодичній пресі української еміграції було відображення насамперед заслуг осіб під час діяльності та життя на еміграції, а роки життя на Батьківщині могли зовсім не згадуватися (є припущення, що про них могли не знати автори некрологів). Але все ж таки у більшості випадках автори добре знали людей, про які писали, як в особистому, так і громадському плані. Як правило, в періодичних виданнях некрологи поміщаються відразу після смерті, що в великій мірі знижує об'єктивність суджень.

Усі некрологи, які розглянуті в дисертаційному дослідженні умовно поділені на п'ять груп: 1) в пам'ять представників політичного та партійного керівництва; 2) діячів навчальних закладів та закладів культури; 3) громадським діячам; 4) духовенству та священнослужителям; 5) пересічним українським громадянам, які були на еміграції.

Ми свідомо вдаємося до великої характеристики різних класифікаційних груп некрологів, щоб максимально представити їх специфічні особливості.

Найбільш інформаційно наповненими є некрологи, присвячені представникам політичного та партійного керівництва. Крім короткої біографічної інформації, автор часто звертав увагу на особисті якості політичних та партійних керівників на еміграції. У замітці про смерть Дмитра Андрієвського – одного з засновників та керівників Конгресу Українських Націоналістів у Відні, читаємо, що Андрієвський умів привернути до себе і високо посадовців, і простих людей лагідністю та чинністю свого звернення, спокоем духу, чітким поглядом на життя і твердим словом, що переходили нерідко в добру і люб'язну жартівливість [7]. Коли на початку 20-х рр. ХХ ст. пересічні українці почали тікати з рідної землі Дмитро Андрієвський за особисті кошти допомагав українським емігрантам з житлом, їжею та одягом. Дізнавшись про смерть Андрієвського, люди, залишивши свої справи, хлинули прощатися з дорогим і незабутнім діячем Організації Українських Націоналістів. Крім українського населення на еміграції, багато іноземців брали участь у похоронній процесії [8]. Присутність на похоронах Дмитра Андрієвського людей різних

країн та соціальних груп свідчить про глибоку повагу і пошану, які він заслужив за роки своєї політичної діяльності.

Некрологи іншої позначеної групи, що стосуються діячів навчальних закладів та закладів культури, мають особливі риси. Досить показовим у цьому плані є публікація про смерть українського літературознавця, доктора філології, Президента Української вільної академії наук (1948–1952 рр.), Ректора Високого Педагогічного Інституту ім. Драгоманова в Празі Леоніда Білецького [9]. Леонід Тимофійович був професором і ректором Високого Педагогічного Інституту ім. Драгоманова в Празі. В лютому 1949 р. переїхав на постійне проживання до Канади й оселився у Вінніпезі. Був головою культурно-освітньої ради Комітету українців Канади, професором колегії святого Андрея. З 1951 р. почав працювати у видавництві «Тризуб» над «Кобзарем». У цей період здійснив видання творів Тараса Шевченка в чотирьох томах, яке відрізнялося від попереднього тим, що твори поета було подано в первісних варіантах.

Він завжди користувався особливою увагою вищого керівництва, яке цінувало його плідну діяльність. Л. Білецький сумлінно виконував свої обов'язки як керівник, займався справами благоустрою, жертвував своїм відпочинком, після чого часто хворів. Однак основна його увага була зосереджена на організації навчально-виховного процесу в українській традиціях, в традиціях Батьківщини. До кожного співробітника або вихованці він мав особливий підхід, проявляв інтерес до найдрібніших деталей, був добрим і поблажливим. Така характеристика свідчить про Білецького, як про добродушну і співчутливу людину, віддану справі, яку б посаду він не займав.

Некрологи і траурні оголошення, опубліковані в зарубіжній періодиці, виокремлюють саме головне в образі того, про кого пишуть. Наведемо фрагмент некролога «Глибокий жаль по смерті д-ра Л. Мишуги»: «Враження із смерті д-ра Л. Мишуги було двояке: Почуття великої втрати, що її зазнала американсько-українська громада й увесь український загаль у вільному світі, і тому спонтанне збентеження та жаль, і водночас загальне розчарування з приводу строгости останньої волі Покійного щодо Його похорону. Виконавці

тієї волі опинились у важкій ситуації тому, що розуміли почування загалу громадянства, але ж вище всього стояла лояльність до останньої волі Покійного і та незаперечна правда, що кожна людина має право розпоряджати собою, як довго вона має ще силу і свідомість цю волю об'являти. Очевидно, що знайдеться багато гідних і достойних способів вшанувати пам'ять Покійного з участю ширшої публіки. Про форму і зміст такої пошани треба уважно подумати, щоб не піти врозрід з усім світоглядом Покійного на такі справи, який добре відомий всьому його оточенню: він не міг був спокійно вислухувати пустословних панегіриків під будь-чиєю адресою та завжди хвилювався трафаретними поминками, в яких щирість так часто переплітається з облудою. Маючи теж на увазі той його світогляд і його заслуга для українства взагалі та американсько-української громади зокрема, річ – очевидно – не в проминаючій маніфестації, але в якомусь тривкому пам'ятнику в честь Луки Мишуги. Це теж мала на увазі Екзекутива УНС на своєму жалобному засіданні в дні похорону...» [10].

Траурні оголошення мають інформаційний характер. Наприклад, оголошення «Нагода вшанувати пам'ять д-ра Луки Мишуги за його власним прикладом» повідомляє про цікаві факти із життя д-ра: «Покійний д-р Лука Мишуга все своє життя виступав проти того, щоб виявляти свої почування самими тільки словами. Він зокрема завжди жалів, скільки то вартісного гроша марнується на швидкопроминаючі квіти на могили покійників, вважаючи, що їхню пам'ять можна б далеко гідніше вшанувати, обертаючи ці гроші на благородні народні чи харитативні цілі. Так він і поступав. Ніколи, на жодній домовині чи могилі, навіть його найближчих, не було вінка від д-ра Мишуги. Натомість він завжди був перший між тими, що замість квітів на могилу складали свої пожертви на народні цілі. Маючи це на увазі та йдучи за таким прикладом, Екзекутивний Комітет УНСоюзу започаткував акцію нової жертвенности на народні цілі, щоб самому, всій великій нашому громадянству дати нагоду віддати надмогильну пошану д-рові Мишугі за його власним зразком. Йдучи по тій самій лінії, «Свобода» відкриває оцим спеціальну збірку

пожертв на народні цілі з приводу смерти сл. п. д-ра Мишуги. У «Свободі» друкуватиметься спеціальна рубрика: «Замість квітів на могилу д-ра Л. Мишуги», в якій поміщуватимуться імена, усіх тих, які на адресу «Свободи» перешлють свою жертву на ними самими обрану і визначену ціль. В той спосіб, кожний, хто хоче вшанувати пам'ять д-ра Л. Мишуги та віддати Йому останню прислугу, може це зробити так, як це завжди рекомендував, та як сам поступав д-р Л. Мишуга у відношенні до інших ...» [11].

Не менш інформативно цінними є некрологи громадських діячів. Вони містять досить докладні відомості про їх життєвий шлях, громадську і творчу діяльність, сімейний стан, нагороди, умов виховання, а також характеризують процес становлення особистості. Яскравим прикладом сказаного є публікації некрологів із закликом до увічнення пам'яті С. Петлюри [12]. Ці публікації мають загальні риси: майже всі народилися в сім'ях українців за походженням, учасників національно-визвольних змагань, мали вищу освіту, яку здобували в університетах; крім професійної діяльності, активно займалися громадською (були членами благодійних рад, співробітниками попечительств про бідних), освітньої, проповідницької, господарської діяльністю.

В усіх публікаціях некрологів такого плану коротко подавалася біографія, місце роботи та займана громадська посада, нагороди від імені вищого керівництва. Вважаємо, що цей матеріал особливо важливий для дослідження регіональної історії та історії еміграції, так як містить інформацію про культурне, суспільно-соціальне життя окремих осередків української еміграції.

Некрологи присвячені представникам духовенства та священнослужителям не менш цікаві нам з точки зору оцінки діяльності. Ці публікації швидше за все носили характер шанування пам'яті, прикладом чого є некролог протєєрея Анікія [13]. У 1937 р. він був призначений на посаду протєєрея аргентинської емігрантської церкви, активно і вдало проводив політику «повернення до церкви» зневірених вихідців з українських земель на території Аргентини, вдало поєднував за розмовою представників греко-католицької, католицької та православної церков, допомагав матеріально (з власних коштів) найбільш

нужденним прихожанам. Правда автор замітки не був об'єктивним і охарактеризував протеєрея Анікія як консолідатора різних християнських церков з метою підкреслення величі Аргентинської єпархії.

Інформаційна наповненість останньої групи некрологів надає для нас високу цінність, так як вона стосується пересічних українських громадян, які перебували на еміграції. У більшості випадків їх біографії малоінформативні і не відображають наукових інтересів. А некрологічні публікації здатні заповнити ці прогалини, яскравим прикладом чого служать некрологи вчителів української емігрантської школи у Бравн-Бунді П. Троїцького і М. Дороновича [14]. Павло Микитович Троїцький народився в родині вчителів, в селі Наддніпрянської України, початкову освіту отримав у сільській школі. Після закінчення учительських курсів був призначений учителем. Крім служби в школі він був спостерігачем католицької недільної школи в місті перебування. Відмінними рисами характеру П. Троїцького були доброта, довірливість, м'якість і наполегливість у досягненні мети. Він був завжди ввічливим і шанобливим, уважний до товаришів по службі і доступний для спілкування. Таким чином можна зазначити, що П. Троїцький був активним учасником соціального життя української еміграції. Його послужний список свідчить не тільки про успішну кар'єру, але і характеризує його як працюючу і шановану людину.

Вчитель української мови та літератури Мойсей Захарович Доронович після закінчення курсу наук отримав професію вчителя. Під час роботи в школі обіймав різні посади: вчителя, класного керівника, керівника гуртка плекателів української мови, завідувача музею української літератури та заступника директора школи. За багаторічну діяльність в школі заслужив до себе повагу і довіру, тому не раз був удостоєний нагород. Своєю привітністю, простотою, сердечністю, чуйністю, лагідністю, заслужив глибоку повагу не тільки колег, учнів та їх батьків, а й місцевого населення. Він неодноразово допомагав з власної кишені бідним і сиротам, при відносно обмежених коштах. Помер Мойсей Захарович від серцевого нападу і був похований з усіма почестями.

П. Троїцький і М. Доронович були авторами численних публікацій і систематично друкувалися в емігрантській пресі. Їх публікації були присвячені різним сферам суспільного і культурного життя українців на еміграції, але особливо цінними є матеріали дослідження історії та культури Української держави. Вони помітно відрізнялися науковим підходом, змістом, залученням різноманітних джерел.

У результаті аналізу та систематизації досліджуваного матеріалу можемо констатувати, що некрологи відомих і маловідомих діячів є одним з важливих джерел інформації про діяльність української еміграції зі збереження історико-культурної спадщини 20-х – кін. 80-х рр. ХХ ст. У таких публікаціях часто зберігаються відомості про події, які відсутні або не можуть бути висвітлені в інших джерелах. Досить часто некрологи - єдине джерело про життєдіяльність тієї чи іншої особистості. Більшість з них характеризуються схожістю, проте в залежності від видової групи вони могли мати свої особливості. Разом з тим, некрологи дозволяють виділити важливу інформацію про повсякденне життя українських емігрантів, громадські, соціальні і культурні процеси в еміграції та Україні, а також світі в цілому.

Зазначимо, що більшість часописів розміщували на своїх сторінках декілька різновидностей некролога. На вшанування пам'яті померлого писали некрологічні статті, некролог-есе, некролог-вірш та ін. Незмінною залишалася структура некролога, в якому обов'язко враховувалися такі моменти: прізвище, ім'я, по батькові померлого; роки життя; причина смерті; дата і місце, де відбуватиметься прощання; висловлювання співчуття рідним і близьким родичам; згадка про знаменні події з життя померлого; використання фраз «залишиться в нашій пам'яті», «ми будемо пам'ятати про нього» та ін. Інколи текст доповнюється фотознімками, але основний акцент робиться на розповіді про саму людину та її внесок у розвиток суспільства. Наприклад, висловлювання емігранта М. Лозинського «... Смерть Івана Франка пригадала громадянству в цілій повноті всю великість його заслуг, усю велич його значіння для України...» є значущими в плані аргументації висновків про ставлення

еміграційної еліти до культурних надбань українців, про життя у діяльності непересічної української особистості [15].

Отже, некрологи української діаспори, як окрема мікроісторія, являють собою цінне джерело з історії України. Вони дають необхідні відомості для висвітлення культурницької діяльності емігрантів за кордоном, яка сприяла успішному просуванню українознавчої справи, відродженню української культури, пробудженню національної самосвідомості, активному пропагуванню субкультури серед європейських народів та безперервності й чинності духовних традицій.

Висновки до четвертого розділу

Сьогодні наукове осмислення документів особового походження дає можливість представити не сфальсифіковану різними ідеологічними догмами культурницьку діяльність українських емігрантів. Мемуарні матеріали діячів національної культури (М. Грушевського, С. Єфремова, Б. Лепкого, С. Смаль-Стоцького та ін.) в радянський час не видавалися, а імена відомих діаспорних українців не можна було згадувати.

У процесі аналізу джерел особового походження з історії діяльності української еміграції в контексті збирання та збереження архівної та музейної спадщини проаналізовано нонаративні твори, спогади (мемуари), щоденники, приватне листування, життєписи, автобіографії, подорожні нотатки та некрологи. Охарактеризовано наративні твори діячів української еміграції, як унікальне історичне джерело, що поділяються на дві тематичні групи: 1) твори з історії діяльності української еміграції, в тому числі й з питань збереження історико-культурної спадщини; 2) біографії керівників та діячів осередків української еміграції, у яких іде мова про історико-культурну спадщину України.

З'ясовано, що цінність цих джерел зумовлена особливостями їхнього походження, оскільки вони належать конкретному автору, а, відтак,

відображають безпосереднє сприйняття ним навколишнього світу, історичних подій і явищ. По-перше, у них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного рівня, яка відсутня в інших видах джерел. По-друге, матеріали особового походження нерідко містять такі відомості, яких немає в інших джерелах. Було зазначено, що їх використання надає змогу історикові більш докладно й колоритно відтворити й окремі події, і характерні риси й особливості певної епохи української політичної еміграції. Вони є вагомим джерелом для вивчення певних етапів культурницької діяльності української еміграції, оскільки відображають зміни в поглядах і настроях діячів української еміграції залежно від часу та політичних обставин, зміну тактики боротьби з керівниками СРСР та ін. Діячі культури та освіти, політичні й громадські діячі в цих матеріалах подають власну оцінку тогочасних подій і розповідають про діяльність зі збирання та збереження архівної та музейної спадщини українців.

Щодо основних проблем у вивченні мемуарних джерел особового походження, було визначено як недоліки так і переваги даного виду джерел. По-перше – це суб'єктивне джерело про життя та діяльність тієї чи іншої людини, тому дані матеріали треба ретельно перевіряти. Разом з тим, спогади дозволяють виділити важливу інформацію про повсякденне життя української еміграції, соціальні та культурні процеси в українській спільноті за кордоном.

Джерельно-аналітичний погляд на епістолярну спадщину громадських діячів, науковців, видавців, меценатів, популяризаторів української культури допоміг провести критичний аналіз основної тематики їхніх листувань й доповнити обидві гілки української історіографії: материкової і діаспорної.

Сукупність матеріалів державних архівів, музеїв України та приватних зібрань Л. Винара, В. Вінниченка, О. Дуна, Г. Костюка, Й. Гірняка, Ю. Лавріненка та ін. робить джерельну базу дослідження достатньо репрезентативною для досягнення поставленої мети і завдань. Виходячи з вище наведеного, можна дійти до висновку, що зібрані та збережені документи з історії культурницької діяльності в еміграції дозволяють нам глибше осягнути

внесок, який вони зробили у розкриття важливих для української культури і науки питань.

У роботі розглянуто некрологи як історичне джерело, визначено їхню специфіку, рівень інформативності, виокремлено основне навантаження некрологів, що розміщені в емігрантській пресі.

Проаналізовано досягнення української історіографії ХХ ст. з питань вивчення некрологів як історичного та біографічного джерела..

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано загальні підсумки дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи, які виносяться на захист:

1. З'ясовано, що джерела з історії діяльності української еміграції по збиранню та збереженню архівної та музейної спадщини в сучасній історичній науці використані не повно, не створено комплексної систематизованої праці і з еміграційного джерелознавства в галузі культури.

2. Встановлено, що до комплексу документів з історії діяльності української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини входять різноманітні за видовою належністю, походженням та призначенням документи. Запропонована авторська класифікація, яка розроблена з урахуванням складу комплексу документів та попередніх досліджень. Критеріями для класифікації документів обрано їхнє походження та характер наявної інформації.

3. Досліджено документи і матеріали офіційного походження, які складають великий комплекс джерел з історії культурницької діяльності української еміграції. У цих джерелах знайшли відображення всі аспекти діяльності української еміграції по збиранню та збереженню архівної та музейної спадщини, оскільки вони формувались безпосередньо під час діяльності українства за кордоном. У документах цієї групи віддзеркалені суперечності й труднощі, з якими стикалися українці за кордоном під час пошуку, збирання та збереження архівної та музейної спадщини України.

4. Доведено, що офіційні джерела з історії діяльності української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини мають власну ієрархію та складну систему. Ієрархія включає два тематичні блоки, що поділяються на ряд груп та підгруп, кожна з яких має свої особливості. Джерелознавча цінність цих джерел полягає в тому, що вони надають можливість реконструювати діяльність українців за кордоном щодо пошуку, збирання та збереження архівної та музейної спадщини, відтворити коло найбільш актуальних питань та проблем

того часу, з якими стикалися діячі української еміграції; висвітлити кожний крок українських емігрантів по збереженню архівної та музейної спадщини.

5. Розглянуто джерела офіційного походження та визначено їхню специфіку та типові недоліки, які пояснюються тим, що автори цих документів були безпосередніми учасниками тих подій, і вони дещо однобічно висвітлювали окремі напрями діяльності або взагалі описували неіснуючі факти, розкривали значною мірою лише позитивні моменти діяльності або ті, які вважали пріоритетними. Також слід урахувувати, що не всі події, про які заявлялося в джерелах офіційного походження, відбувалися або ж мали ту спрямованість, про яку було заявлено заздалегідь. Багато матеріалів, у яких характеризують діяльність української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини, збереглися не в повному обсязі. Усі ці обставини ускладнюють об'єктивний аналіз діяльності української еміграції по збиранню та збереженню архівної та музейної спадщини. Для ефективного використання джерел офіційного походження необхідне комплексне вивчення документів, їх науковий і критичний аналіз, проведення порівняльного аналізу різних видів джерел.

6. Констатовано, що одним з найважливіших джерел з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР є періодична преса. Майже всі джерела цієї групи зберігаються у сховищах архівів України та в електронних бібліотеках українських еміграційних організацій. Багато пресових документів мають незадовільний стан: саморуйнуються під час зберігання, через фізичне старіння, а також розпорошуються, усі ці аспекти ускладнюють роботу дослідників із цими матеріалами.

7. Проведений аналіз публікацій джерел з історії діяльності української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини (1920-і – кін. 1980-х рр.) дозволяє стверджувати, що їх обсяг невеликий: видання, які вміщують незначну частину від загального числа документів, та окремі публікації, які друкувалися в додатках або в текстах наукових праць. До сьогодні майже не перевидавалися мемуарні та публіцистичні твори лідерів і діячів української еміграції, які стосуються теми дослідження.

8. Для досягнення повного, усебічного та об'єктивного вивчення діяльності української еміграції по збиранню та збереженню архівної та музейної спадщини в роботі проаналізовано значну кількість джерел особового походження: наративні праці, мемуарні твори та епістолярну спадщину діячів а еміграції. Встановлено їхнє значення, роль та місце у джерельному комплексі.

9. У результаті проведеного дослідження вироблено рекомендації, спрямовані на використання одержаних результатів: 1) у співпраці з вітчизняними та зарубіжними архівними установами активізувати роботу з пошуку та публікації документів з історії діяльності української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини ХХ ст.; 2) для більш широкої популяризації документів активізувати видання збірників документів, хрестоматій, тематичних добірок з історії діяльності української еміграції по збереженню архівної та музейної спадщини та підготувати довідкове видання, яке б містило впорядковану інформацію про опубліковані документи із зазначеної проблеми, їх стан та місцезнаходження; 3) створити електронну базу матеріалів української архівної та музейної спадщини із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій. Наявність такої бази сприятиме підвищенню ефективності дослідження цих джерел та введенню нової інформації до наукового обігу.

Отже, в роботі доведено, що одним із важливих аспектів діяльності української еміграції впродовж 1920-х – 1980-х рр стали збирання та збереження пам'яток української історії та культури, створення музейних, книжкових та документальних колекцій, заснування архівних осередків у країнах осідку.

Документальні комплекси джерел культурницької діяльності в еміграції є національно-культурним надбанням українців, які аргументують єдність української нації. Актуалізація наукового дискурсу про писемні джерела з історії збереження архівних та музейних цінностей українськими емігрантами свідчить про їхнє самовіддане служіння українській історії та культурі.

Посилання

Розділ 1. Історіографія, джерела та методи дослідження

1.1. Стан дослідження проблеми

1. Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению: Научное наследие / С. Н. Валк; Сост.: В. Н. Гинев и др; Рос. акад. наук, Отд.-ние истории; Ин-т рос. истории, С.-Петербург. филиал. – СПб.: Наука, 2000. – 662, [2] с.: 1 л. портр.

2. Георгиева Н. Г. Источниковедческое изучение массовых исторических документов (Опыт применения метода группировок архивного материала) / Н. Г. Георгиева // Советские архивы. – 1970. – №6. – С. 47 – 53.

3. Иванов Г. М. Исторический источник и историческое познание: Методологические аспекты / Г. М. Иванов. –Томск, 1973.

4. Крип'якевич І. П. Нарис методики історичних досліджень // УІЖ – 1967 – № 2–4. – С. 7 – 10; Архів Івана Крип'якевича: інв. опис / упоряд. Я. Федорук. – К., 2005; Литвин Т. Бібліотекознавчі та книгознавчі праці Івана Крип'якевича / Т. Литвин // Зап. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 2005. – С. 298 – 310; Литвин Т. Колекція періодики в приватній бібліотеці Івана Крип'якевича / Т. Литвин // Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повідомл. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. – Л., 2005. – С. 597 – 602.

5. Медушевская Е. М. Теоретико-методологические проблемы источниковедения и современная буржуазная историография. В кн.: Труды Московского государственного исторического архивного института. – т. 25. – М., 1967; вона ж. Источниковедение: Теория. Метод. источники российской истории: Учеб. пособие / Данилевский И. Н., Кабанов В. В., Медушевская Е. М., Румянцева М. Ф. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1998. – 702 с.; Медушевская Е. М. Теоретические проблемы источниковедения / Е. М. Медушевская. – М.: Изд-во Моск. гос. ист.-архив. ин-та, 1977. – 86 с.; Медушевская Е. М. Современное зарубежное источниковедение: учеб. пособие /

Е. М. Медушевская. – М., 1983; Медушевская Е. М. История источниковедения в XIX–XX вв.: учеб. пособие / Е. М. Медушевская. – М., 1988.

6. Пронштейн А. П. Методика работы над историческими источниками / А. П. Пронштейн. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 1971. – 467 с.; Стрельский В. И., Пронштейн А. П. Методика источниковедческого исследования / В. И. Стрельский, А. П. Пронштейн. – Ростов-на-Дону, 1976; Стрельский В. И. Основные принципы научной критики источников по истории СССР / В. И. Стрельский. – К., 1961; Стрельский В. И. Теория и методика источниковедения истории СССР / В. И. Стрельский. – К.: Изд-во КГУ, 1968. – 263 с.

7. Санцевич А. В. Методика исторического исследования / А. В. Санцевич. – К.: Наук. думка, 1989. – 248 с.

8. Тартаковский А. Г. Некоторые аспекты проблемы доказательности в источниковедении / А. Г. Тартаковский // История СССР. – 1973. – № 6. – С. 54 – 80.

9. Бржостовская Н. В. Развитие архивного дела в новейшее время / Н. В. Бржостовская. – М., 1961.

10. Варшавчик М. А. О структуре источниковедческой критики / М. А. Варшавчик // Источниковедение отечественной истории. – М., 1980. – С. 23 – 38; він же. Историко-партийное источниковедение. – К., 1984.

11. Каштанов С. М., Курносоев А. А. Некоторые вопросы теории источниковедения / С. М. Каштанов, А. А. Курносоев // Исторический архив. – 1962. – № 4. – С. 173– 190.

12. Медушевская Е. М. Теоретические проблемы источниковедения / Е. М. Медушевская. – М.: Изд-во Моск. гос. ист.-архив. ин-та, 1977. – 86 с.

13. Войцехівська І. Н. Структура історичного джерелознавства. «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство» / І. Н. Войцехівська. – К., 2001. – Вип. 3; вона ж. Пам'ятка дипломатичного джерелознавства / І. Войцехівська // Україна дипломатична. – 2005. – Вип. V. – С. 230 – 239.; Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко

та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.

14. Корольов Б. Особові архівні фонди та їх відображення у путівниках і покажчиках / Б. Корольов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідом. зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 2: Архівознавчі читання. – С. 85 – 90.

15. Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко. – К.: Києво-Могилянська академія, 2005. – 304 с.; він же. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах/Упоряд. С. Павленко. – Київ: КМ Академія, 2007. – 1144 с.; він же. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах /Упоряд. С. Павленко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 1144 с. – (Серія «Джерела»; т. 1).

16. Старовойтенко І. Листи Євгена Чикаленка як джерело просопографічної інформації про автора / Інна Старовойтенко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2005. – № 12. – С. 232. – 236.

17. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія: Навч.-методич. посіб.– 2-е вид., доп. та переробл. / О. М. Богдашина. – Х.: Тарбут Лаам, 2005.– 192 с.

18. Ковальченко І. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 1987. – 423 с.

19. Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории / Л. Н. Пушкарев. – М.: Наука, 1975. – 281 с.

20. Шепелев Л. Е. Проблемы источниковедческого изучения делопроизводственных документов государственных учреждений XIX – начала XX в. / Л. Е. Шепелев // Источниковедение отечественной истории. – М., 1976. – С. 248 – 271.

21. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. / С Макарчук. – Львів: Світ, 1999. – 352 с.

22. Черноморский М. Н. Источниковедение истории СССР. Советский период / М. Н. Черноморский. – М.: Высш. шк., 1976. – 296 с.; він же.

Периодическая печать / М. Н. Черноморский. – М.: Моск. гос. историко-архивный инст., 1956. – 48 с.

23. Черноморский М. Н. Периодическая печать / М. Н. Черноморский. – М.: Моск. гос. историко-архивный инст., 1956. – 48 с.

24. Газетный и книжный мир / [под ред. М. Браза, С. Ингулова]. – М.: Эконом. жизнь, 1926. – 254 с.

25. Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. – К.: Либідь, 2002. – 448 с.

26. Український історичний журнал (1957–1966): систематичний покажчик / Уклад.: Л. Д. Вітрук, Т. М. Шелюх; Відп. ред. А. В. Санцевич. АН Української РСР. Інститут історії. – К., 1968. – 234 с.; Український історичний журнал: Систематичний покажчик (1987–2001 рр.) / Уклад.: Л. Я. Муха, Ї. Л. Островська, О. О. Заплотинська, А. В. Невмиржицька; відпов. редактор. С. В. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 263 с.

27. Український історичний журнал (1957–1966): систематичний покажчик / Уклад.: Л. Д. Вітрук, Т. М. Шелюх; Відп. ред. А. В. Санцевич. АН Української РСР. Інститут історії. – К., 1968. – 234 с.

28. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: путівник / авт.-уклад.: О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова [та ін.]; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова), Г. В. Боряк, Н. М. Зубкова [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2015. – 328 с.

29. Архівна україніка у Великобританії: попередній анотований перелік матеріалів / Уклала Джанет М. Хартлі; Перек. з англ., ред. О. Тодійчук, Т. Ананьєва; Відп. ред. П. Сохань; Наук. ред. Г. Боряк. АН України. Археографічна комісія, Інститут української археографії; Відділення міжнародної історії Лондонської школи економіки та політичної науки. – Київ; Лондон: Українознавство, 1993. – 94 с. – (Науково-довідкові видання з історії

України. – Вип. 25; Архівна Україніка за межами України. – № 2).

30. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання // Петлюра Симон. Вибрані твори та документи. – К., 1994. – С. 217 – 218; Ряст О. Сучасна українська еміграція та її завдання / О. Ряст. – [Б. м.]: Друкарня товариства Щипіорно, 1923. – 89 с.; Шаповал М. Соціологія українського відродження (з соціології і політики національного відродження) / М. Шаповал – К., 1994; Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали / Ред. Гунчак Т., Сольчаник Р. – Т.1. – Б.м.: Сучасність, 1983. – 510 с.

31. Антонович Д. Шевченківський відділ в Музеї Визвольної Боротьби України // Вісті Музею визвольної боротьби України. – Прага, 1935. – Ч. 11 (Лютий). – С. 2 – 4; Животко А. Десять років Українського історичного кабінету (1930–1940). – Прага, 1940. – 70 с.; він же. Історія української преси / Андрій Животко. – Мюнхен, 1989. – 334 с.; Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 372 с. – (Студії Музею визвольної боротьби України в Празі; т. I); він же. Українська еміграція: культурна праця української еміграції 1919–1939: [матеріали, зібрані Симоном Наріжним до частини другої] / Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України; Головне архівне управління України / [упоряд.: Л. Яковлєва]. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 272 с.; він же. Матеріали до історії Музею визвольної боротьби України / Симон Наріжний. – Цюрих, 1957–1959. – Вип. 1–4; він же. Як рятували Музей ВБУ. – Цюрих, 1959; Бирич Я. [Наріжний С.] Сторінки з чесько-українських взаємин. Український музей у Празі / Симон Наріжний. – Вінніпег, 1949. – 36 с.; Обідний М. Військово-архівна справа на Україні / М. Обідний // Українська старовина. – Кам'янець, 1919. – Ч.1. – С. 3.

32. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання / Симон Петлюра // Петлюра С. Вибрані твори та документи. – К.: Довіра, 1994. – С. 217 – 218; Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Центр українознавства, Центральний

державний архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т. IV. – 704 с.; Петлюра С. Лист до генерала-хорунжого Миколи Удовиченка // Статті. – К.: Дніпро, 1993. – С. 225 – 226.

33. Обідний М. Військово-архівна справа на Україні / Михайло Обідний // Українська старовина. Орган Комісії для охорони пам'яток старовини та мистецтва при Головному управлінні мистецтв і національної культури – 1919. – Ч. 1. – С. 3.

34. Обідний М. Як охоронялись пам'ятки / Михайло Обідний. – Б. м., б. р. – 10 с.; він же. Наші завдання в охороні пам'яток // Вісник Українського національного музею-архіву при Українському інституті громадознавства в Празі. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 6 – 12; він же. З мартирольогії українських пам'яток на еміграції // Там само. – С. 18 – 20; він же. Охорона військових могил // Там само. – С. 23 – 25; він же Лист М. Обідного до українського громадського комітету в ЧСР у справі організації збереження українських історичних пам'яток в еміграції. 20 квітня 1923 р., м. Тарнів / Кустос Музею-Архіву М. Обідний // Пам'ятки: археографічний щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) [та ін.]. – К., 2011. – Т. 12. – С. 96 – 100; він же: П'ять років нищення і охорони пам'яток визволення України // ЦДАВО України, ф. 3179, оп.1, спр.10, арк.33 зв.

35. ЦДАВО України, ф. 4018, оп. 1, спр. 2, арк. 123 – 126. Автограф.

36. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 372 с. – (Студії Музею визвольної боротьби України в Празі; т. I).

37. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції 1919–1939: [матеріали, зібрані Симоном Наріжним до частини другої] / Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України; Головне архівне управління України / [упоряд.: Л. Яковлева]. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 272 с.

38. Наріжний С. Матеріали до історії Музею визвольної боротьби України / Симон Наріжний. – Цюрих, 1957–1959. – Вип. 1–4; він же. Як рятували Музей ВБУ. – Цюрих, 1959; Бирич Я. [Наріжний С.] Сторінки з чесько-українських взаємин. Український музей у Празі / Симон Наріжний. – Вінніпег, 1949. – 36 с.

39. Наріжний С. Вищі українські школи в Чехії: Український вільний університет // «Хроніка 2000» Український культурологічний альманах. – «Україна-Чехія». – Вип. 29–30. – Ч.П. / голов. ред. Ю. Буряк. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 1999. – С. 149 – 151.

40. Жуковський А. Симон Петлюра і завдання еміграції / А. Жуковський // Український історик. – 1999. – № 2–4. – С. 173 – 183; Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні / В. Маруняк. – Мюнхен: Академічне видавництво д-ра П. Белея, 1985. – Т. I: Роки 1945–1951. – 432 с.; Маркусь В. Екзильний уряд Української Народньої Республіки в міжвоєнний період (1921–1939): міжнародно-правна та порівняльна аналіза / В. Маркусь // Сучасність. – 1986. – № 12. – С. 70 – 84.

41. Див.: Музей-архів УВАН у ЗДА // Енциклопедія Українознавства / за ред. В. Кубійовича. – [перевид. в Україні]. – Л., 1996. – Т. 5. – С. 1660; Музей визвольної боротьби України // Там само. – С. 1660; Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі // Там само. – Л., 1993. – Т. 1. – С. 125; Український музей-архів у Клівленді // Там само. – Л., 2000. – Т.9. – С. 3429 – 3430; Український національний музей-архів у Чикаго // Там само. – С. 34 – 36; Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Львів; Київ: Глобус, 1955 – 2003; Довідник з історії України / за ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 903 с.

42. Encyclopedia of Ukraine / [ed. by V. Kubijovyc]. – Toronto, 1984. – Vol.1 (A-F). – 952 p.; Encyclopedia of Ukraine / [ed. by Danulo Huzar Struk]. – Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press Inc., 1993. – Vol.5 (St-Z). – 886 p.

43. Ukraine and Ukrainians throughout the World: a Demographic and Sociological Guide to the Homeland and its Diaspora / ed. by A. L. Pawliczko. – Toronto ; Buffalo ; London: University of Toronto Press, 1994. – XXXIII, 508 p.

44. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / Володимир Павлович Трощинський. – К.: Інтел, 1994. – 258 с.

45. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Трощинський. – К.: Либідь, 1997. – С. 270; він же. Витоки та історична доля міжвоєнної української політичної еміграції в Європі / В. Трощинський // Українська діаспора. – 1994. – № 6. – С. 5 – 31.

46. Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період / Степан Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 1993. – Вип. 3. – С. 36 – 56; він же. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945) / Степан Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 84 с.

47. Вегеш М. М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939) / М. Вегеш, С. Віднянський. – К.; Ужгород, 1998. – 256 с.

48. Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами / С. Ульяновська, В. Ульяновський // Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993. – С. 477 – 498.

49. Бровченко Т. С. Політика Чехословацької Республіки щодо іммігрантів (20–30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / Тетяна Бровченко. – К., 2007. – 16 с.

50. Бублик Т. В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Тетяна Вікторівна Бублик. – К., 1997. – 24 с.

51. Даниленко О. В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Олександр Вікторович Даниленко. – К., 2004. – 18 с.
52. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами: автореф. дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / О. С. Заремба. – К., 2002. – 19 с.
53. Іващенко К. В. Українські емігрантські політичні партії в І Чехословацькій республіці (1918–1938 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / Катерина Валеріївна Іващенко. – Донецьк, 1999. – 19 с.
54. Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / А. В. Портнов. – Л., 2005. – 18 с.
55. Сидорчук Т. М. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Австрії (1919–1925): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03 «Всесвітня історія» / Таїсія Михайлівна Сидорчук. – К., 1995. – 22 с.
56. Дмитрієнко М. Ф., Палієнко М. Г. Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні / М. Ф. Дмитрієнко, М. Г. Палієнко // Український історичний журнал: науковий журнал / НАНУ, Ін-т історії України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2013. – № 4 (511). – С. 210 – 215.
57. Жуковський А. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі / А. Жуковський // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип.1. – С. 439 – 440.
58. Заремба С. Український музей визвольної боротьби у Празі / С. Заремба // Київська старовина. – 1997. – №1/2. – С. 122 – 137.
59. Кентій А. В. Фонд «Український музей у Празі» ЦДАГО України як складова «Празького Архіву» // Архіви України. – 2000. – №1–3. – С. 43 – 49.
60. Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів

(за матеріалами відрядження) / О. Кириленко, О. Яценко // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 93 – 122.

61. Лозенко Л. Празький український архів: історія і сьогодення / Л. Лозенко // Архіви України. – 1994. – №1–6. – С. 18 – 30.

62. Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: Заснування, розвиток, діяльність (1926–1998) / В. Михальчук. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1999. – 655 с.; Михальчук В. Українська бібліотека в Парижі / В. Михальчук // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 79 – 80.

63. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: історико-архівні нариси // Державний комітет архівів України, Асоціація українців Словаччини, Наукове тов-во ім.Т. Шевченка у Словаччині / М. Мушинка. – К., 2005. – 160 с.

64. Палієнко М. Г. Українські архівні центри за кордоном: історіографічний аспект проблеми / М. Г. Палієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 54. – К., 2001. – С. 42 – 46; вона ж. Архівні центри української еміграції: створення, функціонування, доля документальних колекцій / М. Г. Палієнко. – К.: Темпора, 2008. – 688 с.; вона ж. Матеріали Празького архіву як джерело з історії української державності / М. Палієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – № 77–79. – С. 123–125; вона ж. Архівна спадщина української еміграції як складова зарубіжної україніки: основні етапи формування / М. Палієнко // Архіви України. – 2011. – Вип. 6 (276). – С. 10 – 20.

65. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.) / Ігор Срібняк. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 128 с.; він же. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І. Срібняк. – Київ, 2000. – С. 10 – 28.

66. Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного Університету

в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів (за матеріалами відрядження) / О. Кириленко, О. Яценко // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 93 – 122.

67. Боряк Г. В. Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка // Архівознавство: Підруч. для студ. вищих навч. закладів України / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – С. 105 – 130; Боряк Г., Дубровіна Л. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: попередній огляд фондів / Г. Боряк, Л. Дубровіна // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 84 – 93.

68. Гаранін О. Стан архіву та організація діловодства в Українському Вільному Університеті в Мюнхені: спроба аналізу / О. Гаранін // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 123 – 129.

69. Дубровіна Л. Дослідження історії переміщення книжкової культурної спадщини України в період Другої світової війни // Бібліотеки Києва під час нацистської окупації України (1941–1944) / Л. А. Дубровіна, Г. В. Боряк. – К., 2004. – С. 36 – 58.

70. Піщаний О. Українці міжвоєнної доби в мюнхенських архівах / О. Піщаний // Укр. археогр. щорічник. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 124 – 132.

71. Власенко В. Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85-річчя з дня заснування Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії) / Валерій Власенко // Українознавство – 2008. Календар-щорічник / Упоряд. В. Піскун, А. Ціпка, О. Щербатюк. – К.: Український центр духовної культури, 2007. – С. 172 – 178; він же. Третя конференція міжвоєнної української еміграції в Румунії (до 85-річчя від дня проведення) / Валерій Власенко // Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства; гол. ред. Г. Г. Кулешов. – К., 2010. – Т. 18. – С. 170 – 175; він же. До історії української еміграції в Румунії: Юрій Русов (за матеріалами Національного архіву Чеської Республіки) / Валерій Власенко // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та

джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Т. 19 (у 2-х кн.). Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». – Кн. 2. – Ч. 1. – К., 2009. – С. 350 – 358; він же. Формирование украинской политической эмиграции в Румынии в межвоенный период (первая волна) / Валерий Власенко // Русин. Международный исторический журнал / Отв. ред. С. Г. Суляк. – Кишинев, 2014. – № 1 (35). – С. 105 – 120; він же. Вторая волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии (зима-весна 1920 г.) / Валерий Власенко // Русин. – Кишинев, 2014. – № 2 (36). – С. 270 – 284; він же. Мазепіана міжвоєнної української політичної еміграції у Румунії / Валерій Власенко // Київська старовина. – 2010. – № 3. – С. 74 – 82.

72. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Центральний державний архів громадських об'єднань України; редкол.: Ю. А. Левенець (співголова), В. А. Смолій (співголова) та ін., упоряд.: В. С. Лозицький (керівник), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 384 – 385.

73. Сапсай О. Товариство колишніх вояків армії УНР у Румунії / Олександра Сапсай. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cdvr.org.ua/sites/default/files/attached/sapasay.doc – Назва з екрану.

74. Бурім Д. В. Джерела з історії української еміграції в Німеччині у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін / Д. В. Бурім // Іст. архів. Наук. студії : зб. наук. пр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 9. – С. 143 – 157.

75. Михальчук В. Українська бібліотека в Парижі / В. Михальчук // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 79 – 80.

76. Мицик Ю. Огляд джерел з історії України та Росії XV–XIX ст. в зібраннях ФРН / Ю. Мицик // Укр. археогр. щорічник. – К., 1999. – Вип. 3–4. – С. 110 – 140.

77. Приморац Я. Архівні матеріали відділення етнології Хорватської академії наук і мистецтв / Я. Приморац // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 5. – С. 28 – 33.

78. Себта Т. Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні / Т. Себта // Архіви України. – 2006. – № 1–6. – С. 200 – 234; Себта Т. Колекція документів Штазі як джерело дослідження долі українських культурних цінностей під час Другої світової війни // Архіви України. – 1995. – № 1/3. – С. 69 – 76; Себта Т. Українські музеї під час окупації в роки Другої світової війни (Огляд архівних матеріалів) // Повернення культурного надбання України: Проблеми, завдання, перспективи. – К., 1996. – Вип. 6: Матеріали національного семінару «Проблеми повернення національно-культурних пам'яток, втрачених або переміщених під час Другої світової війни». Чернігів, вересень 1994. – С. 130 – 137.

79. Боряк Т. «Празький архів»: історія переміщень, опрацювання та сучасний стан (1945–2007) / Т. Боряк // Бібліотечний вісник: науково-теоретичний та практичний журнал / НАНУ; Нац. бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – № 4. – С. 19 – 24.

80. Палієнко М. Українські архівні центри за кордоном: Історіографічний аспект проблеми / М. Г. Палієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 54. – К., 2001. – С. 42 – 46; вона ж. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Г. Палієнко – К.: Темпора, 2008. – 688 с; вона ж. Матеріали Празького архіву як джерело з історії української державності / М. Палієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – № 77–79. – С. 123 – 125; вона ж. Архівна спадщина української еміграції як складова зарубіжної україніки: основні етапи формування / М. Палієнко // Архіви України. – 2011. – Вип. 6 (276). – С. 10 – 20; вона ж. Актуальні проблеми реконструкції документальної колекції Музею Визвольної Боротьби України (за матеріалами ЦДАВО і ЦДАГО України) / Марина Палієнко // Muzeum osvobodene skéhovoje

Ukrajiny: k 80 výročí založení. – Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2006. – S. 73 – 90; вона ж. Архіви української еміграції у радянських спецсховищах (переміщення, опрацювання, використання) / Марина Палієнко // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 196 – 213; вона ж. Український національний музей-архів у Празі (1923–1930 рр.): історія створення та основні напрямки діяльності/ М. Г. Палієнко // Студії з архів. справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 13 – 24; вона ж. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Обідного в Україні, Польщі та Чехословаччині / М. Палієнко // Пам'ятки України: історія та культура: науковий часопис. – 2005. – № 2. – С. 92 – 119; вона ж. Українські архівні осередки в Північній Америці // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць. – Число 6 (7): У 2-х ч. – К., 2001. – Ч.2. – С. 253 – 265; вона ж. Архіви української еміграції як культурний та націотворчий феномен / М. Палієнко // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. – К., 2012. – вип. 1. – С. 22 – 37; вона ж. Між Тарновом та Прагою: джерела до історії заснування архівного осередку в Чехословаччині / М. Палієнко // Пам'ятки. – 2011. – Т. 12. – С. 89 – 110; вона ж. Внесок «Українського історика» у збереження та вивчення національної архівної спадщини / М. Г. Палієнко // Український історик. – Нью-Йорк, Київ, Львів, Острог, Торонто, Париж, 2003. – Т. XI. – № 1 – 5 (156–160). – С. 82 – 87 та ін.

81. Гуменюк О. А. Культурно-освітня діяльність українських студентів у країнах Центрально-Східної Європи в 1920–1939 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / О. А. Гуменюк, КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – 15 с.; Чугаєвська Л. В. Створення та діяльність українських студентських організацій в еміграції (1920–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01.– Історія України / Чугаєвська Людмила Віталіївна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 15 с.

82. Піскун В. М. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття) / Валентина Миколаївна Піскун // Українське історичне товариство, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Центр

українознавства. – К.: МП «Лєся», 2006. – С. 298 – 300; вона ж. Українська політична еміграція 20-х років ХХ ст.: автореф. дис. ... докт. іст. наук: 07.00.01 – історія України / В. М. Піскун. – К., 2007. – 43 с.

83. Калакура Я. С. Українські історики на шляху до соборності національної історіографії / Я. С. Калакура // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2001. – Вип. 54. – С. 10 – 14.

84. Реєнт О. П. Криза сучасної історичної науки: методологічний і джерелознавчий аспекти / О. П. Реєнт // Четвертий міжнародний конгрес українців. Історія: доп. та повідом. – Одеса; К.; Л., 1999. – Ч. II : ХХ ст. – С. 9 – 22.

85. Ясь О. Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр.: проблема поколінь та організація дослідницької праці / О. Ясь // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2000. – Ч.5. – Част. II. – С. 352 – 391. та ін.

86. Зарубіжні українці: довідник / С. Ю. Лазебник, Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар та ін. – К.: Україна, 1991. – 252 с.; Заставний Ф. Д. Українська діаспора: Розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Д. Заставний. – Л.: Світ, 1991. – 120 с.; Історія української еміграції: [навч. посіб.] / за ред. Б. Д. Лановика. – К.: Вища школа, 1997. – 520 с.; Євтух В. Б. Закордонне українство: [навч. посібник] / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, А. А. Попок. – К.: ВІК, 2005. – 308 с. та ін.

87. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.; він же. Витоки та історична доля міжвоєнної української політичної еміграції в Європі / В. Трощинський // Українська діаспора. – 1994. – № 6. – С. 5 – 31.

88. Політична історія України. ХХ ст.: у 6 т. – Т. 5: Українці за межами УРСР (1918–1940) / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко, Р. Г. Симоненко, С. В. Віднянський, В. А. Потульницький, С. Д. Попик. – К.: Генеза, 2003. – 720 с.

89. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / В. Сергійчук. – Тернопіль: Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1996. – 184 с.

90. Заставний Ф. Д. Східна українська діаспора / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1992. – 172 с.; він же. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1991. – 120 с.; Будівничче НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Апанас Фігонь (1908–1993). – Київ – Нью-Йорк–Чикаго: Обереги, 1998. – 252 с.; Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / М. Боровик. – Монреаль; Оттава; Канада: Українська Могилансько-Мазепинська академія наук, 1991. – 470 с.

91. Лапан Т. Усні історії галичан-остарбайтерів: специфіка примусового досвіду // Схід/Захід: Іст.-культ. зб. / Схід. Ін-тут країнознавства ім. Ковальських та ін.– Вип. 11–12: Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / За ред. В. Кравченко, Г. Грінченко. – Х., 2008. – С. 198 – 235; Особливості спогадів жителів західної України про рабську та примусову працю в нацистській Німеччині / Т. Лапан // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – 2009. – Вип. 12. – С. 73–86.

92. Малка А. Українсько-польське переселення: джерела / А. Малка // Гілея. Науковий вісник. – К., 2011. – Вип. 44. – № 2. – С. 233–236; Малка А. Українсько-польські стосунки 1944–1947 рр.: історіографія проблеми / А. Малка // Соціальна історія. – К., 2009. – Вип. V. – С. 123 – 129; Малка А. Українсько-польське переселення у 1944–1946 роках в сучасній польській історіографії / А. Малка // «День науки історичного факультету – 2011. Проблеми історії та історіографії України»: програма і матеріали науково-практичної конференції. – К., 2011. – С. 52 – 53.

93. Мартинюк Ю. В. Українська західна діаспора : основні напрями суспільно-політичної діяльності (на прикладі США і Канади): автореф. дис. ... канд. політ. наук / Ю. В. Мартинюк ; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – 19 с.

94. Пастушенко Т. В. «В'їзд репатріантів до Києва заборонено...»: повоєн. життя колиш. оstarбайтерів та військовополонених в Україні / Тетяна Пастушенко; Ін-т історії України НАН України, Нім. фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє». – К., 2011. – 164 с.

95. Рудик С. Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни : причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук – [Електронний ресурс] / С. Я. Рудик ; НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2003. – 20 с.

96. Чирков О. Вплив зовнішньої міграції V–XX ст. на сучасну етнічну мозаїчність людності України / О. Чирков // Українознавство. – Число 1–2. – К., 2002. – С. 215 – 220; він же. Зовнішня міграція – головна причина наявності етнічно неукраїнської людності в сучасній Україні / О. Чирков // Дзеркало Тижня. – 2002. – № 3(378). – 26 січня – 1 лютого. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/27055> – Назва з екрану.

97. ДАЛО, ф.Р–3229, оп.1, спр.26, арк.487 – 494. Нові джерела щодо примусового переселення українців у 1944–1946 роках (за матеріалами Державного архіву Львівської області).

98. Авраменко Ю. В. Вони були оstarбайтерами... Siewaren Ostarbeiter... Розповіді колишніх бранців нацистської Німеччини з Переяславщини про їхнє перебування у Третньому рейху: [До 65-тої річниці закінчення Другої світової війни] / Юрій Авраменко, Віра Каплюк. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2010. – 254 с.; Ажнюк Б. Українське слово в Приморському краї / Б. Ажнюк // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 49 – 56; Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.) / Степан Васильович Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 84 с; Євтух В. Б. Закордонне українство [Текст]: навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, А. А. Попок. – К: Вік, 2005. – 308 с; Заставний Ф. Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1991. – 120 с.; Кремінь В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Кремінь, В. Ткаченко. – К.: Вид-чий центр «Друк», 1998. – 447 с.; Лановик Б. Д. Історія української еміграції: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів освіти / Б. Д. Лановик, Р. Т. Траф'як, М. В. Траф'як, З. М. Матисякевич, Р. М. Матейко. – К.: Вища шк., 1997. – 520 с.; Маркусь В. Анатомія однієї української

громади в США / В. Маркусь // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 81 – 93;

Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1968. – 467 с.;

Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: Т.П. Роки 1952 – 1975. / В. Маруняк. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 1998. – 128 с.;

Мороз О. Г. Модерна нація: українець у часі і просторі / О. Г. Мороз; ЛНУ ім. І. Франка. Факультет журналістики. – Львів: Універсум, 2001. – 448 с.;

Немченко Г. В. Нові обрії діаспорознавчих студій / Г. В. Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літ.-наук. зб. – Вип. 8. – К. – Херсон: Просвіта, 2012. – С. 198 – 207;

Попков В. Д. Феномен этнических диаспор / В. Д. Попков. – М.: ИС РАН, 2003. – 340 с.;

Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII – XX століть. / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.;

Роговий В. Українсько-російські етнонаціональні відносини в Україні в 20-х–30-х рр. XX ст. – К., 2001.;

Стрелко А. А. Словянское население в странах Латинской Америке / А. А. Стрелко. – К.: Наук. думка, 1980. – 144 с.;

Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи та події в контексті важкої історії / Ю. Шаповал. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.

99. Мишанич С. Пісенні скарби з Малинового Клину / С. Мишанич // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 93 – 96.

100. Авраменко А. М. Україністика на Кубані: витоки і сучасні тенденції розвитку / А. М. Авраменко // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція у майбутнє: Збірник матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції, 23–25 червня 2010 р. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – С. 353 – 356.

101. Бабенко В. Етнополітичні, культурні та мовні проблеми українців в Росії: чи потрібні українці Росії? // Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...»: Збірник матеріалів четвертої Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 серпня 2013 р. (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С.

267 – 269.

102. Балера О. Роль Бібліотеки української літератури в Москві у національно-культурному розвитку української діаспори / Олена Балера // Наукове періодичне видання Українознавчий альманах. – Випуск 18. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – С. 123 – 130.

103. Висоцький В. Ю. Психологічні аспекти адаптації українських мігрантів на території Російської Федерації на прикладі Республіки Башкортостан / В. Ю. Висоцький // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: Перша міжнародна наукова конференція, 8–10 березня 2006 р. – Львів, 2006. – С. 6 – 8.

104. Ковальчук О. Збереження і збагачення культурної спадщини українцями США (перша половина ХХ ст.) / О. О. Ковальчук // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 9. – К., 2005.; вона ж: Українці на теренах Російської імперії і піднесення їх національно-культурного руху на початок ХХ ст. / О. О. Ковальчук // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. – Вип. 7. – К., 2004.

105. Попок А. Українські поселення на Далекому Сході: історико-соціологічний нарис / А. Попок. – К., 2001. – 304 с.

106. Роговий В. М. Українсько-російські етнонаціональні відносини в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України // Київський національний університет імені Тараса Шевченка – Київ, 2001. – 165 с.

107. Стадніченко О. Проблема забезпечення прав національних меншин в міжнародних відносинах України і Російської Федерації: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Стадніченко Ольга Іванівна. – К., 220 с.

108. Якименко М. Роль українців у залюдненні і господарському освоєнні Сибіру та Далекого Сходу (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М. Якименко // Сучасність. 1993. – № 1. – С. 110 – 113.

109. Гіржов В. Проблеми українців Росії – найбільшої діаспори в світі / Віктор Гіржов // Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей

Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острог / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – С. 18 – 21; Палієнко М. Г. Джерела з історії української еміграції у фондах російських архівів / М. Г. Палієнко // Історичний журнал. – 2007. – №5. – С. 84 – 100.

110. Авраменко Ю. В. Вони були оstarбайтерами... Siewaren Ostarbeiter... Розповіді колишніх бранців нацистської Німеччини з Переяславщини про їхнє перебування у Третньому рейху: [До 65-тої річниці закінчення Другої світової війни] / Юрій Авраменко, Віра Каплюк. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2010. – 254 с.; Богачевський Д. Табор полонених у Тухолі // Українська Галицька Армія: Матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – С. 566 – 581. – Ч. II. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). – К.: Дослідницький центр історії української преси, 2000; Самчук У. Слідами піонерів: Епос Української Америки / У. Самчук. – Джерзі Сіті; Нью-Йорк: Свобода, 1968. – 269 с.; Григоренко П. Г. Спогади / П. Григоренко; Переклад Д. Кислиці. – Дейтройт: Українські Вісті, 1984. – 751 с.; Грицак П. Спогади. Листування. Публіцистика / Петро Грицак. – Перемишль: Перемиський відділ ОУП, 2006. – 768 с.; Крыжановский С. Воспоминания и исповедь с XX века / Степан Крыжановский. – К.: Стилос, 2002. – 240 с.; Футулуйчук В. Українська Галицька армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.) / Василь Футулуйчук. – Донецьк: Східний видавничий дім, УКЦентр, 2000 р. – 152 с.

111. Піскун В. Діяльність українських політичних емігрантів у міжнародних громадських організаціях / В. Піскун // Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Українознавство. – 2004. – № 8. – С. 37 – 49.

112. Палієнко М. Новий путівник по колекційних фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / М. Палієнко // Бібліотечний вісник. – 2017. – Вип. 2. – С. 41 – 42.

113. Мандрик М. Висвітлення еміграційної проблематики міжвоєнної

доби в сучасній українській історіографії / М. Мандрик // Вопросы духовной культуры. Исторические науки. – С. 187 – 191.

114. Лозенко Л. Архівні втрати України: вивезене до Росії / Л. Лозенко // Пам'ятки України. – 1994. – № 3–6. – С. 87 – 91; вона ж. Празький український архів: історія і сьогодення / Людмила Лозенко // Архіви України. – 1994. – № 1–6. – С. 18 – 30; вона ж. До історії Празького українського архіву / Л. Лозенко // Генеза. – 1995. – № 1–3. – С. 141 – 145.

115. Кентій А. В. Фонд «Український музей у Празі» ЦДАГО України як складова «Празького Архіву» / А. В. Кентій // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 43 – 49.

116. Пиріг Р. Фонди і колекції Музею визвольної боротьби у Празі в складі документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України / Р. Я. Пиріг // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – 1999. – Вип. 12. – С. 77 – 87.

117. Топішко Н. Опис фотоальбомів з празького Музею визвольної боротьби України, що зберігаються у Центральному державному кінофотофоноархіві України / Н. М. Топішко // Генеза. – 1995. – № 1(3). – С. 144 – 146.

118. Яковлева Л. Празькі фонди в Києві / Л. В. Яковлева // Пам'ятки України: історія та культура. – 1994. – № 3–6. – С. 120 – 122.

119. Заремба С. Український музей визвольної боротьби у Празі / Сергій Заремба // Київська старовина. – 1997. – № 1–2. – С. 122–137.

120. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття) / Валентина Піскун; Українське історичне товариство, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. – К.: МП «Леся», 2006. – С. 298 – 300.

121. Потульницький В. Огляд фондів україніки архівів і бібліотек Відня / В. А. Потульницький // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини ХІХ – початку ХХ століття. – К.; Чернівці, 1999. – С. 60 – 70;

Україніка у збірках Австрії. Бібліотеки, архіви, музеї : попередній довідник / [укл. П. Ричков]. – К., 1993. – 47 с.

122. Сварник Г. Архів Дмитра Донцова / Г. Сварник // Пам'ятки України. – 1994. – № 3–6. – С. 122 – 128; вона ж. Архів Євгена Архипенка в Національній бібліотеці у Варшаві // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Л., 1999. – Вип. 2: (1995–1997). – С. 291 – 296; вона ж. Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві: каталог-інформатор. – Варшава; Львів; Нью-Йорк, 2005. – 352 с.

123. Павлюк О. В. Архів Уряду ЗУНР / О. В. Павлюк // Архіви України. – 1996. – № 4–6. – С. 48 – 51.

124. Боряк Г. В. Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка // Архівознавство: [підруч. для студ. вищ. навч. закл. України] / за ред. Я. С. Калакури. – К., 1998. – С. 105 – 130; Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк. – Київ, 1995; Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць / Відп. ред. Г. В. Боряк. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2015. – Число 25. – 260 с.

125. Папакін Г. Архіви України в міжнародних та міжрегіональних програмах збереження культурної спадщини: досвід і перспективи / Г. Папакін // Архіви України. – 2008. – № 1–2. – С. 150 – 157; Боряк Г. В., Папакін Г. В. Архіви України і виклики сучасного суспільства: Штрихи до колективного портрета користувача архівної інформації // Архіви України. – Вип. 251 (1–3 (251): січень – червень – 2002; Папакін Г. В. Доля архівної спадщини Скоропадських у сховищах України // Останній гетьман: Ювіл. зб. пам'яті Павла Скоропадського. – К., 1993. – С. 198 – 209; Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. – К., 1999. – Вип. 1:

Анотований покажчик фондів УПА (1942–1946) / Упор. Г. Папакін, О. Вовк, З. Яцишин. – 60 с.

126. Дубровіна Л. Дослідження історії переміщення книжкової культурної спадщини України в період Другої світової війни // Бібліотеки Києва під час нацистської окупації України (1941–1944) / Л. А. Дубровіна, Г. В. Боряк. – К., 2004. – С. 36 – 58.

127. Кот С. Національне законодавство та його відповідність міжнародно-правовим нормам у сфері охорони культурних цінностей як інструмент реституції та повернення національних культурних надбань / С. Кот // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – К., 1997. – Вип. 10. – С. 144 – 152; він же. Україна між Заходом і Сходом: Проблеми повернення й реституції культурних цінностей // Пам'ятки України. – 2006. – № 4. – С. 96 – 119.

128. Лозицький В. С. Правові засади міжнародного співробітництва в галузі реституції архівних фондів і документів: історія, проблеми, перспективи / Володимир Лозицький // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – К., 1997. – Вип. 10. – С. 54 – 62.; Матяш І. Б. Документи ЦДАВО України про діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині / І. Матяш, Ю. Мушка // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: [міжвід. зб. наук. праць]. – К., 2005. – Вип. 7: Архівна наука та наука в архівах. – С. 93 – 108; вона ж. Галузева програма «Архівна україніка» / І. Б. Матяш // Студії з архівної справи та документознавства. – 2008. – Т. 16. – С. 29 – 32.

129. Сохань П. Зарубіжні джерела з історико-культурної спадщини України і проблеми їх використання / П. С. Сохань // Повернення культурного надбання України : проблеми, завдання, перспективи. – К., 1999. – Вип. 12. – С. 67 – 77.

130. Винокурова Ф. А. Фонди Державного архіву Вінницької області як джерело з історії долі євреїв під час німецько-румунської окупації 1941–1944 рр.:

автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Державний комітет архівів України / Ф. А. Винокурова. – К., 2003. – 21 с.; Маковська Н. Архіви України про пам'ятки історії та культури [Огляд фондів ЦДІАК, ЦДАВО України] // Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. – К., 1998. – С. 108 – 120.; Грімстед П. Доля українських цінностей під час другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – Львів: «Фенікс», 1992. – 120 с.; Яковлева Л. В. До питання про відновлення втраченої під час Великої Вітчизняної війни частини фонду Ради народних комісарів УРСР // Архіви України. – 1988. – № 5. – С. 6 – 12; вона ж. Празькі фонди в Києві // Пам'ятки України: Історія і культура. – 1994. – № 3/6. – С. 12 – 22; Калакура Я. Антропологічний потенціал архівної україніки // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. – К., 2012. – Вип. 1. – С. 37 – 47.

131. Миронец Н. Документы фонда Никиты Шаповала как источник для изучения украинской эмиграции в Чехословакии (Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины, г. Киев) / Н. И. Миронец // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. – Прага, 1995. – Ч.2. – С. 565 – 571;

132. Губенко Н. П. Особовий фонд С. О. Сірополка ЦДАВО України / Н. П. Губенко // Архіви України. – 2000. – № 1/3; Рибалко О. Архів Галини Мазепи // Пам'ятки України. – 1997. – № 2. – С.58 – 59.

133. Рибалко О. Архів Галини Мазепи [Огляд фонду № 3832 ЦДАВО України] // Пам'ятки України: Історія та культура. – 1997. – № 2. – С. 58 – 59; Рибалко О. Л. Огляд фонду ЦДАЖР УРСР «Українське товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами» / О. Л. Рибалко // Архіви України. – 1986. – № 5. – С. 35 – 42; Рибалко О. Л. Показчик документів ЦДАЖР УРСР з історії Києва / О. Л. Рибалко // Архіви України. – 1982. – № 1. – С. 66 – 69; Рибалко О. Л., Олефіренко В. І. Архівні документи про життя і творчість

О. П. Довженка (Огляд фондів ЦДАЖР УРСР та ЦДКАФФД УРСР) / О. Л. Рибалко, В. І. Олефіренко // Архіви України. – 1984. – № 5. – С. 28–41. – [Огляд фондів ЦДАЖР УРСР. – С. 28 – 37].

134. ЦДАГО України, ф, 269, оп.1, спр. 455, арк.1 – 66.

135. Мартиненко О. Документи і матеріали про діяльність української музичної еміграції міжвоєнного періоду в Чехословаччині у фондах празьких архівів / О. Мартиненко // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. Матеріали музичної спадщини – К., 1999. – Вип. 13. – С. 95 – 103.

136. Матяш І. Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи / І. Матяш, Ю. Мушка. – К.: Києво-Могилян. акад., 2005. – 397 с.

137. Валявко І. Україніка в Бахметевському архіві Колумбійського університету / І. Валявко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 5. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – С. 137 – 162.

138. Гирич І. Канадський архів Андрія Жука / І. Гирич // Молода нація: альманах. – 2002. – № 3 (24) – С. 168 – 176.

139. Дашкевич Я. Українські збірки Нью-Йорку / Я. Дашкевич // Київська старовина. – 2001. – № 2. – С. 134 – 136.

140. Матяш І. Б. Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, склад / І. Б. Матяш // Український історичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 153 – 175.

141. Листування Митрополита Іларіона (Огієнка) / [упоряд. Ю. Мицик]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилян. академія», 2006. – 566 с.; та ін.

142. Bruski J. J. Petlurowscy. Centrum Państwowe Ukrainkiej Republiki Ludowej na wychodźstwie / Jan Jacek Bruski. – Kraków, 2000. – 600 s.; Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939 / Emilian Wiszka. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000. – Toruń, 2000. – 324 s;

Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924 / Zbignev Karpus. – Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. – 209 s;
 Колянчук О. Українська військова еміграція в Польщі (1920–1939) / Олександр Колянчук. – Л.: НТШ, 2000. – 278 с.

143. Мушинка М. Музей Визвольної Боротьби України і доля його фондів / Микола Мушинка. – Мельбурн, 1996. – 114 с.; він же. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів : історико-архівні нариси. – К., 2005. – 158 с.; він же. Музей визвольної боротьби у Празі та його останній директор Симон Наріжний // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды славянской библиотеки и пражских архивов: сб. докл. междунар. конф. (Прага, 14–15 августа 1995 г.): в 2-х ч. – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 806 – 815; він же. Архіви української еміграції з Чехо-Словаччини (1917–1945): сучасний стан і місця зберігання // На службі Клію: [зб. наук. праць на пошану Любомира Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності]. – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Л., 2000. – С. 532 – 545; Мушинка М. Взаємозв'язки Івана Чендея з українцями Словаччини та мої стосунки з ним / М. Мушинка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 28. – 2012. – С. 115 – 127. та ін.

144. Sopoliga M. Доля збірок Музею визвольної боротьби України в Празі, вивезених на Пряшівщину / Miroslav Sopoliga // Muzeum osvobozeneckého boje Ukrajiny. K 80 výročí založení. – Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2006. – S. 189–193; Ňachajová M. Слідами фондів Музею визвольної боротьби України в Празі, які потрапили до Крайового музею в Пряшеві / Mária Ňachajová // Там само. – S. 183 – 188.

145. Grimsted P. K. Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution / Patricia Kennedy Grimsted. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001. – 798 p.

146. Grimsted P. K. The Odyssey of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic during World War II / Patricia Kennedy Grimsted //

Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Vol. XXII. – P. 181 – 208; Grimsted P. K. The Postwar Fate of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic / Patricia Kennedy Grimsted // Harvard Ukrainian Studies. – 1997. – Vol. XXI. – P. 393 – 461.

147. Грімстед П. К. «Празькі архіви» у Києві та Москві: повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки / Патриція Кеннеді Грімстед; [пер. з англ., наук. ред. Т. Боряк]. – К.: Держкомархів України, 2005. – 252 с.

148. Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы проведенных исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: Сборник докладов международной конференции (Прага, 14-15 августа 1995 г.). – Прага, 1995. – Кн.1-2. – 990 с.; Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny: k 80 výročí založení: sborník příspěvků z konference (Praha, 12–14 října 2005) / [sestavila Dagmar Petišková]. – Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2006. – 306 s.

149. Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині / Оксана Пеленська. – Нью-Йорк; Прага: Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Америці, Національна бібліотека Чеської республіки, Слов'янська бібліотека, 2005. – 222 с.

150. Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: заснування, розвиток, діяльність (1926–1998) / Василь Михальчук. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 656 с.

151. Тимошик М. Україніка в архівах, бібліотеках, редакціях і видавництвах Франції / Микола Тимошик // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2002. – Т. 8. – С. 195–204.

152. Wynar L. Preservation of the Cultural Heritage: Ukrainian Archives, Libraries and Museums in the United States / Lubomyr R. Wynar // Ethnic Forum. – Kent: Kent State University, 1995. – Vol. 15. – № 1/2. – P. 78 – 107.

153. Wynar L. Preservation of the Cultural Heritage... – P.79.

154. Архівні матеріали з історії України в Канаді: попередній анотований перелік / [укл. Б. Кравченко]. – К.; Едмонтон: КІУС, 1990. – 38 с.; Myroniuk H. Ukrainian Collections and Archives in the US / Halyna Myroniuk // The Ukrainian in America / [ed. by Walter Dushnyck]. – New-York, 1991. – P. 287 – 298; вона ж. Українська американська колекція – джерело вивчення української культури в діаспорі / Галина Миронюк // Українська діаспора. – 1992. – № 1. – С. 64 – 74; Момрик М. Українські архівні збірки при Національному архіві Канади / Мирон Момрик // Архіви України. – 1995. – № 1–3. – С. 79 – 87; Розумний Я. Українські архіви Вінніпегу / Ярослав Розумний // Український історик. – 2006. – № 1–3 (169–171). – С. 254 – 263.

155. ЦДАЗУ, ф.8, оп.1, спр.1, арк.1; ф.13, оп.6, спр.1. – 34арк.; ф.39, оп.1, спр.9. – 27 арк.; ф.44, оп.1, спр.4. – 12 арк.; ф.50, оп.1, спр.5. – 43 арк.; спр.13. – 210 арк.; спр.39. – 33 арк.; оп.2, спр.4. – 76 арк.; спр.9. – 59 арк.; ЦДІА України у Львові, ф. 379, оп. 1, спр. 9. – Арк. 9 – 10; ЦДАГО України, ф. 269, оп.1, спр.495. – 73 арк.; спр.552. – 156 арк.; оп.2, спр.3. – 176 арк.; спр.8. – 71 арк.; спр.14. – 173 арк.; спр.16. – 127 арк.; спр.28. – 181 арк.; спр.33. – 107 арк.; спр.34. – 108 арк.; спр.45. – 80 арк.; спр.131. – 43 арк.; Чикаленко Є., Винниченко В. Листування. 1902–1929 роки / Упоряд. та вступ. ст. Н. Миронець. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.; Є. Чикаленко. С. Єфремов. Листування. 1903–1928 роки / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2010. – 384 с.; Могильний В. Великодні листівки для «остарбайтерів» // Український філателістичний вісник. – 1997. – №2(42) – С. 25 – 27; Геродот Д. Лист із Румунії / Дмитро Геродот // Тризуб. – 1939. – Ч. 17–18. – С. 12–14; Геродот Д. Еміграційні справи у Румунії (закінчення) / Дмитро Геродот // Тризуб. – 1939. – Ч. 34–35. – С. 28.

156. Цимбал Б. О. Матеріали фонду Івана Багряного як джерело вивчення громадсько-політичної діяльності української еміграції (друга пол. 40-х–середина 60-х рр. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / Б. О. Цимбал; КНУТШ. – К., 2008. – 224 с.

157. Гирич І. Б. Архів М. Грушевського як джерело для вивчення діяльності визначних постатей українського руху (М. Грушевського, С. Єфремов,

В. Липинський, М. Василенко): дис. канд. іст. наук: 07.00.09. / І. Б. Гирич; НАН України. Інститут української археографії. – К., 1995. – 185 арк.

158. Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років. Переклали з польської Олесь Герасим, Софія Грачова, Степан Захаркін, Зоряна Курдина, Богдана Матіяш, Костянтин Москалець, Андрій Поритько, Наталка Римська, Андрій Савенець. – К.: Критика, 2008. – 752 с.; Гедройць Є. З нотаток Редактора / За заг. ред. Л. Івшиної; перекл. з пол.: С. Гірік; передм. І. Гирича. – К.: ПрАТ «Українська прес-група», 2013.

159. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд. авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик / А. П. Животко. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.; він же. Десять років Українського історичного кабінету. 1930–1940. / А. Животко. – Прага, 1940.

160. Заремба О. Книжкова колекція Товариства «Музей Визвольної боротьби України» у Празі (1925–1945) / Олесь Сергіївна Заремба // Бібл. планета. – 2001. – № 2 (12). – С 36 – 37; вона ж. Краєзнавча та бібліотечна діяльність Дмитра Антоновича в Празі / Олесь Заремба // історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень // X Всеукр. наук. конф. з істор. краєзнавства. – К., Донецьк, 2001. – С. 215 – 217; вона ж. Від мемуарів до етнічної історії: інгерманландська проблема і наукова думка Фінляндії (1989–1992 рр.) / О. Заремба // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 9. – С. 123 – 125; вона ж. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Заремба Олесь Сергіївна. – К., 2002. – 19 с.; вона ж. Товариство охорони українських історичних пам'яток за кордоном (м. Прага) / Олесь Сергіївна Заремба // Вісник українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2001. – №2. – С. 46 – 51; вона ж. Видавнича справа української еміграції у 20–30-х роках ХХ ст. / Олесь Сергіївна Заремба // Бібліотека у демократичному суспільстві: Зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. – К., 1995. – С. 193 – 194; вона ж. Журнал «Українська книга» як джерело української бібліології / Олесь Сергіївна Заремба // Зб. наук пр. – К., 1997. – С. 138 – 144.

161. Рудий Г. Я. Преса Української Держави 1918: Питання освіти, науки, культури / Г. Рудий. – К.: Інститут історії України НАН України, 1996. – 178 с.; він же: Охорона пам'яток історії і культури в Україні (1917–1919 рр.). Збірник документів і матеріалів. – К.: Інститут історії України, 2008. – 320 с. (у співавторстві); він же. Проблеми збереження музейної спадщини України: за результатами аналізу матеріалів республіканської періодики 1930-х рр. // Український історичний журнал. – К., 2010. – № 6. – С. 127 – 135; він же. Періодична преса як об'єкт дослідження пам'яткоохоронного процесу 1917–1940 рр.: історіографія проблеми // Університет. – К., 2008. – № 6. – С. 48 – 56; він же. Преса України 1917–1940 як джерело вивчення охорони історико-культурної спадщини // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України – Львів, 2007. – Вип. 18. – С. 175 – 192.

162. Колисник Д. В. Соціокультурна діяльність Української Громади в Берліне накануне и в начале Второй мировой войны / Д. В. Колисник // Соціально-економічне розвиток регіону: досвід, проблеми, інновації: сб. науч. ст. по матеріалам докл. и сообщ. III міжнародної науч.-практ. конф. (11 грудня 2012 г.). – Смоленск: Изд-во «Остров свободы», 2013. – С. 117 – 122; він же. Колісник Д. Пресова діяльність гетьманського руху в Європі на початку Другої світової війни // Наш український дім. – 2011. – № 2 (Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: історичний і літературний контекст», Ніжин, 29-30 вересня 2011 р.). – С. 81 – 83; він же: Колісник Д. В. Гетьманський рух і Українська Громада в Німеччині напередодні та на початку Другої світової війни / Д. В. Колісник // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Ч. VI. Вісник КНЛУ. Серія «Історія, економіка, філософія». – К.: КНЛУ, 2013. – Вип. 17. – С. 200 – 207.

163. Сидоренко Н. Українська періодика в Італії (1905–1995 рр.) / Наталія Сидоренко. – К., 1997. – 60 с.; вона ж. «Задротяне життя» українських часописів на чужині (1919–1924) / Наталя Миколаївна Сидоренко. – Київ: Дослідницький центр історії української преси, 2000. – 88 с.; вона ж. «Журналістська «планета

Ді-Пі»: Українська преса у таборах військовополонених, переміщених осіб і біженців у Європі після II Світової війни (1945–1950)» / Н. Сидоренко, О. Сидоренко. – К., 2000. – 175 с.; вона ж. Сидоренко Н. М. Українська таборова преса першої половини ХХ століття: проблеми національно-духовного самоствердження: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.08. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 34 с.

164. Солонська Н. Усна історія українських переселенців до Канади: перша хвиля імміграції / Наталія Солонська // Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острогоз / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. – Острогоз: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – С. 45 – 47; Н. Солонська, В. Матусевич, Т. Добко, Г. Солоїденко, О. Баркова, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» // Бібліотечний вісник. – 1999. – № 4 – С. 14 – 28.

1.2. Характеристика джерел та методи дисертаційної роботи

1. Палієнко М. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Обідного в Україні, Польщі та Чехословаччині [Текст] / М. Палієнко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – № 2. – С. 92 – 119; вона ж. Українські архівні центри за кордоном: Історіографічний аспект проблеми / М. Г. Палієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 54. – К., 2001. – С. 42 – 46; вона ж. Український національний музей-архів у Празі (1923–1930 рр.): історія створення та основні напрямки діяльності / М. Г. Палієнко // Студії з архів. справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 13 – 24; Червінський В. І., Обушний М. І. Історія України. Джерельний літопис / В. Червінський, М. Обушний, Т. Горбань, В. Кругляков та ін. – К.: ДП «Дирекція ФВД», 2004. – 800 с. та ін.

2. ЦДАВО України, ф.3504, оп.1, спр.2а, 2б, 4; ф.3863, оп.1, спр.6. – 14 арк.; спр.7. – 25, 26 арк; спр.8. – 13 арк.; спр.10. – 32 арк.
3. ЦДАВО України, ф.3560, оп.1, спр.30; ЦДАЗУ, ф.8, оп.1, спр.26. – 12 арк.; ф.13, оп.1, спр.2. – 17 арк.; ЦДАЗУ, бібл. ф. № 3, № 3480-О.
4. ЦДАВО України, ф.1823, оп.1, спр.23. –232 арк.; спр.44. – 79 арк.; ЦДАГО України, ф.269, оп.1, спр.536. – 135 арк.; оп.3, спр.42. – 2 арк.
5. ЦДАВО України, ф.3875 – «Українське видавництво «Вільна спілка» орган Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном Подебради, Прага (Чехо-Словаччина)», 1 опис, 66 справ (1921–1939); ф.3911 – «Празький відділ закордонної організації Української партії соціалістів-революціонерів, м. Прага»; ф.4658 – «Центральний Комітет УПСР 1918–1922 рр».
6. ЦДАВО України, ф. 3879. Український технічно-господарський інститут заочного навчання (УТГІ) в м. Подебрадах (Чехо-Словаччина). оп. 1, спр. 7596, арк.1–18 (1932-1945).
7. ЦДАВО України, ф.14, оп.7, спр.984, арк.15–17; спр.51, арк.3–5; ф.3800, оп.1, спр.1, арк.36; ф.4703, оп.2, спр.2, арк. 28–30; Державна учительська семінарія в Грубешові– Центральний ... – [Електронний ресурс] – Режим доступу: ...tsdavo.gov.ua/4/stocks/62563643/ – Назва з екрану.
8. ЦДАВО України, ф.3803, оп.1, спр.47, арк.105 – 106зв.
9. ЦДАВО України, ф.3863, оп.1, спр.1 – 18.(1921–1932).
10. ЦДАВО України, ф.3866, оп.1, 7. (1920; 1922; 1930–1948); оп.1, спр.23, арк.1-1зв.; спр.33, арк.1; спр.5, арк.274.
11. ЦДАВО України, ф.5245 (Євген Штендера. Особовий архів (Місія УПА за кордоном), оп.1, спр.180 (Лист та бюлетень Крайової управи Канади Є. Штендері від «Братства колишніх вояків 1-ї дивізії УНА», 4 арк.; спр.376 (Документи, надіслані Є. Штендері від членів «Об'єднання колишніх вояків УПА в США і Канаді» (листування, обіжники, програми з'їздів, протоколи, запрошення, заяви, повідомлення, рахунки, резолюції, вирізки з газет, адреси, конверти, книжкові закладки), 149арк.; спр.453 (Документи про співпрацю

Є. Штендери з «Товариством колишніх вояків УПА в Канаді» (листи, інформаційні матеріали, обіжники, резолюції, вирізки з газет, конверти), 53 арк.

12. ЦДАВО України, ф.4629, оп.1, спр.17, арк.23–24; спр. 22, арк. 34.

13. ЦДАВО України, ф.3504, оп.1, спр.1, арк.122; спр.1–66 (1919–1937 рр.) (Фонд Обідного).

14. ЦДАВО України, ф. 3560, оп.1–94. (1917–1945 рр.). Архів Животка; ф.3560, оп. 1, спр. 57, арк. 1–6, 18.

15. ЦДАВО України, ф. 4362, оп. 1, спр. 31 (1929 – 1941) Українська бібліотека ім. С. Петлюри Париж (Франція); ЦДАГО України, ф.269, оп.1, спр.457–469, арк. 10–11; спр.495 – 73арк; оп.2, спр.44 – 108арк, спр.55, 56, 144, 171, 172; ЦДІАЛ України, ф.358, оп.1, спр.242; оп.3, спр.179; Лозенко Л. Українські військові архіви: відібрана спадщина / Л. Лозенко //Пам'ятки України. – 1994. – №3–6. – С.112.

16. ЦДАЗУ, ф.25, оп.1, спр.1. – 38 арк; ф.50, оп.1, спр.5. – 43арк; спр.11. – 29 арк; спр.13. – 210 арк; оп.2, спр.9. – 59 арк.; ЦДАЗУ, бібл. ф.3, № 3374–О.

17. ЦДАЗУ, бібл. ф.3, №3185–О; №3189–О; №3295–О; №3374–О; №3394–О; №3441–О; №3443–О; №3480–О; №3524–О.

18. ЦДАЗУ, ф.5, оп.1, спр.7; ф.13, оп.2., спр.1. – 139 арк.; спр.6. – 3 арк; оп.7, спр.31; оп.3, спр.6, арк.1–3.

19. ЦДАЗУ, ф.8, оп.1, спр.8. – 60 арк; спр.25. – 20 арк; спр.26. – 12 арк; спр.66. – 2 арк; спр.4. – 29 арк; ф 20, оп.1, спр.1, арк.1–95; ф.25, оп.1. спр.1. – 38 арк; спр.2. – 3 арк; ф.35, оп.1, спр.2. – 23 арк.

20. ЦДАЗУ, ф.60, оп.1, спр.18. – 63 арк; ЦДАЗУ, бібл. ф.3, № 3516–О; №3499–О; №3333; №34520–О; ф.21, оп.1, спр.1, арк.7.

21. ЦДАЗУ, бібл. ф.3, №3189.; №3480–О.

22. ЦДАЗУ, ф.44, оп.1, спр.1. – 18 арк.; спр.6. – 5 арк.; ф.13, оп.1, спр.2, арк.17; оп.6,спр.1, арк.34; ф.8, оп.1, спр.1, арк.1; ЦДАЗУ, ф.25, оп.1, спр.1, арк.1; спр.2, арк.1–3; Ф.8, оп.1, спр.4, арк.120.

23. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.1, арк.1–15; оп.2, спр.2, арк.1–23.

24. ЦДАЗУ, ф.36, оп.1, спр.1–77.

25. ЦДАЗУ, ф.39, оп.1, спр.9, арк.1–27; спр.14, арк.1–45.
26. ЦДАЗУ, ф.50, оп.1, спр.5, арк.1–43; спр.11, арк.1–29; спр.13, арк.1–210; спр.37, арк.1–48; спр.39, арк.1–33; спр.81, арк.1–66.
27. ЦДАЗУ, ф.46, оп.1, спр.1, арк.1–22; спр.33, арк.1–12.
28. ЦДАГО України, ф.269, оп.1, спр.455, арк.1–66; спр.456, арк.1–68.
29. ЦДАГО України, ф.269, оп. 1, спр.495, арк.1–73.
30. ЦДАГО України, ф.269, оп. 1, спр.552, арк.1–156; оп. 2, спр.3, арк.1–176; спр.8, арк.1–71; спр.14, арк.1–173; спр.16, арк.1–127; спр.27, арк.1–144; спр.33, арк.1–107; спр.34, арк.1–175; спр.131, арк.1–43; 173, арк.1–165.
31. ЦДАГО України, ф.269, оп. 2, спр.45, арк.1–80.
32. ЦДАГО України, ф.2192, оп.1, спр.2, арк. 2614; Архів уряду ЗУНР. – 294(Ш)D. – Протокол № 4 засідань делегації ЗУНР, Берлін, 15.09.1920; 293 (II)A. – Лист представника ЗУНР в Берліні Є. Левицького до С. Витвицького, 25.09.1920.
33. ЦДІАЛ України, ф. № 358, оп. №1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sdial.archives.gov.ua/pdf/F.%20358%20op.%201.pdf. – Назва з екрану; оп. №3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sdial.archives.gov.ua/pdf/F.%20358%20op.%203.pdf. – Назва з екрану.
34. З фондів ЦДІАК України були залучені до аналізу документи фонду 4703, який має номенклатурний номер ЦДАВО України.
35. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. П-5140. – Олена Шовгенова (Теліга) – українська поетеса. Чехословаччина, 1920-і рр.; од. обл. 0-193013. – Група українських емігрантів на заняттях у школі українських танців В. Авраменка. Справа наліво: М. Теліга, О. Шовгенова (Теліга). м. Падебради (Чехословаччина), 1925 р.; од. обл. 0-204637. – Українська поетеса Олена Теліга з чоловіком Михайлом Телігою. м. Падебради (Чехословаччина), 5 березня 1929 р; од. обл. 0-193042. – О. Теліга – українська поетеса. с. Желязна Жондова (Польща), 5 травня 1932 р.; од. обл. 2-153622. –О. Теліга – українська поетеса. с. Желязна Жондова (Польща), 17 серпня 1932 р.; од. обл. 2-153619. –Українська поетеса Олена Теліга читає газету. м. Варшава (Польща), 11 грудня 1932 р.; од.

обл. 2-153623. – Олена Іванівна Теліга – українська поетеса. с. Желязна Жондова (Польща), червень – серпень 1933 р.; од. обл. 2-156394. –Українська поетеса О. І. Теліга в гостях у батька. Ліворуч – її брат С. І. Шовгенів. с. Влохи (Польща), осінь 1933 р.; од. обл. П-5160. –Українська поетеса, культурний і громадський діяч О. І. Теліга у потягу під час подорожі з м. Кракова (Польща) до м. Львова. 1941 р.

36. ДАКО, ф. № Р – 3066, оп.1, спр.1, арк.1–12; спр.26, арк.1–11; спр.51, арк.1–61; спр.55, арк.1–45.

37. Полонська-Василенко Н. Видання Всеукраїнської Академії Наук, знищені большевицькою владою / Н. Полонська-Василенко // Бібліологічні вісті УВАН. – Т. 1. – Авгсбург, 1948. – С. 5 – 53. (Перевидано: Книжник. – 1991. – №4); Оглоблин О. Українська історіографія. 1917–1956 / Пер. з англ. – К., 2003. – 253 с.

38. Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів (за матеріалами відрядження) / О. Кириленко, О. Яценко // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 93 – 122.

39. Клинова-Дацюк Г. Діяльність Української Вільної Академії Наук у Німеччині в ДІ-ІІІ період (1945–1952 рр.) // Українська діаспора: проблеми дослідження: тези до-повідей Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острог / Галина Клинова-Дацюк / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – С. 168 – 172.

40. Бурім Д. В. Діяльність Товариства підтримки української науки та культури в Німеччині (за матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін) / Д. В. Бурім // Чорноморський літопис. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – № 5. – С. 142 – 164.

41. Бурім Д. Джерела з історії української еміграції в Німеччині у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін (Німеччина, Берлін) / Дмитро Бурім //

Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 9. – С. 143 – 157.

42. Сорокіна О. С. «Бюлетень КУК» як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-х–80-х рр. ХХ ст. / О. С. Сорокіна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 4 (293) травень. – С. 117 – 126.

43. Войцехівська І. Н., Ляхоцький В. П. Епістолологія. Короткий історичний нарис / І. Н. Войцехівська, В. П. Ляхоцький. – К., 1998. – 54 с.

44. Єжи Гедройць та українська еміграція: листування 1950–1982 років. Переклали з польської Олесь Герасим, Софія Грачова, Степан Захаркін, Зоряна Курдина, Богдана Матіяш, Костянтин Москалець, Андрій Поритько, Наталка Римська, Андрій Савенець. – К.: Критика, 2008. – 752 с.

45. З «Нового краю»: Листи українських емігрантів з Канади / Зібрав і упорядкував, написав передмову О. І. Сич. – Едмонтон: Вид-во Канадського інституту українських студій Альбертський університет, 1991. – 66 с.

46. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Центральний державний архів громадських об'єднань України; редкол.: Ю. А. Левенець (співголова), В. А. Смолій (співголова) та ін., упоряд.: В. С. Лозицький (керівник), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 384 – 385.

47. Українці Хорватії: матеріали і документи. Том 1 / [Упор. С. Бурда і Б. Гралоук]. – Загреб, 2002. – 230 с.

48. Джерелознавство історії Української РСР: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1986 [у співавт.]; Санцевич А. В. Джерелознавство з історії УРСР. 1917–1941: навч. посібник / А. В. Санцевич. – К., 1981; Медушевская Е. М. Теоретические проблемы источниковедения / Е. М. Медушевская. – М.: Изд-во Моск. гос. ист.-архив. ин-та, 1977. – 86 с.; Богданина О. М. Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія / О. М. Богданина. – Харків: Штрих, 2004. – 164 с.; Довгопол В. М. Джерелознавство історії Української РСР: навч. посібник / В. М. Довгопол, М. А. Литвиненко, Р. Д. Лях. – Київ: Вища школа, 1986. – 248 с.

49. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 1987. – 423 с.; Борщевський В. Источниковедение истории СССР (1917–1935): учеб. пособие. – К.: Вища шк., 1985. – 232 с.

50. Валк Н. С. Избранные труды по историографии и источниковедению / Н. С. Валк. – СПб.: Наука, 2000. – 664 с.; Джерелознавство: опорні конспекти і самостійна робота: Навчально-методичний посібник для студентів Інституту історії, політології і міжнародних відносин (заочна форма навчання) / Галина Василівна Стефанюк. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013; Войцехівська І. Н. Структура історичного джерелознавства: традиції та сучасні проблеми / І. Н. Войцехівська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 3. Джерелознавчі дисципліни. Київ, 2001. – С. 255 – 270; Борняк Г. Дорога до архіву і науки починалася з лекцій В'ячеслава Стрельського // Професор В'ячеслав Стрельський: монографія / І. Н. Войцехівська, Н. А. Коломієць, І. М. Мага, В. В. Патик, Г. В. Стрельський, Л. В. Шевченко. – Київ: Київський університет, 2010. – С. 107 – 108.

51. Варшавчик М. Источниковедение истории КПСС: Учеб. пособ. – Москва, 1973; 1989; він же. О научных основах изучения истории КПСС: Пособ. – К., 1978 (співавт.); Плохій С. М. Життєва місія Миколи Ковальського / С. М. Плохій // Дзеркало тижня. – 2006. – 11 лист.; Джерелознавство: опорні конспекти і самостійна робота: Навчально-методичний посібник для студентів Інституту історії, політології і міжнародних відносин (заочна форма навчання) / Галина Василівна Стефанюк. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 125 с.

52. Kudinov, Yu. M. The figure of Hetman Pylyp Orlyk in studies of the U.S. and Canadian historians: from glorification to objective consideration (1950-s–2000-s) // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 61 (№6). – С. 172 – 178.

53. Варшавчик М. А. Вопросы логики исторического исследования и исторический источник / М. А. Варшавчик // Вопросы истории. – 1968. – № 10. –

С. 84 – 96.

54. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 1987. – 423 с.

55. Медушевская Е. М. Теоретические проблемы источниковедения / Е. М. Медушевская. – М.: Изд-во Моск. гос. ист.-архив. ин-та, 1977. – 86 с.

56. Шепелев Л. Е. Проблемы источниковедческого изучения делопроизводственных документов государственных учреждений XIX – начала XX в. / Л. Е. Шепелев // Источниковедение отечественной истории. – М., 1976. – С. 248–271.

57. Варшавчик М. А. О структуре источниковедческой критике / М. А. Варшавчик // Источниковедение отечественной истории: сборник статей. – М.: Наука, 1980. – С. 23 – 38; Варшавчик М. А. Историко-партийное источниковедение: теория, методология, методика / М. А. Варшавчик. – К.: Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1984. – 319 с.; Газетный и книжный мир / [под ред. М. Брза, С. Ингулова]. – М.: Эконом. жизнь, 1926. – 254 с.

58. Георгиева Н. Г. Источниковедческое изучение массовых исторических документов (Опыт применения метода группировок архивного материала) / Н. Г. Георгиева // Советские архивы. – 1970. – № 6. – С. 47 – 53.

Розділ 2.

Документи офіційного походження з історії культурницької діяльності української еміграції

2.1. Актові, законодавчі та правові документи

1. Ionkovsky A. The Symon Petliura Ukrainian Library in Paris. «Harvard Ukrainian Studies» 14 (1–2), June, 1990; ЦДАВО України, ф.1115, оп.1, спр.4, арк. 5–8.; ЦДАЗУ, бібл. ф.3, інв. № 2288-О.

2. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.1. Друк. вид. (комунікати, відозви, декларації та ін.). КУК та УГВР. У справі є екз. газ. «Дзвін» за 24 жовтня 1925. (25 жовтня 1925, 11 вересня 1946 – 16 травня 1948). – арк.8.; Закон про державну Народну Раду, 12 листопада 1920 р.; ф.19, оп.1, спр.14, арк.1.

3. Ukrainian Youth Association (СУМ) – archives – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: archive.cym.org/archives/GreatBritain60.asp?...ukr; Плав'юк М.В. Державний центр УНР на еміграції [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2004.–688 с.: іл. – 01.11.2017.– Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=DC_UNR; Ливицький М. А. Державний центр УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. А. Ливицький. – Мюнхен, Філадельфія, 1984. – 72 с.

4. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.9, арк.11. Тимчасовий Закон про реорганізацію Українського Державного Центру (13 травня 1948 р.) ; ЦДАЗУ, ф.1, оп.5, спр.17, арк.1. Ливицький А. – президент УНР в екзилі (1938 р.).

5. ЦДАЗУ, ф.19, оп.1, спр.14, арк.3-4. Закон про державну Народну Раду (12 листопада 1920 р.); ЦДАВО України, ф.4433, оп.2, спр.4, 19, 22, 24, 36, 64–67; спр.150, 151; спр. 71, 82; Губенко Н. П. Особовий фонд С. О. Сірополка у ЦДАВО України // Архіви України. –2000. – № 1–3.

6. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.9, арк.48, 90; Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: статті і матеріали / Зредагували Любомир Р. Винар і Наталія Пазуняк. – Філадельфія; Київ; Вашингтон: Фундація ім. С. Петлюри: Веселка, 1993. – С. 307–322.; Панова І. Ю. Голова Державного центру УНР в Екзилі: політико-правовий статус / І. Ю. Панова // Держава і право. – 2010. – Вип. 49. – С. 87; Недужко Ю. В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) / Ю. В. Недужко. – Луцьк: Волинськаобласна друкарня, 2007. – 90 с.; Vasyl Jablonskyj. Symon Petlura et la consolidation de l'emigrationpolitique ukrainienne en 1947–1950 / Jablonskyj Vasyl// Symon Petlura et l'indpendanse de Ukraine. Journee d'etude international, Paris–Kyiv, Bibliotheque ukrainienne Symon Petlura, 2008. – P. 27.

7. ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр.374, арк.23; Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.): Документи і матеріали / Упоряд. В. Даниленко, 2017 – 656 с.

8. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.1. Друк. вид. (комунікати, відозви, декларації та ін.). КУК та УГВР. У справі є екз. газ. «Дзвін» за 24 жовтня 1925. (25 жовтня 1925, 11 вересня 1946 – 16 травня 1948). – арк.1–15; Fulltextof «Svoboda–1991–226» – Internet Archive– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://archive.org/stream/.../Svoboda-1991-226_djvu.txt. – Назва з екрану.

9. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.1. Друк. вид. (комунікати, відозви, декларації та ін.). КУК та УГВР. У справі є екз. газ. «Дзвін» за 24 жовтня 1925. (25 жовтня 1925, 11 вересня 1946 – 16 травня 1948). – 15 арк.

10. ЦДІАЛ України, ф.369, оп.1, спр.19, арк.13.

11. ЦДІАЛ України, ф.369, оп.1, спр.19, арк.15–15зв.

12. ЦДАВО України, ф.1065, оп.2. (1920–1923); оп.5. (1920–1922); ф.3179, оп.1, спр.10, арк.26–26зв.

2.2. Нормативна документація громадських об'єднань, організацій та інституцій

1. ЦДАГО України, ф.269. оп.1, спр.528; спр.536; спр.552; спр.454; спр.455; ЦДАВО України, ф.3905, спр. 1-3; ф.3902, спр.1–39; ф.3571, спр.1 – 116; ф.3572, спр.1 – 10.

2. Спілка визволення України й Спілка української молоді: Спогади, документи й матеріали про діяльність, зб. 2. Мюнхен, 1964; Плющ В. Спілка визволення України та Спілка української молоді (до 50-ліття заснування СВУ–СУМ та 45-ліття процесу над ними). – Мюнхен, 1975; Липовецький С. Спілка української молоді: На службі Богові та Україні. – К., 2011; СУМ на чужині, зб.-альманах. –Лондон 1954; Під прапором СУМА– Нью-Йорк 1964; Річицький В. Спілка української молоді / В. Річицький // Ізборник: Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ–І). – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. – Т. 3. – С. 955–965.

3. ЦДАЗУ, ф.20, оп.1, спр.1, арк.1–95; Андрощук О. В.Спілка української молоді // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.:

В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9: Прил – С. – С. 753.

4. Правильник Юнацтва СУМ. – Ч.1. –Ідейно-програмові засади юнацтва Спілки Української молоді (Ю СУМ) – Брюссель – Лондон – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто: Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1961. – 137 с.

5. Андрошук О. В. Спілка української молоді // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9: Прил – С. – С. 753. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Спілка_української_молоді. – Назва з екрану.

6. Спілки Незалежної Української Молоді - WikiVisually– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikivisually.com/.../Спілки_Незалежної_Української_Мол– Назва з екрану.

7. Андрошук О. В. Спілка української молоді // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9: Прил – С. – С. 753. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Спілка_української_молоді. – Назва з екрану.

8. ЦДАЗУ, бібл. ф. 3, № 3185–О. Збірник на пошану проф., д-ра Олександра Оглоблина. – Нью-Йорк: Укр. Вільна Акад. наук у США, 1977. – 486 с.

9. ЦДАЗУ, ф. 20, оп. 1, спр. 1, арк. 15; арк.43; ф.269–оп.1, спр. 495, арк.1–73.

10. ЦДАГО України, ф.269, оп.1, спр.454, спр.455, спр.528; спр.536; спр.552; ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр.369, арк. 25–32.

11. Кот С. І. Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Biblioteka_Petliury (останній перегляд: 05.12.2017). – Назва з екрану.

12. ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 129, арк. 60 зв. – 68, 68 зв. – 69, 69 зв. – 73, 73–77 зв, 201–204 зв.; Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. III. – К., 1999. – С. 145 – 146; Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі // Відродження. – 1932. – Ч. 7–8 (Липень-Серпень). – С. 107 – 108; Грімстед Патриція Кеннеді, Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – К., 1991. – 107 с.; Михальчук В. Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: заснування, розвиток, діяльність (1926–1998). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 656 с.; Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі / О. Лазарева, Л. Ніколенко // Бібліотечна планета. – 2008. – № 4. – С. 23–27.

13. ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 117, арк. 80/97–97 зв., 98, 99–100; ф. 35, оп. 1, спр. 69, арк. 59–62, 63, 65–66 зв.; Український часопис «Вільне слово. Інформаційний бюлетень української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі за 1972–1989, 1995–1996 роки»; Українська бібліотека імені С. Петлюри в Парижі: Інформаційний бюлетень [б.н.]. Париж, 1931; 1936; 1938; Михальчук В. Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі (1926–1998) / В. Михальчук. – К., 1999.

14. ЦДАЗУ, бібл. ф. 3, № 3189–О. Доповіді ювілейного наукового Конгресу для відзначення сторіччя НТШ. – Париж, Сідней – Торонто, 1976. – 336 с.; № 3295–О. Збірник праць ювілейного конгресу. – Мюнхен, 1988. – 1002 с.; Отчеты о работе библиотеки [НТШ] и переплетной мастерской за 1932–1935 гг. // ЦДАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 809, арк.1–37.

15. ЦДАЗУ, бібл. ф.3, №3189-О. Доповіді ювілейного науков. Конгресу для відзначення сторіччя НТШ. – Париж, Сідней – Торонто, 1976. – 336 с.; Степан М. Горак. Роля НТШ у формуванні національної свідомості в рр. 1873–1914.: нарис. – С. 27.; Степан М. Горак. Вклад НТШ в українську історіографію: нарис і коментарі. – С. 7 – 9.

16. Панамериканська українська конференція в Нью-Йорку // Свобода: газета української громади в Нью-Йорку. – 1947. – № 280. – 21 листопада. – С. 1 – 2.

17. Резолюції першої Панамериканської української конференції, винесені на спільних нарадах представників українців злучених держав Америки, Канади, Бразилії, Аргентини, Парагваю, що відбулися в Нью-Йорку від 18-го до 21-го листопада 1947 р. // Свобода. – 1947. – № 280. – 21 листопада. – С. 3.

18. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / За ред. проф. А. Колодного / Релігія і Церква в історії української діаспори. – Т. 9. – К.: Український видавничий консорціум та УАР, 2013. – 906 с.; Бачинський Ю. Українська імміграція в Сполучених Штатах Америки / Ю. Бачинський; В. Маркус (ред. і авт. передмови). – 2 вид. – К.: Бібліотека української діаспори, 1995. – 342 с.

19. Доповіді на науковій конференції Канадського відділу НТШ ім. Т. Шевченка // Архівні та рукописні збірки Наукового Товариства ім. Шевченка Національній бібліотеці у Варшаві– [Електронний ресурс]. Режим допуску: www.academia.edu/.../Архівні_та_рукописні_збірки_Наукового_товариства_ім._... Т. Шевченка– Варшава – Львів – Нью-Йорк. – Назва з екрану.

20. ЦДАЗУ, ф.3, № 3189–О. Доповіді ювілейного наук. Конгресу для відзначення сторіччя НТШ. – Париж, Сідней, Торонто, 1976. – 336 с.; Музей НТШ творить відділ воєнних пам'яток: розмова з директором Ярославом Пастернаком // Назустріч. – 1936. – 1 вересня. – С. 1; Янів В. Нарис співдії НТШ та УВУ в екзилі / Володимир Янів // Матеріали Міжнародної наукової конференції [«Від Наукового товариства ім. Тараса Шевченка до Українського Вільного Університету»] (Пряшів – Свидник, 12–15 черв. 1991 р.). – С. 179–199.

21. Кубійович В. Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. / Володимир Кубійович: відбитка з «Українського Історика». – 1973. – Ч. 1–2. – 35 с. [Детально подає історію НТШ до 1952 р.].

22. Горняткевич Д. Українські пам'ятки в Кракові: Збірник матеріалів НТШ в Торонто – Торонто, 1954. – С. 39; Горняткевич Д. Українці в Краківській Академії Мистецтв // Альманах українського студентського життя в Кракові. – Краків, 1931. – С. 37 – 42.

23. Варшавчик М. Матеріали партійних з'їздів як джерело вивчення історії КПРС // Український історичний журнал. – 1971. – № 1. – С. 3 – 12; він же. О

некоторых вопросах источниковедения истории КПСС / М. Варшавчик // Вопросы истории КПСС. – 1962. – № 4. – С. 165 – 174.

24. Федорончук В. Акція Уряду УНР в екзилі в ООН і проблеми української визвольної політики / В. Федорончук // Вільна Україна. – 1970. – Ч. 62. – С. 4 – 9.

25. Меморандум представників народів, поневолених під советською Москвою, до Генерального Секретаря Об'єднаних Націй Трігве Лі з 17 вересня 1949 року / Українська Національна Рада (Матеріали-Постанови-Комунікати). – Видання Ресорту Преси та Інформації Виконного Органу УНРади. – 1950. – № 3. – 58 с.; Войценко О. Літопис українського життя в Канаді / Ольга Войценко. – Т. 3. Доба росту й диференціації: Роки 1925–1929–1965. – Канада – Вінніпег: Тризуб, 1963. – 308 с.

26. Міжнародно-правне положення Української Народної Республіки // Трибуна України. – 1923. – № 5/7. – 352 с.

Розділ 3. Джерельний аналіз матеріалів періодичних видань з історії збереження архівних та музейних пам'яток в українській діаспорі

3.1. Інформаційний потенціал періодичної преси української еміграції

1. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944): Історико-бібліографічне дослідження: у 2 т. / НАН України, Історія України ЛНБ ім. В. Стефаника, Відділ україніки, Від-ня «НДЦ періодики»; наук. ред.-консультант М. М. Романюк; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. – Львів, 2007. – Т. 2: Н-Я. – С. 62, 393, 397, 40; Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для українських меншин в Канаді / М. Боровик. – Мюнхен, 1977; Бигар Г. Українська педагогічна преса Канади і рідномовне шкільництво в діаспорі: навч. посібн. / Г. Бигар, С. Романюк, І. Руснак. – Чернівці: Митець, 2006. – 295 с.; Куропась М. Історія української еміграції в Америці / М. Куропась. – Нью-Йорк, 1984. – 89 с.; Губарець В. Преса і книга діаспори. З історії видавничої діяльності українського зарубіжжя: навч. посіб. / В. Губарець.

– К.: Університет «Україна», 2008. – 266 с.; Животко А. Історія української преси / А. Животко // перед. К. Костева. – Мюнхен, 1989–1990. – 334 с.

2. Бевз Т. А. Українська партія соціалістів-революціонерів: історичний нарис // Україна на порозі ХХІ століття: актуальні питання історії. Зб. наукових праць. – К.: Стилос, 1999. – С. 156 – 167; вона ж. Національне питання в діяльності Української партії соціалістів-революціонерів // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К.: ІПіЕНД, 1999. – Вип. 8. – С. 37 – 45.

3. Збірник матеріалів і документів у 25-ліття діяльності КУК. 1940–1965. – Вінніпег, 1965; Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті. – Торонто, 1991; Макар В. Ю. Конгрес українців Канади / В. Ю. Макар // Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2003–2016 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: esu.com.ua/search_articles.php?id=4675 – Назва з екрану; Бажан О. Г. Конгрес українців Канади // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 5 : Кон – Кю. – С. 14; The Peter J. Potichnyj Collection on Insurgency and Counter-Insurgency in Ukraine. A Preliminary Guide to the Collection– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://discoverarchives.library.utoronto.ca/uploads/r/...rare.../potichnyj00332.pdf> – Назва з екрану; Сорокіна О. С. «Бюлетень КУК» як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-х–80-хрр. ХХ ст. / О. С. Сорокіна // Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 4 (293) травень. – С. 117 – 126.

4. Качор С. Кілька думок про стан рідного шкільництва в Канаді / Софія Качор // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 3 – 7.

5. Навчання української мови зорово-слуховим методом // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 22.

6. Реклама на написані репортажі «До рідних причал» І. Боднарчука // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 19.

7. З листів до фонду допомоги // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 13 – 15.

8. Екзекутива і Президія КУК. Христос Воскрес! // Бюлетень КУК. – 1988. – № 4. – С. 1. – 2.

9. Комісія деколонізації ССРСР при СКВУ. Звернення в 50-ту річницю Вінницької трагедії // Бюлетень КУК. – 1987. – № 2. – С. 3; Згадаймо наших політв'язнів: матеріали про переслідування в Україні / Упоряд. Ніна Строката // Бюлетень КУК. – 1987. – № 4. – С. 10 – 13; Президія КУК. Святочне звернення // Бюлетень КУК. – 1986. – № 3. – С. 3.

10. Звернення КУК до Відділів, Представництв і Мужів Довіря КУК, до Складових Організацій КУК, до всіх Українських Товариств, установ та до всіх українців Канади // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 7, 15; Звернення КУК в справі третього засуду Юрія Шухевича // Бюлетень КУК. – 1972. – № 3. – С. 5; Звернення Централі КУК в справі третього конгресу СКВУ // Бюлетень КУК. – 1978. – № 3. – С. 2; Звернення Владик українських церков і проповідників українських євангельсько-баптиських об'єднань // Бюлетень КУК. – 1973. – № 4. – С. 6.

11. Екзекутива централі КУК. В першу річницю смерті сл. п. сенатора Павла Юзика // Бюлетень КУК. – 1987. – № 1. – С. 1, 5; Екзекутива централі КУК. Перша річниця Чорнобильської катастрофи: Пресовий комунікат // Бюлетень КУК. – 1987. – № 4. – С. 2.

12. Комісія деколонізації ССРСР при СКВУ. Звернення в 50-ту річницю Вінницької трагедії // Бюлетень КУК. – 1987. – № 2. – С. 3.

13. Комітет Українців Канади. Президія. Звернення з нагоди 50-річчя смерті М. Грушевського / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 1. – С. 1; Комітет Українців Канади. Президія. Звернення з нагоди 40-річчя смерті Олега Кандиби / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 2. – С. 6; Комітет Українців Канади. Президія. Звернення з нагоди 25-річчя смерті С. Бандери / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 2. – С. 7; Комітет Українців Канади. Президія. Звернення з нагоди 20-річчя смерті Андрія Мельника / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 2. – С. 8.

14. Повідомлення про першу Всеукраїнську конференцію університетських студій українознавства // Бюлетень КУК. – 1974. – № 1. – С. 4.
15. Культурно-Освітня Рада при КУК // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 5.
16. Поява нового числа журналу «Рідношкільник» // Бюлетень КУК. – 1988. – № 4. – С. 8.
17. Виступ Валентини Курилів від української іміграційної служби на річній конференції КУК // Бюлетень КУК. – 1987. – № 3. – С. 7 – 9; Зустріч з екс-головою Української Гельсінської Групи Миколою Руденком // Бюлетень КУК. – 1988. – № 2. – С. 4.
18. Виступ Валентини Курилів від української іміграційної служби на річній конференції КУК // Бюлетень КУК. – 1987. – № 3. – С. 7 – 9.
19. Тереля Й. Заява / Йосип Тереля // Бюлетень КУК. – 1987. – № 3. – С. 10 – 11.
20. Державні архіви Канади у співпраці з централею КУК // Бюлетень КУК. – 1973. – № 2. – С. 7.
21. Качор С. Кілька думок про стан рідного шкільництва в Канаді / Софія Качор // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 3–7.
22. Сорокіна О. С. «Бюлетень КУК» як джерело вивчення історії діяльності емігрантів 50-х –80-х рр. ХХст. // Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 4 (293) травень. – С. 117 – 127.
23. Дальний М. Вибране: Люди – події – коментарі / М. Дальний; уклад. О. Коновал. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 563 с. (журнал «Наші дні»); Міхалевська В. Роль журналу «Наша культура» у збереженні національної самобутності української діаспори Польщі / В. Міхалевська // Публіцистика і політика [Текст]: зб. наук пр. Вип. 3. / Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Видавництво Інституту журналістики, 2002. – С. 171 – 176; Возняк М. Драгоманов у відновленій «Правді» / З додатком його листів до Ол. Барвінського й Ол. Кониського та й останнього до нього (стаття) / Михайло Возняк. – 105 арк. [ІР НБУВ, ф. Х, № 14697 – 182 арк.].

3.2. Матеріали періодичних видань іншого походження

1. ЦДАВО України, ф.3327, спр.1–22; ф.3574, спр.1–7; ф.3891, спр.1–48; ЦДАЗУ, ф. 44, оп.1, спр.1, арк.1–15; ф. 46, оп.1. спр.1, арк.1–22; Сірий Ю. Із спогадів про українські видавництва / Юрій Сірий (Тищенко). – Авґсбург, 1949; Видавничий аспект листування В. Винниченка та Ю. Сірого // Наук. записки. Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 183 – 189; Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.): іст.-бібліогр. дослідж. / Мар'яна Савка. – Львів, 2002. – 308 с.

2. ЦДАЗУ, ф.44, оп.1, спр.42, арк.1–4; спр.43, арк.1–12; спр.45, арк.1–2.

3. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді / Ольга Войценко. – Т. 2. Доба росту й диференціації: Роки після 1-ої світової війни 1919–1924. – Канада – Вінніпег: Тризуб, 1963. – 396 с.; Войценко О. Літопис українського життя в Канаді / Ольга Войценко. – Т. 3. Доба росту й диференціації: Роки 1925–1929–1965. – Канада – Вінніпег: Тризуб, 1963. – 308 с.; Войценко О. Літопис українського життя в Канаді / Ольга Войценко. – Т. 4. Доба росту й диференціації: Роки 1930–1939. – Канада – Вінніпег: Тризуб, 1969. – 394 с.

4. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді / Ольга Войценко. – Т. 2. Доба росту й диференціації: Роки після 1-ої світової війни 1919–1924. – Канада – Вінніпег: Тризуб, 1963. – С. 66.

5. Там само.

6. Будучність нації (щотижневик). – 1950. – 6 січня.

7. ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.112, арк 4, 5.

8. Там само.

9. Там само.

10. Там само, арк. 9–11.

11. Там само.

12. Там само.

13. Там само.

14. Там само.

15. Там само.
16. Там само.
17. Там само, арк. 15.
18. Там само.
19. Там само, арк. 23.
20. Там само.
21. ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.112.
22. Там само, спр.1079.
23. Там само, спр.84.
24. ЦДАЗУ, ф.13, оп.1, спр.4, арк.5.
25. Там само.
26. Там само, арк.13.
27. ЦДАЗУ, ф.13, оп.1, спр.4, арк.1–5; ІР НБУВ. – Ф. Х., № 16261–16309.
28. Сорокіна О. Інформаційне джерело діяльності західної української діаспори як носій історико-культурних цінностей в контексті 20-х–90-х рр. ХХ століття / Ольга Сорокіна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. – Вип. 1. – Ч. 3. – С. 36 – 50.
29. ЦДАЗУ, ф.13, оп.1, спр.4, арк.5.
30. ЦДАЗУ, ф.13, оп.1, спр.4, арк.13.

Розділ 4. Висвітлення проблеми збереження архівної та музейної спадщини представниками української еміграції в джерелах особового походження

4.1. Наративні твори діячів української еміграції

1. Антонович М. Лицар праці і обов'язку [Текст]: зб. присвячений пам'яті Олександра Лотоцького-Білоусенка / М. Антонович [та ін.]; ред. Б. Гошовський. – Торонто, Нью-Йорк: Євшан-зілля, 1983. – 190 с.

2. Данілів Т. Куди йде наша громада у Великобританії. 1970 р. – [Електронний ресурс]. – 02.10.2016. – Режим доступу: auction.violity.com/28487351-kudi-jde-nasha-gromada-u-velikobritaniyi-1970-r – Назва з екрану.
3. Василик М. Українські поселення в Аргентині / Михайло Василик. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1982. – 147 с.
4. Визвольні змагання очима контррозвідника. (Документальна спадщина Миколи Чеботаріва): Науково-документальне видання / Вст. стаття: В. Сідак. – К.: Темпора, 2003. – 288 с.
5. Городиський Зенон. Українська Національна Рада: Історичний нарис / Передмова В. С. Брюховецького. – Київ: Видавничий дім «KM Academia», 1993.
6. ЦДАЗУ, ф. 13, оп. 3, спр. 6, арк. 1. Лист В. Гренджі-Донського до Словацького педагогічного видавництва в Пряшеві щодо видання роману «Червона скала» (1967 р.).
7. ЦДАЗУ, ф. 13, оп. 3, спр. 6, арк. 2. Лист В. Гренджі-Донського до Словацького педагогічного видавництва в Пряшеві щодо видання роману «Тьма щезає, серце сходить» (1971 р.).
8. Дзюбина С. І стверди діло рук наших [Текст]: спогади / Отець-митрат Степан Дзюбина; Ред. Б.Гук; Вст. ст. авт. – Варшава: Укр. архів, 1995. – 532 с.
9. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. – Т. 1. – Роки 1945–1951 / Володимир Маруняк. – Мюнхен, 1985. – 405 с.
10. ЦДАВО України, ф.3803, спр.1–61. Тищенко (Сірий) Юрій Пилипович (1880–1953) – журналіст, публіцист, видавець української літератури за кордоном. 1918–1940 рр. // Реєстр розсекречених архівних фондів України: Міжархів. довідник. Т. 1: Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 2: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / Укрдержархів України, Центр. Держ. Архів вищих органів влади та упр. України, Укр. Наук.-дослід. Ін-т архів. Справи та документознавства; упоряд. Н. Григорчук, С. Зворський, Н. Маковська. – К., 2012. – С. 208.

11. ЦДАЗУ, ф.8, оп.1, спр.8, арк.1 – 4; Дядю М. В. Липинський на сторінках щоденника й у листах Осипа Назарука // Молода нація: Альманах. – 2002. – № 4(25). – С. 127 – 160; Гелів С. Ідея української державності в історичних працях В. Липинського // Український час. – 1994. – № 1. – С. 40 – 50; Сверстюк Є. Залізні стовпи В. Липинського // Політологічні читання. – 1994. – № 1. – С. 209 – 215; Іваненко А. Засновник державницької школи в українській історіографії В. Липинський // Історія України. – 2003. – № 43. – С. 1 – 6; Осташко Т. В. Липинський: від посла Української Держави до УСХД // Молода нація: Альманах. – 2002. – № 4(25). – С. 56 – 90.

12. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле. – Вінніпег, 1949. – 167 с.

13. Дмитро Дорошенко. Про автора. Українська культура. Збірка лекцій [Електронний ресурс] – Режим доступу: litorus.org.ua/cultur/cult30.htm – Назва з екрану.

14. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т. – К., 2002; Криськов А. А. Діяльність Д. І. Дорошенка в еміграції (20-ті роки ХХ ст.) // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (9–11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський). – Хмельницький: Поділля, 1994. – С. 38 – 40.

15. ЦДАЗУ, ф.8, оп.1, спр.8, арк.4; Кравчук П. Без недомовок [Текст] спогади / П. Кравчук. – К.: Укрпринт, 1995. – 288 с.; Бачинський М. «Сіріють у сумерках півночі шатра...» (До силвети Леоніда Бачинського (1896–1989) / М. Бачинський; відп. ред. М. М. Романюк. – Л.: Львівська обласна книжкова друкарня, 2009. – 268 с.

16. ЦДАЗУ, ф.13, оп.1, спр.2, арк.1 – 15; Дорошенко Д. Розвиток української науки під прапором Шевченка / Д. Дорошенко. – Вінніпег: Накладом Укр. Вільної АН, 1949. – 11с.

17. ЦДАЗУ, бібл. ф.3, № 3148–О. Свято державності. –Нью-Йорк: Говерла, 1955. – С. 4; Геркен-Русова Н. Героїчний театр / Наталія Геркен-Русова–Лондон: Українська видавнича спілка, 1957.

18. ЦДАЗУ, бібл. ф. 3, інв. №3148– О. Свято державності. – Нью-Йорк: Говерла, 1955. – 32 с.; Героїчний театр/ Н.Геркен-Русова; [вступ. слово Дм. Донцов]. Львів: (Друк. Ставр. Інст. В ар. Івана Тиктора), 1939. – 70 с.; Н. Геркен-Русова – театральний декоратор і театрознавець, б /д «Енциклопедія українознавства», Т. 2 (Париж – Нью-Йорк, 1955–1957).

19. ЦДАЗУ, бібл. ф. 3, інв. №3148– О. Свято державності. – Нью-Йорк: Говерла, 1955. – 32 с.; Н. Геркен-Русова – театральний декоратор і театрознавець, б /д «Енциклопедія українознавства», Т. 2 (Париж – Нью-Йорк, 1955–1957) ЦДАЗУ, бібл. ф. 3, інв. № 3148–О; Титульний аркуш книги Н. Геркен-Русової «Героїчний театр» (Лондон, 1957).

20. ЦДАВО України. ф.4658 – «Центральний Комітет УПСР 1918–1922 рр.»; ф.3911 – «Празький відділ закордонної рк.лістів Української рк.лрклістів-революціонерів, м. Прага»; Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: Т. 1. Роки 1946 – 1951 / В. Маруняк. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 127 с.; Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів / М. Грушевський // Борітеся – Поборете. – Відень, 1920. – Ч. 1; Животко А. Українська Партія соціалістів-революціонерів і преса (з нагоди 50 років праці. УПС-Р) / А. Животко // Трудова Україна. – Прага, 1934; Животко А. 50 років. (До історії Української партії соціалістів революціонерів) / А. Животко. – Прага, 1936.

21. Багрянний І. Чому я не хочу вертатись до ССРСР? / Іван Багрянний. – Вінніпег: Комітет українців Канади, 1946. – 40 с.; Багрянний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. / Іван Багрянний. – [2-е вид.]; [упоряд. О. Коновал; передм. І. Дзюби; післямова Г. Костюка]. – К.: Смолоскип, 2006. – 856 с.; Багрянний І. Боротьба проти московського імперіалізму й Українська Національна Рада. Доповідь виголошена в Англії: запитання та відповіді./ Іван Багрянний. – Німеччина: Українські вісті, 1954. – 135 с.; Багрянний І. Вибрані твори / Іван Багрянний; [упоряд., автор. передм., та приміток М. Балаклицький]. – К.: Смолоскип, 2006. – 687 с.; Програмові засади, затверджені І з'їздом УРДП

1947. – Новий Ульм, 1948; Програма УРДП, затверджена V з'їздом УРДП 1970. – Чикаго 1970.

22. Комітет Українців Канади // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Т. 3. – С. 1091; Бажан О. Г. Комітет українців Канади // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2009. – Т. 5: Кон – Кю. – С. 14.

23. Панченко О. Українська головна визвольна рада – Закордонне Представництво УГВР – Генеральний секретаріат. Закордонних справ УГВР – Середовище УГВР / Олександр Панченко. – Мічиганський університет: Видавництво «Гадяч», 2004. – 420 с.; Панченко О. УГВР у Русі Опору та повоєнні роки ... Спроба порівнянь та аналогій – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: maidan.org.ua/static/mai/1310299994.html – Назва з екрану.

24. Кириленко О. Українці в Америці / О. Кириленко. – Відень: СВУ, 1916. – 40 с.

25. Киричук Ю. А. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. А. Киричук, Львів. Нац. Ун-т ім. І. Франка. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.

26. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.1, арк.1–15.

27. ЦДАМЛМ України, ф.1186, оп.2, спр.133, арк.1зв.; ф.1186, оп.2, спр.134, арк.166; ф.1186, оп.2, спр.134, арк.163, 221.

28. Маркусь В. Анатомія однієї української громади в США / В. Маркусь // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 81–93.

29. Галамай С. Конференції закордонних частин ОУН в Міттенвальді / Степан Галамай // Міттенвальд 1946–1951. [Текст]: з нагоди 50-ліття таборів українських біженців в Міттенвальді, Німеччина. – Воррен: [б. в.], 2001. – 753 с.

30. ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр.2002, арк. 8 – 10.

31. Соловей Д. Ф. Україна в системі советського колоніалізму / Д. Ф. Соловей. – Мюнхен: Логос, 1959. – 205 с.; він же. Українська наука в колоніальних путях / Дмитро Федорович Соловей. – Нью-Йорк, 1963. – 276 с.; він же. Національне питання в ленінській теорії та практиці / Дмитро Федорович

Соловей // Сучасність. – 1966. – № 10. – С. 91 – 112; Соловей Д. Політика ЦККПРС у плянуванні розвитку та промислових кадрів на Україні / Д. Соловей // Сучасність. – 1967. – № 6 (78). – червень. – 108 с.; Дмитро Соловей та головна тема його життя – Соціум –dt.ua – [Електронний ресурс] – Режим доступу:https://dt.ua/.../dmitro_solovey_ta_golovna_tema_yogo_zhit...– Назва з екрану.

32. Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка (Нью-Йорк, США)– [Електронний ресурс]– Режим доступу: [http://shevchenko.reinvent.net/\(mj1zj3qfi3h2ve45dj522sb3\)/Query.aspx](http://shevchenko.reinvent.net/(mj1zj3qfi3h2ve45dj522sb3)/Query.aspx) – Назва з екрану.

33. Український історик. Журнал історії і українознавства. – Нью-Йорк; Торонто; К.; Л.; Мюнхен, 1965–1975;1977–1986.

34. Фёдір Петрович Пігідо, псевд. Правобережний. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пігідо_Федір_Петрович – Назва з екрану.

35. Гришко В. І. Хто з ким і проти кого? [Текст]: відкритий лист-відповідь Юрію Смоличу/ В. І. Гришко. – Новий Ульм: Друк. «Укр. Вістей», 1959. – 41 с. – Б. ц.; Гришко В. І. Хто з ким і проти кого? [Текст]: відкритий лист-відповідь Юрію Смоличу / В. Гришко.–2. вид. – Новий Ульм: Видання Українського інформаційного бюро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... (Хто з ким і проти кого?/ В. І. Гришко. –1959)– Назва з екрану.

36. Прилуцький В. І. Лівіцький (Левицький) Андрій Миколайович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Livitsky_A_M – Назва з екрану.

37. Лівіцький М. Перспективи української визвольної політики. Українська Народна Республіка – дороговказ на майбутнє / Микола Лівіцький. – Нью-Йорк, 1965. – 48 с.

38. ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр.149, 370, 1395, 2002; Україна. Українознавство і французьке культурне життя / за ред. І. Борщака. Ч. 1, 2. – Париж, 1949–1951; Лівницький М. Блок поневолених Москвою народів / Микола Лівницький // Неділя. – 1947. – 5 жовтня; Лівницький М. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. Лівницький. – Мюнхен-Філадельфія: Українське пресове бюро, 1984. – 72 с

39. Лівницький М. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. Лівницький. – Мюнхен-Філадельфія: Українське пресове бюро, 1984. – 72 с.

40. Лівницький М. А. Перспективи української визвольної політики. Українська народна Республіка – дороговказ на майбутнє [Текст] / М. А. Лівницький.– Нью Йорк: Накладом Об'єднання Прихильників УНРв ЗДА, 1965. – 48 с.; Лівницький М. Меморандум «Відносини Захід–Східі проблеми поневолених Москвою націй» / М. Лівницький // Відносини Захід–Східі проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен: Видання українського інформаційного бюро в Мюнхені коштом Г. Лівницької, 1975. – 408 с.; його ж. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. – Мюнхен, Філадельфія, 1984.

41. ЦДАЗУ, ф.35, оп.1, спр.41, арк.1–27; Лівницький М. Проблеми української визвольної політики / Микола Лівницький // Відносини Захід – Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен : Українське інформаційне бюро, 1975. – С. 374; Лівницький М. Проблеми української зовнішньої політики / Микола Лівницький // Неділя. – 1947. – 28 вересня.

42. Лівницький М. Вимушена відповідь / Микола Лівницький. – Neu-Ulm/Donau: «Ukrainiski Wisti», 1960. – 32 с.; Лівницький М. Блок поневолених Москвою народів / Микола Лівницький // Неділя. – 1947. – 5 жовтня; його ж. Лівницький М. Меморандум «Відносини Захід–Східі проблеми поневолених Москвою націй» // Відносини Захід–Східі проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен: Українське інформаційне бюро, 1975. – 409 с.

43. Лівницький М. Вимушена відповідь / Микола Лівницький. – Neu-Ulm/Donau : «Ukrainiski Wisti», 1960. – 32 с.

44. Лівицький М. Меморандум «Відносини Захід-Схід і проблеми поневолених Москвою націй» / Микола Лівицький // Відносини Захід–Схід і проблеми поневолених Москвою націй. – Мюнхен, 1975. – 409 с.

45. Бондаренко А. «Слово в дискусії, якої не було...» / А. Бондаренко. – Новий Ульм-Лондон, 1972. – 67 с.

46. Маркусь В. Українські політичні партії на еміграції в 1945–1955 роках / В. Маркусь // Сучасність. – 1984. – Ч. 10. – С. 64 – 79;

47. Квітковський Д. Боротьба за українську ідею / Д. Квітковський. – Детройт, 1993.

48. Рудницький Я. Найближчі завдання шевченкознавства / Я. Рудницький. – Вінніпег, 1958. – 32 с.; Рудницький Я. Нарис української діалектології / Я. Рудницький. – Авгсбург, 1946. – 48 с.; Рудницький Я. Ще раз про екзильний уряд. (До статті В. Маркуся в «Сучасності», 1986, ч. 12) / Я. Рудницький // Сучасність. – 1987. – Ч. 6 – С. 123 – 126; Рудницький Я. ДЦ УНР в екзилі між 1941/1991/ 2 роками / Рудницький Я. – Оттава: Вид. архівного комітету УНР, 1994. – 95 с.

4.2. Мемуарні та епістолярні джерела

1. Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – 872 с.

2. Кравченко М. С. Діяльність українських націоналістичних політичних рухів кінця 1980-х – початку 2000-х рр. у мемуарних джерелах. – дис.... канд. іст. наук: 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ, 2017. – 233с.

3. Шаталов Д. Источники личного происхождения (методика изучения и публикации). Учебное пособие. – Екатеринбург, 2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.hisst.usu.ru/public2/my_img/66801.doc – Назва з екрану.

4. Кедрин І. Життя-події-люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – 724 с.

5. Бурко В. Василева історія: Спогади українця, родженого у Бразилії / В. Бурко. – Прудентопіль: Вид-во оо. Василян, 1963. – 130 с.; Бурко В. Отці Василяни в Бразилії / В. Бурко. – Прудентопіль; Парана, 1984. – 103 с.

6. Там само.

7. Волчук Р. Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня. — Київ, 2002. – С. 161; Волчук Р. Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня [Текст] / Роман Волчук.– Вид. 3-тє, переглянуте і випр. – К.: Критика, 2011. – 191 с.

8. Ковалевський М. При джерелах боротьби: спомини, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960.– С. 587 – 594.

9. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К.: АТТІКА, 1995. – 236 с.

10. Римаренко Ю.І. З ким і проти кого: документально-публіцистичні нариси й статті / Ю. Римаренко. – К.: Дніпро, 1983.

11. Новак М. П. На сторожі України [Текст]: власні спогади, іст. матеріяли, док., листування, архів. / М. П. Новак. – Лос Анджелес: б. в., 1979. – 604 с. – Б. ц.

12. ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр.5, арк.8–57; Хроніка // Наш шлях. – 1919. – 31 грудня. – Ч. 29. – С. 4. – 58; ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 35, арк. 60–59; Там же, спр. 3, арк. 6; Огієнко І. Рятування України: На тяжкій службі своєму народові. – 2-е вид., доповн. – Вінніпег: Волинь, 1968. – 92 с.; його ж. Моє життя// Наша культура. – 1936. – № 7. – С. 555; Іван Огієнко: «Я все зробив, що міг зробити...»: Бібліог. Показчик/ Уклад.: Л. Оленич, В. Чупрова. – Т.: Підручники і посібники, 2007. –112 с.;ОгієнкоІ. Моє життя:автобіографічна хронологічна канва / І. Огієнко. – Житомир: Полісся, 2002.– 120 с.

13. Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чернецький. – К.: Основні цінності, 2001. – 168 с.

14. Ісаєвич Я. «Зі спогадів про Івана Крип'якевича та його синів Петра, Богдана й Романа» та ін. // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – Львів, 2001. – С. 661.

15. Кістяковська М. «Батуринський та його спомини про М. П. Драгоманова», Національна бібліотека імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. ІР НБУВ, ф.Х, № 14726.

16. ІР НБУВ, ф.181, № 6; Ф.181, № 7; Ф. 181, № 10; ІР НБУВ, ф.Х, № 14740.

17. Пігідо-Правобережний Ф. «Велика Вітчизняна війна». Спогади та роздуми очевидця / Федір Пігідо-Правобережний. – К.: Смолоскип, 2002. – 288 с.; Пігідо Ф. Велика Вітчизняна війна: спогади / Федір Пігідо // «Новий Шлях», Вінніпег, 1954; Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Спогади 1933–1941. – Прометей, 1941. – 93 с.; Ступницький Ю. Спогади про пережите / Ю. Ступницький. – Торонто, 2000– 128 с.; Документи свідчать. – Hamilton.Ont: Видавниче братство «Віра», 1959. – 16 с.; Зозуля Ол., Терпкий Ол. Слідами подій: Спогади / Ол. Зозуля, Ол. Терпкий. – Дейтройт: Б. в., 1987. – 43 с. (Відбитки з «Українських вістей» і «Свободи»); Чиркова М. Листи оstarбайтерів як приклад документів особового походження // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. І: Архівіособа. – К., 1999. – С. 153 – 158; Дашкевич Я. Спогад про «радянський період» життя / Ярослав Дашкевич // Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси / [упоряд.: Г. Сварник, А. Фелонюк]. – Львів: ЛА «Піраміда», 2009. – С. 225 – 229; Шухевич С. Спомини [Текст]. – Ч. 1. Спомини з української галицької армії (1918–1920) / Степан Шухевич. – Львів: Червона калина, 1929. Різ. паг. с. – Б. ц.; Барагура В. Воєнні переживання сірої людини (Спогади з Другої світової війни) / В. Барагура. – Нью-Йорк; Джерсі Ситі: Свобода, 1991. – 147с.; Крохмалюк Р. Заграва на Сході: спогади й док. / Р. Крохмалюк. – Торонто; Нью-Йорк, 1978. – 352 с.; Хоткевич Г. Слідом за пам'яттю: Спогади в листах / Галина Хоткевич. – К.: УКСП «Кобза», 1993. – 64 с.; Шухевич С. Е. «Моє життя» / С. Е. Шухевич.– Лондон, 1991; Самчук У. На білому коні. На коні вороному: спомини враження: у 2-х ч. /Улас Олексійович Самчук.– Острог-Луцьк: Твердиня, 2007. – 424 с.;

Винар Б. Моє життя – спомини / Б. Винар. – Денвер: Українське Академічне Видавництво, 2003. – 548 с.; Стороженко М. З мого життя / М. Стороженко / Упор. тексту та ілюстрацій, автор вступ. статті В. Ульяновський. – К.: Либідь, 2005 – 430 с.; Словутич Я. У вирі багато культурности: спогади учасника / Яр Славутич. – Едмонтон: Славута, 1988. – 224 с.; Винар Б. Моє життя: спомини [Текст] / Б. С. Винар. – Денвер: Українське Академічне видавництво, 2003. – 548 с.

18. Дорошенко В. Іван Франко в моїх спогадах // Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 548 – 553; 554 – 564.

19. Кобилецький І. Дещо про Франка / Іван Кобилецький // [Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 53.

20. Струтинська М. Фрагменти із щоденника праці в літературно-мистецькому музеї Івана Франка у Львові (21 квітня до 27 липня 1940) / Марія Струтинська // Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – С.792 –795.

21. Смаль- Стоцький Р. Франко в Чернівцях // Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – С. 193, 306, 548, 731 – 734.

22. Skwarczynska S. Teorialistu. – Lwow, 1937; wznowienie: Bialystok, 2006; Зіновська А. М. Український письменницький епістолярій: типологія відкритого листування: автореф. дис. канд. ... філологічних наук: 10.01.06 / Зіновська Анна Миколаївна; КНУТШ. – К., 2008. – С. 5.

23. Гарнагіна С. О. Приватне листування як джерело з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР (1948–1992 рр.) / С. О. Гарнагіна // Історичні записки: Збірник наукових праць. – Вип. 35. – 2012. – С. 33 – 38; Старовойтенко І. М. Епістолярна спадщина Євгена Чикаленка/ І. М. Старовойтенко // Український історичний журнал. –2007. – № 1. – С. 104–117; Старовойтенко І. М. З епістолярної спадщини Євгена Чикаленка:

листування із Сергієм Єфремовим/ І. М. Старовойтенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 47 – 61; Старовойтенко І. Історично-географічні аспекти в епістолярній спадщині Євгена Чикаленко / І. М. Старовойтенко // Історико-географічні дослідження в Україні. – 2004. – № 7. – С. 361 – 383; Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Ін-т української археографії та джерелознавства НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. – Л.; К., 2001. – 216 с.

24. Джерела з історії української еміграції. Вип. 2. Листування Леоніда Мосендза / Упор. Ю. Мицик, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ. – К.: КМ Академія, 2005. – 116 с.; Висоцький О. Ю. Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок. – Монографія. – К.: Основні цінності, 2004. – 272 с.

25. ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.325, арк.1–22.

26. Атаманенко А. Є. Історія української еміграційної науки в листах Лева Биковського до Любомира Винара / А. Є. Атаманенко // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Історіографія та джерелознавство в часовому вимірі: міжвузівський збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2003. – С. 140–152.

27. ЦДАЗУ, ф.13 – Колекція документів діячів науки та культури на еміграції. Опис 3. Справа 6. Листи Гренджи-Донського В. С. до Словацького педагогічного видавництва відділу української літератури, з приводу публікації творів «Червона скала», «Тьма щезає, сонце сходить», «Куди серце тягне». Автограф., маш. друк. – 1967,1972. – арк.1–3.

28. ЦДАЗУ, ф.13 – Колекція документів діячів науки та культури на еміграції. Опис 3. Справа 6. Листи Гренджи-Донського В. С. до Словацького педагогічного видавництва відділу української літератури, з приводу публікації творів «Червона скала», «Тьма щезає, сонце сходить», «Куди серце тягне». Автограф., маш. друк. – 1967, 1972. – арк.2.

29. ЦДАЗУ, ф.13 – Колекція документів діячів науки та культури на еміграції. Опис 2. Справа 10. Лист-звернення Обласної філії УНО та Української Громади до празького громадянства. 21 грудня 1944. –арк.1.

30. ІР НБУВ, ф.ХХХV, № 442; ф.Х, № 14644.

31. ІР НБУВ, ф.Х, № 14644.

32. Гарнагіна С. О. Приватне листування як джерело з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР (1948–1992 рр.) / С. О. Гарнагіна // Історичні записки:Збірник наукових праць. –2012. – Вип. 35. – С.36.

33. ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр. 4.

34. ЦДАВО України, ф.5235, оп.1, спр. 4.

35. ІР НБУВ, ф.Х, 15944–15993.

36. Бандера С. «Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном» // Видання Пресового Бюро ЗЧ ОУН, 1948. – 69 с.; Бандера С. Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс / Степан Бандера // «Український Самостійник», 1950 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://deratisator.livejournal.com/5800.html> – Назва з екрану; Бандера С. Найістотніше в житті та розвитку нації / Степан Бандера // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1159–1160; Бандера С. Перспективи української революції / Степан Бандера. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 656 с.; Бандера С. «До засад нашої визвольної політики» / С. Бандера // Визвольна політика. – 1946. – № 9–10 (листопад-грудень); Будков Д. В. Слово правди про Україну [Текст]: міжнароднаінформ. діяльність Української держави 1917–1923 рр. / Д. В. Будков, Д. В. Веденєєв. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 204 с.; Кедрин І. Життя-події-люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1976. – 724 с.

37. Мисюга Б. Галина Севрук: Альбом-монографія / Богдан Мисюга. – 2011, 240 с.

38. ЦДАЗУ, ф.13, оп.6, спр.1, 7арк.; оп.3, спр.6, арк. 1-3, 34 арк.; спр.1, арк.1–28; оп.2, спр.10, арк.1; ЦДАВО України, ф.4381, оп.1, спр. 3; Винар Л. Епістолярні джерела грушевськознавства // Листування Михайла Грушевського.

– К.; Нью-Йорк, 2012. – Т. 6: Листування Михайла Грушевського та Юрія Тищенка / Упоряд. О. Мельник; ред. Л. Винар, І. Гирич. – С. 9–13; Листи Коновальця на Україну 1921 р. / Листи Є. Коновальця // Євген Коновалець та його доба / [вст. ст. проф. д-р Ю. Бойко]; Фондація ім. Євгена Коновальця. – Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 239 – 273; Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / уклад. Ю. Мицик. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006. – 566 с.; Листування В. Липинського / Редактори Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с.; Чикаленко Є., Винниченко В. Листування. 1902–1929 роки / Упоряд. та вступ. ст. Н. Миронець. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.; Є. Чикаленко. С. Єфремов. Листування. 1903–1928 роки / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2010. – 384 с.; Хоткевич Г. Слідом за пам'яттю: Спогади в листах / Галина Хоткевич. – К.: УКСП «Кобза», 1993. – 64 с.

4.3. Некрологи як історичне джерело

1. Журба О. І. Матеріали до історії формування вищої історичної освіти та науки на Дніпропетровщині у другій половині ХХ ст. (до 100-річчя з дня народження професора Валентина Яковича Борщевського) // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки. – 2010. – вип. 7. – С. 28–40.

2. Чернов Є., Журба О. [М. П. Ковальський. Некролог] // Критика. – 2006. – № 12. – С. 18; [Ковальський М. П.] Валентин Якович Борщевський [Некролог] // УІЖ. – 1989. – № 10. – С. 158; Віталій Васильович Підгаєцький (1951 – 2004) [Некролог] // Україна модерна. – К., Л.: Критика. – 2005. – С. 378 – 380.

3. «Пам'ятайте, що Ви є Українці... Степан Федак і національна справа» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.istpravda.com.ua/articles/2015/06/25/.../view_print/ – Назва з екрану; Прицак О. Некролог із постскриптумом (Історичні джерела та їх використання. – К., 1964–72. – Т.1–7) // Свобода (Джерсі-Сіті). – 1977. – 14, 17–21 травня. – № 110. – С. 2; № 112. – С. 2; № 113. – С. 2; № 114. – С. 2; № 115. – С. 2; № 116. – С. 2, 4.

4. Головна Управа Союзу Українок Америки Редакційна Колегія журналу «Наше Життя» // Наше життя. Our Life. Видання Союз Українок Америки. – 1998 – РІК LV– № 11. – листопад. – С. 4.

5. Наваринська М. «Посмертні згадки» / Марія Наваринська // Наше життя. Our Life. – Вид. Союз Українок Америки. – 1998 – РІК LV– № 11. – листопад. – С. 29.

6. Глазовий П.«Посмертні згадки» / Павло Глазовий// Наше життя. OurLife. Вид. Союз Українок Америки. – 1998 – РІК LV– № 11. – листопад. –С. 29.

7. ЦДАГО України, ф. 269, оп.1. Документи Закордонної (празької) групи Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). – Матеріали Українського національно-політичного об'єднання за кордоном (УНПО); Кентій А. В. Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр.: короткий нарис /А. Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. – 81 с.; Конгрес українських націоналістів 1929 р. Документи і матеріали / Упоряд. В. Муравський; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника; Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2006. – 420 с.

8. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. Видання третє, доповнене / Відп. ред. В. Мороз. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.; Конгрес українських націоналістів 1929 р. Документи і матеріали / Упоряд. В. Муравський; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника; Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2006. – 420 с.

9. Помер проф. Л. Білецький // Український щоденник «Свобода». – 1955. – №28. – С. 1.

10. «Глибокий жаль по смерті д-ра Л. Мишуги» // Свобода. – 1955. – № 28. – С. 1.

11. «Глибокий жаль по смерті д-ра Л. Мишуги» // Свобода. – 1955. – № 28. – С. 1; «Нагода вшанувати пам'ять д-ра Луки Мишуги за його власним прикладом» // Свобода. – 1955. – № 28. – С. 1.

12. ЦДАЗУ, ф.15, оп.1, спр.117, арк.80/97-97 зв., 98, 99-100 зв., 100 зв.-103 зв., 104-106, 108, 109-109 зв., 110-112 зв., 112 зв.-113 зв., 113 зв.-114 зв., 115, 115

зв.-118 зв., 118 зв.-119 зв., 119 зв.-120 зв., 120 зв.-121, 121 зв.-122, 122 зв.-123, 123 зв., 124, 126, 127-128, 129-130, 130-131, 131-131 зв., 131 зв.-133, 133-134 зв., 134 зв.-135, 135, 135 зв., 137-137 зв., 139-141, 151-151 зв., 151 зв.-153, 153 зв.-155, 155, 155-155 зв., 164-165 зв., 169 зв.-170 зв., 171 зв.-172, 175-177, 177-179 зв., 181 зв.-182, 182-185 зв., 185 зв.-187, 187-187 зв., 188 зв.-189, 190-190 зв., 193 зв.-196, 196-197 зв., 198 зв.-199 зв., 199 зв.-200, 200 зв.-202, 202-204, 204, 204 зв., 205, 206-206 зв., 216, 219 зв.-220 зв. Некролог із закликом до увічнення пам'яті С. Петлюри (ч. 35-36). Повідомлення у рубриці «З жалібної хроніки» про реакцію на смерть С. Петлюри та заходи з його вшанування в Західній Україні та за кордоном (на Волині, Ковельщині, Тернополі, Львові, Перемишлі, Подєбрадах, Братиславі, Болгарії, Нью-Йорку, Вінніпезі) (там само). Повідомлення Ол. П. «Вражіння великої втрати (Лист з Балканів)» щодо реакції пересічних емігрантів на звістку про вбивство С. Петлюри (ч. 39). Замітка І. Липовецького «В дні загального смутку (Листи з Варшави)» про жалібну академію у Варшаві (там само); Дев'ята річниця смерти С. Петлюри // Тризуб. – 1935. – Ч. 23. – С. 11; Вшанування світлої пам'яті Симона Петлюри на 11 роковини його смерти // Тризуб. – 1937. – Ч. 23–24. – С. 13.

13. Некролог как специфический источник изучения ... [Електронний ресурс]. Режим доступу: gisar.eu/ru/node/49957– Назва з екрану.

14. Кафедральные протоиерей П. Н. Троицкий // ПЕВ – 1886. – Ч. н. – № 19. – С. 381 – 391; Кафедральный протоиерей Моисей Захариевич Доронович // ПЕВ – 1891. – Ч. н. – № 38. – С. 973 – 978.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. Архівні джерела

Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ)

Ф. 8 – Захарченко Микола Іванович – український громадський діяч на еміграції, інженер-економіст

Оп. 1.

1. Спр. 1. Лист Безпалка О. О. до Захарченка М. І.– 30 червня 1926.– 1 арк.
2. Спр. 4. Конспекти лекцій з новітньої історії, основ хімії та загального хліборобства; адміністративного та торгівельного права: із курсу фінансової науки; міжнародної торгової політики і хлібної торгівлі. Автограф. – 128 арк.
3. Спр. 8. Документи (подяки, запрошення, списки внесків, інформаційні листки, програми та ін.) про проведення вечорів, концертів, вистав, масових заходів та збору коштів на благодичність при Українській академічній громаді в ЧСР та Комісії допомоги українському студентству в Празі, де згадується прізвище Захарченка М. І. – 9 квітня 1922 – 6 квітня 1944. – 60 арк.
4. Спр. 39. Звернення дирекції, професорської ради, допомогового комітету... – 2 арк.
5. Спр. 25. Запрошення громадських союзів, товариств, спілок, наукових установ та освітніх закладів у Празі на вечори, вистави, виставки та інші масові заходи. – 21 листопада 1931 – 1 липня 1939, б/д. – 20 арк.
6. Спр. 26. Документи (запрошення, програми, квитки та ін. урочистих вечорів і концертів на вшанування пам'яті Т. Шевченка, організованих Комітетом емігрантських організацій в ЧСР, Товариством прихильників української пісні та ін. громадськими організаціями . – 27 березня 1931 – 12 березня 1939. – 12 арк.
7. Спр. 66. Повідомлення та бланки картки-замовлення на українську пресу, листівки, значки до Українського воєнно-історичного Товариства у Польщі. – 1930-ті – 2 арк.

Ф. 13 – Колекція документів діячів науки та культури на еміграції

Оп. 1.

8. Спр. 2. Документи про підготовку та проведення Українського наукового конгресу, Українського правничого та Українського наукового з'їздів у Празі (запрошення, розклади, праці, листи організаційної комісії та ін.). Укр., чes. 1926 – 1934. – 17 арк.

9. Спр. 4. Власноручні підписи присутніх на святкуванні 70-річчя І. Горбачевського, журнальні статті до його вісімдесятиліття та стаття Хривняка Д. до 120-тиріччя від дня народження академіка. Тижневик «Тризуб». Травень 1924 – 8 березня 1974. – 29 арк.

Оп. 2.

10. Спр. 3. «Перегляд історії української освіти». Робота з педагогіки. Маш. з правками. – б/д. – 111 арк.

11. Спр. 7. «Леся Українка. Характеристика творів». Брошура з примітками: Вид-во «Колос», 1940. – 14 арк.

12. Спр. 9. Документи рекламного характеру видавництва Юрія Тищенка (рекламні листівки, обіжники та ін.) Укр., чes. Тип. друк. – 25 квітня 1944, б/д. – 10 арк.

13. Спр. 10. Лист-звернення Обласної філії УНО та Української Громади до празького громадянства. – 21 грудня 1944. – 1 арк.

Оп. 6. Грицай Грицько (?) культурно-громадський діяч

14. Спр. 1. Листи Сисака М. до Грицяя Г. Рук. 17 вересня 1924 – 8 липня 1926. – 34 арк.

15. Спр. 2. Листи Біляча М. до Грицяя Г. 26 січня – 27 грудня 1929.

16. Спр. 6. Листи Гренджи-Донського В. С. до Словацького педагогічного видавництва відділу української літератури, з приводу публікації творів «Червона скала», «Тьма щезає, сонце сходить», «Куди серце тягне». Автограф., маш. друк. – 1967, 1972. – 3 арк.

17. Спр. 1. Документи творчої діяльності Гренджи-Донського В. С. «Куди серце тягне». Роман. Укр., слов. Маш. друк з авт. прав., рук. – 1952 – 1972. – 139 арк.

18. Спр. 2. «Тьма щезає, сонце сходить». Роман. Укр., слов. Маш. друк. з авт. прав., рук. – 1971. – 191 арк.

**Ф. 20 – Товариство прихильників української культури
в м. Курітіба (Бразилія)**

Оп. 1.

19. Спр. 1. Документи Товариства прихильників культури в м. Курітіба. Звіти засідань Управи, протоколи засідань ТПУК та його віділів, протокол другого Конгресу українців в Бразилії та ін. – Том.1. – 09 липня 1947 – 14 лютого 1951. – 95 арк.

**Ф. 25 – Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ).
Філія в Чикаго (США)**

Оп. 1.

20. Спр. 1. Матеріали (запрошення, програми концертів) до культурно-освітніх, ювілейних, святкових заходів, влаштованих членами філії ОДУМ в Чикаго (США). Варіанти. Анг., укр. Друк. типогр. 6 березня 1966 – 3 листопада 1990. – 38 арк.

21. Спр. 2. Рекламні проспекти щодо таборного життя членів ОДУМ. 1971, 2005. – 3 арк.

22. Спр. 5. «Українські вісті». Сторінка Об'єднання Демократичної Української Молоді. Сторінки з газет. 4 серпня 1974. – Ч. 152; 24 серпня 1975. – Ч. 160; 25 червня 1980. – Ч. 194.

**Ф. 31 – Замулко-Дюбуше Наталія Йосипівна (1948 р. н.),
поетеса, письменниця**

Оп. 1.

23. Спр. 1. Записна книжка Замулко-Дюбуше Н. Й. – 45 арк.

24. Спр. 3. Листи Замулко-Дюбуше Н. Й. до Фролової М. Ф. (25 квітня 1991–21 серпня 1994). – 88 арк.

25. Спр. 8. Статті і замітки про Замулко-Дюбуше Н. Й. (1989–2004). – 5 арк.

Ф. 35 – Державний центр Української Народної Республіки в екзилі

Оп. 1.

26. Спр. 1. Друк.вид. (комунікати, відозви, декларації та ін.). КУК та УГВР. У справі є екз. газ. «Дзвін» за 24 жовтня 1925. (25 жовтня 1925, 11 вересня 1946 – 16 травня 1948). – 15 арк.

Опис 2.

27. Спр. 2. Запрошення голові Австралійської репрезентації Книшу С. від різних організацій, посольств тощо на святкування річниць, відвідувань зборів зустрічей та ін. (12 вересня 1990 – 25 лютого 1993). – 23 арк.

Ф. 39 – Організація державного відродження України (ОДВУ)

Оп. 1.

28. Спр. 9. Документи (листування, запрошення, відповіді на них) про виконання 25-ліття головування Неприцького-Гроновського А. В., відзначення його 70-ліття. (23 березня 1958 – 9 травня 1970). – 27 арк.

29. Спр. 14. Документи (список учасників, заяви-зголошення, програма, листування) про відкриття пам'ятника Ольжичу О. в оселі О. Ольжича в м. Лігайтон (штат Пенсільванія, США) 28 лютого 1977 – 3 липня 1977. – 45 арк.

Ф. 44 – Жуковський Аркадій Іларіонович (1922 р. н.),

науковий та громадсько-політичний діяч

Оп. 1.

30. Спр. 1. «Історія України». Стаття (27 січня 1984). – 18 арк.

31. Спр. 4. Інформаційні листи до Жуковського А. І. щодо проведення конференції у Львівському державному університеті ім. Івана Франка «Проблеми географії України», п'ятої конференції Інституту Буковини «Еволюція свідомості на Буковині. Історичні, політичні, суспільні та культурні процеси», зустрічі членів НТШ в Німеччині та ін. (24 січня 1977 – 11 травня 1994). – 12 арк.

32. Спр. 6. Протокол загальних зборів Українського Центрального Громадського Комітету (21 жовтня 1983). – 5 арк.

Ф. 46 – Видавнича комісія «Зелена буковина» (1952–1958)

Оп. 1.

33. Спр. 1. «Джерела та бібліографія». – 22 арк.

34. Спр. 33. «Документи з фінансової діяльності видавничої комісії «Зелена Буковина».– 12 арк.

Ф. 50. – Українське національне об'єднання (УНО в Канаді)

Оп. 1.

35. Спр. 5. Документи (обіжні листи, плани, запрошення та ін.) щодо відзначення визначних дат та підготовки культурних заходів КЕ УНО (Торонто, Канада) квітень 1956 – 22 грудня 1966. – 43 арк.

36.Спр. 11. Документи (обіжні листи, звіти та ін.) КОР при КЕ УНО (Канада) з культурної роботи. У справі є автограф Маценка П. (10 січня 1938 – 29 грудня 1943). – 29 арк.

37. Спр. 13. Листування референта КОР при КЕ УНО (Вінніпег, Канада) д-ра Маценка П. з різними організаціями та особами щодо ВОК, культурно-освітніх заходів та ін. (29 січня 1942 – 21 липня 1980). – 210 арк.

38. Спр. 37. Українське національне об'єднання (УНО, Канада). Звіти філій УНО про роботу «рідних шкіл» (Канада) за 1949 – 1950 н. р. (26 листопада 1949 – 26 січня 1950). – 48 арк.

39. Спр. 39. Українське національне об'єднання (УНО, Канада). Документи (обіжні листи, плани та ін.) з питань «Рідної школи», «доросту» та ін. КЕ УНО (Торонто, Канада). – 1 листопада 1956 – 14 квітня 1965. – 33 арк.

40. Спр. 81. Лащенко Олег Ростиславович (1914–1998), письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч. Документи (вир. з газ., журн. та книг) культурної тематики за 1960 – 1990-ті рр. – 66 арк.

41. Спр. 83. Лащенко Олег Ростиславович (1914–1998), письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч. Алчевська Х. «До дітей російської України», «Великеє сонце, зійди над землею ...» Андієвська Е. Вірші, зібрані Лащенком О. Р. Варіанти. Вир. з газет, друк. типогр., копії, маш. з рук. прав, рук. рук. з прав. – жовтень 1951–1991. – 113 арк.

Оп. 2.

42. Спр. 4. Документи (листи, об'яви, інформація та ін.) КЕ УНО з підготовки та проведення студійних конференцій, віче, річниць тощо. (20 серпня 1950 – грудень 1983). – 76 арк.

43. Спр. 9. Українське національне об'єднання (УНО, Канада). Документи (листи, афіші, програми, звіти з проведення спортивних змагань та ін.) КЕ та КОР з культурної роботи та спортивних змагань. (9 грудня 1951 – 3 червня 1991). – 59 арк.

**Ф. 60 – Іщук-Пазуняк Наталія Романівна (1922 р. н.),
славіст, літературознавець, лінгвіст та громадський діяч**

Оп. 1.

44. Спр. 18. Швець О. «Калима – це край страждань і мук», «Елегія», «Політв'язням України» та ін. – б/д. – 63 арк.

45. Спр. 19. Документи (щоденникові записи та нотатки) про родину Іщук-Пазуняк Н. Р. (1985). – 8 арк.

**Бібліотечний фонд Центрального державного архіву зарубіжної
україніки (ЦДАЗУ)**

46. Бібл. ф. 3, № 3148–О. Свято державності – Нью-Йорк: Говерла, 1955. – 32 с.

47. Бібл. ф. 3, № 3185–О. Збірник на пошану проф., д-ра Олександра Оглоблина / Відп. ред. В. Омельченко. – Нью-Йорк: Укр. Вільна Акад. наук у США, 1977. – 486 с.

48. Бібл. ф. 3, № 3189–О. Доповіді ювілейного науков. Конгресу для відзначення сторіччя НТШ. – Париж, Сідней – Торонто, 1976. – 336 с.

49. Бібл. ф. 3, № 3295–О. Збірник праць ювілейного конгресу / Ред. Володимир Янів. – Мюнхен, 1988. – 1002 с.

50. Бібл. ф. 3, № 3333. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945–1947). – Мюнхен: Академія, 1948. – 32 с.

51. Бібл. ф. 3, № 3374–О. Будівниче НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Апанас Фігонь (1908–1993). – Київ – Нью-Йорк–Чикаго: Обереги, 1998. – 252 с.

52. Бібл. ф. 3, № 3392–О. Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст. Збірник наукових праць, присвячений пам'яті акад. НАН України Юрія Юрійовича Кондуфора. В 2-х т. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – Том 2. – 395 с.

53. Бібл. ф. 3, № 3394–О. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. статей. – Вип. 7. / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: НАН України, 2003. – 542 с.

54. Бібл. ф. 3, № 3441–О. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – Нью-Йорк: Український народний університет, 1954.

55. Бібл. ф. 3, № 3443–О. Література чехословацьких університетів 1945–1967. – Братислава: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, 1968. – 158 с.

56. Бібл. ф. 3, № 34520–О. Петров В. Діячі української культури (1920–1940 рр.) жертви большевицького терору / В. Петров. – К.: Воскресіння, 1992. – 80 с.

57. Бібл. ф. 3, № 3456–О. Хмельницький І. В країні рабства і смерті / І. Хмельницький. – Чикаго: Самостійна Україна, 1951. – 100 с.

58. Бібл. ф. 3, № 3480–О. Центр українських студій Гарвардського університету й українців Канади – Торонто, 1976. – 30 с.

59. Бібл. ф. 3, № 3499–О. Кубійович В. Українці в середньо-азійському степовому краю / *Symbolae in honorem Volodymyri Janiw* / В. Кубійович. – Мюнхен, 1983. – 556 с.

60. Бібл. ф. 3, № 3516–О. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Спогади 1933–1941. / С. Підгайний. – Прометей, 1941. – 93 с.

61. Бібл. ф. 3, № 3524–О. Здіорук С. І., Парахонський Б. О., Валевський О. Л. Стратегічні аспекти національної культурної політики України. – Вип. 48. / С. І. Здіорук, Б. О. Парахонський, О. Л. Валевський. – К.: НІСД, 1995. – 76 с.

**Архівний відділ Львівської національної наукової бібліотеки (ЛННБ)
України ім. В. Стефаника**

62. Звіт праці відділу концентрації та обміну Львівської Бібліотеки АН УРСР за 1949 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. – Оп. 1, спр. 243. – 4 арк.

63. Зубенко І. Листи до Є.-Ю. Пеленського від 3 березня 1933р., 25 березня 1933 року / І. Зубенко // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 232. – Спр. 42/1. – арк. 1 – 4.

**Центральний державний історичний архів України, м. Львів
(ЦДІА України у Львові)**

64. Каталоги книг, протоколи комісії, опис інвентаря та інші документи про передачу бібліотеки «Студіон» у Львові Бібліотеці Львівського філіалу Академії наук, 1940–1941 рр. // ЦДІА України у Львові. – Ф. 577, оп. 1, спр. 10. – 1167 арк.

65. [Лист Я. Бідла до М. Мочульського у справі бібліотеки М. Грушевського, яка залишилася у Празі, від 11. 04. 1937 р.] // ЦДІА України у Львові. – Ф. 379, оп. 1, спр. 9. – Арк. 9– 10.

66. Отчеты о работе библиотеки [НТШ] и переплетной мастерской за 1932–1935 гг. // ЦДІА України у Львові. – Ф. 309, оп. 1, спр. 809. – 37 арк.

**Центральний державний архів вищих органів влади
та управління України
(ЦДАВО України)**

**Ф. 1823 – Винниченко Володимир Кирилович – укр. емігрант,
голова Центральної Ради, голова Директорії УНР**

Оп. 1.

67. Спр. 23. Листи від Л. Абрамовича, В. Антоновича, Баска, П. Богацького, Віри Бикової та ін. на літери «А» – «Б». – 232 арк.

68. Спр. 44. Документи про діяльність Всеросійського селянського союзу, Українського Національного Союзу; листи та телеграми окремих осіб і організацій; окремі фінансові документи тощо. – арк. 79.

**Ф. 3327 – Щоденна газета «Українська трибуна» – орган
Українського Центрального Комітету в Речі Посполитій Польській,
м. Варшава (1921–1928)**

Оп. 1.

69. Спр. 1. Кошторис прибутків та видатків на місяць по газеті «Українська трибуна» у Варшаві. – 19 арк.

**Ф. 3506 – Українська спілка споживчих товариств
«УКООПСПЛКА» (Період німецької окупації) м. Київ**

Оп. 1.

70. Спр. 1. Загальні списки робітників фабрики та списки робітників, записаних до вивезення в Німеччину. – 3 арк.

**Ф. 3573 – Українське видавництво «Східноєвропейська
кореспонденція» в Берліні (1925)**

Оп. 1.

71. Спр. 1. Копії листів редакціям газет «Німецька вірність», «Стокгольм», «Соціал-демократи» та інших про надрукування надісланих кореспонденцій та сплату за них. – 103 арк.

Ф. 3849 – Донцов Дмитро – укр. емігрант, доктор

Оп. 1.

72. Спр. 4. Листи від Івана Балика, Дзіоби, О. Лагутенко, Старосольського та інших (1920–1937). – 60 арк.

Ф. 3535 – Українське товариство прихильників Ліги Націй в Парижі

Оп. 1.

73. Спр. 1. Хроніка примірника «Тризуб». Бюлетені Товариства Прихильників Ліги Націй (1930). – 67 арк.

**Ф. 3863 – Балаш Микола Іванович – український емігрант, член ЦК
Української партії соціалістів-революціонерів за кордоном (1921–1932)**

Оп. 1.

74. Спр. 7. Декларація, комунікат секретаріату, бюлетені закордонної організації Української партії соціалістів-революціонерів (1922–1929). – 29 арк.

75. Спр. 8. Статут, програма першого з'їзду Української селянської спілки (1924). – 13 арк.

76. Спр. 9. Навчальні програми Українського соціологічного інституту. – 48 арк.

77. Спр. 10. Звернення (зібрані Балашем) УПСР за кордоном, української громади у Франції (21 квітня 1920 – 12 березня 1927). – 32 арк.

78. Спр. 6. Службові посвідчення (1924–1929). – 14 арк.

79. Спр. 7. Повідомлення та запрошення на засідання, ювілейні свята, з'їзди тощо (1923–1940). – 26 арк.

**Ф. 3956 – Антонович Дмитро Володимирович –
український емігрант, член УСДРП, професор**

Оп. 1.

80. Спр. 6. Листування з Українським вільним університетом, Музеєм визвольної боротьби України, витяги з протоколів гуртка діячів українського мистецтва. – 25 арк.

81. Спр. 7. Мандат на право участі в Міжнародному соціалістичному конгресі, запрошення на концерти (1919–1943). – 12 арк.

82. Спр. 8. Листи від М. Антоновича, Г. Браунера, Д. Дорошенка, В. Дубровського, О. Козловського, О. Колесси, М. Коновальця, С. Манжули, І. Мазепи, Г. Недобія, Є. Пеленського, А. Яковліва та ін. (30 вересня 1935 – 16 грудня 1944). – 46 арк.

**Центральний державний архів громадських об'єднань України
(ЦДАГО України)**

Ф. 269 – Колекція документів «Український музей в Празі»

Оп. 1.

**Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок,
товариств і громад на еміграції. 1905–1948 рр.**

83. Спр. 454. Товариство «Український академічний хор» в Празі. Статут Товариства «Український академічний хор» в Празі. Лист Управи Товариства до місцевої влади в Празі. 1922 р. – 7 арк.

84. Спр. 455. Український музей в Празі (до листопада 1945 р. – Музей визвольної боротьби України). Статут Товариства «Музей визвольної боротьби України» (МВБУ), комунікати, постанови, звернення Управи до своїх членів і прихильників, українських установ на еміграції про надсилання музейних архівних і бібліотечних експонатів, збирання коштів на підтримання діяльності МВБУ. Короткий звіт про річні загальні збори Музею 28 квітня 1946 р. Інформація про характер нових надходжень, збірок, статутів і часописів, про зміст словникових і картографічних колекцій, збірки церковних стародруків. Списки жертводавців на МВБУ. (30.05.1935 – 30.09.1946). – 66 арк.

85. Спр. 456. «Вісті» та інші друковані видання музею ВБУ. (1925 – 1938 рр.) – 68 арк.

86. Спр. 495. Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Празі. Копії протоколів засідань Ради Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі. (04.10.1933 – 24.01.1941 рр.). – 73 арк.

87. Спр. 528. Документи керівних органів ЦЕСУС. Комунікат Управи ЦЕСУС від 28 січня 1933 р. про відкриття ІХ-го звичайного з'їзду Союзу. Звіт Управи ЦЕСУС про діяльність за листопад 1931р. – 20січня 1933 р. – 9 арк.

88. Спр. 536. Заклики, відозви і звернення, комунікати керівних органів ЦЕСУС. Комунікат Української академічної громади в Празі з приводу її повноважень, погоджений з німецькою владою в Протектораті Чехії і Моравії. (17.03.1924 – 06.09.1940 рр.). – 135 арк.

89. Спр. 552. Листування ЦЕСУС з українськими емігрантськими і студентськими організаціями про надання матеріальної допомоги студентам-українцям, списки осіб на отримання допомоги та інші документи з студентського життя. (01.01.1923 – 31.03.1923). – 156 арк.

Оп. 2.

Документи і матеріали українських державних, військових, громадсько-політичних діячів, представників науки, культури і освіти, інших осіб. – 1886–1952 рр.

90. Спр. 3. Листування Дмитра і Катерини Антоновичів з рідними, друзями і знайомими (02.10.1919 – 22.12.1941). – 176 арк.

91. Спр. 8. Листи Д. Дорошенка до Д. Антоновича (22.09.1922 – 10.08.1944). – 71 арк.

92. Спр. 14. Листи Д. Донцова, Є. Вирового, М. Галагана, М. Левицького, О. Колесси, Ю. Колларда, А. Жука, О. Скоропис-Йолтуховського та інших осіб, від українських емігрантських організацій, іноземних установ до Д. Антоновича і його дружини. Матеріали наради в справі об'єднання української еміграції, надіслані Д. Антоновичу (04.01.1926 – 26.12.1927). – 173 арк.

93. Спр. 16. Листи Г. Чикаленко-Келлер, О. Шульгіна, С. Шелухина, А. Жука, інших осіб, Тимчасового комітету УСДРП (фракція), українських емігрантських організацій до Д. Антоновича і його дружини (14.02.1930 – 16.12.1931). – 127 арк.

94. Спр. 27. Листи від УНО, ЦЕСУС, Б. Кравціва, М. Лівіцького, інших осіб, близьких і знайомих до М. Антоновича (у справі є надіслані адресату листівки ОУН А. Мельника), (05.09.1935 – 20.12.1941). – 144 арк.

95. Спр. 28. Листи близьких і знайомих, інших осіб та українських емігрантських організацій М. Антоновичу (20.01.1942 – 25.12.1942). – 181 арк.

96. Спр. 33. Листи Д. Донцова, С. Гординського, В. Сімовича, Р. Димінського, Б. Шемета, інших осіб, українського військово-історичного товариства у Варшаві, Управи УНО та інших організацій до М. Антоновича. – 04 серпня 1927 р. – 29 грудня 1939 р. – 107 арк.

97. Спр. 34. Листи Є. Вирового, С. Гординського, Р. Димінського, Д. Донцова, Д. Дорошенка, Ю. Жука, Б. Крупницького, Б. Кентржинського, Є. Онацького, Ю. Тищенка, Українського Центрального Комітету (В. Кубійович), німецьких установ, знайомих до М. Антоновича (03.01.1940 – 20.12.1940). – 175 арк.

98. Спр. 44. Листи Українського військово-історичного товариства у Варшаві, Товариства бувших українських старшин в ЧСР, Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі, української церковної громади у Трентоні

(США), від інших українських організацій за кордоном, українських діячів в еміграції до М. Битинського з суспільно-політичних, культурно-мистецьких та особистих питань (20.07.1930 – 15.12.1936). – 108 арк.

99. Спр. 45. Листи українських діячів та емігрантських організацій до М. Битинського з суспільно-політичних, культурно-мистецьких та ін. питань (01.01.1937 – 10.12.1938). – 80 арк.

100. Спр. 131. Статут і правильник Союзу українських пластунів-емігрантів (СУПЕ), засідання Ревізійної комісії СУПЕ від 24 січня 1933 р. надіслані В. Петриву. Листування голови Ревізійної комісії СУПЕ в В. Петрива з коментарем СУПЕ Є. Вировим, іншими діячами з питань діяльності Союзу (05.03.1931 – 03.06.1933). – 43 арк.

101. Спр. 170. Місячник «Голос студента». Трибуна вільних студентів – видання Європейського відділку студентства, Женева, Ч. 5, квітень, 1925 р. – 11 арк.

102. Спр. 173. Щоденники С. Русової за 1931–1932 рр. (01.1931 – 12.1932). – 165 арк.

103. Спр. 260. Проекти та витяги з проектів статутів Української Головної Еміграційної Ради (м. Париж), Народної Української Ради та інших українських емігрантських організацій. – 36 арк.

Оп. 3.

Часописи, газети, бюлетені, брошури, інші друковані видання

104. Спр. 1. Український тижневик «Воля». Відень, Ч. 4 за 23 жовтня 1920 р. – 24 арк.

105. Спр. 2. Тижневик «Український прапор», Відень – Берлін, Ч. 58 за 13 листопада 1920 р.; ЧЧ. 20, 22 – 25, 27. 29 – 31, 33 – 35, 38, 40 – 49 за червень – грудень 1923 р.; ЧЧ. 1 – 2 за січень 1924 р.; ЧЧ. 14 – 16, 18 – 21, 23 – 24 за серпень – грудень 1927 р.; ЧЧ. 1 – 2 за січень 1928 р. – 111 арк.

106. Справа 3. Газета «Українське слово», Берлін, Ч. 70 за 23 вересня 1921 р. – 2 арк.

107. Спр. 4. Часопис «Молоде життя» – орган Української академічної молоді, Відень, ЧЧ. 4 – 5 за травень – червень, 1921 р. – 28 арк.

108. Спр. 6. Повідомлення Української пресової служби в Німеччині за 1934 – 1936 рр., 1938 – 1939 рр. (Типографський примірник). – 90 арк.

109. Спр. 7. Газета «Українська дійсність» – орган Української громади в Німеччині, Берлін, Ч. 12 за 1 серпня 1941 р. – 2 арк.

110. Спр. 8. Місячник «Нова Україна» – орган Українського національного об'єднання в Німеччині, Ч.2 за жовтень 1941 р. (німецькою мовою). – 10 арк.

111. Спр. 9. Ілюстрований тижневик «Нова доба», Берлін, ЧЧ. 23, 25, 28, 73 за червень – липень 1942 р. – 8 арк.

112. Спр. 10. Газета «Голос», Берлін, ЧЧ. 22, 35 за липень – жовтень, 1942 р. – 4 арк.

113. Спр. 11. Бюлетень Централі націоналістичної організації українських студентів Великонімеччини (НОУС), ЧЧ. 6 – 8 за червень – серпень 1944 р. – 29 арк.

114. Спр. 12. Український ілюстрований часопис «Нове життя», Дрезден, № 4 за 20 листопада 1944 р., № 5 за 20 грудня 1944 р. – 6 арк.

115. Спр. 13. Настановчі листи ординарного апостоличного візитатора Української візантійсько-слов'янської (греко-католическої) церкви у Великонімеччині, Ч. 11 за листопад 1944 р., ЧЧ. 1 – 2 за січень – лютий 1945 р. (німецькою мовою). – 10 арк.

116. Спр. 14. Звідомлення для преси українського бюро в Лондоні, ЧЧ. 5, 25 за 1932 р.; Ч. 27 за 1933 р.; Ч.93 за 1935 р.; ЧЧ. 163 – 165 за 1939 р. – 10 арк.

117. Спр. 15. Тижневик «Український голос», Канада, Вінніпер, Ч. 18 за 30 квітня 1930 р.; Ч. 3 за 19 січня 1938 р. – 8 арк.

118. Спр. 16. Український політично-економічний тижневик «Новий шлях», Канада, Едмонтон, Ч. 11 за 15 березня 1932 р.; Ч.14 за 2 квітня 1935 р. – 5 арк.

119. Спр. 17. Українська тижнева газета «Харбінський вісник», Ч. 4 за 23 січня 1925 р. – 1 арк.

120. Спр. 18. Щоденна непартійна демократична газета «Українська трибуна», Польща, Варшава, Ч. 71 за 29 липня 1921 р. – 2 арк.

121. Спр. 19. Часопис Українських культурно-освітніх організацій в таборах «Український сурмач», Польща, Щипіорно, Ч. 56 за 5 липня 1923 р. – 4 арк.

122. Спр. 20. Ілюстрований літературний і популярно-науковий тижневик «Наш світ», Польща, Варшава, ЧЧ. 10 – 12 за 30 червня 1924 р. – 12 арк.

123. Спр. 21. Ілюстрований тижневик «Бюлетень польсько-український», Польща, Варшава, Ч. 43 за 13 листопада 1938 р. – 6 арк.

124. Спр. 23. Бюлетень українського телеграфного агентства (УКРАІНТАГ), Бухарест, Ч. 15 за 14 квітня 1940 р. – 7 арк.

125. Спр. 24. Газета «Народне слово», США, Пітсбург від 3, 17 квітня 1924 р., 22 липня 1926 р. – 3 арк.

126. Спр. 25. Український щоденник «Свобода» – урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Сполучених Штатах Америки, Джерсі-Сіті, ЧЧ. 107, 199, 203, травень-вересень 1925 р.; ЧЧ. 80, 81, 107, 108, 138, 143, 147, 148, 153, травень – липень 1936 р.; ЧЧ. 5, 6, січень 1937 р. – 37 арк.

127. Спр. 26. Газети «Січ», США, Нью-Йорк, Ч. 21 за 15 червня 1930 р.; «Українська громада» – орган оборони України, США, Нью-Йорк, Ч. 55 за 22 червня 1926 р. – 2 арк.

128. Спр. 27. Український часопис «Америка» – урядовий орган провидіння стоваришення українців-католиків в Америці, Філадельфія, Ч. 60 за 26 травня 1936 р. – 2 арк.

129. Спр. 28. Український двотижневик «Дніпро» – орган Української православної церкви в США, Філадельфія, Ч. 14 за 15 липня 1936 р. – 4 арк.

130. Спр. 29. Газета «Народна воля», США, Скrentон, Ч. 134 за 2 грудня 1937 р. – 2 арк.

131. Спр. 33. Місячник «Український робітник» – орган Української робітничої спілки у Франції, Ч. 1 за 15 вересня 1926 р.; Ч. 2 за 30 жовтня 1926 р.; Ч. 3 за 15 листопада 1926 р. – 16 арк.

132. Спр. 34. Надзвичайне щоденне видання громадсько-політичного і літературно-мистецького тижневика «Тризуб», Франція, Париж, ЧЧ. 2 – 8 за жовтень 1927 р. – 14 арк.

133. Спр. 35. Двотижнева газета «Українські вісті», Франція, Париж, Ч. 72 за 19 липня 1928 р. – 2 арк.

134. Спр. 36. Український двотижневик в Парижі «Незалежність», Ч. 7 за 15 квітня 1931 р. – 2 арк.

135. Спр. 39. «Голос України», видавець: українська еміграція, Прага, Ч. 1 за 13 січня 1923 р. – 2 арк.

136. Спр. 42. Тижневик «Українське життя», ЧСР, Подебради, Ч. 12 за 29 листопада 1926 р. – 2 арк.

137. Спр. 47. Місячник «Українська родина», Прага, грудень 1937 р. – 3 арк.

138. Спр. 119. Часопис «Народний міст», Відень, Ч. 1 за 23 березня; Ч. 4 за 29 червня; Ч. 6 за 30 серпня 1931 р. – 20 арк.

139. Спр. 123. Газета «Раніца», Берлін, Ч. 48210 за 22 листопада 1944 р. – 3 арк.

140. Спр. 124. Газета «Незалежність» – орган націонал-ліберальної партії, Софія, ЧЧ. 2705, 2716, 2732, 2733, 2761, 2762, 2763, 6 червня – 15 серпня 1930 р. – 7 арк.

141. Спр. 131. «Ранкова газета», Берлін, Ч. 2187, 8 листопада 1925 р. – 2 арк.

142. Спр. 136. Газета «Майбутнє», Берлін, Ч.266, 31 грудня 1944 р. – 1 січня 1945 р. – 3 арк.

143. Справа 139. Газета «Гінець Краковський», Краків, Ч. 14 за 18 січня 1945 р. – 2 арк.

144. Спр. 152. Газета «Образотворче мистецтво», Париж, Ч. 237 за 16 липня 1937 р. – 4 арк.

145. Спр. 155. «Студентський вісник» – орган Центрального Союзу Чехословацького студентства, Прага, ЧЧ. 2, 3, 4, 7, 8 за вересень – грудень 1920 р.; ЧЧ. 11, 12 за січень – лютий 1921 р.; ЧЧ. 1, 2, 4, 5, 6 – 9, 10, 11 за січень – березень 1922 р. – 75 арк.

Державний архів Київської області (ДАКО)

**Ф. № Р – 3066. Акционерное общество «Русско-канадско-американское
пассажирское агенство» (РУСКАПА) (1925–1928)**

Оп. 1. Личные дела эмигрантов 1925–1928 гг.

146. Спр. 1. Абакумов Александр. – 12 арк.

147. Спр. 26. Антонюк Евгения. – 11 арк.

148. Спр. 51. Антоненкова Анна. – 61 арк.

149. Спр. 55. Безуглый Александр. – 45 арк.

Інститут рукопису

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ)

150. Ф. Х., №№ 15944 – 15993. Загальна справа редакції журналу «Україна» за 1925 рік. – 54 арк.

151. Ф. Х., № 15953. Умова (1925). – 10-й арк.

152. Ф. 181, № 6. Ерастов Степан Іванович. «Спомини з давнього», надіслані до редакції «Вільне слово» / 20-ті роки ХХ ст. / Автограф з правками автора. – 3 арк.

153. Ф. 181, № 10. Ерастов Степан Іванович. «Фрагменти спогадів М. П. Драгоманова, К. Ляхоцького про Женеву» / 20-ті роки ХХ ст. / Чернетки. – 10 арк.

154. Ф.Х., № 16877. Берло Ганна. Спомини з мого життя (1870–1920). В 2-х частях, 1928. – 68 арк.

**Фонд відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України
імені В. Вернадського (НБУВ, філія № 1)**

155. Висоцький Р. Спогади дивізійника [Текст] / Р. Висоцький. – Чикаго: [б.в.], 1994. – 174 с.: фото

156. Апостол новітнього українства: Спогади про Юрія Липу [Текст] / упоряд. П. Кіндратович, Ю. Кіндратович. – Л. : Каменярь, 2000. – 238с.: 8 л.іл. – (Пам'ять)

157. Данилюк М. Повстанський записник [Текст] / М. Данилюк. – Нью Йорк; Джерзі Ситі: Свобода, 1968. – 287 с.

158. Грицак П. Вежі і кулемети [Текст]: (Спогади з Дивізії і большевицького полону) / П. Грицак. – Мюнхен: Видання Братства кол. вояків 1-ої Української Дивізії УНА, 1959. – 148 с.: іл.

159. Дмитрів Г. Проти хвиль [Текст]: (Спогади лікаря) / Г. Дмитрів – [б. м.]: [б.в.], 1964. – 464 с.

160. Плечень О. Дев'ять років у бункері [Текст]: Спомини вояка УПА / О. Плечень. – [Нью-Йорк]: Сучасність, 1987. – 216 с.: іл. – (Бібліотека Прологу і Сучасності; ч. 175).

161. Грицай Я. (А рани не гоїлися. Спомини «Чорноти» [Текст] / Я. Грицай, П. Грицай. – Л.; Торонто: Літопис УПА, 2001. – 329 с.: фото. – (Літопис Української Повстанської Армії. Бібліотека; т. 3)

162. Андрусак Є. Спогади [Текст]: Мемуари і документи / Є. Андрусак; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, Інститут літературознавчих студій. Наукова бібліотека. –Л: [б.в.], 2001. – 91 с.: фото. – (Серія «Мемуари і документи»; вип. 1).

**Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України**

163. Ф. № 215/34. – Юрій Дивнич «Соціалізм і українська революція. (З матеріалів 3-го з'їзду УРДП)» (1949). – Од. зб. 34. –36 арк.

164. Ф. 215/4. – Юрій Лавріненко. «Збройний спротив України большевицькій окупації між двома світовими війнами». – Од. зб. 4. – 2 арк.

165. Ф. 215/12. – Лавріненко Ю А. «Сталін на тлі Леніна». Стаття – виступ (1953). – Од. зб. 12. – Арк. 6.

166. Ф. 215/1. – Юрій Дивнич. Рецензія «Динаміка національних складників СРСР і національна політика Кремля» (Нью-Йорк, 1951). – Од. зб. 1. – 2 арк.

167. Ф. 215/3. – Юрій Лавріненко. «Зауваження до брошури WorldDelima «Американського комітету для визволення від більшовизму» (3.03.1953). – Од. зб. 3. – 1 арк.

168. Ф. 215/5. – Лавріненко Ю. А. Звернення. – Од. зб. 5. – Арк. 1.

169. Ф. 215/8. – Юрій Лавріненко. «Листок з минулого, що впав у сучасність». Стаття-спогад. – Од. зб. 8. – Арк. 3.

170. Ф. 215/35. – Вирізки статей Юрія Лавріненка із газет «Наш клич», «Український прометей», «Наш вік», «Свобода», «Український селянин», «Українське Слово», «Українська трибуна» (23.03.1947– 6.12.1966). – Од. зб. 35. – 20 арк.

171. Ф. 215/36. – Статті Юрія Лавріненка в газетах «Українські Вісті» (1949–1967). – Од. зб. 36. – 10 арк.

172. Ф. 215/37. – Статті Юрія Лавріненка в газетах «Сучасна Україна» (Мюнхен, 1953–1958). – Од. зб. 37. – 22 арк.

173. Ф. 215/109. – Три листи Романа Голода до Юрія Лавріненка – Од. зб. 109. – 4 арк.

174. Ф. 215/55. – Листи. Лист Юрія Лавріненка до Миколи Степаненка (Нью-Йорк, 1950). – Од. зб. 55. – 8 арк.

175. Ф. 215/140. – Лист-пропозиція (Cleveland, 15.12.1952). – Од. зб. 140. – 1 арк.

176. Ф. 215/182. – Лист-прохання (Мюнхен, 04.04.1949). – Од. зб. 182. – 1 арк.

177. Ф. 215/110. – Два листи Олекси Горбача до Юрія Лавріненка. – Од. зб. 110. – 3 арк.

178. Ф. 215/64. Родинне листування. – Од. зб. 64. – 7 арк.

179. Ф. 215/39. – Документи. Фотокопії довідки про звільнення Юрія Лавріненка та його паспорта. (Норильськ, 16.05.1939; 09.06.1939). – Од. зб. 39. – 6 арк.

180. Ф. 215/54. – Документи. Лист Юрія Лавріненка до Тимофія Соснового (Нью-Йорк, 16.02.1955). – Од. зб. 54. – 1 арк.

181. Ф. 215/60. – Листи Юрія Лавріненка до редакцій. – Од. зб. 60. – 18 арк.

182. Ф. 215/204. – Листи до Юрія Лавріненка. – Од. зб. 204. – 1 арк.

183. Ф. 215/126. – Сім листів Сергія Домазара до Юрія Лавріненка. – Од. зб. 126. – 14 арк.

184. Ф. 215/214. – Чотири листи Івана Мирги до Юрія Лавріненка (Мюнхен, 06.08.1950; 30.10.1951). – Од. зб. 214. – 4 арк.

185. Ф. 215/306. – Лист-запрошення (Нью-Йорк, 23.06.1952; 08.08.1952). – Од. зб. 306. – 3 арк.

186. Ф. 215/402. – Запрошення (Мюнхен, 1949). – Од. зб. 402. – 2 арк.

187. Ф. 215/535. – Праці Юрія Лавріненка. Публікації у часописі «Сучасник» (1948). – Од. зб. 535. – 160 арк.

188. Ф. 215/508. – Лавріненко Ю. Стаття «На початок українського Відродження». – Од. зб. 508. – Арк. 48.

189. Фонд 215/505. Лавріненко Ю. Стаття «Рух «Вільної Спілки» (Нью-Йорк, 1976). – Од. зб. 505. – 40 арк.

190. Ф. 215/504. – Статті, мемуарні матеріали (5.06.1965–22.12.1970). – Од. зб. 504. – 8 арк.

2. Опубліковані документи і матеріали

191. Виступ Валентини Курилів від української імміграційної служби на річній конференції КУК // Бюлетень КУК. – 1987. – № 3. – С. 7 – 9.

192. Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.): Документи і матеріали / Упоряд. В. Даниленко, 2017 – 656 с.

193. Березень – місяць СФУЖО: Звернення до української громади // Бюлетень КУК. – 1987. – № 4. – С. 9.

194. Виступ централі КУК в обороні Л. Лук'яненка. Акція відділу КУК (Торонто) в обороні Левка Лук'яненка // Бюлетень КУК. – 1978. – № 3. – С. 5.

195. Державні архіви Канади у співпраці з централею КУК // Бюлетень КУК. – 1973. – № 2. – С. 7.

196. Екзекутива централі КУК. В першу річницю смерті сл. п. сенатора Павла Юзика // Бюлетень КУК. – 1987. – № 1. – С. 1, 5.

197. Екзекутива і Президія КУК. Христос Воскрес! // Бюлетень КУК. – 1988. – № 4. – С. 1 – 2.

198. Екзекутива централі Комітету Українців Канади. Перша річниця Чорнобильської катастрофи: Пресовий комунікат // Бюлетень КУК. – 1987. – № 4. – С. 2.
199. Заява про вибори Президії Секретаріату СКВУ // Бюлетень КУК. – 1978. – № 4. – С. 3.
200. Звернення Президії Секретаріату СКВУ / М. Плавюк, І. Іванчук, В. Кушнір, І. Сирник // Бюлетень КУК. – 1968. – № 1–3. – С. 2–3.
201. Звернення КУК до Відділів, Представництв і Мужів Довір'я КУК, до Складових Організацій КУК, до всіх Українських Товариств, установ та до всіх українців Канади // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 7, 15.
202. Звернення КУК в справі третього засуду Юрія Шухевича // Бюлетень КУК. – 1972. – № 3. – С. 5.
203. Звернення КУК в справі Советсько-Російських репресій // Бюлетень КУК. – 1972. – № 1–2. – С. 2.
204. Звернення Владик українських церков і провідників українських євангельсько-баптиських об'єднань // Бюлетень КУК. – 1973. – № 4. – С. 6.
205. Звернення Централі КУК з нагоди відзначення ювілею і відкриття пам'ятника Лесі Українки // Бюлетень КУК. – 1975. – № 2–3. – С. 2.
206. Звернення Централі КУК в справі третього конгресу СКВУ // Бюлетень КУК. – 1978. – № 3. – С. 2.
207. З листів до фонду допомоги // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 13–15.
208. Зустріч з екс-головою Української Гельсінської Групи Миколою Руденком // Бюлетень КУК. – 1988. – № 2. – С. 4.
209. Качор С. Кілька думок про стан рідного шкільництва в Канаді / Софія Качор // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 3 – 7.
210. Комісія деколонізації ССРСР при СКВУ. Звернення в 50-ту річницю Вінницької трагедії // Бюлетень КУК. – 1987. – № 2. – С. 3.
211. Комітет Українців Канади. Президія. Звернення з нагоди 50-річчя смерті М. Грушевського / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 1. – С. 1.

212. Комітет Українців Канади. Президія. Звернення у 40-річчя смерті Олега Кандиби / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 2. – С. 6.
213. Комітет Українців Канади. Президія. Звернення у 25-річчя смерті С. Бандери / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 2. – С. 7.
214. Комітет Українців Канади. Президія. Звернення у 20-річчя смерті Андрія Мельника / КУК // Бюлетень КУК. – 1984. – № 2. – С. 8.
215. Комунікат з нагоди 25-річчя Універсальної Деклярації Прав Людини // Бюлетень КУК. – 1974. – № 1. – С. 9.
216. Комунікат про річну конференцію КУК. 4–6 грудня, 1970 р., Торонто // Бюлетень КУК. – 1970. – № 4. – С. 1–4.
217. Культурно-Освітня Рада при КУК // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 5.
218. Навчання української мови зорово-слуховим методом // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 19.
219. Передвиборче звернення Централі Комітету Українців Канади // Бюлетень КУК. – 1974. – № 2. – С. 1.
220. Повідомлення про пленарні засідання Президії КУК // Бюлетень КУК. – 1975. – № 1. – С. 6.
221. Повідомлення про річне засідання Централі КУК // Бюлетень КУК. – 1978. – № 2. – С. 2.
222. Повідомлення про засідання Президії Централі КУК // Бюлетень КУК. – 1978. – № 3. – С. 6.
223. Повідомлення про проведення річної конференції КУК (2–4 вересня, 1988 р.) // Бюлетень КУК. – 1988. – № 2. – С. 4.
224. Повідомлення про першу Всеканадську конференцію університетських студій українознавства // Бюлетень КУК. – 1974. – № 1. – С. 4.
225. Поява нового числа журналу «Рідношкільник» // Бюлетень КУК. – 1988. – № 4. – С. 8.
226. Праця Комітету Українок Канади // Бюлетень КУК. – 1977. – № 2. – С. 1.

227. Президія Комітету Українців Канади. Святочне звернення // Бюлетень Комітету Українців Канади. – 1986. – № 3. – С. 3.

228. Рекламана написані репортажі «До рідних причал» І. Боднарчука // Бюлетень КУК. – 1982. – № 1. – С. 22.

229. Тереля Й. Заява / Йосип Тереля // Бюлетень КУК. – 1987. – № 3. – С. 10–11.

230. Українці Канади – українським воєнним інвалідам: Комунікат фонду допомоги українців Канади // Бюлетень КУК. – 1953. – № 12. – С. 15.

3. Література

Монографії, наукові статті, навчальні посібники

231. Авраменко Ю. В. Вони були остарбайтерами... Siewaren Ostarbeiter... Розповіді колишніх бранців нацистської Німеччини з Переяславщини про їхнє перебування у Третньому рейху: [До 65-тої річниці закінчення Другої світової війни] / Юрій Авраменко, Віра Каплюк. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2010. – 254 с.

232. Ажнюк Б. Українське слово в Приморському краї / Б. Ажнюк // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 49 – 56.

233. Антонович Д. Українська культура / Д. Антонович. – Мюнхен: Укр. техн. госп. ін.-т, 1988. – 517 с.

234. Антонович М. Лицар праці і обов'язку [Текст]: зб. присвячений пам'яті Олександра Лотоцького-Білоусенка / М. Антонович [та ін.]; ред. Б. Гошовський. – Торонто, Нью-Йорк: Євшан-зілля, 1983. – 190 с.

235. Антонович В. Лекції з джерелознавства / Володимир Антонович / Ред. М. Ковальський, Л. Винар (голова видавничої комісії УВАН). – Острог; Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, Національний університет «Острозька академія», 2003. – 382 с.

236. Архів Державного центру УНР в екзилі передано в Україну // Архіви України. – 1996. – № 4/6. – С. 11 – 13.

237. Архівна україніка у Великобританії [Текст]: поперед. анот. перелік матеріалів / АН України, Археогр. коміс., Ін-т укр. археографії, Лондон. школа

економіки та політ. науки, Від-ня міжнар. історії; уклала Джанет М. Хартлі; [пер. з англ., ред.: Ольга Тодійчук, Тетяна Ананьєва; відп. ред. Павло Сохань; наук. ред. Геннадій Боряк]. – Київ; Лондон: Українознавство, 1993. – 94 с.

238. Архівні матеріали з історії України в Канаді: Попередній анований перелік / Укл. Б. Кравченко. – Київ, Едмонтон, 1990. – 38 с.

239. Архівознавство: [підруч. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закл. України] / за заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Укр. держ. наук.-дослід. ін.-т арх. справи та документознавства, 2002. – 356 с.

240. Атаманенко А. Українська діаспора: проблеми і напрями дослідження / Алла Атаманенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 5: Матеріали Першої міжнар. наук. конф. [«Українська діаспора: проблеми дослідження»]. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – С. 5 – 20.

241. Багалій Д. І. Вибрані праці: У 6 т. Т.1: Автобіографія. Ювілейні матеріали. Бібліографія / Д. І. Багалій; НАН України. Ун-т укр. археогр. та джерелознавства ім. М. С. Грушевського (Харк. філ.), ХГІ «НУА», Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х.: ХГІ «НУА»; Золоті сторінки, 1999. – 600 с.

242. Багрянний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. Друге видання / Упоряд. О. Коновал; Передм. І. Дзюби; Післямова Г. Костюка. – К.: Смолоскип, 2006. – 856 с.

243. Багрянний І. Боротьба проти московського імперіалізму й Українська Національна Рада. Доповідь виголошена в Англії: запитання та відповіді / Іван Багрянний. – Німеччина: Українські вісті, 1954. – 135 с.

244. Балера О. Роль музичних та пісенних колективів української діаспори Російської Федерації у збереженні і розвитку національно-культурних традицій українського народу / Олена Балера // Українознавчий альманах. – Вип. 19. – С. 107 – 114.

245. Бандера С. Слово до Українських Націоналістів революціонерів закордоном. – Видання Пресового Бюро ЗЧ ОУН. – 1948. – С. 34.

246. Бачинський Ю. Українська імміграція в Сполучених Штатах Америки / Ю. Бачинський; В. Маркус (ред. і авт. передмови). – 2. вид. – К.: Бібліотека української діаспори, 1995. – 342 с.

247. Бирич Я. [Наріжний С.]. Сторінки з чесько-українських взаємин. Український музей у Празі / Симон Наріжний. –Вінніпег, 1949. –36 с.

248. Білецький В. Світове українство: історія та сучасність // Закордонне українство і Донеччина: вчора, сьогодні, завтра: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.– Донецьк: Донец. обл. від-ня Т-ва «Україна – Світ», Укр. культурол. центр, 2008. – С. 10–32.

249. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / С. Білокінь; НАНУ; Ін-т історії України; Ін-т української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. – К., 1999. – 447 с.

250. Білокінь С. Опис фонду «Український музей у Празі»: Розмаїтість джерел і проблеми науково-економічної сумлінності / Сергій Білокінь // Пам'ятки України. – 1998. – № 1. – С. 202 – 204.

251. Богачевський Д. Табор полонених у Тухолі / Д. Богачевський // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Т. 1. – Вінніпег: Видав хорунжий УГА Д. Микитюк, 1958 – С. 566 – 581.

252. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії: навчально-методичний посібник / О. М. Богдашина 3-е вид., доп. та переробл. – Харків: «Видавництво Сага», 2008. – 214 с.

253. Боряк Г. В. [Зарубіжна архівна Україніка: проблеми археографічної реєстрації] / Г. В. Боряк // Проблеми повернення в Україну культурних цінностей: матер. Всеукраїнської наради. –К., 1993. –С. 20 – 25.

254. Боряк Г., Дубровіна Л. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: попередній огляд фондів / Г. Боряк, Л. Дубровіна // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 84 – 93.

255. Боряк Т. «Празький архів»: історія переміщень, опрацювання та сучасний стан (1945–2007) / Т. Боряк // Бібліотечний вісник: науково-

теоретичний та практичний журнал / НАНУ; Нац. бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – № 4. – С. 19 – 24.

256. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010); М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв / Т. Боряк. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с.

257. Бойко В. Музей Романа Шухевича у Білогорщі / В. Бойко, М. Посівнич // Роман Шухевич: постать на тлі доби Воюючої України [Текст]: [матеріали наук. конф., 28–29 вересня 2000р., Тернопіль] / голов. ред. та упоряд. В. Штокало. – Т.: Ідея і Чин, 2005. – С. 320 – 330.

258. Бржостовская Н. В. Архивы и архивное дело в зарубежных странах (История и современная организация): Учебное пособие / Под. ред. Ю. Ф. Кононова. – Москва, 1972. – 311 с.

259. Брусський Я. та ін. До проблеми української еміграції до Польщі перед війною / Р. Жереліка, Я. Брусський. – Люблін. – 1995. – 24 с.

260. Будівничі Катедри Українознавства в Австралії: (Пропамятна Книга). – Сідней: Фундація Українозн. Студій в Австралії, 1984. – 79 с.

261. Бурім Д. В. Джерела з історії української еміграції в Німеччині у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін / Д. В. Бурім // Іст. архів. Наук. студії: зб. наук. пр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 9. – С. 143 – 157.

262. Бурім Д. В. Діяльність Товариства підтримки української науки та культури в Німеччині (за матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін) / Д. В. Бурім // Чорноморський літопис. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – № 5. – С. 142 – 164.

263. Бурім Д. В. Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі / Бурім Д. В., Кучерук О. О., Маврін О. О. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2007. – 528 с.

264. Бурко В. Василева історія: Спогади українця, родженого у Бразилії / В. Бурко. – Прудентопіль: Вид-во оо. Василян, 1963. – 130 с.

265. Бурко В. Отці Василяни в Бразилії / В. Бурко. – Прудентопіль; Парана, 1984. – 103 с.

266. Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению : Научное наследие / С. Н. Валк; Сост.: В. Н. Гинев и др; Рос. акад. наук, Отд.-ние истории; Ин-т рос. истории, С.-Петербург. филиал. – СПб.: Наука, 2000. – 662, [2] с.: 1 л. портр.

267. Валявко І. Приватні архіви Дмитра Чижевського у контексті дослідження його наукової спадщини / Ірина Валявко // Могілянський історико-філософський семінар: Матеріали засідань / Нац. ун-т «Києво-Могілянська академія». – К., 2006. – Вип. І. 2003–2005. – С. 106 – 112.

268. Варшавчик М. А. Вопросы логики исторического исследования и исторический источник / М. А. Варшавчик // Вопросы истории. – 1968. – № 10. – С. 84 – 96.

269. Варшавчик М. А. О структуре источниковедческой критике / М. А. Варшавчик // Источниковедение отечественной истории: сборник статей. – М.: Наука, 1980. – С. 23 – 38.

270. Варшавчик М. А. Историко-партийное источниковедение: теория, методология, методика. – К.: Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1984. – 319 с.

271. Василик М. Українські поселення в Аргентині / М. Василик. – Мюнхен, 1982. – 147 с.

272. Вегеш М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939) / М. Вегеш, С. Віднянський. – К.; Ужгород, 1998. – 256 с.

273. Винар Л. Дослідження української наукової діаспори: вибрані проблеми / Любомир Винар // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 5: Матеріали Першої міжнар. наук. конф. [«Українська діаспора: проблеми дослідження»]. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – С. 21 – 30.

274. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892–1930 / Л. Винар. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970. – 110 с.

275. Винниченко В. Щоденник. – Т. 2: 1921–1925 / В. Винниченко; ред. Григорій Костюк УВАН у США; упор. текстів і прим. Олександра Мотиля. – Едмонтон – Нью-Йорк: Вид-во Канадського інституту українських студій, 1983. – 700 с.

276. Винниченко В. Публіцистика / В. Винниченко. – Нью-Йорк; К., 2002. – 391 с.

277. Винниченко І. Україна 1920–1980-х р.: депортації, заслання, вислання / І. Винниченко. – К.: «Рада», 1994. – 128 с.

278. Висоцький О. Ю. Українські есери і соціал-демократи в українській революції / О. Ю. Висоцький // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: (36. ст.). – К., 1999. – Вип. № 5. – С. 254 – 256.

279. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.) / Степан Васильович Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 84 с.

280. Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період / Степан Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 1993. – Вип. 3. – С. 36 – 56.

281. Вішка О. Українська політична еміграція у Польщі (1920 – 1939) / О. Вішка // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 47 – 57.

282. Вішка О. Українська таборова преса вояків Армії УНР, інтернованих у Польщі в 1920–1924 рр. / О. Вішка // Четвертий міжнародний конгрес українців. – Одеса, 26–29 серпн. 1999 р.: доп. та повід.– Одеса, К., Львів, 1999. – Ч. 2.: XXст. – С. 430 – 440.

283. Власенко В. М. До діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919–1923 рр.) / В. М. Власенко // Україна дипломатична: наук. щорічник. – К., 2007. – Вип. VIII. – С. 176 – 217.

284. Власенко В. М. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Румунії – організатор громадсько-політичного життя української еміграції // Сумська старовина / В. М. Власенко. – К., 2008. – № XXV. – С. 76 – 84.

285. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді / Ольга Войценко. – Т. 4. Доба росту й диференціації: Роки 1930–1939. – Канада – Вінніпег: Тризуб, 1969. – 394 с. (Т. 2, 1963. – 396 с.; Т. 3, 1963. – 308 с.).

286. Войцехівська І. Н. Структура історичного джерелознавства: традиції та сучасні проблеми / І. Н. Войцехівська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідом. зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 3: Джерелознавчі дисципліни. – С. 255 – 270.

287. Войцехівська І. Н. З історіографії української мемуаристики / І. Н. Войцехівська // Вісник Київського національного університету. Історія. – Вип. 84. – Київ, 2001. – С. 75 – 77.

288. Волчук Р. Спомини з передвоєнного Львова і воєнного Відня / Роман Волчук. – К.: Критика, 2011– 184 с.

289. Газетный и книжный мир / [под ред. М. Браза, С. Ингулова]. – М.: Эконом. жизнь, 1926. – 254 с.

290. Гаранін О. Стан архіву та організація діловодства в Українському Вільному Університеті в Мюнхені: спроба аналізу / О. Гаранін // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 123 – 129.

291. Георгиева Н. Г. Источниковедческое изучение массовых исторических документов (Опыт применения метода группировок архивного материала) / Н. Г. Георгиева // Советские архивы. – 1970. – № 6. – С. 47 – 53.

292. Гирич І. Канадський архів Андрія Жука / Ігор Гирич // Молода нація: альманах. – 2002. – № 3 (24) – С. 168 – 176.

293. Гирич І. Документи академіка М. Грушевського у фонді 1235 ЦДІА УРСР у Києві / І. Гирич // Архіви України. – 1989. – № 4. – С. 53 – 63.

294. Головацький І. Музей визвольної боротьби України у Празі і діяльність в ньому Симона Наріжного / І. Головацький // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – Вип. 12: Матеріали наук.-практ. конф. [«Симон Наріжний та українська еміграція 20–30-х рр. ХХ ст. у Празі»], (Полтава, жовтень 1998 р.). – К., 1999. – С. 132 – 136.

295. Головацький І. Наш музей у Празі, призабуті сторінки українства за кордоном / І. Головацький // За вільну Україну. – 1992. – № 43. – С. 34 – 45.

296. Горняткевич Д. Українські митці в автобіографіях // Дем'ян Горняткевич. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1958 – 79 с.

297. Грановський Б. До історії книгозбірні «Музей Визвольної боротьби України» (Прага, 1925–1945) / Б. Грановський // Бібліотечний вісник. – 1999. – № 4. – С. 26 – 27.

298. Григоренко П. Г. Спогади / П. Григоренко; Переклад Д. Кислиці. – Дейтройт: Українські Вісті, 1984. – 751 с.

299. Грицак П. Спогади. Листування. Публіцистика / Петро Грицак. – Перемишль: Перемиський відділ ОУП, 2006. – 768 с.

300. Грицак Я. Нарис з історії України: формування модерної української нації XIX – XX століття / Я. Грицак. – К., 1996. – 267 с.

301. Грімстед П. Доля українських цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / П. Грімстед. – Львів: «Фенікс», 1992. – 120 с.

302. Грімстед П. К. Нищення українських музеїв, архівів, бібліотек у роки Другої світової війни / П. К. Грімстед, Г. В. Боряк // Пам'ятки України. – 1994. – № 3–6. – С. 92 – 105.

303. Грімстед П. К. «Празькі архіви» у Києві та Москві: повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки / Державний комітет архівів України. Український науковий інститут Гарвардського університету / переклад з англ. Т. Боряк, відп. ред. Г. Папакін / П. К. Грімстед. – К., 2005. – 252 с.

304. Даниленко О. Роль українського громадянського комітету в соціальній адаптації емігрантів / О. Даниленко. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр.– 2003.– Вип. 9.– С. 278 – 295.

305. Данилишин М. Українці в Аргентині [Текст]: монографія про суспільно-організаційне і релігійне життя української спільноти в Аргентині / М. Данилишин; вст. ст. авт.; мовн. ред. Г. Голіян. – Буенос Айрес: Видано заходами видавничої комісії при матеріальній допомозі всієї української спільноти в діаспорі, 1979. – 392 с.

306. Данілів Т. Куди йде наша громада у Великобританії / Т. Данілів. – Мюнхен: Вид-во «Український самостійник», 1970. – 44 с.
307. Дашкевич Я. Документи Українського Центрального Комітету в Національному архіві Канади про польсько-українські стосунки 1941–1944 рр. / Ярослав Дашкевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Л., 1999. – Вип. 2: (1995–1997). – С. 157 – 159.
308. Дашкевич Я. Українські збірки Нью-Йорку / Ярослав Дашкевич // Київська старовина. – 2001. – № 2. – С. 134 – 136.
309. Державний Центр Української Республіки в екзилі: статті і матеріали / зредагували: Л. Р. Винар, І. Н. Пазуняк. – Філядельфія; К.; Вашингтон: Фундація ім. С. Петлюри; Веселка; Фундація родини Феценко-Чоповських, 1993. – 494 с.: іл.
310. Дзьобан О. Бібліотека Митрополита Андрея Шептицького у Львові / Олександр Дзьобан // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: [зб. наук. праць]. – Львів, 2002. – Вип. 9/10. – С. 141 – 151.
311. Дзюбина С. І стверди діло рук наших. Спогади / о. митрат Степан Дзюбина. – Варшава: Вид-во Український архів, 1995. – 532 с.
312. Дмитрієнко М. Ф., Палієнко М. Теофіл Горникевич та українські архівні колекції у Відні / М. Ф. Дмитрієнко та ін. // Український історичний журнал: науковий журнал / НАНУ, Ін-т історії України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К., 2013. – № 4 (511). – С. 210 – 215.
313. Дмитрів Н. Канадійська Русь: Подорожні спомини / Н. Дмитрів. – Вінніпег, 1972. – 56, XIII. – 134 с.
314. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. В 2-х т./ Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Т. 1. – Доба Центральної Ради. – 452 с.; Ужгород, 1930. – Т. 2. – Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 510 с.
315. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті: монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К.: НБУВ, 2009. – 530 с.

316. Дюпон-Мельниченко Ж. Б. Громадська діяльність української еміграції у Франції / Ж. Б. Дюпон-Мельниченко // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 96–103.
317. Енциклопедія української діаспори / Наукове товариство імені Тараса Шевченка НАН України; Голов. ред. В. Маркусь. – К. – Нью-Йорк – Чикаго – Мельбурн, 1995.– Т. 4: Австрія – Азія – Африка, 1995. – 250 с.
318. Євтух В. Б. Українці в Канаді / В. Б. Євтух, О. О. Ковальчук – К.: «Будівельник», 1993. – 143 с.
319. Євтух В. Б. Закордонне українство [Текст]: навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, А. А. Попок. – К: Вік, 2005. – 308 с
320. Єжи Гедройць та українська еміграція = Jerzy Qiedroyc. [migraja ukrainska listy: 1950–1982: листування 1950–1982 pp.] / [Укр. наук. ін.-т Гарвард. Ун-ту; Ін-т Критики; Літ. ін.-т у Парижі; Архів «Культури»]; упорядкув., перед. сл. і комент. Богуміли Бердиховської; [пер. з пол.: О. Герасим та ін.]. – К.: Критика, 2008. – 747 с.
321. Єржабкова Б. Українці в Празі між двома світовими війнами. 1. Вступ / Б. Єржабкова // Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. – 1990. – Кн. 7. – Липень. – С. 864.
322. Животко А. Історія української преси / Андрій Животко. – Мюнхен, 1989. – 334 с.
323. Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії / О. В. Герус та ін.; ВУАН. – Вінніпег, 1994. – 374 с.
324. Жуковський А. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі / А. Жуковський // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 439 – 440.
325. Жуковський А. Симон Петлюра і завдання еміграції / Аркадій Жуковський // Український історик. – 1999. – № 2 – 4. – С. 173 – 183.
326. Журба О. Шляхи реконструкції колекції документів Київської археографічної комісії / О. Журба // Повернення культурного надбання України: Проблеми, завдання, перспективи. – К., 1996. – Вип. 6: Матеріали національного

семінару «Проблеми повернення національно-культурних пам'яток, втрачених або переміщених під час Другої світової війни». – Чернігів, 1994. – вересень. – С. 199 – 203.

327. Заремба О. Видавнича справа представників української еміграції у 20 – 30-х рр. ХХ ст. / О. Заремба // Бібліотека у демократичному суспільстві: зб. матеріалів міжнар. наук. конф., 20–23 листоп. 1995р. – К., 1995. – С. 194.

328. Заремба О. Українське товариство прихильників книги у Празі / Олеся Сергіївна Заремба // Вісн. Кн. палати. – 2001. – №8. – С. 21 – 23.

329. Заремба О. Українське історико-філологічне товариство в Празі (1920–1940) / Олеся Сергіївна Заремба // Бібл. планета. – 2001. – №3 (13). – С. 30 – 32.

330. Заремба С. Український музей визвольної боротьби у Празі / С. Заремба // Київська старовина. – 1997. – № 1/2. – С. 122 – 137.

331. Заставний Ф. Д. Східна українська діаспора / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1992. – 172 с.

332. Заставний Ф. Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1991. – 120 с.

333. Зілинський Б. Листи Дмитра Чижевського з 1925–1945 рр. у празьких архівах (попередній огляд проблематики) / Б. Зілинський // Dmytro Cyzevskyj, osobnostadilo: Sbornik z mezinarodni konference k 25 vyrociurnrti = Дмитро Чижевський, особистість і творчість: Зб. матеріалів міжнар. конф. – Прага, 2004. – С. 413 – 422.

334. Збірник матеріалів наукової конференції К. (канадське) НТШ. В обороні української культури і народу. – Нью-Йорк; Торонто, 1978. – 183 с.

335. З «Нового краю»: Листи українських емігрантів з Канади / Зібрав і упорядкував, написав передмову О. І. Сич. – Едмонтон: Вид-во Канадського інституту українських студій Альбертський університет, 1991. – 66 с.

336. Зубалій О. Д. Історія української діаспори: навч. посіб. для студ. вузів / О. Д. Зубалій, Б. Д. Лановик, М. В. Траф'як. – К.: І-т змісту і методів навчання, 1998. – 147 с.

337. Иванов Г. М. Исторический источник и историческое познание: Методологические аспекты / Г. М. Иванов. – Томск, 1973. – 223 с.
338. Іванчук М. Піонерські поселення: українці в Канаді / М. Іванчук. – Winnipeg, Man., 1993. – 337 с.
339. Ідзво В. Українська діаспора в Росії / В. Ідзво. – Львів: БаК, 2004. – 154 с.
340. Ільницький Р. Призначення українців в Америці / Р. Ільницький. – Нью-Йорк : [б.в.], 1965. – 126 с.
341. Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. – К.: Либідь, 2002. – 448 с.
342. Історія України. Джерельний літопис/ за ред. В. І. Червінського та М. І. Обушного; упоряд.: В. І. Червінський [та ін.]. – 2-ге вид. – К.: КВІЦ, 2012. – 831 с.
343. Источниковедение: Теория. Метод. Источники российской истории: учеб. пособие / Данилевский И. Н., Кабанов В. В., Медушевская О. О., Румянцева М. Ф. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1998. – 702 с.
344. Источниковедение истории СССР: учебник / Под ред. И. Д. Ковальченко. – М.: Высшая школа, 1981. – 496 с.
345. Йосипишин Я. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі в світлі джерел та спогадів / Ярослава Йосипишин, Марина Палієнко. – К.; Париж: Київ. нац. ун-т. ім. Т. Шевченка, 2006. – 123, [VII] с.
346. Кабанов В. Источники российской эмиграции / В. Кабанов // Источниковедение: Теория. История. Метод. источники российской истории. – М.: РГГУ, 1998. – 702 с.
347. Калакура Я. С. Українські історики на шляху до соборності національної історіографії / Ярослав Калакура // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2001. – Вип. 54. – С. 10 – 14.
348. Кардаш П. Українці в світі / П. Кардаш, С. Кот. – Мельбурн, 1995. – 298 с.

349. Карий П. Культурна і спокійна Америка / П. Карий // Українська нива. – 1936. – Ч. 23 – 30 с.
350. Карпус З. Східні союзники Польщі у війні 1920 року. Українські, російські, козацькі й білоруські військові відділи в Польщі в 1919–1920 рр. / З. Карпус. – Торунь: Издательство университета им. Н.Коперника, 1999.–230 с.
351. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х–30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. В. Касьянов. – К.: Глобус, Вік: Едмонтон : Канадський ін-т укр. студій Альбертського ун-ту, 1922. – 176 с.
352. Касьянов Г. В. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналіт. Огляд / Г. В. Касьянов. – К., 2003. – 48 с.
353. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919–1939) / Степан Качараба. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. – 416 с.
354. Квітковський Д. Боротьба за українську ідею: зб. публіцист. тв. / Д. Квітковський; Науково-дослідний ін-т ім. О. Ольжича. Дослідна фундація ім. О. Ольжича у ЗСА; Упор. В. Верига. – Дейтройт – Нью-Йорк – Торонто, 1993. – 600 с.
355. Кентій А. В. Фонд «Український музей у Празі» ЦДАГО України як складова «Празького Архіву» // Архіви України. – 2000. – №1–3. – С. 43 – 49.
356. Кибкало П. Тернистим шляхом / П. Кибкало. – Буенос-Айрес; Рочестер, 1961. – 168 с.
357. Кириленко О. Українці в Америці / О. Кириленко. – Відень: СВУ, 1916. – 40 с.
358. Кириленко О., Яценко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів (за матеріалами відрядження) / О. Кириленко, О. Яценко // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 93 – 122.
359. Киричук Ю. Українські емігрантські партії повоєнного часу (1945 – кінець 1950-х років) / Ю. Киричук // Вісник Львів. ун-ту. Серія історія. –2002. – Вип. 37/1. – С. 364–378.

360. Кисіль З. Р. Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939) / З. Р. Кисіль // Український історичний журнал. –2001. –№ 2. – С. 100 – 112.

361. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 1987. – 423 с.

362. Коваль М.В. Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944 рр.) / М. В. Коваль // Український історичний журнал.–1993. –№ 11/12. – С. 15 – 38.

363. Ковалевський М. При джерелах боротьби: мемуари / Накладом Марії Ковалевської. – Іннсбрук, 1960 – 717 с.

364. Ковальський М., Атаманенко А. Теоретичне обґрунтування Грушевськознавства: (до 70-ліття Любомира Винара) / Микола Ковальський, Алла Атаманенко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, вип. 5. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001.– С. 31 – 41.

365. Ковальчук О. Українці на теренах Російської імперії і піднесення їх національно-культурного руху на початку ХХ ст. / О. Ковальчук // Україна ХХ ст. і культура, ідеологія, політика : зб. ст. – Вип. 7. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 542 с.

366. Когут З. Е. Канадський інститут українських студій: плани на майбутнє / З. Е. Когут // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 5: матеріали Першої міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора: проблеми дослідження»] / відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар; ред. А. Атаманенко. – Острог – Торонто – Нью-Йорк: Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців, Українське Історичне Товариство, 2005. – С. 65 – 70.

367. Когуська Н. Чверть століття на громадській ниві: 1926–1951: Історія Союзу українок Канади / Н. Когуська. – Вінніпег, Ман: Союз українок Канади, 1952. – 540 с.

368. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / О. Колянчук. – Львів, 2000. – С. 118, 123.

369. Кондратюк К. Українська історіографія XIX – поч. XX століття: Основні напрями і концепції / К. Кондратюк – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. – 242 с.

370. Корогодський Р. Повернення: [Про повернення в Україну культурних цінностей] / Р. Корогодський // Культура і життя. – 1995. – № 4. – С. 2.

371. Кот С. Національне законодавство та його відповідність міжнародно-правовим нормам у сфері охорони культурних цінностей як інструмент реституції та повернення національних культурних надбань / Сергій Кот // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – К., 1997. – Вип. 10. – С. 144 – 152.

372. Кравчук П. На новій землі: Сторінки з життя, боротьби і творчої праці канадських українців / П. Кравчук. – Торонто: Крайовий виконавчий комітет товариства об'єднаних українських канадців, 1958. – 392 с.

373. Кремінь В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Кремінь, В. Ткаченко. – К.: Вид-чий центр «Друк», 1998. – 447 с.

374. Крупницький Б. З життя першої української еміграції / Б. Крупницький. – Прага, 1940. – 16 с.

375. Крыжановский С. Воспоминания и исповедь с XX века / Степан Крыжановский. – К.: Стилос, 2002. – 240 с.

376. Кугутяк М. Діяльність Українського громадського комітету в Чехословаччині / М. Кугутяк // Українська еміграція. Історія і сучасність: [матер. міжнар. наук. конф., присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади]. – Л., 1992. – С. 309 – 319.

377. Купчинський О. Погляд на науково-видавничу діяльність Українського Вільного Університету: зміст і видовий склад видань, динаміка розвитку, автура (1921–1991) / О. Купчинський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка; Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л.: Наук. товариство ім. Шевченка, 1996. – Т. ССXXXI. – С. 521 – 561.

378. Кучерук О. Фонд Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі (ДЦ УНР) в Центральному державному архіві вищих органів влади України (ЦДАВОВ) / Олександр Кучерук // Наукові записки Національного

університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 5: Матеріали Першої міжнар. наук. конф. [«Українська діаспора: проблеми дослідження»]. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – С.163 – 168.

379. Лазарович П. І. Союз українців самостійників і українська визвольна справа: Реферат П. І. Лазаровича, виголошений на Спільному З'їзді Українського Інституту св. Івана та складових ... / «Український Голос»; Ін-т ім. П. Могили в Саскатуні і СУС / П. І. Лазарович. – Вінніпег: Накладом Союзу Українців Самостійників, 1951. – 32 с.

380. Лановик Б. Д. Внесок української еміграції в розвиток національної та світової культури / Б. Лановик, М. Траф'як та ін. – Тернопіль: Економ. думка, 2000. – 410 с.

381. Левицька Н. М. Історія України. Україна в світі: історія і сучасність: навч. посібн. / Н. М. Левицька. – К.: Кондор, 2011. – 418 с.

382. Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911–1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту) / Северин Левицький. – Мюнхен: Вид-во «Молоде життя», 1967. – 136 с.

383. Ленцик В. Український музей і бібліотека в Стемфорді / Володимир Ленцик // На службі Кліо: Зб. наук. праць на пошану Любомира Романа Винара. – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Л., 2000. – С. 651 – 659.

384. Липинський В. Листування: повне збір. тв., архів. студії. Т. 1: А-Ж / В. Липинський. – К.; Філадельфія: Смолоскип, 2003. – 959 с.

385. Лисенко Н. Архів Олега Ольжича в Україні / Н. Лисенко // Український історик. – 2004–2005. – № 3–4. – С. 162 – 171.

386. Листи Степана Рудницького до Софії та Станіслава Дністрянських (1926–1932) / Упоряд., вст. сл. та прим. М. Мушинки. – Едмонтон: Вид-во КІУСУ, 1991. – 91 с.

387. Листування В. Липинського / Редактори Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с.

388. Листування Митрополита Іларіона (Огієнка) / Упоряд. Юрій Мицик. Серія «Джерела з історії української еміграції». – К., 2006. – 566 с.

389. Листування Михайла Грушевського / Упор. Галина Бурлака; Ред. Любомир Винар. – Київ – Нью-Йорк – Париж – Львів – Торонто, 1997. – 398 с.
390. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України / І. Лисяк-Рудницький. – Львів: Меморіал, 1991. – 101 с.
391. Литвин М. Р. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. –Л.: Ін-т українознавства НАН України, видавнича фірма «ОЛІР», 1995. –368 с.
392. Ливицький М. Проблеми української зовнішньої політики / М. Ливицький // Неділя. – 1947. – 28 верес.
393. Ливицький М. Блок поневолених народів / М. Ливицький // Неділя. – 1947. – 5 жовт.
394. Ливицький М. Українська справа і англо-саксонський світ / М. Ливицький // Неділя. – 1947. – 19 жовт.
395. Ливицький М. Україна й Німеччина / М. Ливицький // Неділя. – 1947. – 26 жовт.
396. Ливицький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / Микола Андрійович Ливицький. – Мюнхен; Філадельфія: Вид-во Українського інформаційного бюро, 1984. – 72 с.
397. Лозенко Л. Празький український архів: історія і сьогодення / Л. Лозенко // Архіви України. – 1994. – №1–6. – С.18 – 30.
398. Лозицький В. С. Архів надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918–1926 рр. передано в Україну / Володимир Лозицький // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 74 – 80.
399. Луцький Ю. На перехресті: Спогади / Передм. В. Шевчука. Післямова О. Забужко. – Луцьк: Ініціал, 1999. – 89 с.
400. Любченко В. Г. Українсько-чехословацьке співробітництво в галузі науки і культури (1956–1966 рр.) / В. Г. Любченко. – К., 1970. – 265 с.
401. Магурчак А. М. Історія передачі Андрієм Жуком архівно-бібліотечних матеріалів до науково-архівних установ (1920–1950 рр.) / А. М. Магурчак // Архіви України. – 2015. – № 1. – С. 220 – 232.

402. Мазепа І. В огні й бурі революції 1917–1921. Т. 1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія / І. Мазепа. – Прага, 1942. – 212 с.

403. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: курс лекцій / С. Макарчук. – Львів: Світ, 1999. – 352 с.

404. Малка А. Українсько-польське переселення у 1944–1946 роках в сучасній польській історіографії / А. Малка // «День науки історичного факультету – 2011. Проблеми історії та історіографії України»: програма і матеріали науково-практичної конференції. – К., 2011. – С. 52 – 53.

405. Малолєтова Н. Нацистська політика щодо вивезення бібліотечних фондів з окупованих східних територій у 1941–1944 рр. і формування Східної бібліотеки і Центральної бібліотеки Вищої школи у Німеччині / Ніна Малолєтова, Любов Дубровіна // Пам'ятки: Археографічний щорічник. – 2003. – № 4. – С. 46 – 68.

406. Мардак В. С. Україніка в бібліотеках та архівах Західної Німеччини / Всеволод Степан Мардак // Українська діаспора. – 1993. – № 2. – С. 29 – 36.

407. Маркус В. Анатомія однієї української громади в США / В. Маркус // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 81 – 93.

408. Маркус В. Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939): міжнародно-правова та порівняльна аналіза / В. Маркус // Сучасність. – 1986. – Ч. 12. – С. 70 – 84.

409. Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег, 1968. – 467 с.

410. Марунчак М. Сорок років праці Комітету Українців Канади. 1940 – 1980 рр. / М. Марунчак. – Вінніпег: Централь Комітету Українців Канади, 1981. – 24 с.

411. Маруняк В. Видавнича діяльність української еміграції в ЧСР / Протектораті в 1900–1945 рр. / В. Маруняк. – Мюнхен, 1983. – С. 658 – 675.

412. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: Т. I. Роки 1946–1951 / В. Маруняк. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 127 с. (Т. II. Роки 1952–1975. – К., 1998. – 128 с.)

413. Марчак В. Українець у Польщі: Спогади з життя / В. Марчак; 3 пол. мови переклали М. Кассараба, Т. Ліщинська. – Львів: Ліга-Прес, 2006. – 416 с.

414. Матяш І. Б. Документи ЦДАВО України про діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині / І. Матяш, Ю. Мушка // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: [міжвід. зб. наук. праць]. –К., 2005. –Вип. 7: Архівна наука та наука в архівах. – С. 93–108.

415. Матяш І. Б. Архівна українка в Канаді: історіографія, типологія, зміст / І. Б. Матяш. – К : Горобець, 2008. – 152 с.

416. Медушевская Е. М. Теоретические проблемы источниковедения / Е. М. Медушевская. – М.: Изд-во Моск. гос. ист.-архив. ин-та, 1977. – 86 с.

417. Миронец Н. Документы фонда Никиты Шаповала как источник для изучения украинской эмиграции в Чехословакии / Н. Миронец // Международная конференция «Русская, украинская и белорусская эмиграции в Чехословакии между двумя мировыми войнами... Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов». – Прага, 14–15 августа 1995 г.: Сборник докладов. В 2-х тт. – 1995.– Т. 2.– С. 565 – 571.

418. Миронюк Г. Українська американська колекція –джерело вивчення української культури в діаспорі / Галина Миронюк // Українська діаспора. – 1992. – № 1. – С. 64 – 74.

419. Михайлівська-Цимбал Т. Спогади: Моє життя на еміграції / Тетяна Михайлівська-Цимбал. – Буенос-Айрес: Середяк, 1984. – 185 с.

420. Михальський І. С. Використання методу групування при вивченні листівок українських політичних партій початку ХХ ст. / І. С. Михальський // Вісник Київського національного університету Історія. –К., 2002. – Вип. 59 – 60. – С. 26.

421. Михальчук В. Українська бібліотека в Парижі / В. Михальчук // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 79 – 80.

422. Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: заснування, розвиток, діяльність (1926–1998) / Василь Михальчук. –К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. –656 с.

423. Мишанич С. Пісенні скарби з Малинового Клину / М. Мишанич // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 93 – 96.

424. Місило Є. Українські цінності у Варшавському сховищі / Євген Місило // Слідами пам'яті: літописний календар. – Варшава: Український архів, 1996. – Т. 1. – С. 109 – 112.

425. Міяковський В. Музей-архів ім. Д. Антоновича Української вільної академії наук / Міяковський В., Волошина О., Іванівська Т. – Нью-Йорк: УВАН, 1967. – 12 с.

426. Момрик М. Українські архівні збірки при Національному архіві Канади / Мирон Момрик // Архіви України. – 1995. – № 1–3. – С. 79 – 87.

427. Мороз О. Г. Модерна нація: українець у часі і просторі / О. Г. Мороз; ЛНУ ім. І. Франка. Факультет журналістики. – Львів: Універсум, 2001. – 448 с.

428. Мушинка М. Архіви української еміграції з Чехо-Словаччини (1917–1945): Сучасний стан і місце зберігання / М. Мушинка // На службі Клію: зб. наук. пр. на пошану Любомира Романа Винара / Українське історичне товариство; Міжнародна асоціація українознавців; НАН України. Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Наукове товариство ім. Шевченка у Львові; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича; Університет «Острозька Академія». – Київ; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. – С. 532 – 545.

429. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: історико-архівні нариси // Державний комітет архівів України, Асоціація українців Словаччини, Наукове тов-во ім. Т. Шевченка у Словаччині / М. Мушинка. – К., 2005. – 160 с.

430. Мушинка М. Українські архіви, вивезені з Чехословаччини в Україну / Микола Мушинка // Четвертий міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.). Історія: доп. та повідом. Частина II: XX ст. – Одеса; К.; Л., 1999. – С. 145 – 152.

431. Мушинка М. Дмитро Антонович і Музей визвольної боротьби України / М. Мушинка // Народна творчість та етнографія. – К., 2007. – № 6. – С. 116 – 124.

432. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 рр.: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / С. Наріжний; Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.

433. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Ч. 1. / С. Наріжний. – Прага: Knihtisk, 1942. – 249 с.

434. Наріжний С. Вищі українські школи в Чехії: Український вільний університет // «Хроніка 2000» Український культурологічний альманах. – «Україна-Чехія». – Вип. 29–30. – Ч. II. / голов. ред. Ю. Буряк. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 1999. – С. 149 – 151.

435. Наріжний С. Матеріали до історії Музею визвольної боротьби України / С. Наріжний. – Цюрих, 1956–1959. – Вип. 1–3. – 466 с.

436. Недужко Ю. В. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) / Ю. В. Недужко. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 90 с.

437. Недужко Ю. В. Погляди Президента УНР в екзилі Миколи Лівіцького (1967–1989) на проблему відродження незалежної демократичної України / Ю. В. Недужко // Література та культура Полісся. – Вип. 27. Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті / [відп. ред. і упорядник Г. В. Самійленко]. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 183 – 187.

438. Недужко Ю. Інформаційна діяльність Державного центру УНР в екзилі наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ століття / Юрій Недужко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий збірник наукових праць / [відп. ред. С. В. Віднянський]. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 274 – 281.

439. Недужко Ю. В. Культурні ініціативи інтелігенції української діаспори в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 50-х – друга половина 60-х років ХХ ст.)/ Ю. В. Недужко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. ХХІ. Серія: Історія: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. – Вінниця, 2006. – С. 299 – 304.

440. Недужко Ю. Інформаційна діяльність Світового Конгресу Вільних Українців наприкінці 60-х – в 70-х рр. ХХ ст./ Юрій Недужко // Спільний проект Національного університету «Києво-Могилянська академія» і видавництва «Мандрівець». Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». – 2007. – № 3. – С. 44 – 49.

441. Недужко Ю. Взаємодія Державного Центру УНР в екзилі та мас-медіа країн Заходу (1948–1965 рр.) / Юрій Недужко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора: проблеми дослідження»] / Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів / відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар; ред. А. Атаманенко. – Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2007. – С. 405 – 415.

442. Недужко Ю. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття): монографія / Ю. Недужко. – Луцьк, 2009. – 620 с.

443. Недужко Ю. Взаємодія об'єднань української діаспори країн Заходу та Американського комітету визволення від більшовизму в 50–60-х роках ХХ ст / Юрій Недужко // Український вимір: міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. Вип. 5. – Ніжин – Київ: НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – С. 28 – 33.

444. Недужко Ю. Культурна діяльність СКВУ в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 60-х – початок 80-х років

XX ст.) / Юрій Недужко // Український вимір: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції [«Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ»]. – Вип. 6. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 132 – 135.

445. Нечай С. Український Науковий Інститут в Берліні / С. Нечай // Тризуб. – 1935. – 15 жовт. (чис. 41). – С. 11 – 12.

446. Новак М. П. На сторожі України: власні спогади, історичні матеріали, документи, листування, архів. / Author, Микола Петрович Новак. – Лос Анджелес, 1979. – 604 с.

447. Няхай М. «Naukovi zapysky» / Марія Няхай. –Prešov, 2010.

448. Обідний М. З мартирології українських пам'яток на еміграції / Михайло Обідний // Вістник Українського національного музею-архіву при Українському інституті громадознавства в Празі. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 18 – 20.

449. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – Катеринослав; Ляйпціг, 1923. – 272 с.

450. Огієнко І. Моє життя: автобіографічна хронологічна канва [Текст] / І. Огієнко. – Житомир: Полісся, 2002.– 120 с.

451. Панова І. Голова Державного центру УНР в екзилі: політико-правовий статус / І. Панова // Держава і право. –2010. – Вип. 49. –С. 84 – 90.

452. Панова І. Утворення Державного центру УНР в екзилі: політико-правовий аспект / І. Панова // Часопис Київського університету права. –2009. – № 3. – С. 78 – 85.

453. Панченко О. Українська головна визвольна рада – закордонне представництво УГВР – Генеральний секретаріат Закордонних справ УГВР – Середовище УГВР / О. Панченко. – Видавництво «Гадяч», 2004. – 420 с.

454. Папакін А. Україніка в фондах Центрального військового архіву, Варшава / А. Папакін // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. –2012. – Вип. 1. – С. 74 – 87.

455. Папакін Г. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти другої половини XVII–XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських / Георгій Папакін. – К., 2004. – 420 с.

456. Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади та умови перебування (1919–1924 рр.) / Інститут історії України НАН України; М. Павленко. – К., 1999. – 352 с.

457. Павлишин М. Українці в Австралії: стан досліджень / М. Павлишин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 15/ 2006 – 2007. – С. 812 – 814.

458. Павлюк О. В. Архів Уряду ЗУНР / О. В. Павлюк // Архіви України. – 1996. – №4 – 6. – С. 48 – 51.

459. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Г. Палієнко – К.: Темпора, 2008. – 688 с.

460. Палієнко М., Срібняк І. Музей визвольної боротьби України у Празі (1925–1948): створення, діяльність, доля архівної колекції / М. Палієнко, І. Срібняк / Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. наук. зб. – Вип. II; Архівознавчі читання. – К., 2000. – С. 35 – 47.

461. Палієнко М. Матеріали Празького архіву як джерело з історії української державності / М. Палієнко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – № 77–79. – С. 123 – 125.

462. Палієнко М. Г. Актуальні проблеми реконструкції документальної колекції Музею Визвольної Боротьби України (за матеріалами ЦДАВО і ЦДАГО України) / Марина Палієнко // Muzeum osvobozeneského boje Ukrajiny: k 80 výročí založení. – Praha: Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, 2006. – S. 73 – 90.

463. Палієнко М. Г. Архіви української еміграції у радянських спецсховищах (переміщення, опрацювання, використання) / Марина Палієнко // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 196 – 213.

464. Палієнко М. Архівні центри української діаспори: проблеми збереження та використання / М. Палієнко, М. Щербак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острого; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – Вип. 5. – С. 121 – 136.

465. Палієнко М Український національний музей-архів у Празі (1923 – 1930 рр.): історія створення та основні напрямки діяльності/ М. Г. Палієнко // Студії з архів. справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 13 – 24.

466. Палієнко М. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Обідного в Україні, Польщі та Чехословаччині / М. Палієнко // Пам'ятки України: історія та культура: науковий часопис. – 2005. – № 2. – С. 92 – 119.

467. Палієнко М. Г. Скарбниця української історії в США (З історії створення та діяльності Музею-архіву ім. Д. Антоновича української Вільної Академії Наук) / М. Г. Палієнко // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2002. – Т.8. – С. 204 – 210.

468. Палієнко М. Г. Українські архівні осередки в Північній Америці // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. праць. – Число 6 (7): У 2-х ч. – К., 2001. – Ч.2. – С. 253 – 265.

469. Палієнко М. Між Тарновом та Прагою: джерела до історії заснування архівного осередку в Чехословаччині / М. Палієнко // Пам'ятки. –2011. – Т. 12. – С. 89 – 110.

470. Палієнко М. Г. Діяльність української еміграції із заснування національного архівного центру за кордоном у 20-х роках ХХ ст. / М. Палієнко // Історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 27 – 38.

471. Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині / Оксана Пеленська. –Нью-Йорк; Прага: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, Національна бібліотека Чеської республіки, Слов'янська бібліотека, 2005. –222 с.

472. Песчаній О. Періодика в архіві Надзвичайноїдипломатичної місії УНР / О. Песчаній // Український археографічний щорічник. – 2012. – Вип.16/17. – Т. 19/20. – С. 74 – 82.

473. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання / С. Петлюра // Симон Петлюра. Вибрані твори та документи. – К., 1994. – 521 с.

474. Петлюра С. Статті, листи, документи / С. Петлюра.– Нью-Йорк: Накладом товариства «Просвіта», 1979. – Т. 2. – 627 с.

475. Пиріг Р. Фонди і колекції Музею визвольної боротьби у Празі в складі документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України / Руслан Пиріг // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. –1999. – Вип. 12. – С. 77 – 87.

476. Пігідо-Правобережний Ф. «Велика Вітчизняна війна» Спогади та роздуми очевидця / Федір Пігідо-Правобережний. – К.: Смолоскип, 2002. – 288 с.

477. Піскун В. М. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття) / Валентина Миколаївна Піскун. – К.; Нью-Йорк: МП «Леся», 2006. – 671 с.

478. Піщаний О. Українці міжвоєнної доби в мюнхенських архівах / О. Піщаний // Укр. археогр. щорічник. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 124 – 132.

479. Плав'юк М. Роль Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі у відродженні української державності / Микола Плав'юк // У майбутнє – в ім'я України!: матеріали III Всесвітнього форуму українців, 18–20 серп. 2001 р. / редкол. М. Дробноход (голова) та ін. – К., 2001. – С. 307 – 309.

480. Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи / Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. – Вип. 12: матеріали наук.-практ. конф. «Симон Наріжний та українська еміграція 20–30-х рр. ХХ ст. у Празі» (Полтава, жовтень 1998 р.). – К., 1999. – 205 с.

481. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії / Ю. Покальчук; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Львів: Кальварія, 1999. – 141 с.

482. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2т. / Наталія Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1972–1976. – Т.2: Від середини XVII століття до 1923 року. –1976. – 608с.

483. Полонська-Василенко Н. «Спілка визволення України і Спілка української молоді. Спогади, документи і матеріали про діяльність» / Н. Полонська-Василенко // СВУ. –Нью-Йорк, 1964. – № 2. – С. 126 – 130.

484. Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет, 1921–1971 / Н. Полонська-Василенко // Український історик. – 1971. – 1/2 (29/30). – С. 17–27.

485. Попков В. Д. Феномен этнических диаспор / В. Д Попков. – М.: ИС РАН, 2003. – 340 с.

486. Попок А. А. Закордонне українство як об'єкт державної політики [Текст]: [монографія] / А. А. Попок. – К. : Альтерпрес, 2007. – 228 с.

487. Порохівський Г. Десять років на еміграції / Г. Порохівський // Табор – Каніш, 1931. – Кн. 15. – С. 69 – 80.

488. Порохівський Г. Українська військова еміграція в Румунії / Г. Порохівський // Табор – Каніш, 1930. – Кн. 13. – С. 57 – 68; 1931. –Кн. 16. – С. 74 – 90; 1932. – Кн. 17. – С. 70 – 78.

489. Потульницький В. Огляд фондів україніки архівів і бібліотек Відня / Володимир Потульницький // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX –початку XX століття / Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; Посольство Австрійської Республіки в Україні; Чернівецька міська рада; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К.; Чернівці, 1999. – С. 60 – 70.

490. Потульницький В. А. Український науковий інститут у Варшаві (1930–1939) / В. А. Потульницький // Український археографічний щорічник. – К., 1999. – Вип. 3–4. – С. 356 – 369.

491. Потульницький В. А. Наукова діяльність М. С. Грушевського в еміграції (1919–1924 рр.) // Український історичний журнал. – 1992. – № 2. – С. 48 – 57.

492. Прокопович В. «Завещание Орлика» // «Тризуб» – 1939. –(сентябрь).
493. Пронштейн А. П. Методика работы над историческими источниками / А. П. Пронштейн. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 1971. – 467 с.
494. Пропам'ятна книга Українського Народного Дому у Вінніпезі / матеріали до цієї книги зібрав і написав С. Ковбель, зредагував проф. Д. Дорошенко. – Вінніпег: видання заходом і коштом Українського Народного Дому у Вінніпезі, 1949. – 863 с.
495. Римаренко Ю. З ким і проти кого. Документально-публіцистичні нариси і статті / Ю. Римаренко. – К.: Дніпро, 1983. –348 с.
496. Розумний Я. Українські архіви Вінніпегу / Ярослав Розумний // Український історик. –2006. – № 1–3 (169–171). – С. 254 – 263.
497. Розумний Я. Українська Вільна Академія Наук у Канаді: резюме / Я. Розумний // Український вимір: міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 1. / Я. Розумний. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 71 – 79.
498. Рудий Г. Я. Періодика 1920-х рр. як джерело вивчення пам'яткоохоронної діяльності в Україні [Текст] / Г. Я. Рудий // Український історичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 198 – 212.
499. Рудик С. Я. Історіографічні та джерелознавчі аспекти дослідження історії української еміграції до США та Канади після Другої світової війни / Сергій Ярославович Рудик // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 11. – Київ, 2002. – С. 275 – 283.
500. Рудик П. А. Історія української діаспори / П. А. Рудик. – К.: УДУХТ, 1998. – 366 с.
501. Рудик П. А. Історія української діаспори: конспект лекцій з дисципліни «Українознавство» для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / П. А. Рудик. – К.: УДУХТ, 1998. – 64 с.

502. Рудницький Я. ДЦ УНР в екзилі між 1941/1991/2 роками / Я. Рудницький. – Оттава: Вид. архівного комітету УНР, 1994. – 95 с.

503. Русина Ю. А. Методология источниковедения: [учеб. пособие] / Ю. А. Русина; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 204 с.

504. Савченко Г. Заснування Головного військово-історичного музею-архіву Армії УНР / Г. П. Савченко, І. В. Срібняк // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. статей. – К., 1996. – С. 188 – 198.

505. Сакада Л. «Український історик»: генеза, тематика, постаті / Л. Сакада. – К., 2003 – 324 с.

506. Самчук У. Слідами піонерів: Епос української Америки / У. Самчук. – Нью-Йорк: Свобода, [Б. р.]. – 270 с.

507. Сапеляк О. А. Українська спільнота в Аргентині: історико-етнологічний аспект / О. А. Сапеляк; Ін-т народознавства НАН України. – Л.: Червона калина, 2008. – 286 с.

508. Сварник Г. Архів товариства «Просвіта»: історія формування, сучасний стан / Галина Сварник // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 1 (17). – С. 571 – 600.

509. Сварник Г. Архів Дмитра Донцова / Г. Сварник // Пам'ятки України. – 1994. – № 3/6. – С. 122 – 128.

510. Сварник Г. Архів Євгена Архипенка в Національній бібліотеці у Варшаві // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Л., 1999. – Вип. 2 (1995–1997). – С. 291 – 296.

511. Сварник Г. Архів Наукового товариства імені Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві / Галина Сварник // З історії Наукового товариства імені Шевченка: зб. доп. і повідомлень. – Л., 1997. – С. 232 – 241.

512. Себта Т. Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні / Т. Себта // Архіви України. – 2006. – № 1–6. – С. 200 – 234.

513. Сергійчук В. Українські документи у фондах Центрального військового архіву у Варшаві / Володимир Сергійчук // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999.–Т. 4. – С. 184 – 187.

514. Сергійчук В. Трагедія музею визвольної боротьби України в Празі / В. Сергійчук // Золоті ворота. – 1993. – Вип. 3. – С. 20 – 31.

515. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: У 3 ч. – Ч. П. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924) / Н. Сидоренко. – К., 2000. – С. 216–225.

516. Сидорчук Т. Архівна колекція Омеляна Пріцака в національному університеті «Києво-Могилянська академія»– джерело дослідження історії українського зарубіжжя / Таїсія Сидорчук // Українська діаспора: проблеми дослідження.– К., 2016. – С. 312. – 314.

517. Сімович В. Музей визвольної боротьби України / Василь Сімович // Сімович В. Твори: в 2-х тт. –Т. 2: Літературознавство. Культура / [упоряд. Л. Ткач, О. Івасюк та ін.; передм. Ф. Погребенника]. – Чернівці: Книги ХХІ, 2005. – С. 759 – 760.

518. Совінська Н. Роль діаспори в поверненні на Україну історико-культурних цінностей із країн Західної Європи / Наталія Совінська // Збірник доповідей Першої міжнародної наукової конференції [«Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»], (Львів, 8–10 березня 2006 р.). – Львів: Сполом, 2006. – С. 434 – 441.

519. Солонська Н. Г. Типологія та види журналів наукового спрямування української діаспори (за фондами Відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) / Н. Г. Солонська // Наука України у світовому інформаційному просторі. – Вип. 11. – К.: Академперіодика, 2015. – С. 134 – 140.

520. Сополіга М. Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва / М. Сополіга; Пер. Л. Белей. – К.: Темпора, 2011. – 336 с.

521. Сохань П. Зарубіжні джерела з історико-культурної спадщини України і проблеми їх використання / Павло Сохань // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – К., 1999. – Вип. 12. – С. 67 – 77.

522. Спогади про Івана Франка [Текст] / Упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – 872 с.

523. Срібняк І. В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.). – К.: КДЛУ, 2000. – 280 с.

524. Срібняк І. Матеріали українських та зарубіжних архівів як джерело з історії таборів полонених та інтернованих українців у країнах Європи (1914–1924 рр.) / Ігор Срібняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – Вип. 5. – С. 169 – 184.

525. Срібняк І. З історії заснування Музею-архіву визволення України / І. Срібняк, О. Лук'яненко // Архіви України. – 1998. – № 1–6. – С. 54 – 58.

526. Стадніченко О. І. Ментальність як чинник становлення та розвитку громадянського суспільства (на прикладі України) / Ольга Стадніченко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – Том 1. – № 1 (2010). – С. 164 – 168.

527. Старовойтенко І. Листи Євгена Чикаленка як джерело просопографічної інформації про автора / Інна Старовойтенко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2005. – № 12. – С. 232.

528. Старовойтенко І. Євген Чикаленко та його спадщина в українській історіографії / Старовойтенко Інна // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – 18. – С. 151 – 163.

529. Стебельський Б. НТШ у Канаді-пляни і праця / Б. Стебельський. // Збірник наукових праць Канадського НТШ [Текст]: Т. 33 / Наукове товариство ім. Шевченка (Канада). Торонто: Гомін України, 1993. – С. 7 – 14.

530. Стрелко А. А. Словянское население в странах Латинской Америке / А. А. Стрелко. – К.: Наук. думка, 1980. – 144 с.

531. Стрельский В. И. Основные принципы научной критики источниковпоистории СССР [Текст] / Вячеслав Ильич Стрельский; М-во высш. и сред. спец. образования УССР. Киевский ордена Ленина гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1961. – 133 с.

532. Тартаковский А. Г. Русская мемуаристика и историческое сознание XIX века: мемуары / Андрэй Григорьевич Тартакóвский. – М.: Археографический центр, 1997. – 358 с.

533. Теліга О. І. Листи, спогади / О. І. Теліга; Н. Миронець (упоряд., вступ. ст., прим., комент.); Л. А. Дубровіна (наук. ред.). – Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 399 с.

534. Терлецький О. Українці в Німеччині. – Т. 1. / О. Терлецький. – К.; Лейпціг: Укр. накладня, 1919. – 429 с.

535. Тимошик М. Архів Митрополита Іларіона в Канаді: Проблема повернення в Україну / Микола Тимошик // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2001. – Вип. 7. – С. 95 – 99.

536. Тимошик М. Україніка в архівах, бібліотеках, редакціях і видавництвах Франції / Микола Тимошик // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2002. – Т. 8. – С. 195 – 204.

537. Трощинський В. П. Українські поселенці у Франції та Великобританії / В. П. Трощинський // Трибуна. – 1991. – № 6. – С. 30 – 32.

538. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.

539. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Трощинський. – К.: Либідь, 1997. – 274 с.

540. Трощинський В. П. Український Вільний Університет крізь призму історичного аналізу / В. П. Трощинський // Українська діаспора. – 1995. – № 7. – С. 133 – 136.

541. Українська діаспора: проблеми дослідження (22–23 травня 2006 р.). Матеріали другої міжнар. наук. конф. // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»: історичні науки. – Вип. 9. – Острог: РВВ Нац. ун-ту «Острозька академія», 2007. – 500 с.

542. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Центральний державний архів громадських об'єднань України; редкол.: Ю. А. Левенець (співголова), В. А. Смолій (співголова) та ін., упоряд.: В. С. Лозицький (керівник), О. В. Бажан, С. І. Власенко, А. В. Кентій. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 384 – 385.

543. Український музей у Празі (1925–1948): Опис фонду / Упоряд. Раїса Махаткова. – К. – Прага, 1996. – 296 с.

544. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед, слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.; іл. («Пам'ятки історичної думки України»).

545. Українсько-польські культурні відносини ХІХ–ХХ століття / О. Федорук (гол. ред.); Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К.: Вид-во М. П. Коця, 2003. – 294 с.

546. Українці Бразилії: історико-етнологічне дослідження / За наук. ред. М. Гримич та ін. – К.; Дуліби [б. в.], 2011. – 261 с.

547. Українці в Австралії: Матеріали до історії поселення українців в Австралії: В 2-х т. – Мельбурн: Союз Українських Організацій Австралії, 1996 – 1998. – Т. 1. – 1996. – 862 с.; Т. 2. – 1998. – 1116 с.

548. Українці в Детройті і в Мічигані: відзначення тисячоліття Хрещення України / Детройтський митрополитальний комітет української тисячоліття. – Детройт, 1988. – 766 с.

549. Українці зарубіжжя та Україна [Текст]: довідник / Д. В. Табачник, Г. Д. Попов. – К.: Знання, 2007. – 399 с.

550. Українці в зарубіжному світі: монографія / За ред. А. М. Шлепакова. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.
551. Фігус-Ралько А. А. Українська Канада / А. А. Фігус-Ралько; упоряд. і авт. передм.: М. Тимошик, ред.: Н. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 183 с.
552. Фундація українознавчих студій в Австралії / упоряд. М. Гоян. – К.: Аделаїда, 2000. – 265 с.
553. Хроніка в Чехословаччині. Святкування ювілею гетьмана І. Мазепи в Ржевницях // Тризуб. – № 32–33. – С. 40–41.
554. Цимбал Б. Діяльність Організації демократичної української молоді (ОДУМ) в екзилі (50–60 роки ХХ століття) / Б. Цимбал // Вісник КНУТШ. – 2006 – №87–88 – С. 105. – 108.
555. Чайковський І. Наша мемуаристика. Відбитка з Наукових Записок. Т. XI (XIV) / І. Чайковський. – Мюнхен, 1966. – 94 с.
556. Чеботарів М. Визвольні змагання очима контррозвідника: док. спадщина Миколи Чеботаріва. – К.: Темпора, 2003. – 288 с.
557. Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чернецький. – К.: Основні цінності, 2001. – 168 с.
558. Черноморский М. Н. Источниковедение истории СССР. Советский период / М. Н. Черноморский. – М.: Высш. шк., 1976. – 296 с.
559. Черноморский М. Н. Периодическая печать / М. Н. Черноморский. – М.: Моск. гос. историко-архивный инст., 1956. – 48 с.
560. Чикаленко Є. Х. Щоденник(1907 – 1917). / Є. Х. Чикаленко. – Львів: Червона калина, 1931. – 496 с.
561. Чирков О. Історія міграції української людності: стан висвітлення в українській Вікіпедії. / О. Чирков // Українознавчий альманах. – 2014. – Вип. 15. – С. 44 – 48.
562. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці) / М. Шаповал. – Прага: Вільна Спілка, 1927. – 324 с.
563. Шаповал М. Занепад УНР / М. Шаповал. – Прага: Вільна Спілка, 1928. – 42 с.

564. Шваб А. Діяльність української політичної еміграції в Чехословаччині зі створення Музею визвольної боротьби України / А. Шваб, Р. Федорук // Українська революція 1917–1921 років: погляд із сьогодення. Міжнародна наукова конференція 25 квітня 2012 р. – К.: Український інститут національної пам'яті, 2013. – С. 576 – 584.

565. Шульгин О. Я. Без території: Ідеологія та чин уряду УНР на чужині / Упоряд. Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко; Відп. ред. Г. Й. Удовенко. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 352 с.

566. Шухевич С. Спомини [Текст]. – Ч. 1. Спомини з української галицької армії (1918–1920) / Степан Шухевич. – Львів: Червона калина, 1929.

567. Яріш В. Українці в Берліні 1918–1945: Пропам'ятний зб. доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди з'їзду 5 вересня 1981 р. / В. Яріш, М. Сулима, В. Василь (ред.); Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Торонто, 1996. – 256 с.

568. Яковлєва Л. Празькі фонди в Києві / Людмила Яковлєва // Пам'ятки України: історія та культура. – 1994. – № 3–6. – С. 120 – 122.

569. Ясь О. Державницький напрям української історіографії та його інтелектуальна спадщина / О. Ясь // Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. (пам'яті історика України, чл.-кор. НАН України Ф. П. Шевченка). – К., 1996. – Вип. 7. – С. 286 – 313.

570. Dushnyk W. The Ukrainian Heritage in America / Dushnyk W. – New York, 1991. – 690 p.

571. Kuropas M. The Ukrainian in America. Roots and Aspiration 1884 – 1954. / Kuropas M. – Toronto, 1991. – 560 p.

572. Jan Jacek Bruski. «Petlurowcy». Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie, 1919–1924. / Jan Jacek Bruski. – Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2004. – 333 p.

573. Ionkovsky A. The Symon Petliura Ukrainian Library in Paris / Ionkovsky A. // «Harvard Ukrainian Studies» 14 (1–2), June, 1990.

574. Skwarczynska S. Teoria listu. – Lwow, 1937; wznowienie: Bialystok, 2006; вона ж. Skwarczynska S. Wstep do nauki o literaturze. – Т. 3. / Stefania Skwarczyńska. – Warszawa: Pax; Rok wydania, 1965. – 411, [1] s.

4. Дисертації та автореферати

575. Бровченко Т. С. Політика Чехословацької республіки щодо іммігрантів (20 – 30-ті рр. XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук / Т. С. Бровченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007. – 16 с.

576. Бублик Т.В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині та Німеччині в 20-30-ті роки XX століття: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01/ Бублик Тетяна Вікторівна; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. –К., 1997. – 178 с.

577. Гарнагіна С. О. Джерела з історії міжнародної діяльності екзильного центру УНР (1948–1992 рр.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Гарнагіна Світлана Олександрівна; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». – Луганськ, 2013. – 20 с.

578. Гирич І. Б. Архів М. Грушевського як джерело для вивчення діяльності визначних постатей українського руху (М. Грушевського, С. Єфремов, В. Липинський, М. Василенко): дис. канд. іст. наук: 07.00.09. / І. Б. Гирич; НАН України. Інститут української археографії. – К., 1995. – 185 арк.

579. Гриньох Н. В. Українські науково-історичні центри в Канаді в 50-х – 80-х рр. XX ст.: основні напрями діяльності: дис. канд. іст. наук: 07. 00. 06. / Н. В. Гриньох; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Л., 2007. – 241 арк.

580. Губарець В. В. Українська етнічна преса США та Канади (1945–1994 рр.): особливості висвітлення україно-американських взаємин: автореф. дис. ... канд. філол. наук / В. В. Губарець; КНУТШ. – Київ, 2007. – 20 с.

581. Даниленко О. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Даниленко Олександр Вікторович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. –К., 2004. –208 с.

582. Забіяка І. М. Епістолярна спадщина В. П. Горленка як історико-культурологічне джерело: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / І. М. Забіяка. – К., 1998. – 193 с.

583. Заремба О. С. Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 /Заремба Олеся Сергіївна.– К., 2002. – 19 с.

584. Іващенко К. Українські емігрантські політичні партії в І Чехословацькій республіці (1918–1938 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. / К. Іващенко. – Донецьк, 1999. – 22 с.

585. Каліберда Ю. Ю. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань 1917–1921 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. / Ю. Ю. Каліберда; Національна академія Оборони України. – К., 2003. – 183 с.

586. Колісник Д. В. Преса української політичної еміграції як джерело вивчення гетьманського руху (міжвоєнний період): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / Д. В. Колісник; Національний гірничий ун-т. – Д., 2006. – 230 с.

587. Косенко О. В. Джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / Косенко О. В., КНУТШ – К., 2009. – 211 с.

588. Кудінов Ю. М. Україна раннього нового часу в історіографії США та Канади 1960-х–2000-х рр.: проблемне поле досліджень і наукові інтерпретації: дис. ... канд. іст. наук, 07. 00. 02. / Кудінов Ю. М. – К., 2012. – 265 с.

589. Кулініч М. Ю. Архівна україніка: історія повернення, типологія, джерельно-інформаційне значення (1991–2014): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / Кулініч Марія Юріївна, КНУТШ. – Київ, 2015. – 371 с.

590. Мандрик М. В. Становлення ідеології інтегрального націоналізму в інтелектуальній спадщині української еміграції: (1920–1930 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. В. Мандрик. – К., 2005. – 21 с.

591. Лапан Т. Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі (1939–1945рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Т. Д. Лапан; Львівський національний ун-т ім.Івана Франка. – Львів, 2005. – 20 с.

592. Мартинюк Ю. Українська західна діаспора основні напрями суспільно-політичної діяльності (на прикладі США і Канади): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Мартинюк Юлія Володимирівна; Чернів. нац. ун-т ім.Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. –19 с.

593. Моїсеєва Т. О. Українська преса Австралії (1949–2007) як чинник збереження національно-духовних цінностей: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Моїсеєва Тетяна Олександрівна; КНУТШ, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 19 с.

594. Недужко Ю. В. Діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Вікторович Недужко; Інституті історії України НАН України; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 40 с.

595. Панова І. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / ПановаІрина Юріївна; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2014. –20 с.

596. Парандій В. Діяльність Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі: соціально-політичний аспект (1920–1944 роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Парандій Валентина Олександрівна; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. –Кам'янець-Подільський, 2012. –19 с.

597. Піскун В. М. Українська політична еміграція 20-х років ХХ століття: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. / В. М. Піскун; КНУТШ. – К., 2007. – 516 с.

598. Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939): автореферат дис. ... канд. іст. наук / А. В. Портнов. – Л., 2005. – 18 с.

599. Роговий В. М. Матеріальна підтримка українського студентства на чужині в 1920–1991 роках: дис. ... д-ра іст. наук. 07.00.01./ Роговий Владислав Миколайович; КНУТШ. – К., 2009. – 486 с.

600. Старовойтенко І. М. Листування Євгена Чикаленка як історичне джерело: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / І. М. Старовойтенко; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2004. – 322 с.

601. Стремидло В. І. Друга хвиля української еміграції у Чехословаччині (20 – 30-ті рр. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. / В. І. Стремидло; Запорізький ун-т. – Запоріжжя, 1994. – 214 с.

602. Уткин А. И. Информационная деятельность политических, общественных и религиозных объединений украинской диаспоры в странах Запада (1945–1991 гг.): дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.01. / А. И. Уткин; Киев. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1993. – 405 с.

603. Цимбал Б. О. Матеріали фонду Івана Багряного як джерело вивчення громадсько-політичної діяльності української еміграції (друга пол. 40-х – середина 60-х рр. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / Б. О. Цимбал; КНУТШ. – К., 2008. – 224 с.

604. Чернова К. О. Еволюція української діаспори як соціокультурної системи: дис. ... д-ра соц. наук: 22.00.04. / К. О. Чернова; КНУТШ. – К., 2008. – 414 с.

605. Чугаєвська Л.В. Створення та діяльність українських студентських організацій в еміграції (1920–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Історія України / Чугаєвська Людмила Віталіївна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 15 с.

606. Ясь О. Державницька традиція в українській і в зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. / О. Ясь; Інститут історії України НАН України. – К., 2000. – 296 с.

5. Електронні ресурси

607. Архівна україніка в Канаді: перелік фондів і колекцій за даними мережі Canadian Archival Information Network – [Електронний ресурс] / О. Шаленко. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Shalenko-AUC-2007.php> – Назва з екрану.

608. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України : реєстр фондів – [Електронний ресурс] / [упоряд. : Н. Маковська, Т. Папакіна, А. Обжелян, І. Холодова.]. – К.: Державний комітет архівів України. ЦДАВО України, 2005. – (Архівні зібрання України. Путівники).– Режим доступу: [http://www.archives.gov.ua/Publicat/CD/Reyestr_CD/AVOV.Php](http://www.archives.gov.ua/Publicat/CD/Reyestr_CD/Reyestr_CD/AVOV.Php) – Назва з екрану.

609. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Буклет / Упоряд. О. В. Бажан, М. А. Деркач. – К., 2004. – 8 с.+іл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: cdago.gov.ua/index.php?option=com_content&view – Назва з екрану.

610. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Путівник / Автори-упорядники Б. Іваненко (керівник), О. Бажан, А. Кентій, Н. Маковська, А. Соловійова.– К., 2001. – 496 с. – (Серія «Архівні зібрання України. Путівники») – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.archives.gov.ua/Publicat/.../Putivnyk-CDAGO.php – Назва з екрану.

611. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Путівник. / Автори-упоряд.: О. Гневишева, У. Єдлінська, Д. Пельц, Г. Сварник, І. Сварник, Н. Франко. – Львів – Київ, 2001. – 387 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: territoryterror.org.ua/download.php?bookid=16– Назва з екрану.

612. Проект «Архівна україніка в Канаді» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Archives/IASD/AUK.php> – Назва з екрану.

Додатки

Додаток № А.

У контексті сьогодення групування еміграційних матеріалів можна подати у сукупності з хронологією, видами та тематикою:

Групи джерел	Хронологія	Види	Тематика
Офіційні документи	20-ті–38-мі роки ХХ століття	Звернення посадових осіб, звернення дирекції та професорської ради, листи-звернення, інформаційні листки, оголошення щодо проведення конференцій, їх програми, списки членів засідань, програми концертів, брошури-запрошення на концерти, повідомлення та запрошення на засідання, ювілейні свята, з'їзди, статuti, повідомлення адміністрацій газет, плани роботи інституцій, подяки, списки внесків, бланки замовлень, рекламні проспекти, комунікати, маніфести, статuti, декларації, щомісячні та щорічні звіти про роботу, відозви, декларації, відозви політичних проводів.	Збереження національної самобутності української спільноти в країнах ближнього та далекого зарубіжжя; можливість здобути кваліфікаційну освіту; забезпечення державних шкіл класами з українською мовою навчання; констатація фактів релігійних й політичних подій; участь у створенні українських закладів, фахових організацій, союзів та у проведенні допомогових акцій, звернення основної уваги на всю молодь, співпраця зі священниками.
Творчі матеріали	20-ті–38-мі роки ХХ століття	Конспекти лекцій, наукові розвідки, доповіді вчених, приватна кореспонденція визначних постатей українського руху, епістолярна спадщина, звіти.	Активна участь у творенні української науки і професійної культури; національне самоствердження українських емігрантів; переживання за власну долю й долю нації; популяризація періодичних

			видань; ознайомлення зі справами української православної церкви; проведення підсумків наукової діяльності;
Офіційні документи	39-ті–45-ті роки ХХ століття	Звіти, протоколи, лист-звернення, фінансово-господарські звіти, статuti, повідомлення допомогових організацій	Духовне згуртування з еміграційною елітою першої хвилі; влаштування вечорів, присвячених пам'ятним датам в історії України; збереження культурних цінностей та ідентичності поміж чужинцями; інформування громади про українські справи; гідне представлення на міжнародній арені; процес формування якісної підготовки майбутніх спеціалістів; висловлення думок про чисельність і об'єднаність етнічних українців за кордоном, листівки як засіб пропаганди, повернення культурних цінностей в Україну.
Творчі матеріали	39-і–45-і роки ХХ століття	Авторські видання, обіжники, статті, огляди, тексти публічних виступів, фоторепортажі, нотатки, спогади.	Популяризація рідного слова; залучення до наукового обігу маловідомих періодичних видань; підвищення рівня бібліотечного обслуговування.

Офіційні документи	46-ті–80-ті роки ХХ століття	Прес-реліз, афіши, брошури, проект плану роботи, довідка, звернення, обіжний лист, резолюція, повідомлення, законодавчі акти, рекламні проспекти, запрошення, протокол загальних зборів, програми концертів.	Консолідація української спільноти за кордоном; співпраця українців діаспори з українцями материкової України; напрямок та особливості роботи емігрантів у культурній сфері; активне пропагування української культури серед європейських народів; політичні прагнення українців до державності, відзначення Міжнародного дня захисту прав людини, увага світової громадськості до проблеми політичних репресій в Україні, проголошення СКВУ Дня солідарності з українськими політв'язнями.
Творчі матеріали	46-ті–80-ті роки ХХ століття	Епістолярій, етнографічні замальовки, мемуари (спогади, записки), біографія, реферати, наукові дослідження, нотатки, щоденникові записи, звіт про роботу в науково-освітньому закладі, товаристві за окремі періоди, листування з організаціями й товариствами, власна кореспонденція, замітки, записна книжка.	Збереження та розвиток вітчизняної науки і культури в усьому світі; участь у дискусіях українознавчої тематики та проведенню щорічних дебатів з питань історії, освіти, культури і мистецтва, скоордування дій щодо порушення прав людини радянською владою.

Додаток № Б.

Таблиця 10

Видання української еміграції 1920–1949 рр. за матеріалами колекції документів «Український музей в Празі» (ЦДАГО України, ф.269, оп.3)

№ з/п	Назва періодичного видання	Роки виходу видання	Кількість опрацьованих номерів
1	«Український прапор» (тижневик, Відень – Берлін)	1920–1928	37
2	«Воля» (тижневик, Відень)	1920	1
3	«Молоде життя» (часопис, Відень)	1921	2
4	«Українське слово» (газета, Берлін)	1921	1
5	«Українська пресова служба» (Берлін)	1934–1939	35
6	«Українська дійсність» (газета, Берлін)	1941	1
7	«Нова Україна» (місячник, Берлін)	1941	1
8	«Нова доба» (ілюстрований тижневик, Берлін)	1942	4
9	«Голос» (газета, Берлін)	1942	3
10	Бюлетень НОУС (Берлін)	1944	3
11	«Нове життя» (ілюстрований часопис, Дрезден)	1944	2
12	«Америка» (український часопис, Філадельфія)	1936	1
13	«Народна воля» (США, Філадельфія)	1937	2
14	«Дніпро» (двотижневик, США, Філадельфія)	1936	1
15	UKRAINIANS BUREAU (Звіdomлення для преси, Лондон)	1932–1939	8
16	«Український голос» (тижневик, Канада, Вінніпег)	1930–1938	3
17	«Новий шлях» (тижневик, Канада, Едмонтон)	1932–1935	3
18	«Харбінський вісник» (газета)	1925	1
19	«Українська трибуна» (газета, Польща, Варшава)	1921	1
20	«Український сурмач» (часопис, Польща, Щипіорно)	1923	1
21	«Наш світ» (тижневик, Польща, Варшава)	1924	2
22	«Бюлетень польсько-український» (тижневик, Польща, Варшава)	1938	1

23	Бюлетень українського телеграфного агентства (УКРАІНТАГ), Бухарест	1940	7
24	«Народне слово» (газета, США, Пітсбург)	1924–1926	3
25	«Січ» (газета, США, Нью-Йорк)	1926–1930	2
26	«Народна воля» (газета, США, Скрентон)	1937	1
27	«Тризуб» (тижневик, Франція, Париж)	1927	8
28	«Українські вісті» (газета, Франція, Париж)	1928	2
29	«Незалежність» (двотижневик, Париж)	1931	2
30	«Громадський вісник» (ЧСР, Прага)	1921	1
31	«Голос України» (Прага)	1923	1
32	«Українське життя» (ЧСР, Подебради)	1926	1
33	«Українська родина» (місячник, Прага)	1937	1
34	«Народний міст» (часопис, Відень)	1931	3
35	«Раніца» (газета, Берлін)	1944	1
36	«Свобода» (український щоденник, США, Джерсі-Сіті)	1925, 1936–1937	19
37	«Незалежність» (газета, Софія)	1930	7
38	«Ранкова газета» (Берлін)	1925	1
39	«Майбутнє» (газета, Берлін)	1944–1945	2
40	«Гінець Краковський» (газета, Краків)	1945	1
41	«Образотворче мистецтво» (газета, Париж)	1937	4
42	«Студентський вісник» (Прага)	1920–1922	17

Видання української еміграції 1920–1980-ті рр.

№ з/п	Назва періодичного видання	Роки виходу видання	Кількість опрацьованих номерів
1	«Бюлетень КУК»		140
2	«Новий шлях»	1935–1986	22
3	«Пластовий шлях»	1966–1967	14
4	«The Ukrainian Review»	1953–1967	18
5	«Веселка» (дитячий журнал)	1954–1985	25
6	«Український клич»	1947–1949	31
7	«Молода Україна»	1952–1966	18
8	«Вартова Башта»	1924–1928	20
9	«Контакт»	1978–1981	10
10	«Наш дім»	1969–1971	15
11	«Український вісник»	1940–1988	42
12	«Свічадо»	1987	8
13	«Вояк»	1936–1937	12
14	«Український шлях»	1945	32
15	«Націоналіст»	1941–1943	10
16	«France – Ukraine»	1920–1928	9
17	«Молоде життя»	1931–1958	16
18	«Нова доба»	1941–1942	10
19	«Наше слово»	1930–1980	34
20	«Голос. Українські вісті»	1942–1946	25
21	«Українські християнські вісті»	1963–1967	12
22	«Визначний шлях»	1948–1951	17
23	«Зустрічі»	1986–1990	10

**Ставлення україномовної емігрантської періодичної преси щодо
діяльності української еміграції зі збереження
історико-культурної спадщини**

Підтримували	Не мали подібних публікацій
<p>«Новий шлях» (1941–1942) «Український голос» (1980) «Українське життя» (Чикаго, 1956–1980) «Життя і слово» (1965) «Україна» (1932–1941) «Нова зоря»(1965) «Українка в світі» (1963–1978) «Канадійський фермер» (1980) «Україна» (1932–1941) «Український Робітник» (Торонто, 1934–1954) «Наш шлях» (1935–1955) «Канадійський ранок» (1950–1959) «Українські щоденні вісті» (1921–1955) «Світло» (Нью-Йорк, 1928–1929) «Нова ера» (Канада, 1931–1939) «Наш поступ» (Едмонтоні, 1922–1929) «Рідна церква» (Канада, 1935–1940) «Робітничий голос» (1925–1926) «Нова зоря» (1964) «Українські вісті» (Едмонтон, 1926–1929) «Вперед» (Торонто, 1938–1940) «Українські робітничі вісті» (Канада, 1925) «Хлібороб» та «Праця» (Бразилія, 1930)</p>	<p>«Будучність нації» (католицька, 1933–1934) «Гомін УГВРО» «Українська трибуна» (Варшава, 1921) «Комуністичне слово в Вінніпегу» «Комуністичне життя в Торонто» «Комуністичні щоденні вісті в Америці» (1935)</p>

<p>«Свобода» (1925–1951) «Наш клич» (Буенос-Айрес, 1947–1963) «Мазепинець» (Чикаго, 1931–1932) «Українські щоденні вісті» (1921–1955) «Народне слово» (Берлін, 1921–1923) «Жіночий Світ» (Пітсбург, 1933–1934) «Наш клич» (Аргентина, 1932) «Українське слово» (Париж, 1921–1923) «Промінь» (Зальцбург, 1946–1947) «Українські вісті. Новий Уїльям» (Німеччина, 1945–1977) «Робітничий голос» (1925–1926) «Українське життя» (Чикаго, 1956–1985). «Український націоналіст» (Прага, 1934) «Націоналіст» (Філадельфія, 1935–1939) «Тризуб» (Франція, 1933–1934)</p>	
--	--

Додаток № Г.

Державотворчі традиції української еміграції на сторінках світових газет і журналів «Свобода», «Смолоскип», «Український сокіл», «Українські вісті»

Таблиця 16

№ п / п	Назва видання	Вид публікації	Тематика	Вихідні дані та посилання на джерело
1.	«Свобода»	стаття	Інформування громадськості про виступ Л. Плюща на телебаченні щодо застосування радянською владою психіатричного лікування до політв'язнів.	«Свобода», ч. 197, 10 вересня 1977 р. [ЦДАЗУ, ф.56, оп.1, спр.24, арк.5].
2.	«Смолоскип»	пресове повідомлення	УІС (українська інформаційна служба) «Смолоскип» повідомляє про проведення першої конференції комітетів оборони В. Мороза, що діяли у США та Канаді.	Від 2 лютого 1977 р. [ЦДАЗУ, ф.44. оп.1, спр.45, арк.1–1зв.].
3.	«Українські вісті»	фотографії	Світлини членів Організації державного відродження України (ОДВУ) під час проведення маніфестації, організованої до тижня поневолених націй.	«Українські вісті», 1978 р. [ЦДАЗУ, ф.25, оп.1, спр.5, арк.4].
4.	«Свобода»	стаття	Матеріал про виступ 250-ти американських юристів на захист Л. Лук'яненка.	«Свобода», ч.97, 27 квітня 1980 р. [ЦДАЗУ, бібл. ф.3, інв.6810-0].